

Київський університет імені Бориса Грінченка

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

САПІГА СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 37.013.42:159.922.6]:316.35(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДЛІТКІВ
У СКАУТСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ

13.00.05 – соціальна педагогіка

Педагогічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ С. В. Сапіга

Науковий керівник: Лях Тетяна Леонідівна, кандидат педагогічних наук,
доцент

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Caniza C.B. Розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.05 «Соціальна педагогіка» (Педагогічні науки). – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2018.

В умовах суспільних трансформацій, що відбуваються в Україні, існування внутрішніх і зовнішніх загроз її державності, перед громадськими об'єднаннями актуалізуються завдання: використати свій потужний інструментарій задля розвитку особистісного потенціалу підлітків, як майбутнього нації, формування соціально активної, відповідальної та ініціативної особистості.

Провідне місце щодо виконання цих завдань займають скаутські громадські об'єднання, що вибудовують свою діяльність на гуманістичних засадах, розвиваючи особистість, яка в змозі взяти на себе відповідальність за власні вчинки та обіцянки, є вірною Богу та Батьківщині. Підлітковий вік є періодом формування таких важливих соціально-психологічних новоутворень: світоглядних позицій, ціннісного ставлення до власного Я, самоствердження тощо.

Зазначені проблеми актуалізовані у національній законодавчо-нормативній базі: законах України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993), «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998), «Про позашкільну освіту» (2000), «Про охорону дитинства» (2001), «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2009), «Про волонтерську діяльність» (2011), «Про громадські об'єднання» (2012), «Про освіту» (2017), указах Президента України «Про заходи щодо сприяння розвитку пластового (скаутського) руху в Україні» (2008), «Про

Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки» (2015), «Про сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016-2020 роки» (2017).

Об'єктом дисертаційного дослідження є процес розвитку особистісного потенціалу підлітків у громадських об'єднаннях. Предмет дослідження: соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських скаутський громадських об'єднаннях. Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

У дисертації вивчено та проаналізовано значний пласт наукових праць, що уможливило удосконалення понятійного апарату дослідження щодо сутності понять: «особистісний потенціал підлітків», «розвиток особистісного потенціалу підлітків», «компоненти особистісного потенціалу», «розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях»; здійснено аналіз понять «скаутинг», «скаутські громадські об'єднання», «скаутський метод», охарактеризовано напрями і зміст діяльності та визначено роль скаутських громадських об'єднань у процесі розвитку особистісного потенціалу підлітків; розроблено критерії, показники та виявлено рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; обґрунтовано соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях та перевірено їх дієвість; розроблено змістово-методичне забезпечення розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Зроблено висновок, що урахування стандартів Всесвітньої організації скаутського руху (далі – ВОСР) з розроблення та впровадження програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (розроблення освітньо-виховної програми розвитку особистісного потенціалу підлітків ВМГО «НОСУ», яка містить: освітньо-

виховну пропозицію, виховні цілі, вікові секції, прогресивний план розвитку особистісного потенціалу, форми діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях); координація дорослими лідерами процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (розроблення програми підготовки дорослих лідерів, методичних рекомендацій для дорослих лідерів щодо координації діяльності розвитку особистісного потенціалу підлітків); моніторинг і оцінка стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (розроблення механізмів проведення моніторингу і оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків та впровадження низки форм моніторингу і оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків) зроблять процес розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях дієвим та ефективним.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що: вперше визначено поняття «розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях» як цілеспрямована, системно організована діяльність у скаутському соціально-виховному середовищі, яка активізує процес саморозвитку та впливає на розкриття компонентів особистісного потенціалу підлітків на засадах синергетики; розроблено критерії (вольовий, духовний, інтелектуальний, емоційний, соціальний, фізичний), показники та рівні (низький, середній, високий) розвитку особистісного потенціалу у скаутських громадських об'єднаннях; обґрунтовано соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (урахування стандартів Всесвітньої організації скаутського руху щодо розроблення та впровадження програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; координація дорослими лідерами процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; моніторинг та оцінка стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях);

розроблено форми та методи діагностики розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; уточнено поняття «особистісний потенціал», «розвиток особистісного потенціалу підлітків», компоненти особистісного потенціалу; удосконалено зміст, складові освітньо-виховної програми ВМГО «НОСУ» з розвитку особистісного потенціалу підлітків; зміст програми підготовки дорослих лідерів із розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; подальшого розвитку набули форми та методи розвитку особистісного потенціалу підлітків у діяльності скаутських громадських об'єднань.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні змістово-методичного забезпечення розвитку особистісного потенціалу підлітків, що містить: освітньо-виховну програму з розвитку особистісного потенціалу підлітків; програму підготовки лідерів скаутських громадських об'єднань; методичні рекомендації для дорослих лідерів щодо координації діяльності розвитку особистісного потенціалу підлітків; форми діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; форми проведення та фіксації результатів моніторингу і оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків.

Результати дослідження можуть бути використані лідерами скаутських громадських об'єднань, соціальними педагогами закладів загальної середньої освіти, позашкільних закладів освіти, фахівцями центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служб у справах дітей із метою оптимізації процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків; закладами вищої освіти у розробленні змістових модулів навчальних дисциплін «Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю у громадських об'єднаннях» (для студентів першого (бакалаврського) освітнього рівня), «Моніторинг і оцінка соціальних проєктів» (для студентів другого (магістерського) освітнього рівня) спеціальності «Соціальна робота».

Ключові слова: підлітки, потенціал, особистісний потенціал, компоненти особистісного потенціалу, розвиток особистісного потенціалу,

скаутинг, скаутське громадське об'єднання, скаутський метод, розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, соціально-педагогічні умови.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Сапіга С. В. Роль скаутських громадських об'єднань у розвитку особистісного потенціалу підлітків. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав – Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»* : зб. наук. пр. Київ : Гнозис, 2014. Вип. 35. Т. 4 (55) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору». С. 392–399.
2. Сапіга С. Скаутське громадське об'єднання як інститут соціального виховання підлітків. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. пр. Чернівці : ЧНУ, 2015. Вип. 739 : Педагогіка та психологія. С. 172–179.
3. Сапіга С. В. Напрями розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка* / гол. ред. М. О. Носко. Чернігів : ЧНПУ, 2016. Вип. 133. С. 186–189.
4. Сапіга С. В. Програма розвитку особистісного потенціалу підлітків Національної Організації Скаутів України. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* / гол. ред. В. С. Курило. Старобільськ : Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2016. Вип. № 3 (300) : Педагогічні науки. С. 320–328.
5. Сапіга С. В. Принципи побудови програми розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. *Науковий вісник Донбасу* / гол. ред. В. С. Курило. 2017. Вип. №1–2 (35–36) : Педагогічні науки. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2017/N1-2%2835-36%29/ssvsgo.PDF>.

6. Сапіга С. В. Роль дорослих лідерів-скаутів у розвитку особистісного потенціалу підлітків-членів скаутських громадських об'єднань. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* / гол. ред. В. С. Курило. Старобільськ : Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2017. Вип. № 8 (313) : Педагогічні науки. С. 288–295.

7. Сапіга С. Моніторинг і оцінка розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк: Вид-во Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2017. Вип. № 2 (351) : Педагогічні науки. С. 68 –74.

8. Сапіга С. Соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. *Науковий журнал «Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології»*: Суми : Вид-во Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2017. Вип. № 10 (74): Педагогічні науки. С. 44–55.

9. Сапіга С. В. Подготовка будущих социальных педагогов и социальных работников к оказанию социальных услуг на базе общественных организаций в Украине. *Актуальные проблемы социальной психологии* : сб. науч. тр. / редкол.: Т. В. Гормоза, Я. Л. Коломинский, А. Л. Пергаменщик. Минск : БГПУ, 2014. С. 314–316.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Сапіга С. В. Сучасні підходи до сутності особистісного потенціалу підлітків. *Соціальна робота: теорія, історія, інноватика* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 травня 2014 року, м. Київ / уклад.: А. А. Мельниченко, П. В. Кутуєв, А. О. Мігалуш. Київ : Політехніка, 2014. С. 104–105.

11. Сапіга С. Скаутське громадське об'єднання як інститут соціального виховання підлітків. *Соціальна робота як правозахисна професія* : матеріали

Міжнар. наук.-практ. конф., 29 квітня 2015 року, м. Чернівці. Чернівці: Чернівецький нац.ун-т ім. Юрія Федьковича, 2015. С. 149–153.

12. Сапіга С. В. Милосердя як передумова розвитку системної благодійної діяльності в Україні / Т. Л. Лях, Н. А. Клішевич, Т. П. Спіріна, С. В. Сапіга. *Proceedings of the XII International Academic Congress «Science, Education and Technology in the Modern World» : United States, Cambridge, Massachusetts, 18-20 April 2015*. Harvard : Harvard University Press, 2015. Vol. 3. P. 386–391.

13. Сапіга С. В. Развитие личностного потенциала подростков в скаутских общественных организациях. *Социально-педагогическая деятельность: сферы сотрудничества и взаимодействия* : материалы I Межрегион. заочной науч.-практ. интернет-конф. с международным участием, 29-31 октября 2015 года, г. Кострома / сост. Т. Е. Коровкина; науч. ред. Ж. А. Захарова. Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2015. С. 31–38.

*Наукові праці, які додатково відображають наукові результати
дисертації*

14. Сапіга С. В., Лях Т. Л. Досвід соціалізації підлітків в літньому скаутському наметовому таборі «Витоки». *Збірка статей з історії українського скаутингу* / упор. Я. В. Колобова. Київ : Стародавній світ, 2013. С. 262–267.

ANNOTATION

Sapiga S. V. The personal potential development of adolescents in scouting public associations. – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.05 – social pedagogy. – Borys Grinchenco Kyiv University, Kyiv, 2018.

In the context of social transformations in Ukraine, the most important resource is a person with an active civic position, competent in the fulfillment of his social and professional functions, responsible for the adoption and implementation of decisions, focused on the development of his personal potential.

The actual problem of the development of personal potential occurs in adolescence, as important socio-psychological neoplasms of adolescence are self-affirmation, expansion of the circle of interpersonal contacts, value-motivational sphere, ideological positions, etc.

The processes of the formation of Ukraine as a legal democratic state, the development of civil society, actualize the role of public children's and youth associations as important centers of social education, development of personal potential, amateur activities, creative and social activity of adolescents.

Among such associations, the leading place is the scout public associations. They are characterized by the lack of formalism in their work, their emphasis on providing vital knowledge to their members, the development of practical skills and skills, which enables them to increase the adaptive capacities of adolescents in a dynamic society and fosters their acquisition of social experience.

The importance of the development of the personal potential of adolescents is mentioned in a number of normative and legislative acts: Laws of Ukraine «On Extracurricular Education» (2000), «On the Protection of Childhood» (2001), «On Youth and Children's Public Organizations» (1998), «Unions» (2012), «On Volunteer Activities» (2011), «On Promotion of Social Inclusion and Development of Youth in Ukraine» (1993), Decrees of the President of Ukraine «On Measures to Promote the Development of the Scout Movement in Ukraine» (2008), «About the

Strategy of National-Patriotic Education of Children and Youth for 2016-2020» (2015), etc.

The object of the dissertation research is the development of the personal potential of adolescents in public associations. Subject of research: socio-pedagogical conditions for the development of the personal potential of adolescents in Scout public associations. The purpose of the research: to theoretically substantiate and experimentally verify the socio-pedagogical conditions of development of the personal potential of adolescents in Scout public associations.

The thesis discovers the essence of the concept of «personal potential of adolescents», «development of the personal potential of adolescents», «components of personal potential» on the basis of the analysis of philosophical, sociological, psychological, socio-pedagogical literature; the analysis of the concepts «scout system», «scout public associations», «scout method», characterized the content, forms and directions of activity of Scout public associations and their role in the development of the personal potential of adolescents; the features of the activity of Scout public associations regarding the development of the personal potential of adolescents; the criteria, indicators and levels of development of the personal potential of adolescents are substantiated; The state of development of personal potential of teenagers in scout public associations is determined; the social-pedagogical conditions of development of personal potential of teenagers in Scout public associations are substantiated and their effectiveness was checked.

Based on the results of the analysis of the concepts «potential», «personal potential», it is determined that the personal potential of adolescents is a set of physical, intellectual, volitional, social, emotional, spiritual opportunities that are revealed by the influence of external and internal factors and purposeful influences through processes of self-awareness, self-knowledge and self-determination.

It has been determined that special attention should be paid to the process of development of personal potential in adolescence, since adolescence is an

important phase in the overall process of formation of a person as a person, when in the process of building a new character, structure and composition of the child the basics of conscious behavior are laid, general orientation emerges in the formation of moral ideas and social attitudes.

Therefore, one of the main tasks of development in adolescence is: the formation of the concept of the body; development of self-esteem; affirmation of the sexual role; development of new forms of thinking; formation of the ability to control emotions; the formation of the ability to put yourself in the position of another person and establish agreed rules; the beginning of the search for his personality, the discovery of himself for society, the formation of a plan of life.

The analysis of the studies of peculiarities of adolescence became the basis for determining the development of the personal potential of adolescents as spontaneous and / or planned influences of external and internal factors on the physical, intellectual, emotional, social, spiritual and volitional opportunities of adolescents.

Based on socio-pedagogical research on the role of children's and youth associations in social education, it was determined that the development of the personal potential of adolescents in Scout public associations is a process of systematic self-improvement and self-development of adolescents, through interaction and harmonious disclosure of physical, intellectual, emotional, spiritual, social, volitional components of personal potential in Scout educational environment.

The scientific novelty and theoretical significance of the research is that: for the first time, the essence of the development of the personal potential of adolescents is disclosed, criteria and indicators of the components of the personal potential of adolescents are substantiated: physical (the ability to develop the physical component of health, «to realize» its own physicality as a property of its personality), social (the ability to optimally adapt to social conditions, the desire to constantly raise the level of culture of communication, social intelligence, communicative competence, a sense of belonging to all of mankind), emotional

(the ability to congruently express their feelings, understand and appreciably agree with the feelings of others), intellectual (the ability to develop intellect and be able to use it; ability to acquire objective knowledge and realize it in life), spiritual (ability to embody higher values in life), wave (adolescent's ability to self-fulfillment, ability to set goals and achieve them, choosing adequate means); a questionnaire for teenage scouts was developed for diagnosing personality potential; the socio-pedagogical conditions for the development of the personal potential of adolescents in Scout public associations were determined and experimentally verified; the content of the National Youth Program of the All-Ukrainian Youth Public Organization «National Organization of Scouts of Ukraine» on the development of the personal potential of adolescents has been improved; the adult education leader's program on the development of the personal potential of adolescents in Scout public associations has been introduced and improved; the further development of the theoretical foundations on the organization of the activities of Scout public associations on the development of personal potential of adolescents as a component of socio-pedagogical activity.

The practical significance of the results of the study is their readiness to introduce Scout NGOs into practice: a program of training of leaders of Scout public associations, the National Youth Program of the All-Ukrainian Youth Public Organization «National Organization of Scouts of Ukraine» for the development of the personal potential of adolescents has been developed and implemented. , author's questionnaire «Diagnostics of the level of development of personal potential» was developed in Scout public associations.

The results of the dissertation research can be used: the leaders of Scout public associations, specialists of children's and youth public organizations; for professional training of students of specialties «Social pedagogy» / «Social work» of educational levels «specialist» and «master» in higher educational institutions.

Key words: adolescents, potential, personal potential, development of personal potential, components of personal potential, scouting, Scout public association, scouting method, scouting program.

List of publications of the applicant

Scientific papers, in which published the main scientific results of the thesis

1. Sapiha S. V. Rol skautskykh hromadskykh obiednan u rozvytku osobystisnoho potentsialu pidlitkiv. *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav – Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»* : zb. nauk. pr. Kyiv : Hnozys, 2014. Vyp. 35. T. 4 (55) : Tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehtatsii do Yevropeiskoho osvitnoho prostoru». S. 392–399.
2. Sapiha S. Skautske hromadske obiednannia yak instytut sotsialnoho vykhovannia pidlitkiv. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu* : zb. nauk. pr. Chernivtsi : ChNU, 2015. Vyp. 739 : Pedahohika ta psykholohiia. S. 172–179.
3. Sapiha S. V. Napriamy rozvytku osobystisnoho potentsialu pidlitkiv u skautskykh hromadskykh obiednanniakh. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka* / hol. red. M. O. Nosko. Chernihiv : ChNPU, 2016. Vyp. 133. S. 186–189.
4. Sapiha S. V. Prohrama rozvytku osobystisnoho potentsialu pidlitkiv Natsionalnoi Orhanizatsii Skautiv Ukrainy. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka* / hol. red. V. S. Kurylo. Starobilsk : Vyd-vo DZ «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka», 2016. Vyp. № 3 (300) : Pedahohichni nauky. S. 320–328.
5. Sapiha S. V. Pryntsypy pobudovy prohramy rozvytku osobystisnoho potentsialu pidlitkiv u skautskykh hromadskykh obiednanniakh. *Naukovyi visnyk Donbasu* / hol. red. V. S. Kurylo. 2017. Vyp. №1–2 (35–36) : Pedahohichni nauky. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/arshiv/2017/N1-2%2835-36%29/ssvsgo.PDF>.
6. Sapiha S. V. Rol doroslykh lideriv-skautiv u rozvytku osobystisnoho potentsialu pidlitkiv-chleniv skautskykh hromadskykh obiednan. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka* / hol. red.

V. S. Kurylo. Starobilsk : Vyd-vo DZ «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka», 2017. Vyp. № 8 (313) : Pedahohichni nauky. S. 288–295.

7. Sapiha S. Monitorynh i otsinka rozvytku osobystisnoho potentsialu pidlitkiv u skautskykh hromadskykh obiednanniakh. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. Lutsk : Vyd-vo Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky, 2017. Vyp. № 2 (351) : Pedahohichni nauky. S. 68 –74.

8. Sapiha S. Sotsialno-pedahohichni umovy rozvytku osobystisnoho potentsialu pidlitkiv u skautskykh hromadskykh obiednanniakh. *Naukovyi zhurnal «Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii»*: Sumy : Vyd-vo Sumskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni A. S. Makarenka, 2017. Vyp. № 10 (74): Pedahohichni nauky. S. 44–55.

9. Sapiha S. V. Podhotovka budushchykh sotsyalnykh pedahohov y sotsyalnykh robotnykov k okazanyiu sotsyalnykh usluh na baze obshchestvennykh orhanyzatsyi v Ukrainy. *Aktualnye problemy sotsyalnoi psykholohyy* : sb. nauch. tr. / redkol.: T. V. Hormoza, Ya. L. Kolomynskyi, A. L. Perhamenshchyk. Mynsk : BHPU, 2014. S. 314–316.

Scientific papers certifying the approbation of the materials of the thesis

10. Sapiha S. V. Suchasni pidkhody do sutnosti osobystisnoho potentsialu pidlitkiv. *Sotsialna robota: teoriia, istoriia, innovatyka* : materialy VIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 15-16 travnia 2014 roku, m. Kyiv / uklad.: A. A. Melnychenko, P. V. Kutuiev, A. O. Mihalush. Kyiv : Politekhnik, 2014. S. 104–105.

11. Sapiha S. Skautske hromadske obiednannia yak instytut sotsialnoho vykhovannia pidlitkiv. *Sotsialna robota yak pravozakhysna profesiia* : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 29 kvitnia 2015 roku, m. Chernivtsi. Chernivtsi : Chernivetskyi nats.un-t im. Yurii Fedkovycha, 2015. S. 149–153.

12. Sapiha S. V. Myloserdia yak peredumova rozvytku systemnoi blahodiinoi diialnosti v Ukraini / T. L. Liakh, N. A. Klishevych, T. P. Spirina, S. V. Sapiha. *Proseedingsof the XII International Asademis Songress «Ssiense, Edusationand*

Teshnology in the ModernWorld» : United States, Sambridge, Massashusetts, 18-20 April 2015. Harvard : Harvard UniversityPress, 2015. Vol. 3. R. 386–391.

13. Sapyha S. V. Razvytye lychnostnoho potentsyala podrostkov v skautskykh obshchestvennykh orhanyzatsyiakh. *Sotsyalno-pedahohycheskaia deiatelnost: sfery sotrudnychestva y vzaymodeistvyia* : materyaly I Mezhrehyon. zaочноi nauch.-prakt. ynternet-konf. s mezhdunarodnym uchastyem, 29-31 oktiabria 2015 hoda, h. Kostroma / sost. T. E. Korovkyna; nauch. red. Zh. A. Zakharova. Kostroma: KHU ym. N. A. Nekrasova, 2015. S. 31–38.

Scientific works, which additionally reflect the scientific results of the thesis

14. Sapiha S. V., Liakh T. L. Dosvid sotsializatsii pidlitkiv v litnomu skautskomu nametovomu tabori «Vytoky». Zbirka statei z istorii ukrainskoho skautynhu / upor. Ya. V. Kolobova. Kyiv : Starodavnii svit, 2013. S. 262–267.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДЛІТКІВ У СКАУТСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ	27
1.1. Особистісний потенціал підлітків як предмет наукових досліджень	27
1.2. Напрями і зміст діяльності скаутських громадських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків	62
1.3. Критерії, показники та рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях	89
Висновки до розділу 1	119
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДЛІТКІВ У СКАУТСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ	125
2.1. Обґрунтування соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях	125
2.2. Експериментальне впровадження соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у роботу скаутських громадських об'єднань	140
2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи	171
Висновки до розділу 2	186
ВИСНОВКИ	191
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	195
ДОДАТКИ	225

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах суспільних трансформацій, що відбуваються в Україні, існування внутрішніх і зовнішніх загроз її державності, перед громадськими об'єднаннями актуалізуються завдання: використати свій потужний інструментарій задля розвитку особистісного потенціалу підлітків, як майбутнього нації, формування соціально активної, відповідальної та ініціативної особистості.

Початковим етапом розвитку особистісного потенціалу слід вважати підлітковий вік, з огляду на формування в цей період таких важливих соціально-психологічних новоутворень, як: світоглядних позицій, ціннісного ставлення до власного Я, самоствердження тощо.

Процеси становлення України як правової демократичної держави, розвитку громадянського суспільства каталізують роль громадських дитячих і молодіжних об'єднань як важливих осередків соціального виховання, розвитку особистісного потенціалу, творчої та громадської активності підлітків. Ефективність соціально-педагогічної роботи з підлітками у цих об'єднаннях досягається завдяки їхній самостійності й автономії, послідовному дотриманню принципу добровільності членства та демократичності відносин між суб'єктами педагогічного процесу.

В Україні серед таких об'єднань провідне місце посідають скаутські громадські об'єднання. Їм притаманні відсутність формалізму в роботі, спрямованість на надання їх членам життєво-необхідних знань, формування практичних умінь і навичок, що дає змогу підвищувати адаптивні можливості підлітків у динамічному соціумі та сприяє засвоєнню ними соціального досвіду.

Важливість розвитку особистісного потенціалу підлітків зазначена у низці нормативно-законодавчих актів: законах України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993) [199], «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998) [194], «Про

позашкільну освіту» (2000) [198], «Про охорону дитинства» (2001) [197], «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2009) [200], «Про волонтерську діяльність» (2011) [191], «Про громадські об'єднання» (2012) [192], «Про освіту» (2017); указах Президента України: «Про заходи щодо сприяння розвитку пластового (скаутського) руху в Україні» (2008) [193], «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки» (2015) [201], «Про сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016-2020 роки» (2016) [196].

Аналіз наукової літератури свідчить про значну увагу зарубіжних та українських учених і практиків до різних аспектів розвитку особистісного потенціалу. Багатовимірний процес розвитку потенціалу особистості з філософських і психологічних позицій визначався як: прагнення до сенсу (В. Франкл) [276], повноцінне людське функціонування (К. Роджерс) [209], процес самоактуалізації та самореалізації (А. Маслоу) [144], особистісна суб'єктивність (В. Слободчиков) [236], психологія життєвого шляху (К. Абульханова-Славська [2], Л. Анциферова [11]).

Проблема особистісного потенціалу людини як можливості самореалізації, самоактуалізації та саморозвитку знайшла відображення у працях зарубіжних (Б. Ананьєв [9], О. Бодалев [27; 28], Д. Леонтьєв [123; 124; 125], Б. Ломов [129], В. Мясіщев [159], Н. Кузьміна [115]) та вітчизняних (Г. Балл [14], Р. Вайноли [35; 36], А. Деркач [65; 66], Н. Зимівець [88; 89], Г. Костюк [112], С. Максименко [134; 135], Л. Мар'яненко [142], В. Моляко [154; 204], В. Татенко [257], Т. Титаренко [260; 261]) науковців.

У соціальній педагогіці роль дитячих та молодіжних громадських організацій у соціальному вихованні особистості розкрита у працях таких українських учених: Т. Алексеєнко [7], О. Безпалько [17; 18; 19], Т. Веретенко [39], Т. Журавель [81], Н. Заверико [82; 258], І. Зверєвої [73; 86; 243; 244], А. Капської [100; 242], О. Караман [101], О. Кузьменка [114], Г. Лактіонової [118; 119], Л. Міщик [151], Т. Окушко [167; 173; 290], В. Петровича [89], Ж. Петрочко [180], Л. Середюк [233], С. Толстоухової

[263], І. Трубавіної [147], Ю. Поліщука [185; 186], С. Харченка [279] та інших.

Окремі аспекти соціально-педагогічної роботи з підлітками в дитячих та молодіжних громадських організаціях, скаутських громадських об'єднаннях висвітлено в працях сучасних українських вчених: формування самоконтролю старших підлітків у скаутських об'єднаннях (О. Гаврилова) [53]; педагогічні умови соціалізації учнівської молоді в скаутських організаціях (С. Діба) [68]; участь у скаутському русі як психологічна умова розвитку національної самосвідомості підлітків (Н. Євдокимова) [66]; розвиток екологічної свідомості підлітків-учасників скаутського руху (Т. Євдокимова) [67]; організаційно-педагогічні засади виховного процесу у скаутській організації «Пласт» (Ю. Жданович) [79]; формування комунікативної компетентності молодших підлітків у громадських дитячих об'єднаннях (О. Касьянова) [103]; соціалізація підлітків у діяльності молодіжних організацій (О. Панагушина) [176]; соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні (Ю. Поліщук) [185]; соціально-психологічні засади діяльності дитячих громадських об'єднань як інституту соціального виховання (Л. Романовська) [212]; організаційно-педагогічні умови соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях (С. Чернета) [284]; виховання власної гідності підлітків у дитячому об'єднанні (Н. Чиренко) [285]; самовиховання дітей та підлітків у системі скаутингу (Л. Ярова) [291].

Вивчення наукових джерел, нормативно-правових актів, стану функціонування скаутських громадських об'єднань дозволило виявити низку суперечностей між:

– суспільним визнанням важливості розвитку особистісного потенціалу підлітків та недостатнім використанням соціально-педагогічних можливостей скаутських громадських об'єднань;

– активізацією участі скаутських громадських об'єднань у процесі розвитку особистісного потенціалу підлітків та відсутністю єдиного підходу до розроблення програм розвитку особистісного потенціалу підлітків відповідно до стандартів Всесвітньої організації скаутського руху ;

– об'єктивною доцільністю координації, моніторингу та оцінки дорослими лідерами скаутських громадських об'єднань процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків та відсутністю необхідного змістово-методичного забезпечення.

Таким чином, актуальність окресленої проблеми, її недостатня розробленість у сучасній педагогічній теорії та практиці, визначені суперечності зумовили вибір теми дисертаційної роботи – **«Розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукову роботу виконано відповідно до наукової теми Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка «Особистість в умовах суспільних трансформацій сучасної України» (державний реєстраційний номер 0110U002960).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 3 від 27 березня 2014 року) та узгоджена Міжвідомчою радою з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології України (протокол № 4 від 29 квітня 2014 року).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Відповідно до поставленої мети визначено основні **завдання дослідження:**

1. Розкрити сутність базових понять дослідження.
2. Охарактеризувати напрями і зміст діяльності скаутських громадських об'єднань щодо розвитку особистісного потенціалу підлітків.

3. Розробити критерії, показники та виявити рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

4. Обґрунтувати соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях та перевірити їх дієвість.

5. Розробити змістово-методичне забезпечення розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Об'єкт дослідження – процес розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають: філософські ідеї про взаємозумовленість соціальних явищ і процесів, загальнотеоретичні положення про взаємозв'язок процесів соціалізації, виховання й розвитку особистості, концепція колективного суб'єкта діяльності (Л. Виготський [42; 43; 44; 45]); положення наукових теорій і концепцій про соціальну сутність людини та провідну роль діяльності у соціальному становленні та розвитку особистості (Л. Виготський [43], І. Кон [109], О. Леонтьєв [115; 116]); концептуальні засади процесу соціалізації особистості (Т. Алексеєнко [7], Г. Андрєєва [8], А. Капська [242], О. Кононко [106], А. Мудрик [150], Н. Лавриченко [111], М. Лукашевич [124], С. Савченко [200], С. Харченко [278; 279]); гуманістичні ідеї щодо значущості загальнолюдських цінностей у соціалізації підростаючого покоління (І. Бех [25; 26], В. Болгаріна, О. Сухомлинська [254]) та їхньої ролі в гуманізації освітньо-виховного середовища (С. Гончаренко [58], І. Зязюн [176], Г. Лактіонова [118; 119]); соціальні детермінанти сучасного виховання, його суперечності, завдання, концепції та технології (Л. Хоружа [281]); технології соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у громадських об'єднаннях (О. Безпалько [17; 18], Р. Біркбі, О. Бондар, Р. Вайнола [36], І. Зверєва [86; 73; 243; 244], Б. Лав [121], Р. Литвак [121], Ж. Петрочко [180], Ю. Поліщук [185; 186],

А. Рижанова); системний підхід до вивчення процесу формування особистості (К. Абульханова-Славська [2], Б. Ананьєв [9], С. Рубінштейн [215]); синергетичний підхід до розвитку особистості (О. Бондаревська [32], О. Князева [105], С. Курдюмов [105], Г. Хакен [278]).

Для розв'язання поставлених мети та завдань дисертаційного дослідження використано комплекс **методів**: *теоретичні*: аналіз філософських, психологічних, педагогічних, соціально-педагогічних наукових джерел для з'ясування стану розробленості проблеми дослідження й уточнення його поняттєво-категоріального апарату; синтез, порівняння, систематизація, узагальнення науково-теоретичних положень із метою розкриття змісту та особливостей розвитку особистісного потенціалу підлітків, обґрунтування соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; узагальнення теоретичних положень та рекомендацій Всесвітньої організації скаутського руху для обґрунтування критеріїв та показників, визначення рівнів розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; *емпіричні*: глибинне інтерв'ю – для визначення напрямів і змісту діяльності вітчизняних скаутських громадських об'єднань із розвитку особистісного потенціалу підлітків; опитування – для визначення стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; педагогічний експеримент – для виявлення динаміки в рівнях розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; фокус-група – для перевірки дієвості впроваджених соціально-педагогічних умов; *статистичні*: методи математичної статистики для узагальнення результатів експериментальної роботи, визначення кількісних змін у рівнях розвитку особистісного потенціалу підлітків (контрольної і експериментальної груп) у скаутських громадських об'єднаннях.

Експериментальна база дослідження: громадська організація «Миколаївська дитяча спілка скаутів», громадська організація «Студентська Організація Українських Скаутів «СОУС», громадська організація «Тотем»,

громадське об'єднання «Скауты Дніпра», дитяча громадська організація «Дитяча скаутська організація «Плай», Запорізька обласна дитяча громадська організація «Слідопит», молодіжна громадська організація «Молодіжне об'єднання «Скауты Києва», обласна дитяча громадська організація «Асоціація Дніпровських Скаутів «Скіф», Одеський обласний осередок Всеукраїнської молодіжної громадської організації «Національна організація скаутів України», що входять до складу Всеукраїнської молодіжної громадської організації «Національна організація скаутів України» (далі – ВМГО «НОСУ»).

Дослідно-експериментальною роботою було охоплено 324 особи, із них підлітки скаутських громадських об'єднань – 300 осіб; дорослі лідери скаутських громадських об'єднань – 24 особи.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що: *вперше* визначено поняття «розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях» як цілеспрямована, системно організована діяльність у скаутському соціально-виховному середовищі, яка активізує процес саморозвитку та впливає на розкриття компонентів особистісного потенціалу підлітків на засадах синергетики; розроблено критерії (вольовий, духовний, інтелектуальний, емоційний, соціальний, фізичний), показники та рівні (низький, середній, високий) розвитку особистісного потенціалу у скаутських громадських об'єднаннях; обґрунтовано соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (урахування стандартів Всесвітньої організації скаутського руху щодо розроблення та впровадження програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; координація дорослими лідерами процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; моніторинг та оцінка стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях); розроблено форми та методи діагностики розвитку особистісного потенціалу

підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; *уточнено* поняття «особистісний потенціал», «розвиток особистісного потенціалу підлітків», компоненти особистісного потенціалу; *удосконалено* зміст, складові освітньо-виховної програми ВМГО «НОСУ» з розвитку особистісного потенціалу підлітків; зміст програми підготовки дорослих лідерів із розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; подальшого розвитку набули форми та методи розвитку особистісного потенціалу підлітків у діяльності скаутських громадських об'єднань.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні змістово-методичного забезпечення розвитку особистісного потенціалу підлітків, що містить освітньо-виховну програму з розвитку особистісного потенціалу підлітків; програму підготовки лідерів скаутських громадських об'єднань; методичні рекомендації для дорослих лідерів щодо координації діяльності розвитку особистісного потенціалу підлітків; форми діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; форми проведення та фіксації результатів моніторингу і оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків.

Результати дослідження можуть бути використані лідерами скаутських громадських об'єднань, соціальними педагогами закладів загальної середньої освіти, позашкільних закладів освіти, фахівцями центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служб у справах дітей із метою оптимізації процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків; закладами вищої освіти у розробленні змістових модулів навчальних дисциплін «Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю у громадських об'єднаннях» (для студентів першого (бакалаврського) освітнього рівня), «Моніторинг і оцінка соціальних проєктів» (для студентів другого (магістерського) освітнього рівня) спеціальності «Соціальна робота».

Результати дослідження **впроваджено** у виховний процес дитячої громадської організації «Дитяча скаутська організація «Плай» (довідка № 05-17 від 26.05.2017), Всеукраїнського молодіжного громадського об'єднання

«Національна організація скаутів України» (довідка № 137-05 від 31.05.2017), молодіжної організації «Відрада» (довідка № 05-18 від 31.05.2017), громадської організації «Студентська Організація Українських Скаутів «СОУС» (довідка № 112-31 від 30.06.2017), молодіжної громадської організації «Молодіжне об'єднання «Скауты Києва» (довідка № 37 від 7.11.2017), громадської організації «Миколаївська дитяча спілка скаутів» (довідка № 150 від 7.11.2017), обласної дитячої громадської організації «Асоціація Дніпровських Скаутів «Скіф» (довідка № 33 від 7.11.2017), Запорізької обласної дитячої громадської організації «Слідопит» (довідка № 02/17 від 7.11.2017), Скаутського об'єднання «Тотем» Київського міського осередку ВМГО «НОСУ» (довідка № 08-11 від 09.11.2017), Одеського обласного осередку ВМГО «НОСУ» (довідка № 222-11 від 09.11.2017), громадського об'єднання «Скауты Дніпра» Дніпропетровського обласного осередку ВМГО «НОСУ» (довідка № 39 від 10.11.2017).

Особистий внесок здобувача. Репрезентовані у дисертації наукові результати отримано автором самостійно. У статті «Досвід соціалізації підлітків у літньому скаутському наметовому таборі «Витоки», опублікованій у співавторстві з Т. Лях, автором узагальнено багаторічний досвід роботи у літніх наметових скаутських таборах. У статті «Милосердя як передумова розвитку системної благодійної діяльності в Україні», опублікованій у співавторстві з Н. Клішевич, Т. Лях, Т. Спіріною, здобувачем розкрито передумови розвитку соціального служіння в громадському секторі України.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дисертаційної роботи викладені у наукових доповідях на науково-практичних конференціях, зокрема на міжнародних: «Проблеми соціалізації та ресоціалізації особистості» (м. Луцьк, 2013), «П'ята регіональна Скаутська Конференція Євразії: скаутинг в Євразії – рушійна сила співробітництва та змін» (м. Київ, 2014), «Соціальна робота: теорія, історія, інноватика» (м. Київ, 2014), «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського

освітнього простору» (м. Київ, 2014), «Актуальные проблемы социальной психологии» (м. Мінськ, Республіка Білорусь, 2014), «Социально-педагогическая деятельность: сферы сотрудничества и взаимодействия» (м. Кострома, Російська Федерація, 2015), «Science, Education and Technology in the Modern World» (м. Кембридж, США, 2015), «Соціальна робота як правозахисна професія» (м. Чернівці, 2015), «Забезпечення якості вищої освіти: Європейські й національні стандарти та індикатори» (м. Старобільськ, 2016, 2017), «Інклюзія в новій українській школі: виклики сьогодення» (м. Київ, 2017); *всеукраїнських*: «100 років українському скаутингу: історія та перспективи розвитку» (м. Київ, 2012), «Шості Сіверянські соціально-психологічні читання» (м. Чернігів, 2015), «Другі соціально-педагогічні читання імені І.Д. Зверєвої» (м. Київ, 2017), «Соціальне становлення особистості в умовах суспільних трансформацій: наукові підходи та сучасні практики» (м. Київ, 2017).

Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського Університету імені Бориса Грінченка, (2013–2017 рр.).

Публікації. Зміст і основні результати дослідження відображено в 14 публікаціях (із них 12 – одноосібні, 2 – у співавторстві), зокрема: 8 – у провідних фахових виданнях України (із них 1 – у виданні, що входить до міжнародних наукометричних баз, 1 – у електронному науковому виданні), 1 – у зарубіжному науковому виданні, 5 – у збірниках науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (303 найменування, із них 11 іноземною мовою), 21 додаток на 138 сторінках. Дисертація містить 16 таблиць та 27 рисунків. Загальний обсяг дисертаційної роботи складає 362 сторінки, із них 167 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДЛІТКІВ У СКАУТСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ

1.1. Особистісний потенціал підлітків як соціально-педагогічна проблема

Розвиток особистості в останні десятиліття стає одним з пріоритетних напрямів соціальної педагогіки як науки про закономірності й механізми становлення і розвитку особистості в процесі здобуття освіти та виховання у різних соціальних інститутах. Соціальна педагогіка зорієнтована на розвиток особистісного потенціалу оскільки розглядає його головним чинником, який забезпечує стабільне функціонування і прогрес суспільства. Сьогодні, в умовах нестабільності, існування внутрішніх і зовнішніх загроз державності перед інститутами соціального виховання стоїть завдання: використати свій потужний інструментарій для розвитку особистісного потенціалу підлітків, як майбутнього нації підвищення якості людського потенціалу, щоб забезпечити формування активної громадянської позиції кожній особистості.

Наукова площина аналізу проблеми розвитку потенціалу особистості є надзвичайно широкою, її дослідження лежать на межі психології та інших наук, зокрема – філософії, педагогіки, соціології, державного управління тощо. Термін *«потенціал»* використовується в гуманітарних науках для позначення сукупності наявних засобів і можливостей у певній області діяльності. Це можливості окремої особи, групи, держави або всього людства, які можуть бути використані для вирішення конкретного завдання (комплексу завдань) [149, с.3].

Загалом, поняття «потенціал» походить від латинського *«potentia»* – потужність, сила, можливість. У довідковій літературі [32] воно визначається, по-перше, як джерело, можливість, засіб, ресурс, резерв,

припас, який може бути приведений в дію і використаний для вирішення якого-небудь завдання та досягнення певної мети. По-друге, поняття потенціалу тлумачиться також як можливість окремої особистості, суспільства, держави, системи, організації в певній сфері діяльності (науково-технічній, освітній, військовій тощо) [138].

Звернення до філософських праць різних років і напрямів показує, що основним джерелом особистісного розвитку є внутрішні потенціали конкретного індивіда, а його головним механізмом – перехід потенційного в актуальне. Тому можна стверджувати, що основні тенденції становлення особистості значною мірою визначаються внутрішнім ресурсом, резервом, потенціалом, який є в неї на конкретний момент, що являє собою своєрідну єдність кількісних і якісних можливостей конкретного індивіда. Починаючи із філософії Аристотеля, саме категорії акту й потенції є її центральними поняттями. При цьому філософ розумів акт як дійсність, а потенцію – як можливість. Відповідно, й буття людини Аристотель поділяв на актуальне (дійсне) та потенційне (можливе). Отже, принцип розвитку обґрунтовується за допомогою категорій акту й потенції та їх співвідношення одна з одною, а сам розвиток розуміється як перехід потенціального в актуальне [139].

І. Кант протиставляє одна одній такі категорії модальності, як можливість і дійсність. Він вважає, що можливість відображає формальні умови досвіду, а дійсність відповідає матеріальним умовам [138].

Г. Гегель обґрунтовує тісний взаємозв'язок між можливістю та дійсністю, визначаючи їх сукупність як конкретну єдність зовнішнього й внутрішнього, сутності та явища [138].

Етимологічний словник пояснює, що прикметник «потенційний» – запозичено в XIX столітті з французької мови, де іменник *potentiel* від латинського *potentialis* – «сила, потужність, можливість» є суфіксною похідною від *potens* – той, що «може». Буквально прикметник потенційний перекладається як «такий, що може бути» [240]. У філософії потенційне

розглядається як приховане явище, яке за певних умов може проявитися як актуальне [275].

За Оксфордським словником, термін «потенціал» визначається як «можливість того, що щось буде розвиненим або використаним; риси, що вже існують та можуть бути розвиненими» [164].

У словнику-довіднику соціального працівника В. Галицький, П. Василенко, В. Васильченко, дають визначення потенціалу як «сукупності наявних засобів, можливостей у конкретній області» [239, с.223].

Отже, термін «потенціал» увійшов до понятійного апарату багатьох наук. Поєднуючись із категоріями «можливість» і «дійсність» та поняттями руху, розвитку, становлення, актуалізації, поняття «потенціал» трансформувалося, збагатилося новим змістом і отримало сучасну інтерпретацію.

У сучасній українській психологічній науці в дослідженнях феномену потенціалу використовуються терміни «енергопотенціал людини» (С. Максименко) [134], «потенціал індивідуального буття» (І. Маноха) [136], «потенціал самореалізації» (М. Садова) [218], «вчинковий потенціал» (Я. Кальба) [97, 98]. Енергопотенціал людини, за С. Максименком, – це показник її здатності до дії (пізнавальної, чуттєвої, мислительної, моральної, естетичної, тобто творчої). Автор зазначає, що необхідною умовою розвитку індивіда, вихідним матеріалом для виконання діяльності, переходу від можливості дії, її уявлення до дійсності, матеріалізації образів, почуттів і думок є енергія. Структура енергопотенціалу людини при цьому має два рівні: базовий енергопотенціал, що зумовлюється задатками, та оперативний енергопотенціал – отримана енергія, яку можна використовувати мисленнєво та практично [134].

Потенціал індивідуального буття людини, на думку І. Манохи, явище, що відтворює генералізовані ознаки розгортання непересічної природи «Я» людини протягом її життя. Цей потенціал індивідуального буття постає як здатність людини актуалізувати протягом свого життя інтенції та потенції

власного існування, вибудовуючи таким чином індивідуально неповторний «простір» і «час» буттєвої активності [136].

Визначення потенціалу самореалізації, надане М. Садовою, збігається з визначенням потенціалу особистості за В. Подшивалкіною: власне потенціал самореалізації – це динамічне інтегральне утворення, що визначає ресурсні можливості розвитку людини та її здатність до оволодіння та продуктивного здійснення різновидів діяльності [218].

Я. Кальба вводить термін «вчинковий потенціал», під яким розуміє структурне й динамічне утворення, що інтегрує ситуаційний («Я перебуваю у ситуації»), мотиваційний («Я хочу вчиняти»), дієвий («Я можу вчиняти») та післядієвий («Я рефлексую») компоненти конкретного вчинку [97].

На сьогодні розробка загальних закономірностей формування потенційної сфери або функціонального запасу особи в процесі діяльності здійснюється за умов вивчення соціально-адаптивного потенціалу (К. Абульханова-Славська [2], А. Маклаков [133], С. Максименко [134]), творчого потенціалу (І. Воронюк [50], В. Моляко [154, 204], А. Хорошун [280] та ін.), духовного потенціалу (К. Абульханова-Славська [2], К. Петров [179], О. Фролов, В. Шадріков [286]), інтелектуального потенціалу (В. Дружинін [71], С. Максименко [134, 135]), М. Смульсон [241]), морально-етичного потенціалу (Л. Мар'яненко [142]), трудового потенціалу (Р. Федосова [267], Е. Хохлова), менеджерського потенціалу (О. Шмелев [262], Г. Соловейчик), «потенціалу» взагалі (Ю. Власенко [46], І. Маноха [136], В. Слободчиков [236]), лідерського потенціалу (Д. Волківська [40], В. Шконда [288]), фасилітативного потенціалу (М. Казанжи) [96].

Зарубіжні психологи досліджували поняття «потенціал»: у термінах особистісних достоїнств – сил характеру і базових чеснот (К. Петерсен [299], М. Селінгман); психологічного благополуччя (К. Ріф [300]); як поведінковий потенціал (Дж. Роттер [220]); для опису залежності мотиваційних особливостей (Д. Берлайн) [23]; для опису психологічної сили, що діє на

суб'єкт у напрямку до цільової галузі (К. Левін) [120].

Представниками гуманістичної психології потенціал визначається як особистісне утворення, що підлягає актуалізації або реалізації в процесі розвитку, який відбувається автоматично. Потенціалом наділена кожна людина, індивідуальні відмінності кожної особистості полягають лише в ступені його розкриття [149].

Науковці Е. Зеєр [87], А. Павлова [174], Т. Скрипкіна [235] розглядають потенціал як можливості, резерви людини, які використовуються для досягнення мети, як спрямованість, яка надає життєдіяльності особистості вищого сенсу та цінності. Потенціал пов'язується з актуалізацією особистості.

Тлумачення поняття потенцій стосовно психіки в цілому знаходимо у працях Г. Костюка [112], С. Максименка [128], С. Рубінштейна [215], які ставили питання про можливості невикористаних психічних резервів, здатних актуалізуватися під впливом певних умов.

У філософії поняття потенціалу пов'язується, насамперед, із категоріями можливості та дійсності, які як модальні характеристики буття відтворюють не тільки вірогідність, тенденцію становлення, але й стали реальність. «Можливість», виникаючи в рамках «дійсності» як одна з її потенцій, репрезентує майбутнє в сьогоденні і, перетворюючись на «дійсність», породжує нові можливості: такою є діалектика їх взаємного переходу [138]. Адже потенція – це можливість, яка не діє. Вона здатна стати реальністю за певних умов і при наявності певних ресурсів. Перехід можливості в реальність є процесом актуалізації потенції [139].

Також у філософії розглядається поняття «життєвий потенціал». Науковець Н. Маринець розглядає його як «інтегральну властивість зберігати свою біологічну і духовно-психологічну життєздатність і здійснювати перетворюючу діяльність, спрямовану на просування до спільної мети [139]».

Життєвий потенціал особистості стає підґрунтям життєвого процесу, основою долі людини, одним з визначальних чинників її життєвого світу.

Людина не просто специфічно сприймає світ, але й організовує зворотний зв'язок з власним соціальним оточенням, тобто, вибудовує, конструює свій життєвий простір. Як результат діяльності життєвий світ є «багатовимірністю» соціально-практичного буття людини. Він фіксує соціально-просторові стани або устремління індивіда [150].

За дослідженнями Ю. Бреус, Н. Лебідь, В. Міляєвої, термінологічний апарат аналізу феномену потенціалу достатньо широкий. У науковій літературі існують близькі за змістом поняття, «людський потенціал», «потенціал особистості», «особистісний потенціал» [149, с.3].

Людський потенціал – це сукупність можливостей людини і суспільства, яка може бути використана для досягнення індивідуальних і суспільних цілей – як інструментальних, пов'язаних із забезпеченням необхідних умов життєдіяльності, так і мотиваційних, що включають розширення самих потенцій людини та можливостей її самореалізації.

Для нашого дослідження ключовим є поняття *«особистісний потенціал»*. Це поняття часто використовується в наукових працях представників гуманістичного підходу до людини, в роботах сучасних філософів, педагогів, у психології і соціальній психології, є вагомою засадою соціально-філософського підходу до виховання індивіда та ін. Водночас у гуманістичних теоріях поняття потенціалу особистості поєднується з терміном «актуалізація», зміст якого тлумачиться як трансформація з потенційного стану в актуальну дію різних знань, умінь, навичок, форм поведінки тощо.

Наприклад, у роботах А. Маслоу розвиток особистості пов'язується з розгортанням прихованих ресурсів, потенційних можливостей та здібностей (природженого потенціалу), потреб пізнати самого себе [143; 144].

К. Роджерс висуває гіпотезу про те, що поведінка людини регулюється об'єднуючим мотивом, потребою самоактуалізації, розвитку власних здібностей, розкриттям внутрішнього потенціалу з метою збереження і розвитку особистості. «Тенденція зростання, рух уперед, – зазначає

К. Роджерс, – є основним джерелом життя, що реалізується і стає актуальним на противагу потенційному [209]». А в гуманістичній теорії особистості Е. Фромма єдиним засобом проти загрози бездуховності виявляється здатність людини продуктивно використовувати власні сили, реалізація особистісних потенцій і притаманних їй можливостей [277].

Проблема потенційних можливостей особистості та їх реалізації в діяльності розглядається в роботах таких учених, як Б. Ананьєв [9], Г. Балл [14], Л. Виготський [42; 43; 44; 45], В. Давидов, Д. Ельконін [75], А. Матюшкін [145], В. Мясищев [159], Б. Теплов [173], Е. Erikson [76], О. Maslow [144], М. Mead [297] та ін.

Нами було вивчено підходи до розуміння сутності потенціалу особистості дослідниками у галузі філософії, психології, акмеології та педагогіки та систематизовано у вигляді таблиці, поданої у додатку А.

У психології конструкт *«особистісний потенціал»* був запропонований Д. Леонтьєвим, який визначає його як узагальнену системну характеристику індивідуально-психологічних особливостей людини [123, 124]. Він вважав, що поняття особистісного потенціалу – базова індивідуальна характеристика, стрижень особистості. На його думку, особистісний потенціал – це інтегральна характеристика рівня особистісної зрілості. А головним феноменом особистісної зрілості і формою прояву особистісного потенціалу є саме феномен самодетермінації індивіда. Особистісний потенціал відображає міру подолання особистістю заданих обставин, врешті – решт, подолання нею самої себе, а також міру зусиль, які додаються особистістю щодо роботи над собою і над обставинами власного життя [124].

Б. Ананьєв, характеризуючи особистісний потенціал, оперує поняттями потенцій та тенденцій. До потенцій належать здібності, обдарованість, спеціальні здатності, життєспроможність, працездатність. До тенденцій – спрямованість особистості, інтереси, мотиви, ціннісні орієнтації, потреби, установки, переконання, відносини [9].

І. Мурашко, узагальнюючи *психологічні теоретичні погляди* вчених на проблему розкриття змісту потенціалу особистості, дає такі визначення особистісному потенціалу: це динамічна психологічна система з тенденцією до сталого досягнення цілей, що дозволяє перевищувати звичайні діяльнісні показники за рахунок накопиченого особистісного ресурсу можливостей на шляху до досягнення акме; це комплекс психологічних властивостей, що дає людині можливість приймати рішення й регулювати свою поведінку, враховуючи та оцінюючи ситуацію, але виходячи, насамперед, зі своїх внутрішніх уявлень і критеріїв [158].

На її думку, поняття «особистісний потенціал» – це здатність до творчості, прагнення до самовдосконалення, саморозвитку. Як структури, що дозволяють особистості зберігати свій стан і дають імпульс до саморозвитку, можуть виступати інтелектуальний і творчий потенціали, кожному з яких відводиться своя роль у формуванні, стабілізації та розвитку цілісної особистості [158].

Науковці Ю. Бреус, Н. Лебідь і В. Міляєва розглядають потенціал особистості як динамічне інтегративне утворення, що забезпечує успішність процесів індивідуалізації, соціалізації та професіоналізації особистості [150].

Водночас індивідуалізація, на думку авторів, реалізується як процес набуття індивідом специфічних властивостей, якостей, рис, ознак, способів прояву себе, що забезпечують реалізацію його власної індивідуальності та цілісність «Я».

Соціалізація визначається цими авторами як двосторонній процес, що включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом долучення до соціального середовища, системи соціальних зв'язків, а з іншого боку, процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище.

Професіоналізація – не лише процес професійного становлення особистості фахівця, але й набуття ним компетентності в будь-якому виді

діяльності [150, с.8–9].

У контексті нашого дослідження зазначимо, що різні аспекти вивчення особистісного потенціалу є актуальними, оскільки досліджується як сама проблема розуміння внутрішнього потенціалу особистості та його структури, так і його процесуальні характеристики, а також ті результати, які спричиняє психологічно-орієнтований розвиток (сприяння розвитку) внутрішнього потенціалу особистості загалом, так і підлітків зокрема [138].

Засновники так званої гуманістичної психології вважають, що кожна дитина має величезний нерозкритий потенціал творчих можливостей. Через це основне призначення педагога вони вбачають у тому, щоб сприяти справжньому засвоєнню нового, допомогти дитині «...реалізувати потенціал своїх індивідуальних можливостей» [209]. Розділяючи таке бачення, Н. Лейтес представляє особистісний потенціал як певні психічні передумови, які «...не можуть бути реалізовані в конкретний період часу через свою недостатню розвинутість» [138].

У психолого-педагогічній науці потенціал особистості частково описується низкою інших психологічних термінів: неактуалізовані можливості, задатки, здібності, потреби, ціннісні орієнтації, якості особистості, нахили, приховані структуровані ресурси, резерви, творчі імпульси, внутрішня енергія, продуктивні сили, потреби пізнання самого себе та інших.

Багатьма дослідниками потенціал особистості пов'язується з процесами актуалізації, реалізації, розгортання, відтворення, розкриття, втілення, сходження до самого себе, прагнення «вийти за власні межі», самотворення, самовираження, самоствердження, самореалізації, розвитку (інтерактивного, рольового, соціокультурного), інтеріоризації [150, с.3].

Слід зазначити, що окремі аспекти потенціалу особистості вивчаються в змісті «загальної психології» та «психології праці»: рівень особистісної зрілості та реалізації (І. Байєр [13], О. Зубова [91], В. Маркін [140]); внутрішні і зовнішні ресурси людини (Ю. Резнік); здатність до адаптації

(А. Маклаков) [133]; здатність до творчості та прагнення до саморозвитку (С. Маді [296], І. Маноха [136]); передумови успішності професійної діяльності (В. Бодров [29], Д. Гандер [55], К. Платонов [181], В. Пономаренко [188]), рівень духовно-морального розвитку особистості (В. Пономаренко) [188].

Особливої уваги заслуговує концепція «психологічного потенціалу» запропонована Г. Зараковським. Він визначає психологічний потенціал індивіда, як систему психологічних властивостей особистості, що зумовлює можливість успішної життєдіяльності індивіда в різних сферах життя. Властивостями особистості, з яких формується психологічний потенціал, є: загальна активність, мотиваційна установка на досягнення; спрямованість; здібності; регуляторні якості [84].

З огляду на наше дослідження у сучасній психології ключовими аспектами розуміння процесу розвитку потенціалу особистості є те, що він базується на основних психічних процесах; визначається обсягом і якістю інформації, яку має особистість на конкретний момент; містить психологічні якості, з якими пов'язана пізнавальна діяльність людини; розвивається більш продуктивно, якщо актуалізується з ініціативи самого суб'єкта, забезпечуючи цим взаємозв'язок між внутрішніми процесами та їх проявом ззовні [287].

З точки зору *філософії* науковець Н. Маринець розглядає особистісний потенціал, як: узагальнену, системну характеристику індивідуальних духовних особливостей, яка узасадничує здатності особистості виходити із стійких внутрішніх критеріїв і орієнтирів в своїй життєдіяльності і зберігати стабільність діяльності і смислових орієнтацій в різних умовах. Інакше кажучи, особистісний потенціал – це комплекс духовних властивостей, який дає людині можливість ухвалювати рішення й регулювати свою поведінку, враховуючи і оцінюючи ситуацію, але виходячи насамперед зі своїх внутрішніх уявлень і критеріїв [138].

Ми розділяємо думку тих авторів, котрі стверджують, що у філософському підході до поняття «особистісний потенціал» закладені можливості більш широкого вивчення людини, від того, якою вона є, до вивчення того, якою вона може стати, яким чином вона долає дію несприятливих факторів, як особистісні якості розвиваються і проявляються в динамічній взаємодії людини і її соціокультурного оточення [139].

З погляду сучасних науковців, розкриття потенціалу особистості залежить від її активності як специфічної самореалізації потенційних можливостей. Визначальні чинники такої активності – здібності, інтереси, мотиви, цілі діяльності, соціальне оточення, яке може підтримати, а може й відкинути конкретну активність людини. Так К. Абульханова і Т. Березина [2] пов'язують об'єктивний механізм саморозвитку суб'єкта діяльності з процесом, в якому людина постійно прагне вийти «за власні межі», перевершити себе, розкрити свій невичерпний потенціал. Підкреслюється, що основний потенціал саморозвитку діяльності людини, її стосунків закладений, перш за все, в індивідуальності кожного.

Безсумнівний науковий і практичний інтерес являє собою спроба розглянути *акмеологічний підхід* до особистісного потенціалу людини. Наявність акмеологічного компонента в структурі особистісного потенціалу вказує на можливість його реалізації за акмеологічною траєкторією, тобто особистісно-розвивальною. Це означає, що людина використовує свої внутрішні ресурси як можливості для розвитку. При цьому розвиваючі дії можуть мати два вектора спрямованості: на самого себе і на зовнішній світ. З точки зору акмеології, така двовекторна модель акмеологічної реалізації особистісного потенціалу людини є не що інше, як відображення двох сторін єдиного процесу – антропосоціогенезу. Становлення і розвиток людини протікає в тісному взаємозв'язку з процесом становлення і розвитку суспільства і ці два процеси роблять один на одного взаємний вплив. Таким чином, реалізуючи свій особистісний потенціал по

акмеологічній траєкторії, людина чинить розвиваюче вплив як на самого себе, так і на соціум, і ці два процеси взаємопов'язані і взаємно впливають один на одного.

Цю ідею розвивають дослідники В. Ільїн та С. Пожарський з точки зору соціальної синергетики. Вони відзначають, що людина – продукт своєї власної практичної діяльності. Змінюючи світ, людина змінює і самого себе, як у матеріальному, так і в духовному відношенні. Таким чином, акмеологічний потенціал кожного індивіда акумулюється в акмеологічному потенціалі соціуму і є передумовою розвитку соціальної системи. У зв'язку з цим, феномен акмеологічного потенціалу та передумов його формування і розкриття набувають наукову новизну, актуальність і практичний інтерес [93].

Цікавою для нашого дослідження є думка науковця І. Беспалова, який зазначає, що в акмеологічному підході до поняття особистісний потенціал закладено те, що людина накопичує потенціал в різних сферах свого життя і, відповідно, має безліч потенційних можливостей власного розвитку і вдосконалення в різних напрямках. «Досягаючи «акме» в одній своїй іпостасі, людина може досягти «акме» і в іншій». При цьому людина переходить

в нову якість, його потенціали і можливості змінюються, однак сама здатність досягати «акме» залишається [24]. І Беспалов визначає потенціал особистості як індивідуальну систему, спеціальним чином організованих внутрішніх і зовнішніх ресурсів людини, що забезпечують різноманіття можливих векторів розвитку і трансформації особистості в процесі її життєвого шляху [24].

Окрім психологічних і філософських аспектів, дослідження проблеми особистісного потенціалу *в педагогіці* було завжди актуальним, має свої глибокі коріння. Є особливо значущою, стосовно нашого дослідження сучасна тенденція у вивченні цього питання, яка спрямовує і концентрує увагу на тому, що, поряд із подальшим вивченням особистісного

потенціалу в цілому, сьогодні все частіше мова йде про його окремі складники (види). Серед них найбільш важливими є емоційно-вольовий, інтелектуальний, аксіологічний, творчий, креативний та інші потенціали, які у своїй сукупності утворюють багатство та забезпечують неповторність і унікальність сукупного особистісного потенціалу окремої особистості.

Г. Левашова досліджує окремі аспекти розвитку аксіологічного потенціалу студентів педагогічного коледжу. Аксіологічний потенціал особистості майбутнього педагога автор характеризує як складне динамічне особистісне новоутворення, яке синтезує в собі сукупність стійких орієнтацій на базові цінності фаху педагога, ціннісних ставлень особистості до себе на реалізацію ставлення до майбутньої педагогічної діяльності [286].

О. М'ясоєдова об'єднує всі потенціали, що розглядаються у педагогічному аспекті, єдиним терміном – педагогічний потенціал, доводить правомірність його трактування із позицій системного підходу й виділяє щонайменше три типи: який самоактуалізується, який частково самоактуалізується, який актуалізується внаслідок створення додаткових умов. Педагогічний потенціал будь-якої системи О. М'ясоєдова визначає як «єдність її кількісних і якісних педагогічних можливостей, які актуалізуються як унаслідок її саморозвитку, так і під час створення сприятливих зовнішніх умов» [160].

У *соціально-педагогічному контексті* потенціал особистості, на думку В. Ігнатової, – це сутнісна видова характеристика людини, яка є сукупністю природжених і набутих здібностей суб'єкта щодо навколишньої дійсності, котрі визначають норму його можливого реагування на соціально-педагогічні умови. Потенціал особистості має об'єктивну спрямованість залежно від потреб особистості та ціннісних орієнтацій і реалізується (розгортається) в діяльності [92].

В своїй роботі Н. Зимівець термін «особистісний потенціал» трактує як динамічну самокеровану систему можливостей особистості, які можуть

бути приведені в дію та використані для вирішення певних завдань і досягнення поставлених цілей як інструментальних, пов'язаних із забезпеченням необхідних умов життєдіяльності, так і екзистенціальних, що включають розширення самих потенцій людини і можливостей її самореалізації [88, 89].

О. Безпалько розглядає особистісний потенціал як: досягнуті в результаті попереднього розвитку можливості особистості, що забезпечують отримання особистісно-значущих і соціально-цінних досягнень в різних сферах соціального функціонування; можливість, здатність, готовність людини жити внутрішньо багатше і ефективніше взаємодіяти з оточенням, бути продуктивним, успішно рости і розвиватися; інтегральна характеристика рівня особистісної зрілості [17; 18].

Ми поділяємо позицію вище згаданих науковців, а особливу цінність для подальшого аналізу та уточнення поняття мають такі аспекти як «динамічна самокерована система можливостей особистості» та «можливість, здатність, готовність людини жити внутрішньо багатше і ефективніше взаємодіяти з оточенням».

Проте, у контексті нашого дослідження, близьким є акмеологічний підхід А. Деркача і В. Зазикіна [65; 66], які вважають, що особистісний потенціал «містить не лише потенційне в особистості (здібності, природно-обумовлені професійно важливі якості, позитивні спадкові чинники), але й систему постійно поновлюваних ресурсів, які примножуються – інтелектуальних, психологічних, вольових, що сприяє прогресивному особистісному і професійному розвитку».

Розглянемо характерні особливості особистісного потенціалу, його властивості, функції, показники, структуру та складові. Так, проаналізувавши типологію особистісного потенціалу, науковці Ю. Бреус, Н. Лебідь, В. Міляєва, виділяють такі основні *властивості потенціалу особистості*: потенціал розглядається як інтегративна системна характеристика, що містить набір індивідуально-психологічних властивостей. Потенціал

проявляється в процесі подолання особистістю несприятливих умов її розвитку та зумовлює успішність психічної адаптації; потенціал визначається операціонально через успішність самореалізації в тій чи іншій діяльності (професійній, навчальній тощо); потенціал пов'язаний з віково-психологічними особливостями особистості, при цьому власна активність особистості виступає в якості умови, що регулює міру реалізації потенційних можливостей; потенціал особистості має *два якісних стани*, які забезпечуються ресурсами особистості: актуалізований та потенціальний [149, с.7]. *Актуалізований* стан забезпечується актуальними особистісними ресурсами – реалізовані здібності, знання, уміння навички, які людина надбала в процесі власного життєвого досвіду і реалізує в ході життєдіяльності. *Потенційний* містить потенційні особистісні ресурси – нереалізовані здібності (задатки), сукупність цінностей, продуктів мисленнєвої діяльності, ментальних і поведінкових стратегій, внутрішніх станів, настанов, які можуть бути використані людиною для досягнення певної мети.

Структура потенціалу особистості складається з трьох блоків: мотиваційного, стильового та інструментального. Мотиваційний блок включає особистісні властивості, що зумовлюють здатність до самовизначення особистості та забезпечують здатність до самодетермінації поведінки й діяльності (інтереси, цінності, мотиви, цілі). Стильовий блок включає в себе особистісні властивості, що забезпечують саморегуляцію зусиль та поведінки в процесі розкриття та реалізації потенціалу особистості. Інструментальний блок – особистісні властивості, що визначають потенційні ресурси особистості (задатки та досвід у вигляді знань, вмінь, навичок, набутих особистістю в процесі життєдіяльності) [149].

Л. Столяренко, С. Самигін визначають *структуру особистісного потенціалу*, виходячи з видової будови людської діяльності, виділяючи на цій основі п'ять основних внутрішньо особистісних потенціалів, а саме

пізнавальний, ціннісний, творчий, комунікативний та художній [253].

Науковці Е. Зеєр [87], В. Носков і Т. Скрипкіна [235] зазначають, що до *структури особистісного потенціалу* входять компоненти, які утворюють взаємодіючі чинники, а саме:

1) реальні можливості індивіда, що характеризують рівень його актуального розвитку. До них належать: знання, вміння, навички, здібності, здатності, тобто сукупність властивостей, накопичених людською системою в процесі її становлення й розвитку. У цьому плані поняття «потенціал» фактично набуває значення поняття «ресурс»;

2) устремління і загальна спрямованість особистості, які спираються на систему відносин й уявлень індивіда про самого себе і навколишній світ, на ієрархію цінностей й світогляд, що дозволяють успішно ставити і реалізовувати цілі на підставі власних виборів, інтересів і переваг, а не задовольнятися прийняттям заданих ззовні цілей. У цьому плані поняття «потенціал» характеризує сьогодення з погляду практичного застосування й використання наявних здатностей людини;

3) прагнення до розширення своїх можливостей, що проявляється в бажанні випробувати себе і знайти нові можливості за рахунок найбільш повного використання наявних задатків і перетворення їх на здібності. У такому контексті потенціал – це можливість розвинути чи досягти чогось у майбутньому. Це те, що А. Маслоу називав самоактуалізацією [149; 150].

У психологічній, філософській та соціально-педагогічній літературі виділяють такі *основні складові або компоненти особистісного потенціалу* у контексті діяльності людини, кожна з яких, у свою чергу, може бути системно розглянута як потенціал особистості: гносеологічний потенціал [46; 112; 134; 135]; аксіологічний потенціал [215; 264], творчий потенціал [145; 154; 213], комунікативний потенціал [42; 43; 47; 48; 210; 157], художній потенціал [83], професійний потенціал [41; 42], духовний потенціал [2; 136], вчинковий потенціал [97; 98], потенціал самореалізації [218]. Детальніше про види потенціалу особистості в додатку Б.

Для нашого дослідження близькою є класифікація компонентів особистісного потенціалу, запропонована В. Ананьєвим у його тренінговій програмі «Квітка потенціалів» [8].

Концепція цієї програми представлена символічно у вигляді квітки, кожна пелюстка якої відображає різні види особистісного потенціалу людини, аспекти душевного, тілесного і соціального здоров'я особистості. В. Ананьєв стверджує, що гармонійний розвиток кожного потенціалу важливий сам по собі і впливає на розвиток інших його видів і максимальне розкриття кожного дає можливість людині досягти повного благополуччя (рис. 1.1).

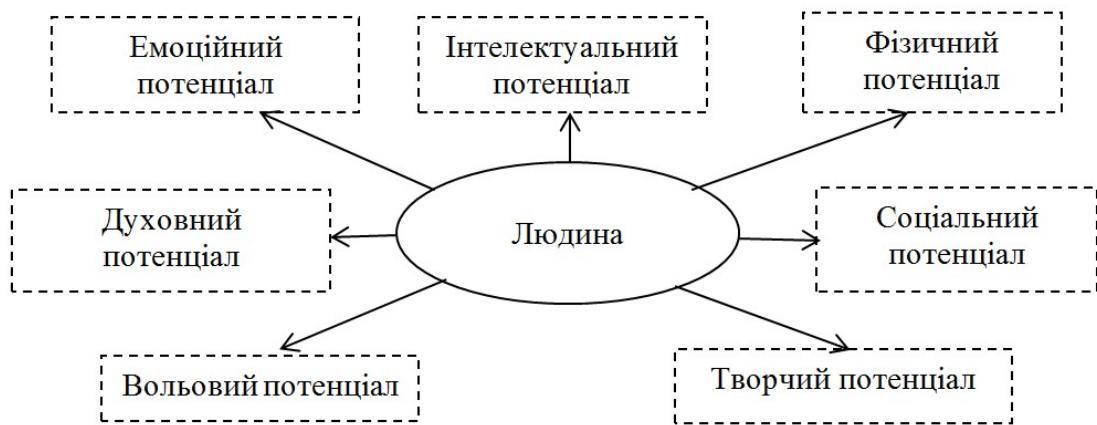

Рис.1.1. Компоненти особистісного потенціалу

Джерело: [84]

Пропонуємо розглядати дані потенціали як компоненти розвитку особистісного потенціалу. Враховуючи рекомендації Всесвітньої організації скаутського руху (далі – ВОСР) [234; 255], за основу нами було обрано шість із семи, запропонованих В. Ананьєвим, компонентів особистісного потенціалу, а саме: емоційний, інтелектуальний, вольовий, духовний, фізичний, соціальний. У методичних рекомендаціях [234; 255] обґрунтовано важливість розвитку особистісного потенціалу членів скаутських організацій у шести «сферах розвитку особистості» (емоційній, інтелектуальній, вольовій, духовній, фізичній, соціальній). Творчий і емоційний компоненти (за В. Ананьєвим) у скаутингу розглядаються у

сукупності та отримали назву «емоційний компонент особистісного потенціалу». Детальніше про сфери розвитку особистості підлітка у скаутингу йтиметься у підрозділі 1.2.

Розглянемо детальніше компоненти особистісного потенціалу, які лягли в основу подальшого дослідження.

Перший компонент – потенціал розуму. Це здатність людини розвивати інтелект і вміти ним користуватися; вміння здобувати об'єктивні знання та втілювати їх у життя. Потенціал розуму містить в собі основні установки, цінності, переконання, метафори життя, думки індивіда.

Другий компонент – потенціал волі. Це здатність людини до самореалізації; уміння ставити цілі і досягати їх, вибираючи адекватні засоби. Розвиток вольової компетенції включає формування навичок прийняття рішень, вміння сказати «ні», постояти за себе, визначати і нести відповідальність за себе, свої дії та свій вибір.

Третій компонент – потенціал почуттів. Це здатність людини конгруентно виражати свої почуття, розуміти і безоціночно погоджуватися з почуттями інших. Підвищення рівня «емоційного» інтелекту – розвиток уміння «культивувати» власні почуття. До даного виду потенціалу відносять здібності до усвідомлення, розуміння, управління емоціями.

Четвертий компонент – потенціал тіла. Це здатність розвивати фізичну складову здоров'я, «усвідомлювати» власну тілесність як властивість своєї особистості.

П'ятий компонент – соціальний потенціал. Соціальний потенціал визначається, як здатність людини оптимально адаптуватися до соціальних умов; прагнення постійно підвищувати рівень культури спілкування, соціального інтелекту, комунікативної компетентності, набуття почуття приналежності до всього людства.

Шостий компонент – духовний потенціал. Духовний потенціал трактується автором як здатність втілювати вищі цінності в життя. Духовний потенціал можна розкрити за допомогою створення атмосфери прийняття

кожного, при якій відкривається доступ до станів любові, віри, надії. Дати досвід переживання вищих станів любові до себе, ближнього, до світу загалом.

Здійснений аналіз наукових джерел дозволив нам уточнити зміст поняття «особистісний потенціал». Отже під *особистісним потенціалом* розуміємо *сукупність фізичних, інтелектуальних, вольових, соціальних, емоційних, духовних можливостей особистості, що розкриваються під дією зовнішніх і внутрішніх факторів та цілеспрямованих впливів через процеси самоусвідомлення, самопізнання та самовизначення.*

Поняття особистісного потенціалу знаходиться в нерозривному зв'язку з *категорією розвитку* (поступального, розгорнутого у часі руху від нижчого до вищого). О.Безпалько наголошує на тому, що реалізувати власний потенціал особистість може тільки у процесі *саморозвитку*, який, частіше за все, і розглядається як цілеспрямований процес розгортання потенційних і прихованих до певного часу задатків, можливостей, умінь, якостей особистості [19; 20].

Потенціал особистості не обмежується ресурсами людини, що перебувають у латентному стані, а є більш широким утворенням. Л. Виготський вказує, що «все внутрішнє у вищих формах було зовнішнім» і власне «кожна вища психічна функція проходить через зовнішню стадію розвитку, тому що функція є першочергово соціальною». При цьому основою успішності засвоєння зовнішніх форм поведінки є власна активність індивіда та необхідність практичного застосування набутої функції у життєдіяльності [42].

Таким чином, розкриття потенціалу особистості залежить від активності особистості (самореалізації потенційних ресурсів та можливостей) та соціального оточення, яке може підтримати, а може відторгнути конкретну активність людини, забезпечити можливості для практичної реалізації потенціалу або не забезпечити. Більшість авторів погоджуються з тим, що розкриття потенціалу особистості актуалізується в

ситуації саморозвитку – свідомого, активного, ціннісно обумовленого процесу реалізації власних ресурсів. Потенціал особистості можна вважати «латентною основою», яка реалізується в процесі життєдіяльності людини при наявності внутрішнього спрямування та сприятливої ситуації розвитку [150, с. 8].

С. Рубінштейн підкреслював, що людину як особистість характеризує не тільки те, що вона є, але і те, ким вона хоче стати, до чого вона активно прагне. *Особистісний розвиток* людини він визначав як реалізацію індивідом своєї потенційної універсальності, нескінченності, як становлення людини в індивіда. Тобто її характеризує не тільки те, що вже склалося і реально функціонує в її особистості, але й те, що складає «внутрішній зміст особистісного розвитку» (сфера можливостей) [215].

Б. Ананьєв, досліджуючи процес онтогенетичного розвитку людини, особливе значення надавав проблемі вивчення психічних резервів та ресурсів, ставив питання про розкриття істинних потенціалів розвитку людини. Під потенціалом він розумів властивості індивіда й особистості, що визначають готовність і здатність до виконання дій та досягнення в ній певного рівня продуктивності, інтегрованої в людині як у суб'єкта діяльності. На його думку, *потенціали розвитку* є одними з істотних властивостей як особистості, суб'єкта діяльності, так і індивіда. Він зазначає, що людина як суб'єкт трудової діяльності має певні потенціали – працездатність і спеціальні здібності, активність у формі ціннісних орієнтацій, мотивів. Доцільно, на думку Б. Ананьєва, розглядати потенційні характеристики з погляду функціонального боку структури особистості. У зв'язку з цим ядром потенціалу особистості автор називає працездатність [9].

Якщо можливості особистості проявляються в безпосередньо спостережуваній ситуації, то особистісний потенціал формується, накопичується, розвивається нерідко у прихованій від спостереження формі і тільки після цього виявляється в актуальній ситуації. Тому поняття

«потенціал» перебуває в нерозривному зв'язку з категорією «розвиток», що обумовлює його приховану динамічну природу (Л. Виготський [42; 44], Д. Ельконін [75], Г. Костюк [112], Д. Леонт'єв [129; 130], О. Леонт'єв [115; 116], С. Максименко [134; 135], К. Петров [179], С. Рубінштейн [215] та ін.). Потенціал особистості існує саме як можливість, яка носить прихований характер до моменту її прояву, коли потенціал «викликається» на поверхню буття силою обставин.

Реалізувати потенціал особистості може тільки в процесі саморозвитку, який найчастіше розглядають як цілеспрямований процес розгортання потенційних і прихованих до певного часу задатків, можливостей, умінь, якостей особистості.

Багатовимірний процес *розвитку потенціалу* особистості визначався через поняття «прагнення до сенсу» (В. Франкл) [276], «повноцінного людського функціонування» (К. Роджерс) [209], «самоактуалізації», «самореалізації» (А. Маслоу) [143; 144], у психології суб'єктивності (В. Слободчиков) [236], психології життєвого шляху (Л. Анциферова [11], К. Абульханова-Славська [2]).

Розвиток особистісного потенціалу розглядається як невід'ємна частина процесу формування особистості. Особистісний ріст розуміється як власні зусилля людини, спрямовані на зміни в цілісній системі особистісних якостей і властивостей.

Розвиток особистісного потенціалу можна розглядати як особистісне зростання суб'єкта, що є результатом дії трьох груп чинників. До них належать:

- 1) внутрішні психологічні чинники, пов'язані з індивідуально-психологічними особливостями особистості суб'єкта; мотиваційні чинники та фактори, що визначають різні можливості суб'єкта;
- 2) зовнішні середовищні чинники (соціально-контрольована, стихійна соціалізація):

а) навколишнє соціальне середовище, головними особливостями якого є наявність зразків для ідентифікації;

б) інформаційне середовище, до характеристик якого належать зміст, повнота та доступність інформації. Чим більше можливостей (освітніх, інтелектуальних, інформаційних) матиме кожен член суспільства, чим кваліфікованіші і працездатніші будуть працівники, тим вище інтелектуальний ресурс всієї нації та держави, тим динамічніше темпи зростання економіки, тим більші можливості суспільства;

3) цілеспрямовані розвивальні впливи (соціальне виховання) [88].

Наступним завданням у теоретичному аналізі сучасних підходів до сутності особистісного потенціалу стало виявлення особливостей цього процесу у *підлітковому віці*, оскільки підлітковий вік займає важливу фазу в загальному процесі становлення людини як особистості, коли в процесі побудови нового характеру, структури та складу діяльності дитини закладаються основи свідомого поведінки, вимальовується загальна спрямованість у формуванні моральних уявлень і соціальних установок.

Підлітковий вік зазвичай характеризують як переломний, перехідний, критичний, але частіше – як вік статевого дозрівання. Л. Виготський розрізняв три точки дозрівання: органічне, статеве і соціальне. Він також підходив до підліткового періоду як до історичного формування [42]. Як і П. Блонский, він вважав, що особливості протікання і тривалість підліткового віку помітно залежать від рівня розвитку суспільства [6].

Е. Еріксон, який вважав підлітковий вік найважливішим і найбільш важким періодом людського життя, підкреслював, що психологічна напруженість, яка супроводжує формування цілісності особистості, залежить не тільки від фізіологічного дозрівання, особистої біографії, але і від духовної атмосфери суспільства, в якому людина живе, від внутрішньої суперечливості суспільної ідеології.

Розглянемо деякі з концепцій щодо визначення вікових меж підліткового віку. Дослідник підліткового віку, німецький філософ і

психолог Е. Шпрангер розглядав підлітковий вік всередині юнацького, межі якого він визначав 13–19 роками у дівчат і 14–21 роками у юнаків. Перша фаза цього віку – власне підліткова – обмежується 14–17 роками. Вона характеризується кризою, змістом якої є звільнення від дитячої залежності.

Пошук біологічного сенсу пубертатного періоду представлений в роботах Ш. Бюлер. Підлітковий вік визначається нею на основі поняття пубертатності. Пубертатний період – це період дозрівання, це стадія, в якій людина стає статевозрілою, хоча після цього фізичне зростання у людини продовжується ще деякий час. Фізична пубертатність протікає у хлопчиків в середньому між 14–16 роками, у дівчаток – між 13 і 15 роками. Нижня межа нормального початку пубертатності – 10–11 років, верхня – 18 років [165].

В іншій відомій науковій концепції, автором якої є Ж. Піаже, віком від 11–12 років і до 14–15 років здійснюється остання фундаментальна децентрація – дитина звільняється від конкретної прив'язаності до даних в полі сприйняття об'єктів і починає розглядати світ з точки зору того, як його можна змінити. У цьому віці, коли, згідно Ж. Піаже, остаточно формується особистість, будується програма життя [14].

Е. Еріксон відкрив і представив вісім стадій психосоціального розвитку, де вік від 6 до 14 років – середнє дитинство, а від 14 до 20 років – статевая зрілість [76, 48 с.].

За періодизацією Р. Заззо етапи дитинства співпадають зі сходинками системи виховання і навчання дітей, де стадія навчання в середній школі (12–16 років), коли дитина отримує загальну освіту. Так як розвиток і виховання взаємопов'язані і структура освіти створена на базі великого практичного досвіду, межі періодів, встановлених по педагогічному принципу, майже співпадають з переломними моментами в дитячому розвитку [116, с.131].

Для нашого дослідження близькою є періодизація Д. Фельдштейна, який розділяє підлітковий період на три стадії. Перша – молодший

підлітковий вік (10–11 років) – характеризується негативним емоційним фоном. Друга стадія (12–13 років) характеризується переживанням невдоволення собою, що супроводжується актуалізацією потреби в самоповазі, загальному позитивному ставленні до себе як до особистості, залежністю самооцінки від оцінок оточуючих, особливо однолітків. У третій стадії (14–15 років) виникає «оперативна самооцінка», що визначає ставлення підлітка до себе в даному віці. Вона заснована на зіставленні своїх особистісних особливостей з власним ідеалом, причому емоційний фон залежить від ступеня їх схожості. Виявлено, що суб'єктивно більш складним підлітками сприймається вік 13–14 років, який є піком емоційної напруженості і тривожності [270].

Розглянемо вітчизняні концепції розвитку особистості в підлітковому віці. Л. Виготський детально розглядав проблему інтересів у перехідному віці, називаючи її «ключем до всієї проблеми психологічного розвитку підлітка». Він писав, що всі психологічні функції людини на кожному етапі розвитку, в тому числі і в підлітковому віці, діють не безсистемно, що не автоматично і не випадково, а в певній системі, що направляються конкретними, відклалися в особистості прагненнями, потягами та інтересами [42].

У підлітковому віці, підкреслював Л. Виготський, має місце період руйнування і відмирання старих інтересів, і період дозрівання нової біологічної основи, на якій згодом розвиваються нові інтереси. Якщо на початку фаза розвитку інтересів стоїть під знаком романтичних прагнень, то кінець фази знаменується реалістичним і практичним вибором одного найбільш стійкого інтересу, здебільшого безпосередньо пов'язаного з основною життєвою лінією, що обирається підлітком [43].

Л. Виготський перерахував декілька основних груп найбільш яскравих інтересів підлітків, які він назвав домінантами. Це «егоцентрична домінанта» (інтерес підлітка до власної особистості); «Домінанта далі» (установка підлітка на великі масштаби, які для нього набагато більш суб'єктивно

прийнятні, ніж ближні, поточні, сьогоднішні); «Домінанта зусилля» (тяга підлітка до опору, подолання, до вольових напруг, які іноді виявляються в упертості, хуліганстві, боротьбі проти виховного авторитету, протесті та інших негативних проявах); «Домінанта романтики» (прагнення підлітка до невідомого, ризикованого, до пригод, до героїзму) [43].

У концепції Д. Ельконіна підлітковий вік, як усякий новий період, пов'язаний з новоутвореннями, які виникають з провідної діяльності попереднього періоду. Навчальна діяльність робить «поворот» від спрямованості на світ до спрямованості на самого себе. До кінця молодшого шкільного віку у дитини виникають нові можливості, але вона ще не знає, що цей світ собою являє. Вирішення питання «Що я таке?» може бути знайдено тільки шляхом зіткнення з дійсністю [75].

Порівнюючи себе з дорослим, підліток приходять до висновку, що між ним і дорослим ніякої різниці немає. Він починає вимагати від оточуючих, щоб його більше не вважали маленьким, він усвідомлює, що також володіє правами. Центральне новоутворення цього віку – виникнення уявлення про себе «я дорослий»: «підліток починає відчувати себе дорослим, прагне бути і вважатися дорослим, він відкидає свою приналежність до дітей, але у нього ще немає відчуття справжньої, повноцінної дорослості, але є величезна потреба у визнанні його дорослості оточуючими [165].

Розрізняють такі види дорослості, як: наслідування зовнішніх ознак дорослості; рівняння підлітків – хлопчиків на якості «справжнього чоловіка». Це сила, сміливість, мужність, витривалість, воля, вірність у дружбі, тощо; соціальна зрілість. Вона виникає в умовах співпраці дитини і дорослого в різних видах діяльності, де підліток займає місце помічника дорослого; інтелектуальна дорослість. Вона виражається в прагненні підлітка щось знати і вміти по справжньому. Це стимулює розвиток пізнавальної діяльності, зміст якої виходить за межі шкільної програми (гуртки, музеї тощо) [116].

Прагнення бути дорослим викликає опір з боку дійсності. Виявляється, що ніякого місця в системі відносин з дорослими дитина ще зайняти не може, і вона знаходить своє місце в дитячому співтоваристві.

Для підліткового віку характерне панування дитячого співтовариства над дорослим. Тут складається нова соціальна ситуація розвитку. Ідеальна форма – те, що дитина освоює в цьому віці, з чим вона реально взаємодіє; це область моральних норм, на основі яких будуються соціальні взаємини. Спілкування зі своїми однолітками – провідний тип діяльності в цьому віці. Саме тут освоюються норми соціальної поведінки, норми моралі, тут встановлюються відносини рівності і поваги один до одного [165].

Діяльність спілкування надзвичайно важлива для формування особистості в повному розумінні цього слова. У цій діяльності формується самосвідомість. Основне новоутворення цього віку – соціальна свідомість, перенесена всередину. За Л. Виготським [43], це і є самосвідомість. Самосвідомість – суспільне знання, перенесене у внутрішній план мислення. А контролювання своєї поведінки, проектування його на основі моральних норм – це і є особистість.

Л. Божович також зазначала, що до початку перехідного віку в загальному психічному розвитку з'являються нові, більш широкі інтереси, особисті захоплення і прагнення зайняти більш самостійну, більш «дорослу» позицію в житті. Вона писала: «Протягом цього періоду ламаються і перебудовуються всі колишні відносини дитини до світу і до самого себе і розвиваються процеси самосвідомості і самовизначення, що призводять, в кінцевому рахунку, до тієї життєвої позиції, з якою підліток починає своє самостійне життя» [30].

Кардинальні зміни стосуються й мотивації. У змісті мотивів на перший план виступають мотиви, які пов'язані з несформованим світоглядом, з планами майбутнього життя. Саме в мотиваційній сфері, як вважала Л. Божович, знаходиться головне новоутворення перехідного віку.

Із мотиваційною сферою тісно пов'язаний моральний розвиток, який істотно змінюється саме в перехідному віці: «висловлюючи певні відносини між людьми, моральні норми реалізуються в будь-якій діяльності, яка вимагає спілкування, – виробничій, науковій, художній тощо» [34]. Засвоєння дитиною морального зразка відбувається тоді, коли вона здійснює реальні моральні вчинки в значущих для неї ситуаціях.

Моральні переконання виникають і оформляються тільки в перехідному віці, хоча основа для їх виникнення була закладена набагато раніше. Одночасно з розвитком переконань формується моральний світогляд, який являє собою систему переконань, що призводить до якісних зрушень у всій системі потреб і прагнень підлітка. Під впливом розвитку світогляду визначається ієрархія в системі спонукань, в якій провідне місце починають займати моральні мотиви. Встановлення такої ієрархії призводить до стабілізації якостей особистості, визначається її спрямованість, що «дозволяє людині в кожній конкретній ситуації зайняти властиву йому моральну позицію».

Ще одне новоутворення, що виникає в кінці перехідного періоду, Л. Божович називала «самовизначенням». Воно ґрунтується на вже стійко сформованих інтересах і прагненнях суб'єкта, передбачає врахування своїх можливостей і зовнішніх обставин, воно спирається на формування світогляду підлітка і пов'язане з вибором професії. Але справжнє самовизначення, як зазначала Л. Божович, не закінчується в цей час, воно «як системне новоутворення, пов'язане з формуванням внутрішньої позиції дорослої людини, виникає значно пізніше і є завершальним останнім етапом онтогенетичного розвитку особистості дитини» [30]. У кінці перехідного періоду самовизначення характеризується не тільки розумінням самого себе, своїх можливостей і прагнень, а й розумінням свого місця в людському суспільстві і свого призначення в житті.

Концепція Д. Фельдштейна щодо змісту, ролі й значення підліткового віку як етапу психічного розвитку заснована на аналізі логіки психічного розвитку, зв'язку цього розвитку з навколишнім середовищем. На думку Д. Фельдштейна, в підлітковому віці індивід виходить на якісно нову соціальну позицію, в цей час формується його свідоме ставлення до себе як до члена суспільства. Отже, від того, як протікає соціальна орієнтація в цей період, залежить дуже багато чого в формуванні соціальних установок людини. Дана обставина висуває на перший план розробку психологічних основ виховних впливів, спрямованих на розвиток особистості [270].

Таким чином, одним з центральних моментів концепції Д. Фельдштейна про зміст і роль підліткового віку в загальному процесі дорослішання стає проблема провідної діяльності підлітка. В якості такої він розглядає діяльність по засвоєнню норм взаємин. Дана сторона життя індивіда, що активно розвивається в підлітковому віці, отримує найбільш повне вираження в суспільно корисній діяльності, що грає ведучу роль в цей складний період. У суспільно корисній діяльності, що відповідає мотиваційній сфері підлітка, реалізується його потреба у самовизначенні, в самовираженні, у визнанні дорослими його активності [271].

Отже, процес особистісного розвитку в підлітковий період, з одного боку, тісно пов'язаний із генотипними і віковими аспектами. Ситуації внутрішньої напруженості, емоційних переживань, внутрішньо особистісних конфліктів розбалансовують в діапазоні 13–14 років інтеграційні процеси та ускладнюють поведінкові реакції підлітків, що знаменує перехідний, кризовий момент становлення особистості. З іншого боку, особистісне зростання у підлітковому віці нерозривно пов'язане з соціальною ситуацією розвитку, оскільки всі перепитії сучасної соціальної історії: нові віяння, соціально-політичні погляди, ідеологія, вибір цінностей, престижність професій, заповнення вільного часу,

досягнення духовної культури, підйоми і падіння моральності, провокації молодіжних випробувань, інновації субкультури – це все та багато іншого відбиваються у свідомості й самосвідомості сучасного підлітка, вводячи його в повсякденність буття.

В єдності зовнішнього, соціального і внутрішнього, психологічного відбувається ствердження та зростання сутнісноособистісного в людині. Специфічними виявляються ті особистісні якості, які вражають своєю неординарністю, своєрідністю, новизною. Такими виступають особистісні новоутворення підлітка: потреба в оцінних взаєминах, особистісна рефлексія, потреба в самозахисті та самоповазі, особистісна саморегуляція, потреба у досягненні та самоствердженні тощо. Через самоусвідомлення підлітком себе як особистості відбувається складний процес його зростання [31].

У період дорослішання особистісний розвиток підлітка підлягає змінам, перебудові, трансформаціям. Домінуюче положення в структурі особистості підлітка починає займати складне психологічне утворення – самосвідомість. Виступаючи внутрішньою умовою становлення особистості підлітка, самосвідомість концентрує в собі витoki особистісних утворень, що закономірні у цьому віці: почуття дорослості, самоствердження, емоційно-цілісне ставлення до себе та інших. У структурі самосвідомості високої активаційної енергії набувають такі конструкти: самопізнання, самоставлення, саморегуляція. В силу інтенсивності диференційних та інтеграційних процесів, які виникають у структурних компонентах самосвідомості, у підлітка виникає цілісне уявлення про самого себе і з'являється ціннісне ставлення до власної особистості, до свого «Я» [31, с. 156–157].

Особистісне зростання підлітка являє собою процес самоусвідомлення та ціннісного ставлення до власного Я, що актуалізує нові рівні відкриття у самому собі моральних якостей і моральних почуттів та піднімає особистість

до осмисленого переживання власних дій як вільних, відповідальних вчинків [34, с. 462].

Проаналізувавши особливості підліткового віку, можемо констатувати, що *основні завдання з особистісного розвитку підлітків тісно пов'язані з компонентами особистісного потенціалу, а саме:*

– *формування уявлення про тіло (фізичний компонент потенціалу).*

У дитячі роки фізіологічні зміни відбуваються поступово, і в міру того як вони виникають, діти легко сприймають уявлення про власне тіло. Однак через швидкість і глибину змін в підлітковому віці юнакові чи дівчині складно їх асимілювати в думках та підтримувати відчуття впевненості у своєму тілі. Ствердження статевої ролі, відбувається за рахунок чіткого ототожнення себе з батьківським або материнським образом і обумовлюється успішним досвідом спілкування з протилежною статтю і ототожнення себе з молодими людьми тієї ж статі. Це – період, коли юнаки зближуються зі своїми батьками й товаришами, а дівчата зі своїми матерями і подругами;

– *розвиток самооцінки, пошук ідентичності (вольовий потенціал).*

Процес зміни тіла носить нерівний характер, внаслідок чого фізична зовнішність втрачає гармонійність зовнішнього вигляду в дитячому віці. Через те, що уявлення про тіло не є об'єктивним сприйняттям, оскільки наповнене суб'єктивними показниками, нерівність таких змін сильно впливає на уявлення юнаків і дівчат про себе і свою самооцінку. В підлітковому віці самооцінка залежить від особистого досвіду, знань про себе й думок однолітків;

– *розвиток різних форм мислення (інтелектуальний компонент потенціалу).* З плином підліткового віку відбувається розумова трансформація особистості підлітка. Нові способи мислення створюють умови для ширшого і цілісного розуміння подій. Формальні розумові операції з узагальнення та абстрагування розвиваються все більш

стабільніше. Накопичуючи досвід і практичні вміння, підлітки розвивають здатність до більш логічних суджень;

– *формування вміння контролювати емоції (емоційний компонент особистісного потенціалу)* Становлення особистісного потенціалу підлітка відзначається типовими змінами в емоційній сфері, які пов'язані або зумовлені гормональними і розумовими змінами. Це час почуттів, коли підліткам хочеться бути дорослими і самостійними, але при цьому вони відчують потребу в стабільності й турботі, які відчували в дитинстві. Прояви ініціативи чергуються з періодами апатії, ліні і меланхолії. Прояви радості можуть різко поступатися місцем зневірі. В цей період підлітки схильні наслідувати дорослих, яких вони сприймають як тих, у кого є певна система цінностей;

– *формування вміння налагоджувати ефективну комунікацію і встановлювати узгоджені правила (соціальний компонент особистісного потенціалу)* Ця дуже важлива здатність розуміти відносини між людьми допомагає їм вирішувати проблеми й конфлікти, що виникають у взаєминах з однолітками;

– *початок пошуку своєї особистості, відкриття себе для суспільства, формування плану життя, побудова позитивної життєвої перспективи (духовний компонент особистісного потенціалу).* Здатність до роздумів, до порівняння власних думок з думками інших призводить підлітків до сумнівів у правильності установок, які сформувалися у них в дитинстві, в сімейному середовищі. Процес формування особистості не закінчується на цьому етапі, як не закінчується він з підлітковим віком, оскільки формування продовжується і в ранньому юнацькому віці. але в даний період підлітки хочуть, щоб до них не ставилися як до дітей, а як до людей, які в силу своєї самосвідомості здатні вносити різні позитивні зміни як в своє власне життя, так і в життя оточуючих їх дорослих.

Аналіз компонентів особистісного потенціалу показує, наскільки важливо враховувати особливості підліткового віку, виходячи з власного

ритму у розвитку підлітка зі спалахами росту в одних аспектах та періодами низької активності в інших.

Тому закономірності розвитку особистісного потенціалу підлітків будемо розглядати через закон синергетики. Як зазначає С. Гончаренко «у педагогічному процесі явно проявляються взаємодії, які вивчаються синергетикою з її ключовим положенням про відкритий характер будь-якої з соціальних систем – сучасною теорією спільної дії. У залежності від ступеня своєї відкритості системи взаємодіють між собою, причому у формі не лише боротьби протилежностей, яка раніше вважалася єдиним способом розвитку, а й співробітництва» [59, с. 278].

У роботах [32; 278] проаналізовані характеристики і особливості синергетичних систем: для синергетичних систем характерне переважання кооперативних форм взаємодії компонентів як усередині самої системи, так і поза нею; самоорганізація завжди пов'язана з кооперативними процесами, колективною узгодженою поведінкою частин системи (саме завдяки такій поведінці виникають нові структури); за результати функціонування синергетичної системи, і здатність бути наділеними тими або іншими властивостями «відповідають» не окремі компоненти системи, а їх колективні взаємодії – узгодженості, синхронізації, когерентності; випадковість, реальна ситуація є конструктивний початок, основа для процесу розвитку; процес самоорганізації відбувається в результаті взаємодії випадковості і необхідності і завжди пов'язаний з переходом від нестійкості до стійкості; синергетика виходить з принципу, що навколишній світ еволюціонує за нелінійними законами; нелінійність в найширшому сенсі означає багатоваріантність шляхів вибору з альтернатив; синергетична система відрізняється не лінійністю внутрішньої динаміки, здатністю змінювати свою структуру, зберігаючи при цьому цілісність; синергетична система чітко визначає енергетичні чинники – появлення потужного потоку енергії, і її вихід з системи; синергетичній системі

властивий конструктивний характер протиріч, що виникають в процесі взаємодії.

У виданнях останніх років спостерігаємо визначення, що базуються на принципах синергетики: особистість «постійно планує і спрямовує складний, аналогу якому немає у живій природі, процес саморозвитку і самовиховання» [105]. Розвиток особистості визначається наступним чином: це «процес формування особистості, як соціальної якості індивіда, в результаті її соціалізації і виховання ... за допомогою дорослих, які організовують і спрямовують її діяльність і спілкування» [105]. Отже, особистість може розглядатися у філософії освіти і педагогіці, як синергетична система – складна, відкрита, когерентна, емерджентна, дисипативна система. Таким чином, застосування синергетичного підходу до проблеми розвитку особистості виявляється абсолютно закономірним.

Важливим, з педагогічної точки зору, є врахування станів нерівноважності системи, що можуть призводити до її самоорганізації – більш складної структури, або організації вищого рівня. Врахування нерівноважених станів і потенційна можливість їх створення є площиною керування розвитком системи. Тобто стани нерівноваженості є важливими для становлення особистості. Їх потрібно творити й використовувати у процесі навчально-виховної діяльності, плануючи й корегуючи розвиток особистості.

З точки зору синергетики розвиток особистості постає, як постійний рух від одного стану системи до іншого, в якому хаос, випадковість, створення/руйнування, точки біфуркації тощо є природними станами системи і послідовно змінюють один одного, вибудовуючи безперервний ланцюг перетворень. Отже, по-перше, людина, особистість, як синергетична система, здатна до саморозвитку; по-друге, не можна підходити до особи вихованця як до статичної, незмінної даності на будь-яких часових відрізках – потрібно весь час рефлексивно визначати її

стан; по-третє, необхідно дотримуватись принципів і закономірностей, сформульованих синергетикою, щодо «поводження» синергетичних систем у філософсько-освітній і педагогічній діяльності. Необхідно враховувати, що особистість, як багатокomпонентна відкрита біо-фізіосоціальна система, завжди знаходиться у складній взаємодії із зовнішнім середовищем (іншими словами, знаходиться у стані нескінченної кількості впливів, що на неї здійснюються), тобто весь час відчуває більший чи менший зовнішній вплив, що викликає більше чи менше «розхитування» (флуктуації) самої системи – внутрішнього світу особистості – переконань, уявлень, міркувань, потреб, прагнень, мотивів тощо. Фахівцю, який здійснює цілеспрямований виховний вплив на особистість, варто пам'ятати, що і він, і його вихованець обидва є суб'єктами взаємодії, тобто разом із суб'єктом виховання складають синергетичну систему, в якій їхня взаємодія має бути когерентною (узгодженою). Суб'єкт-суб'єктна педагогічна діяльність з точки зору синергетики передбачає розвиток як вихованця, так і вихователя. Суб'єкт-вихователь підлягає розвитку, тобто проходить періоди неврівноважених станів і точок біфуркації, в яких важливо не втратити системний зв'язок із суб'єктом-вихованцем [261].

Завдання такого управління полягає у тому, щоб завдяки незначному зусиллю «підштовхнути» систему до одного з її власних сприятливих шляхів розвитку. Своєчасні резонансні впливи виявляють значні потужні внутрішні резерви системи. Тобто ефективним буде такий виховний процес, що при незначній напрузі зовнішнього впливу вихователя викличе резонансний внутрішній відгук у системі дій вихованця, при чому, вектор дії в обох випадках співпадатиме і буде спрямованим у бік бажаного шляху розвитку. Це, в свою чергу, викличе мобілізацію внутрішніх можливостей, представлених задатками особистості, й вивільнення енергії творчості. Суб'єкту-педагогу необхідно керуватися настановою, яка випливає з принципів когерентності й дисипативності, що немає прямої

залежності між силою виховних впливів, кількістю витрачених зусиль і настирливістю дій вихователя та змінами в якостях вихованця в потрібному руслі [261].

Тому під розвитком особистісного потенціалу підлітків розуміємо – процес взаємодії зовнішніх та внутрішніх чинників, що активізують саморозвиток підлітків на засадах синергетики і впливають на взаємопов'язане та взаємообумовлене розкриття вольових, духовних, емоційних, інтелектуальних, соціальних та фізичних компонентів особистісного потенціалу.

Таким чином, у результаті теоретичного аналіз наукових розвідок вчених було уточнено зміст поняття «особистісний потенціал», що розглядається як сукупність фізичних, інтелектуальних, вольових, соціальних, емоційних, духовних можливостей, що розкриваються під дією зовнішніх та внутрішніх факторів та цілеспрямованих впливів через процеси самоусвідомлення, самопізнання та самовизначення; розглянуто особливості підліткового віку та підходи до його періодизації, за основу подальшого дослідження обрано періодизацію Д. Фельдштейна; скорельовано основні завдання розвитку особистості в підлітковому віці (формування уявлення про тіло; розвиток самооцінки, пошук ідентичності; формування вміння контролювати емоції; розвиток нових форм мислення; формування вміння контролювати емоції; початок пошуку своєї особистості, відкриття себе для суспільства, формування плану життя, побудова позитивної життєвої перспективи) із визначеними у Конституції ВОСР компонентами особистісного потенціалу скаута (вольовий, духовний, емоційний, інтелектуальний фізичний, соціальний); визначено розвиток особистісного потенціалу підлітків як процесу взаємодії зовнішніх та внутрішніх чинників, що активізують саморозвиток підлітків на засадах синергетики і впливають на взаємопов'язане та взаємообумовлене розкриття вольових, духовних, емоційних,

інтелектуальних, соціальних та фізичних компонентів особистісного потенціалу.

Зважаючи на це, вбачаємо необхідність розглянути напрями і зміст діяльності скаутських громадських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків.

1.2. Напрями і зміст діяльності скаутських громадських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків

Дитячі та молодіжні громадські організації та об'єднання, як і інші соціальні інститути, є повноправним суб'єктом соціального виховання підлітків. Їх діяльність регулюється Конституцією України [111], законами України «Про позашкільну освіту» [198], «Про громадські об'єднання» [192], «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [194], «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [199], «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [200].

Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» [192], громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів.

За організаційно-правовою формою громадське об'єднання утворюється як громадська організація або громадська спілка.

Дитячі громадські організації – об'єднання громадян віком від 6 до 18 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать законодавству, та соціальне становлення як повноправних членів суспільства [194].

Молодіжні громадські організації – об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів [194].

Сучасні громадські дитячі й молодіжні організації виступають активним суб'єктом соціально-педагогічної діяльності. Це зумовлено наявністю у них соціально спрямованої мети, завдань діяльності, які сприяють соціальному захисту, соціальній адаптації та соціальному становленню своїх членів, реалізують соціально-педагогічні програми [251].

Вітчизняні дослідження у цій галузі [49; 68; 185; 212; 214; 285; 290; 291] переконливо доводять, що дитячі та молодіжні об'єднання створюють широкі можливості для особистісного зростання дитини, формуючи у неї моральні цінності, загартовуючи характер, розвиваючи творче ставлення до життя.

Здійснюючи взаємодію на партнерських засадах з державними органами і установами, суспільними рухами, дитячі організації вирішують найважливіші проблеми дітей, допомагаючи їм у соціальній адаптації та створюючи умови для їхньої соціалізації [211].

Т. Окушко у своїх працях [167; 173; 290,] наголошує на тому, що специфіка та особливості виховної діяльності дитячих громадських об'єднань дають всі підстави визначати їх як самодостатню педагогічну систему, спрямовану на соціальне виховання і розвиток особистості дитини, які зумовлені насамперед: орієнтацією на інтереси, потреби самої дитини; добровільністю вступу, вільного вибору діяльності; можливістю вільного самовизначення і самореалізації, розвитку суб'єктної позиції дитини; позитивними взаєминами «дорослий-дитина», «дитина-дитина», рівноправності позиції дорослого і дитини; практико-діяльнісною основою побудови виховного процесу; залученням дітей до життя

суспільства, набуття їхнього соціального досвіду; є засобом вираження інтересів і прав дітей тощо.

Науковець Л. Романовська зауважує, що відповідність дитячого громадського об'єднання поняттю «соціально-педагогічна система» полягає в тому, що воно може успішно здійснювати процес соціалізації членів об'єднання, виходячи із своїх соціально-психологічних, інтелектуальних і структурно-організаційних можливостей. Тому дитячо-юнацьку спілку можна розглядати не тільки як соціально організоване мікросередовище, а й як специфічний центр, що продукує соціалізаційні впливи на членів спілки. [210; 212].

Участь у дитячих об'єднаннях – сходинка до повноцінної громадянської діяльності, школа виховання майбутніх активних громадян, становлення лідерів. Таким чином, дитячі громадські об'єднання є усталеним інститутом соціалізації підростаючого покоління, де дитина оволодіває необхідними навичками, соціальними ролями, набуває досвіду практичної діяльності.

Згідно чинного законодавства, скаутські громадські об'єднання є видом громадського об'єднання та мають в Україні статус дитячих та молодіжних. За статистичними даними на сьогодні в Україні функціонує близько 70 об'єднань та організацій скаутського типу як всеукраїнського, так і місцевого та регіонального рівнів. Членство у скаутських громадських об'єднаннях сприяє розвитку в дітей та підлітків активної життєвої позиції, високоморальної громадянської поведінки, набуттю життєво-необхідних знань, практичних умінь та навичок, що сприяють засвоєнню соціального досвіду.

Можливості виховного середовища скаутського руху досліджували Л. Бондарь [255], С. Воздвиженський, О. Гаврилова [53], С. Дибя [68], Н. Євдокимова [77], Т. Євдокимова [78], Ю. Жданович [79], В. Кудінов, Ю. Кудряшов, В. Москаленко [156], Р. Охрімчук, О. Пупкова, З. Удич, В. Черних, С. Чернета [284], А. Ярмольчук, Л. Ярова [291] та інші.

Скаутинг – виховний рух молодих людей, який сприяє їхньому соціальному й особистому розвитку. За визначенням С. Гончаренка, скаутинг є однією з найпоширеніших форм дитячого та юнацького руху, в основі якого лежить спеціально розроблена система виховання [59].

Головні засади скаутингу закладено у фундаментальних основах світового скаутського руху та Конституції Всесвітньої організації скаутського руху. Друга стаття Конституції визначає мету скаутського руху – «сприяти розвиткові молодих людей, як найповнішому розкриттю їхніх фізичних, розумових, соціальних і духовних потенцій як особистостей, так і відповідальних громадян та членів місцевих, національних і міжнародних спільнот» [255].

У скаутингу кожний індивідуум розвиває свої здібності протягом усього життя. Метою виховання є сприяння розвитку автономної (здатної до самостійного мислення), готової допомогти іншим, відповідальної й ідейної особистості [255, с. 11].

Скаутинг базується на трьох законах: «обов'язок перед Богом», «обов'язок перед іншими», «обов'язок перед собою». Ці принципи дають змогу скауту вирішувати питання його духовного існування, активності в суспільстві та відповідальності за власний розвиток. Скаутинг допомагає розвинути свої потенційні здібності, сприяє процесу самореалізації особистості.

У період свого зародження скаутський рух визначився як неформальний, бо існував поза сталою навчально-виховною системою, і поступово став організованим інститутом, що сформулював свою виховну мету та окреслив напрямки діяльності, спрямовані на залучення певного кола учасників. Характеристикою скаутського руху є те, що він застосовує глобальний підхід у вихованні молоді. У витоків скаутингу стояв генерал-майор британської армії, герой англо-бурської війни Роберт Стефенсон Сміт Баден-Пауелл, який узагальнив ідеї відомих йому систем виховання і запропонував новаторську виховну систему,

яка наразі відома у всьому світі і в міжнародній практиці називається як «скаутський метод» (англійською) та складається з декількох взаємопов'язаних елементів: «Закон і обіцянка», «Навчання через справу», «Командна система», «Символічна основа», «Особистісний прогрес», «Життя в гармонії з природою», «Підтримка з боку дорослих». Скаутську виховну систему і взаємозв'язок її елементів представлено у вигляді схеми (рис. 1.2.).

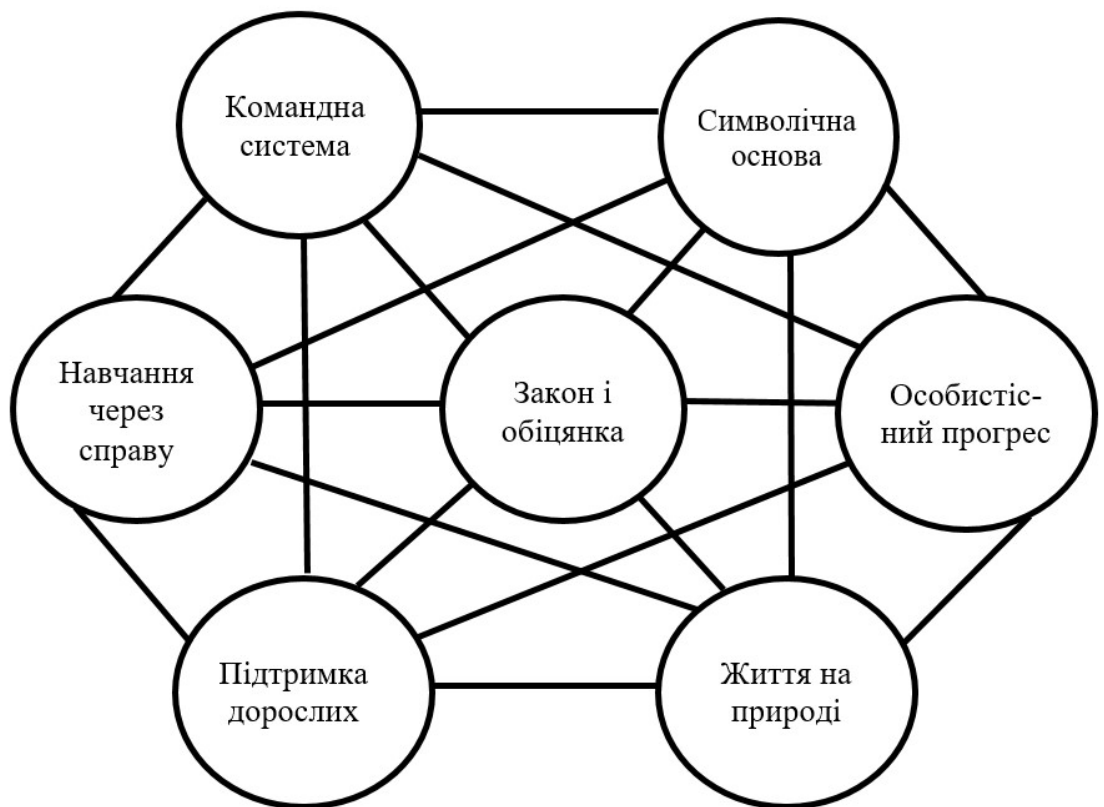

Рис. 1.2. Виховна система скаутингу – «скаутський метод»

Джерело: складено автором самостійно

Як видно з рис 1.2. у скаутингу кожен з елементів є частиною цілого і в той же час може використовуватись як система. Під поняттям «система» мається на увазі мережа елементів, в якій кожен елемент: має певну функцію; взаємодіє з іншими елементами, щоб посилити ефективність кожного з них; сприяє досягненню кінцевої мети – гармонійний і всебічний розвиток особистості [234].

Елементи скаутського методу представлені певними засобами, кроками, методичними прийомами, які використовуються для виконання поставленої мети. Скаутський метод – це система поступової самоосвіти через присягу і закон, навчання через діяльність, участь у малих групах під наставництвом дорослих, стимулюючі програми різноманітної діяльності, що забезпечує молодим людям багате за змістом і за формою активне середовище пізнання світу і себе в цьому світі. При цьому скаутинг враховує характерні особливості розвитку підлітків, їх потреби і інтереси на різних етапах дорослішання [255].

Виховна діяльність в скаутингу носить специфічний характер і націлена на розвиток особистості саме в підлітковому віці. По-перше, це діяльність команди ровесників і однодумців. По-друге, це діяльність, спрямована на самовиховання та набуття знань, навичок і соціальних установок. Виховна діяльність в скаутингу надає підліткам можливість подолати посилені в їх віці труднощі, стимулює творчість, винахідливість і надихає робити все можливе для досягнення поставлених завдань. У той же час виховна діяльність орієнтується на рівень розвитку та здібності молодих людей.

Скаутинг задовольняє такі важливі потреби підлітків, як потреба в спілкуванні з однолітками, в самоствердженні, в романтичних переживаннях і ін. Водночас скаутинг пропонує підліткам складну систему цінностей, які вони поступово усвідомлюють і приймають.

Однією з найважливіших соціальних потреб людини є прагнення ствердити себе в очах оточуючих, а також у власній думці, продемонструвати себе в позитивному образі, набути суспільного визнання та почуття особистісної значущості. Надзвичайно важлива та актуальна ця потреба для підлітків. Проте школа та сім'я в сучасному українському суспільстві не завжди опікується саме цим питанням. Скаутинг – одна з небагатьох виховних систем, яка створює можливості для дитини реалізувати цю потребу. Ціннісні орієнтації особистості в

скаутингу формуються внаслідок взаємодії її особистісних потреб і потенціалів із цінностями соціального оточення, впливають на рівень соціалізації підлітків.

Відомий психолог Л. Виготський у своїй моделі розвитку особистості подає ідеальну картину будь-якого пізнання: дитина рухається від залежності до самостійності [43]. Саме такий рух закладений в ідеологію скаутингу.

Глобальний підхід у скаутингу передбачає розгляд особистості як складно організованої істоти. Її індивідуальність формується через взаємодію різних аспектів діяльності особистості (фізичної, розумової, емоційної, соціальної, духовної, вольової) та взаємодії із зовнішнім світом. Тому скаутинг ставить за мету розвиток цілісної особистості та намагається стимулювати її в усіх аспектах. Він визнає, що всі аспекти діяльності підлітків взаємопов'язані, а їх розвиток може відбуватися тільки в результаті урізноманітнення їх видів та включення ситуації емоційних співпереживань та набуття досвіду. Виходячи з цього, розвивати цілісну індивідуальність як унікальну особистість можна лише враховуючи її власний ритм зі спалахами росту в одних аспектах та періодами низької активності в інших [234].

Враховуючи ці особливості розвитку особистості скаутинг можна розглядати як систему прогресивного самовиховання. Він призначений допомогти кожній молодій людині, яка стала скаутом, в розвитку і використанні індивідуальних здібностей та власних інтересів. Крім того, скаут, спираючись на вже досягнуте, за допомогою скаутського методу знаходить конструктивні шляхи задоволення власних потреб на різних етапах свого розвитку, а також визначає перспективи подальшого особистісного зростання.

До власне скаутських організацій, які нині діють в Україні, належать ті, які найбільш послідовно і системно використовують принципи, форми та методи діяльності світового скаутського руху, спираючись на методологічні

та ідейні засади скаутингу, визначені Конституцією Всесвітньої організації скаутського руху. Це такі дитячі та юнацькі організації й об'єднання, як «Національна Організація Скаутів України», «Пласт УСО», Асоціація Гайдів України.

Коротко розглянемо діяльність цих організацій у контексті розвитку особистісного потенціалу підлітків. Кожна з цих організацій в залежності від контингенту учасників («Асоціація гайдів України» – організація для дівчат та молодих жінок) та цілеспрямовання діяльності (для «Пласту» характерна історико-патріотична орієнтація) вирішує відповідні програмні завдання, спираючись при цьому на метод скаутингу.

Так, у статуті організації «Пласт» основними програмними завданнями визначені «всебічне патріотичне виховання і самовиховання української молоді; розвиток її моральних, духовних і фізичних прикмет (рис); виховання свідомих, відповідальних і повновартісних громадян, плекання серед молоді традицій їх предків і передавання їм знання і розуміння історії, культури, ідей» [212]. Чіткий акцент в організації робиться на вихованні поваги до Батьківщини, української нації, духовних цінностей християнської релігії.

Специфічними щодо цього є цілі діяльності українських дівчат-скаутів. «Асоціація гайдів України» ставить за мету формування соціально зрілої жіночої особистості, висуваючи першочерговими такі завдання: актуалізувати наявний в дівчинці творчий та лідерський потенціал, орієнтувати її на активну суспільну діяльність, створювати додаткові можливості для розвитку творчих та організаторських навичок жіночої молоді, сприяти вихованню лідерів, які володіють відповідними знаннями та вміннями для творчої і продуктивної суспільної діяльності [79].

Особливості формування змісту навчально-виховної та соціалізуючої діяльності скаутських організацій України зумовлені специфікою завдань, які постають перед кожною з них. Детальний розгляд вітчизняних скаутських програм свідчить, що основне місце в них посідає тема українознавства та

культурної спадщини українського народу, що є важливим засобом прищеплення молоді духовно-моральних цінностей національного виховання.

Так, увесь зміст роботи «Пласту» є втіленням зазначених вище ідейних засад і має яскраво виражений українознавчий характер, що повністю відповідає меті і завданням патріотичного виховання і самовиховання української молоді [79]. Виконання пластових проб усіх рівнів вимагає обов'язкового знання українознавчих предметів. Кожен пластун повинен добре знати українську мову, літературу, історію, географію і культуру українського народу, рослинний і тваринний світ рідного краю та ін. Пластуни плекають українські звичаї, знають і шанують українську національну символіку і гімн, практично опановують різними видами українського мистецтва, співають українські пісні, готуються до проведення традиційних українських свят.

Необхідно відзначити, що українознавча тематика притаманна також і пластовим таборам. Це чітко простежується навіть у назвах таборів: «Кобзареві внуки», «Нова Січ», «Лісова пісня», «Каменярі», «Скеля Довбуша», «Чорна Рада», «Гуцульський акорд», «Вітер з України». Серед організованих пластових таборів історико-географічного спрямування можна назвати мандрівні табори «Оповитий легендою», «Стежками героїв», «Опришки», «Чорногора», краєзнавчо-природничий табір «Дністер», екологічний табір «Рекреації», мистецький табір «Метаморфози» [95].

Значна увага у «Пласті» приділяється системі фахової підготовки членів скаутського руху, включаючи систему пластових уміlostей, що є частиною пластової програми. До пластових уміlostей належить оволодіння однією із спеціальностей. Їх налічується багато і їх різновиди постійно зростають. Найпоширеніші пластові вміlostі – це українознавство, природознавство, іноземні мови, мандрівництво, техніка, мистецькі вміння, слюсарство, городництво тощо. На допомогу в оволодінні деякими

уміlostями залучають фахових інструкторів, які вміють не лише зацікавити певним видом діяльності, а й багато чому навчити дітей за умови бажання і адекватних зусиль, виявлених ними. Упродовж року можна здобути кілька пластових уміlostей.

У Пласті значну увагу відведено вихованню лідерів – «провідників». Як зазначено у «Пластовому довіднику», позитивний пластовий провідник – це той, хто допомагає групі досягнути свою мету, стати ефективною та сильною; пропагує пластові ідеї й погляди, хто вказує нову дорогу або новий спосіб дії. Крім таких якостей характеру, як чесність, спостережливість, чутливість, гнучкість, готовність до допомоги й підтримки інших, провідник повинен: демонструвати уміння спілкуватися мовою ідей, задіяти у справу інших, включити їх у дію, залагоджувати конфлікти, забезпечувати злагоду у групі, творчо думати, організувати – визначити проблему, прийняти рішення у різних, часто незнайомих обставинах [79].

Значна увага вихованню високої соціальної активності дівчат звертається і в українському гайдингу – скаутській громадській організації з розвитку та формування соціально-зрілої жіночої особистості. У відповідності до поставлених завдань сучасні програми діяльності українських дівчат-скаутів розроблені за такими напрямками: вивчення історії, культури, звичаїв і традицій українського народу (Українознавство); ознайомлення з історією скаутського руху та руху гайдингу (У світі гайдингу); основи медичних знань (Школа медицини); ознайомлення з системою етичних цінностей, допомога в усвідомленні жіночої місії (Вічні істини); знайомство з набутками національної і світової культури (Світова культура); здобуття навичок побутового самообслуговування (Господарочка); здобуття теоретичних і практичних умінь життя в умовах походів і таборів (Життя на природі); вивчення природного світу планети, її законів і таємниць (Планета – наш дім) [80].

Передбачається, що результатом участі дівчаток у програмах гайдингу має бути формування такої моделі особистості, якій в повній мірі притаманні

риси характеру, схвалювані законами гайдів, а саме: відданість і готовність служити Батьківщині, альтруїзм; самовдосконалення і саморозвиток, дисциплінованість, чесність, ввічливість, любов і бережливе ставлення до природи; щирість, товариськість, корпоративність. Залучення дівчаток до участі в цих програмах сприяє формуванню здорового способу життя, вихованню почуття власної гідності, свідомого ставлення до праці, навчання, самовиховання і самореалізації, формуванню активної життєвої позиції.

Одним із домінуючих у діяльності дівчат-гайдів є соціальний аспект, який передбачає активне і відповідальне ставлення юнок до власної долі і долі оточуючих людей – друзів, близьких, знайомих. Велика увага в гайдингу приділяється розвитку різноманітних здібностей і навичок, серед яких не тільки ті, що необхідні дівчаткам для виконання їхніх суто жіночих ролей (ролі жінки, матері, домогосподарки тощо), але насамперед тих здібностей та умінь, які надають можливість дівчинці самореалізуватися в суспільному та громадському житті, у сфері професійної діяльності. Дівчаток націлюють на усвідомлення важливості знань, на розвиток умінь ставити завдання і вирішувати їх, досягати результатів, проявляти ініціативу, приймати правильні рішення у різних життєвих ситуаціях.

Для характеристики напрямів та змісту діяльності скаутських громадських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків ми обрали Всеукраїнську молодіжну громадську організацію «Національна Організація Скаутів України» (далі – ВМГО «НОСУ»), яка представляє інтереси всіх українських скаутів у світовому скаутському просторі та є єдиним офіційним представником Всесвітньої Організації Скаутського Руху на території України.

Коротко розглянемо історію створення цього громадського об'єднання та проаналізуємо основні напрями діяльності ВМГО «НОСУ». У 2005 році Всесвітня конференція Всесвітньої Організації Скаутського Руху рекомендувала Україні працювати над об'єднанням найсильніших скаутських організацій та формуванням єдиної цілі скаутського руху в країні.

Взявши до уваги рішення Всесвітньої конференції, скаутські організації - ініціатори поклали на себе головні обов'язки щодо створення робочої групи, якою пізніше за, методичної підтримки регіонального скаутського бюро «Євразія» були розроблені документи нової спільної організації – Всеукраїнської молодіжної громадської організації «Національна Організація Скаутів України».

Навесні 2007 року був проведений установчий з'їзд скаутів, в якому взяли участь представники таких організацій, як «СПОК», «Пласт», «Січ» та представники з різних регіонів України і в цьому ж році була зареєстрована ВМГО «Національна організація скаутів України». За статутом та вимогами Всесвітньої Організації Скаутського Руху національна організація будь-якої країни – учасника Всесвітньої організації скаутського руху має бути унітарною та мати індивідуальне членство. Українські дитячі та молодіжні скаутські організації зробили перший крок та зареєстрували свої наміри до об'єднання. Лідери з числа дітей, молоді та дорослих скаут-лідерів з організацій-засновників («Пласт», «Січ», «СПОК», «АСУ») обговорили переваги та проблеми, пов'язані з об'єднанням на національному рівні в єдину організацію. Були розроблені заходи, що сприяли налагодженню комунікацій на рівні місцевих організацій, зокрема в середовищі не заангажованих дитячих та молодіжних лідерів з регіональних осередків з різних областей України, що підвищило конкурентну спроможність української скаутської молоді щодо рівноправного входження до європейської та світової скаутської спільноти.

14-18 липня 2008 року у Республіці Корея відбулася 38-а світова скаутська конференція, де Національну Організацію Скаутів України було офіційно визнано повноправним членом Всесвітньої Організації Скаутського Руху.

Завдяки Указу Президента України №279/2008 «Про заходи щодо сприяння розвитку пластового (скаутського) руху в Україні» [193] в країні, на місцевому рівні, активізували свою діяльність скаутські

загони та малі скаутські групи. Протягом 2009–2011 рр. ініціативна група від Національної Ради ВМГО «НОСУ», яка включала в себе представників всіх зацікавлених всеукраїнських скаутських організацій, об'їздила майже всі регіони України з метою стимулювання проведення установчих зборів НОСУ на регіональному рівні. І як наслідок цієї кропіткої діяльності, в червні 2011 р. пройшов легітимний II з'їзд ВМГО «НОСУ», делегатами якого стали представники 15 офіційно зареєстрованих осередків (Дніпропетровський, Донецький, Запорізький, Івано-Франківський, м. Київ, Київська обл., АР Крим, Львівський, Миколаївський, Одеський, Рівненський, Севастопольський, Сумський, Харківський).

За станом на 1 січня 2017 року ВМГО «НОСУ» налічує близько 1500 скаутів з 19 регіонів України.

Метою діяльності цієї організації є сприяння розвитку дітей та молоді як особистостей і відповідальних громадян України, якнайповнішому розкриттю їх фізичного, емоційного, розумового, соціального і духовного потенціалу та сприяння розвитку скаутського руху на території України та захист спільних інтересів своїх членів.

У своїй діяльності організація застосовує в установленому чинним законодавством порядку метод прогресивного самовиховання дітей та молодих людей через: обіцянку та Закон; навчання дією; членство у малих групах (наприклад, патруль), із залученням дорослих, спрямоване на прогресивний розвиток, визнання відповідальності та заняття на володіння собою, розвиток характеру та оволодіння здібностями, впевненістю у своїх силах, надійності та вміння як взаємодіяти, так і керувати; – розвиваючі та заохочувальні програми різноманітної діяльності, що здійснюються переважно на природі у формі гри і суспільно-корисної праці, ґрунтуються на зацікавленні учасників і передбачають набуття ними корисних навичок.

Виховна пропозиція ВМГО «НОСУ» – створення міцної основи для

розвитку нової плеяди лідерів української держави, виховання гідних та відповідальних громадян України. ВМГО «НОСУ» працює за скаутським методом.

Кожен член ВМГО «НОСУ», як скаут, дає скаутську обіцянку, тобто присягається перед самим собою, своїм сумлінням, протягом всього життя виконувати обов'язок перед Богом та Україною, допомагати іншим та привести своє життя у відповідність до десяти скаутських законів.

Основою практичного життя будь-якого члена ВМГО «НОСУ» є скаутський патруль – мала група від трьох до 12 осіб, яка має власні символи (назву, гасло, емблему, прапорець) та план діяльності. Участь у житті патруля виховує у кожного члена почуття відповідальності за себе та інших, вчить прислухатись до думок інших людей, а також дає змогу приймати перші дорослі рішення і нести за них відповідальність. У патрулі скаути ВМГО «НОСУ» оволодівають навичками самоврядування, діяльності в команді, демократичними основами прийняття рішень та вмінням знаходити компроміс.

Знаком скаутського успіху в ВМГО «НОСУ» є вдале складання заліків до курсів скаутських спеціальностей. Спеціальності охоплюють майже всі сфери скаутського життя – туризм, краєзнавство, кулінарію, таборування, мистецтво, ігрову діяльність, медицину журналістику, сучасні технології, тощо.

Традиційними заходами ВМГО «НОСУ» всеукраїнського рівня є – збір-похід «Козацькими шляхами», передача Віфлеємського вогню та новорічні акції до Дня Святого Миколая «Не забудь привітати», програми літнього таборування.

Кожний регіональний осередок ВМГО «НОСУ» має власну програму та план діяльності і бере активну участь у житті своєї територіальної громади.

Загальновідомими регіональними програмами і заходами НОСУ є такі: Миколаївський відкритий фестиваль скаутської творчості, Донецьке відкрите

джемборі для молодших скаутів «Поклик степу», Запорізький польовий практикум «Гілея», Одеський сімейний скут-кемп, тощо.

Все це дозволяє зробити висновок, що перед скаутськими громадськими об'єднаннями постає важливе завдання всебічно розвивати всі сторони особистості підлітків, виходячи з їхніх потенційних можливостей у напрямку формування повноцінних особистостей.

На пілотному етапі дослідження схарактеризовано напрями та зміст діяльності скаутських громадських об'єднань щодо розвитку особистісного потенціалу підлітків, а саме: визначено мету і форми діяльності скаутських громадських об'єднань; визначено спільне й відмінне у формуванні вікових груп та секцій в скаутських громадських об'єднаннях; визначено сфери, в яких розвивають особистісний потенціал підлітків в скаутських громадських об'єднаннях; визначено труднощі, що виникають в процесі реалізації заходів з розвитку особистісного потенціалу підлітків, що потребує переосмислення, вдосконалення в контексті організації роботи з розвитку особистісного потенціалу підлітків, яким чином здійснюється моніторинг і оцінка особистісного потенціалу підлітків; уточнено умови для ефективної роботи скаутських громадських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків.

Для збору даної інформації був обраний *метод глибинного інтерв'ю* лідерів дев'яти скаутських громадських об'єднань (Київського, Дніпропетровського, Миколаївського, Запорізького, Одеського обласних осередків ВМГО «НОСУ»). Від них отримано інформовану згоду на розголошення даних про інтерв'юєрів та результатів інтерв'ю. Зі списком респондентів та переліком скаутських громадських об'єднань, що брали участь в глибинному інтерв'ю, можна ознайомитись в додатку В.

Глибинні інтерв'ю були проведені протягом листопада – грудня 2015 р. у м. Києві. Інтерв'ю з експертами здійснювалися особисто з використанням аудіо запису на диктофон. Кожне інтерв'ю тривало приблизно 40 – 60 хв.

Усього було проведено 9 інтерв'ю. Гайд інтерв'ю складався з 15 питань і представлений в додатку Д.

Перейдемо до аналізу результатів інтерв'ю, детальний транскрипт яких представлений у додатку Е.

Характерною рисою створення цих організацій було те, що в основу своєї діяльності вони поклали елементи системи скаутингу. Можна стверджувати, що створюючи умови для розвитку дитячого та молодіжного руху в Україні, його лідери запозичили, творчо використали та адаптували досвід світового скаутингу, який напрацьовувався протягом десятиліть.

Узагальнення відповідей скаутських лідерів показує, що *метою діяльності скаутських об'єднань* є сприяння всебічному гармонійному розвитку особистості; підготовка дітей до самостійного життя; навчити дітей та підлітків жити в гармонії зі світом і виховувати відповідальних, всебічно розвинених особистостей; створювати умови для розвитку компетенцій, необхідних для життя; розвиток і реалізація потреб і особистісних потенціалів підлітків; загартування та всебічне виховання за допомогою скаутських законів та принципів; задоволення та захист правових, соціальних, творчих, культурних, економічних, спортивних та інших прав та інтересів своїх членів, розвиток громадської активності та сприяння розвитку скаутського руху.

Напрями діяльності скаутських громадських об'єднань різнопланові та мають свою специфіку, залежно від досвіду організації, вікових особливостей та освітніх потреб скаутських груп, територіального розташування, людських та матеріальних ресурсів організацій і здійснюються через скаутський метод. Лідерами скаутських організацій було названо такі напрями, як: туристичний, дослідницький, ігровий, краєзнавчий, національно-патріотичний, соціальний, волонтерський (оригінальність назв збережена).

Лідери скаутських громадських об'єднань «Миколаївська дитяча спілка скаутів», Одеського обласного осередку ВМГО «НОСУ», «Плай», «Тотем» за напрями організації виховної діяльності підлітків беруть деякі сфери розвитку особистості (фізичний, емоційний, духовний, соціальний, напрями).

Так, *фізичний напрямок* у скаутингу реалізується за допомогою вироблення умінь зняти напругу, рефлексувати та долати перешкоди. Особистість вчиться розуміти, що відбувається в організмі, формується уявлення про своє тіло та уміння оцінювати фізичні ризики, формуються навички вести активний спосіб життя, цінувати свій зовнішній вигляд. Скаути одержують задоволення від власного здорового тіла і духу, що є важливою умовою індивідуальної активності, запорукою правильного функціонування живого організму.

Серед численних напрямків фізичного розвитку у скаутських громадських об'єднаннях є таборування та походи. Таборування вважається підсумковим етапом діяльності скаута протягом року. Скаутські табори різняться в залежності від віку, життєвого досвіду скаутів і скаут-майстрів, та від обставин і умов проведення. Походи організовуються, як правило, в канікулярний період і притаманні об'єднанням, в яких туристичний напрям діяльності є пріоритетним.

Емоційний напрямок, за свідченнями лідерів скаутських громадських об'єднань, характеризується проведенням групової роботи – зборів гуртів та «патрулів» («СОУС», «Скаути Києва», «Тотем») та під час організації проведення «таборувань» і «вишколів» на природі (скаутські організації «Скаути Дніпра», «СКІФ», «Слідопит»). Специфічна атмосфера, яка виникає під час табірних зборів, романтика перебування серед природи (яка сама по собі є могутнім виховним засобом) особливо сприятлива для емоційного розвитку.

Зазначимо, що для більшості скаутських заходів притаманний дух змагальності, який породжує емоційно-ціннісні стимули, посилює мотивацію

до діяльності, сприяє розкриттю здібностей підлітків, згуртуванню дитячого колективу. Змагатися можуть між собою як групи («патрулі»), так і цілі загони. Як правило, під час скаутських змагань застосовується яскрава атрибутика: девізи, емблеми, призи тощо.

Соціальний напрямок. Взаємодія у будь-якому скаутському громадському об'єднанні побудована на тісному зв'язку команди ровесників і однодумців, спрямована на самовиховання та набуття знань, навичок і соціальних установок, формує і вдосконалює у особистості вміння виступати перед іншими, вміння висловлювати свої думки й почуття, вміння пояснювати поведінку інших людей та контролювати власну поведінку.

Це відбувається також через вимогу до кожного скаута щодня робити добру справу, навчання-тренування (інструктаж), опору на громадську думку, доручення, і моделювання ситуацій вільного вибору тощо.

Застосування цієї групи методів і прийомів позитивно впливає на набуття скаутами практичних навичок, засвоєння ними скаутських норм і правил життєдіяльності, розвиток комунікативності та соціальної активності. Вони вчаться бути відповідальними громадянами, привчаються до самостійності, цілеспрямованості, співпраці, розвивають комунікативні вміння і навички, набувають досвід соціально-схвалюваної поведінки.

Результативним засобом формування відповідальності, ініціативності, ділових якостей характеру є виконання доручень у скаутській групі, які розподіляються з обов'язковим врахуванням індивідуальних особливостей розвитку особистості. Так, у багатьох скаутських об'єднаннях доручення має майже кожен член скаутського патруля: патрульний лідер, медик, скарбник, літописець, господарник, іротехнік. У кожного з них є відповідний набір вимог та обов'язків, виконання яких привчає підлітків до самостійності, відповідальності, зібраності, формує комунікативні уміння та навички співпраці у колективі.

Соціальна активність підлітків у скаутських громадських об'єднаннях розвивається за допомогою волонтерів. Волонтерська діяльність скаутів виражається у соціальному служінні, що є ще однією складовою скаутського методу. Підлітки мають можливість не тільки долучатися до суспільно корисних справ, але й ставати їх ініціаторами, створювати та реалізовувати власні проекти на локальному, регіональному, а інколи й національному рівнях.

Так, наприклад, майже у всіх об'єднаннях, які брали участь у інтерв'ю реалізуються соціальні проекти всеукраїнського рівня: «Посланці миру», «Скаути для України», «Намисто добрих скаутських справ».

Духовний напрям реалізовується за допомогою виконання скаутами свого обов'язку перед Богом. Скаутські об'єднання допомагають підліткам в орієнтації та виборі загальнолюдських цінностей, надають можливість досліджувати, робити відкриття і розвивати релігійне сприйняття для того, щоб знайти Бога в собі та в інших людях. Сприяють залученню до життя місцевої релігійної громади; виховують терпляче і толерантне ставлення, та відчуття зацікавленості та діалогу з іншими конфесіями.

Принципами духовного розвитку в скаутингу є: природність (духовний розвиток скаута здійснюється через його моральне і відповідальне ставлення до самого себе, до інших людей, навколишнього світу), свобода вибору (скауту надається свобода вибору релігійної конфесії, ступеня його заглибленості в релігійне життя). Слід зауважити, що така свобода передбачає усвідомлення скаутом пріоритету духовних цінностей, його готовності виконати свій обов'язок перед Богом.

Це відбувається під час молитов, із яких скаути починають всі свої справи, під час спілкування з духовними наставниками в літніх наметових таборах, під час обговорення в гуртах та патрулях біблійних оповідей та сюжетів, прикладів з життя святих, під час Днів роздумів, що традиційно відбуваються в кожному скаутському громадському об'єднанні. Так,

наприклад в «Скаuti Києва», «СОУС» налагоджена тісна співпраця з представниками організації «Православні скаuti», які відповідають за духовний напрям розвитку організації.

Класифіковано напрями діяльності скаутських громадських об'єднань ВМГО «НОСУ» з розвитку особистісного потенціалу підлітків (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1

**Класифікація напрямів діяльності скаутських
громадських об'єднань ВМГО «НОСУ»
з розвитку особистісного потенціалу підлітків»**

Класифікаційна ознака	Напрямок	Форма	Скаутське громадське об'єднання
За видами діяльності	туристичний	походи, краєзнавчі екскурсії, таборування, скелелазіння, вело туризм	Одеський обласний осередок «НОСУ», СО «Тотем», СО «Скіф», СО «Слідопит», СО «Скаuti Києва»
	дослідницький	краєзнавчі екскурсії, експедиції, походи, пошукові квести	СО «Скіф», СО «Слідопит», Одеський обласний осередок «НОСУ»
	ігровий	навчальні та розвиваючі ігри, квести	СО «СОУС», СО «Скаuti Києва»
	національно-патріотичний	заняття з вивчення історії, традицій, звичаїв	СО «Скіф», «Скаuti Дніпра»
	волонтерський	благодійна допомога, волонтерська робота під час благодійних акцій і проєктів	СО «Скаuti Києва», СО «СОУС», СО «Плай»
	екологічний	екологічні акції, проєкти	СО «Скаuti Дніпра»
За сферами розвитку особистості	фізичний емоційний духовний соціальний	походи, таборування, складання скаутських вмінь і звань лісу, скаутські випробування	СО «Скаuti Києва», СО «Плай», СО «Тотем», СО «Слідопит»
		тематичні концерти, вечори, конкурси	СО «Скаuti Києва», СО «Миколаївські скаuti»
		бесіди з духовними наставниками, участь в діяльності релігійної громади	Одеський обласний осередок «НОСУ», СО «Скаuti Києва»,

		добрі справи, організація благодійних акцій, участь у соціальних проектах	СО «СОУС», СО «Скаути Києва», СО «Плай»
--	--	---	---

Джерело: складено автором самостійно

Всі скаутські громадські об'єднання ВМГО «НОСУ» організовують діяльність з розвитку особистісного потенціалу підлітків, використовуючи виховну систему скаутингу – скаутський метод, який детально описаний на стор. 67. Відповіді респондентів, наведені у додатку Е, дозволили дійти висновку, що організаціями припускаються відхилення від скаутського методу, оскільки не всі елементи покладено в основу напрямків діяльності, часто відсутній взаємозв'язок або ж рівномірний розподіл між елементами скаутського методу, а також викривляється їх зміст. Така ситуація призводить до зміни сутності скаутської системи виховання, ускладнює діяльність вітчизняних скаутських громадських об'єднань із розвитку особистісного потенціалу підлітків, унеможливорює створення якісних виховних програм за міжнародними скаутськими стандартами.

Скаутські об'єднання як «Слідопит», «Скіф», «Скаути Києва», «СОУС», «Скаути Миколаєва» віддають перевагу таким формам роботи з розвитку особистісного потенціалу підлітків як таборування та походи. Оскільки життя на природі дозволяє реалізовувати багато напрямів скаутської діяльності одночасно і дозволяє підліткам випробовувати і загартовувати свій характер.

Акцент у побудові діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях робиться на:

– створенні умов, які дозволяють виявити потреби підлітків у нових знаннях, вміннях та навичках («...створюються такі «дискомфортні умови» для того, щоб потрапивши в них, підлітки побачили свої «дефіцити», що їм необхідно розвивати, і що нове для цього пізнавати. Потім ми проводимо відповідну рефлексію, де діти роблять висновки, що вони відчули, над чим їм

потрібно працювати. Це відбувається (зазвичай) на природі серед друзів у патрулі» (Тотем));

– формуванні загальнолюдських цінностей *«Ми в скаутингу не тільки говоримо про цінності, але й даємо можливість приміряти їх на себе. Це відображається в скаутському законі і якого дотримується кожний скаут, який складається з 10 пунктів, де говориться, що скаут добрий, охайний, ощадливий, вірний, чесний, допомагає іншим, чистий думкою, словом і ділом. (Одеський обласний осередок ВМГО «НОСУ»);*

– прийнятті підлітком відповідальності за себе і власний розвиток через дотримання скаутських принципів та закону *«дитина, даючи скаутську обіцянку, свідомо бере на себе зобов'язання розвиватись, і щодня вона повинна замислюватись, яке добре діло вона зробить, щоб підтвердити статус скаута. Це і є розвиток особистості, її потенційних можливостей, які можливо дитина ще не розкрила, а скаутинг їй у цьому допоможе, завдяки скаутському методу» («Скіф»);*

– прикладі дорослих лідерів та батьків *«Важливим є особистий приклад дорослих лідерів і батьків. Ми дуже тісно спілкуємось і співпрацюємо з батьками, ми просимо батьків також дотримуватись скаутських принципів і скаутського закону, що буде прикладом для дітей» («СОУС»).*

– врахуванні в роботі з дітьми вікових та фізіологічних особливостей розвитку підлітків *(«...врахування вікових і фізіологічних особливостей і потреб дітей, саме з урахуванням цих потреб будуємо свою діяльність, і це, на мою думку, сприяє ефективному розвитку потенціалу...» («СОУС»)).*

Вікові групи та назви в скаутських громадських об'єднаннях мають відмінності у молодших групах скаутів, віком від 6 до 11 років. Такі групи мають назви – «молодші скаути» та «розвідники». Інша група підлітків представлена в скаутських громадських об'єднаннях віком від 12 до 18 років.

В той же час існує різниця в граничній межі підліткового віку. Існуючі підсекції групи підлітків мають назви «слідопити» – 12–14 років,

«мандрівники» – 14–16 років, «дослідники» – 16–18 років. В скаутському об'єднанні «скіф» вікова група з 14 до 18 років має назву – «інструкторський корпус». В скаутському об'єднанні «Слідопит» є лише дві вікові групи – «Скаути» і «Ровери». Розподіл вікових груп та їх назви представлені в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Вікові групи та їх назви у скаутських громадських об'єднаннях

Скаутське громадське об'єднання	Вікові межі			
	6 – 11 років	12–16 років		16 – 24 років
СГО «Тотем»		12 – 14 років – Слідопити	14–16 років – Мандрівники	16–18 років Дослідники
СГО «Скіф»	6–11 років молодші скаути	12 – 14 років – скаути	14–18 років – скаути	18–24 роки – старші скаути
Одеський осередок ВМГО «НОСУ»	6–11 років молодші скаути	12–14 років – скаути		14–18 років інструкторський корпус
СГО «Скаути Дніпра»	6–11 років – молодші скаути	12–14 років – Слідопити	14–16 років – Мандрівники	16–18 років Дослідники
СГО «Плай»	10 – 11 років Розвідники		12–13 років – Слідопити	14–15 років – Дослідники
СГО «Слідопит»	10 – 16 років – Скаути			з 16 і старші – Ровери
СГО «СОУС»	6–10 років Зграя Каб–скаутів	11–16 років – Скаути	З 16 років Команда Роверів	
СГО «Скаути Києва»	6–10 молодші скаути	11–17 років – Скаути	18–21 Ровери	

Джерело: складено автором самостійно

Діяльність з розвитку особистісного потенціалу у різних вікових групах скаутів різниться. З дітьми 6 – 11 років робота будується в ігровій формі, а от для скаутів 12 – 16 років до ігрової форми додається навчально-дослідницька

та проектна діяльність. Зі скаутами вікової групи 16 – 24 роки до вище перерахованих форм додається профорієнтаційна діяльність та наставництво. Особливий наголос у віковій групі 12 – 16 років робиться на формуванні відповідальності за взяті на себе зобов'язання, які відображаються у скаутських обіцянці і законі.

Усі скаутські громадські об'єднання виділяють шість сфер розвитку особистісного потенціалу підлітків: емоційна, фізична, інтелектуальна, соціальна, духовна, вольова. Слід зазначити, що не всі сфери розвиваються гармонійно і в повному обсязі, іноді робиться акцент лише на декількох із них. Так, наприклад, у скаутських об'єднаннях «Скіф», «Тотем», «Слідопит» акцент робиться на туристичній та краєзнавчій роботі; скаутське об'єднання «СОУС» визначили провідними для себе волонтерський напрям, соціальне служіння, туризм; Одеський обласний осередок ВМГО «НОСУ» активно розвиває у підлітків емоційну та духовні сфери. В організаціях відсутні плани розвитку особистісного потенціалу підлітків відповідно до означених сфер, не визначені форми та методи, які доцільно застосовувати з цією метою.

Серед труднощів, які виникають у скаутських громадських об'єднаннях в процесі реалізації заходів із розвитку особистісного потенціалу підлітків, респонденти зазначали: відсутність відповідної комплексної програми, не кваліфікованість дорослих лідерів для здійснення такої діяльності; дефіцит методичних матеріалів та рекомендацій; відсутність просвітницьких та мотиваційних програм для дорослих лідерів; відсутність програм залучення батьків до роботи в скаутських громадських об'єднаннях; неузгодженість виховних цілей з розвитку особистісного потенціалу підлітків; не розробленість критеріїв, за якими можна було б оцінювати стан особистісного розвитку підлітків.

У скаутських громадських об'єднаннях простежується брак дорослих лідерів та волонтерів, оскільки недостатньо результативною є робота із

залучення нових членів. Також існує значна плинність серед дорослих лідерів – вихованців скаутських громадських об'єднань.

В усіх скаутських громадських об'єднаннях є необхідність проектування програм для підлітків за участю самих підлітків (*«програми постійно потребують переосмислення і вдосконалення, оскільки в світі все змінюється, треба шукати нові форми, які будуть цікаві дітям. Тому важливо до проектування програм по розвитку потенціалу залучати молодь та підлітків, тоді програми будуть актуальними і сучасними»* («СОУС»); *«перелік пропозицій, які формує скаутинг для того, щоб бути конкурентоспроможним, має бути цікавим, насиченим, якщо можна так сказати, заінтригувати підлітка, показати свою ресурсну здатність, яку можна використати для свого саморозвитку»* («Скауты Києва»).

Моніторинг та оцінка розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях майже не проводиться. Так у деяких скаутських громадських об'єднаннях (СО «Слідопит», СО «Плай», СО «СОУС») моніторинг і оцінка розвитку особистісного потенціалу виражається через отримання підлітками відзнак за випробування у спеціальностях, умілостях, іграх. Їхня активність вимірюється кількісними показниками. У таких скаутських об'єднаннях як «Скауты Києва», «Скіф», «Скауты Дніпра» та «Скауты Миколаєва» існує система рейтингового оцінювання груп, але особистісний розвиток кожного члена об'єднання, в повному обсязі, не оцінюється. Як правило, це відбувається під час літнього таборування або в кінці року на загальному заході скаутського громадського об'єднання.

В усіх скаутських громадських об'єднаннях відсутні механізми та критерії моніторингу та оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків.

На думку респондентів, які брали участь у глибинному інтерв'ю, оцінка і моніторинг повинні здійснюватись у патрулі на основі самоаналізу за участю дорослого та членів команди.

Необхідною є також візуалізація особистісного прогресу: *«на мою думку дитина самотійно повинна оцінювати свої досягнення та розвиток, можливо в кінці року на якомусь зборі або конкретному заході. Щодо моніторингу, то для дитини моніторингом може бути отримання якоїсь відзнаки, нашивки, участь в заході. Вона сама для себе він проводить цей моніторинг і оцінку протягом року. Можливо запровадження візуальної карти на якій підліток визначає свій прогрес» («Плай»).*

Деякі організації мають практичний досвід створення індивідуальних планів саморозвитку, які систематично (двічі на рік) аналізуються та коригуються («Скаuti Києва»).

Також ми просили зазначити респондентів, якими є найважливіші умови для ефективної роботи скаутських громадських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків.

Узагальнюючи відповіді респондентів, з числа найважливіших умов можна виділити такі:

- розробка та впровадження структурованої, єдиної, уніфікованої програми розвитку скаутів у ВМГО «НОСУ», яка б ґрунтувалась на системному підході щодо організації роботи зі скаутами та враховувала вікові та фізіологічні особливості розвитку дитини;
- розробка методичних матеріалів та рекомендацій щодо впровадження та реалізації даної програми;
- наявність та реалізація програм систематичної підготовки дорослих лідерів;
- наявність скаутського методичного центру для навчання та професійного зростання дорослих лідерів;
- чітко сформульовані виховні цілі та пропозиції для кожної вікової групи в скаутингу, критерії оцінки та моніторингу розвитку дітей та підлітків в скаутингу;
- створення умов для систематичної, постійної роботи з патрулями, районні скаутські центри за місцем проживання;

– постійний перегляд скаутського методу та його адаптація до сучасних умов.

Таким чином, в результаті проведеного аналізу схарактеризовано скаутські громадські об'єднання як суб'єкти соціально-педагогічної діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків; розкрито сутність скаутської виховної системи.

На основі проведеного глибинного інтерв'ю лідерів ВМГО «НОСУ»: визначено мету та напрями діяльності скаутських громадських об'єднань; проаналізовано зміст, форми діяльності громадських об'єднань із розвитку особистісного потенціалу; визначено спільне й відмінне у формуванні вікових груп та секцій в скаутських громадських об'єднаннях; визначено сфери, в яких розвивають особистісний потенціал в скаутських громадських об'єднаннях; окреслено труднощі, що виникають в процесі реалізації заходів, проведення моніторингу та оцінки з розвитку особистісного потенціалу підлітків; окреслено умови для ефективної роботи скаутських громадських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків.

Все вище зазначене дозволило нам визначити поняття *«розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях»* як цілеспрямовану, системно організовану діяльність у скаутському соціально-виховному середовищі, що активізує процес саморозвитку і впливає на розкриття вольових, духовних, емоційних, інтелектуальних, соціальних, фізичних компонентів особистісного потенціалу підлітків на засадах синергетики.

Наразі діяльність вітчизняних скаутських громадських об'єднань потребує вдосконалення відповідно до міжнародних стандартів скаутського руху. У зв'язку з цим, актуалізується необхідність розроблення відповідних критеріїв, показників та рівнів розвитку особистісного потенціалу.

1.3. Критерії, показники та рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях

Грунтуючись на результатах глибинного інтерв'ю з лідерами скаутських громадських об'єднань ВМГО «НОСУ» із визначення особливостей діяльності скаутських громадських об'єднань щодо розвитку особистісного потенціалу підлітків та характеристиці напрямів та змісту діяльності скаутських громадських об'єднань, було розпочато констатувальний експеримент, завданнями якого були:

- 1) розробити критерії, показники та виявити рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків в скаутських громадських об'єднаннях;
- 2) визначити стан розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу встановити, що поняття «критерій» розглядають як: підставу для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило [37, с. 588]; ознаку, на основі якої відбувається оцінка, визначення чи класифікація чого-небудь; мірило; стандарт, на основі якого можна оцінити, порівняти реальне педагогічне явище, процес або якість за еталоном; якості, властивості і ознаки об'єкта, що досліджується, які дають змогу оцінити його стан і рівень функціонування та розвитку [80].

У своєму дисертаційному дослідженні поняття «критерій» використовуємо як мірило, орієнтир, індикатор, на основі якого відбувається оцінка стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднань.

До виділення та обґрунтування критеріїв вчені висувають загальні вимоги, які в цілому можна узагальнити до таких: критерії повинні відображати основні закономірності функціонування об'єкта; критерії мусять мати суттєві ознаки предмета, тобто відображати необхідні ознаки та якості, через свою сутність ці якості та ознаки мають бути стійкими і постійними; за допомогою критеріїв повинні встановлюватися зв'язки між усіма компонентами явища, що аналізується; критерії повинні розкриватися через

низку показників, залежно від прояву яких можна робити висновки про більший чи менший ступінь вираження даного критерію; критерії мусять відбивати динаміку вимірюваної якості в часі та просторі; якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними показниками та доповнювати один одного [80].

У довідниковій літературі термін «показник» визначається як ознака чого-небудь; явище або подія, на підставі яких можна робити висновки про перебіг якого-небудь процесу; кількісна характеристика властивостей процесу. Якщо критерій – це якості та властивості досліджуваного об'єкта, то показники – це міра сформованості того чи іншого показника. [37, с. 1024].

Показник, будучи однією з якісних чи кількісних складових критерію, є однією з характеристик об'єкта, процесу чи явища, що виражає кількісно або якісно одну зі сторін їх стану. Отже, показники – це якісні або кількісні характеристики сформованості кожної окремої якості, тобто ступінь сформованості того чи іншого критерію [80].

Ряд дослідників вважають, що поняття «критерій» за своїм обсягом ширше, ніж поняття «показник», останній є складовою частиною критерію, при цьому враховується, що ступінь вияву, визначеність критерію виражаються конкретними показниками [15].

Т. Фурман у своєму дослідженні виходить з того, що критерії знаходять своє вираження у конкретних показниках [274]. З огляду на те, що критерій можна визначити як сукупність основних показників, які розкривають норму, вищий рівень розвитку відповідної якості, то показник, як компонент критерію, є типовим і конкретним виявом однієї із суттєвих сторін, на підставі якого можна визначити наявність якості, зробити висновок про рівень її розвитку.

Поняття «рівень» визначають як ступінь якості, величина досягнута у чому-небудь; ступінь чистоти освіти, культури, підготовки [37, с. 1223], ступінь виявлення показника того чи іншого критерію [80].

Виходячи з характеристики особливостей феномену, який ми досліджували, нами були виділені критерії, які співпадають із компонентами розвитку особистісного потенціалу, і які дають змогу визначити рівень розвитку особистісного потенціалу підлітків, а саме:

1. фізичний;
2. інтелектуальний;
3. емоційний;
4. духовний;
5. соціальний;
6. вольовий

В основу оцінювання розвитку даних критеріїв були покладені відповідні показники, які є своєрідними індикаторами прояву певної якості та характеризують ступінь розвитку того чи іншого критерію особистісного потенціалу підлітків в скаутських громадських об'єднаннях. Показники були сформовані за рамковою системою «знаю – вмію – дію».

Так, *фізичний критерій* – здатність розвивати фізичну складову здоров'я, усвідомлювати тілесність як особливість своєї особистості.

Він характеризується через такі показники:

1. Розуміння особливостей розвитку та функціонування свого організму; знання правил гігієни.
2. Вміння раціонально розподіляти час, дотримуватись здорового способу життя та раціонального харчування.
3. Загартування; дотримання рухливого способу життя.

Інтелектуальний критерій – здатність розвивати власний інтелект і вміти ним користуватися.

Характеризується такими показниками:

1. Усвідомлення важливості свого розвитку та розширення знань, шляхом систематичного самостійного навчання.

2. Вміння критично мислити, здобувати об'єктивні знання, мати власне бачення, вміння шукати розрізняти та користуватись інформацією, вміння реагувати на різні ситуації.

3. Використання знань на практиці; новаторство; прогнозування результатів своїх дій, поведінки, вчинків.

Емоційний критерій – здатність конгруентно виражати свої почуття, розуміти почуття інших.

Характеризується через такі показники:

1. Розуміння своїх емоцій та повага до емоцій і почуттів інших людей; сприйняття критики.

2. Вміння висловлювати власну думку та регулювати емоції.

3. У своїх вчинках та діях проявляє доброзичливість, відкритість, емпатійність.

Духовний критерій – здатність розвивати власну духовну природу, втілювати вищі цінності в життя.

Характеризується через такі показники:

1. Усвідомлення важливості духовних цінностей; знання про важливість добра, любові, милосердя; знання національних традицій та законів своєї релігії.

2. Вміння робити добрі справи, допомагати іншим. Вірність Богу, Батьківщині, скаутській обіцянці та закону.

3. Сповідування загальнолюдських цінностей, толерантність у своїх вчинках. Спрямованість на пізнання та розуміння власного внутрішнього світу.

Соціальний критерій – здатність оптимально адаптуватися до соціальних умов, прагнення постійно підвищувати рівень комунікативної компетентності й почуття приналежності до всього людства. Характеризується такими показниками:

1. Повага прав і свобод інших людей; спрямованість на розуміння внутрішнього світу.

2. Вміння вирішувати конфлікти; вміння адаптуватись до соціальних умов.

3. Активна участь у житті скаутської групи, об'єднання, громади; співробітництво з різними скаутськими групами.

Вольовий критерій – здатність до самореалізації; вміння ставити цілі і досягати їх, вибираючи оптимальні засоби. Показниками, через які характеризується вольовий критерій є:

1. Усвідомлення меж своїх можливостей, самокритичність, сприйняття себе таким, як є; розуміння важливості загартування волі та формування характеру.

2. Вміння бути організованим, наполегливим, хазяйновитим, цілеспрямованим; вміння приймати рішення.

3. Відповідальність за власний розвиток і самовдосконалення; планування свого життєвого шляху на цінностях скаутської обіцянки та скаутського закону.

Розробка та діагностика критеріїв та показників розвитку особистісного потенціалу підлітків безпосередньо пов'язана із встановленням рівнів розвитку об'єкта дослідження. Виходячи з логіки дослідження, на нашу думку, є доцільним виділення трьох рівнів розвитку особистісного потенціалу: низького, середнього, високого, опис яких поданий в таблиці 1.3. Наприклад *низький рівень фізичного критерію* засвідчують такі показники – підліток не розуміє фізіологічні зміни, які відбуваються в його тілі; не приділяє уваги правилам гігієни; не зважає на свій раціон харчування; не приділяє уваги загартовуванню і розвитку свого тіла; не дотримується розпорядку дня; відає перевагу комп'ютерним іграм; не веде активний спосіб життя; практикує вживання психоактивних речовин; не володіє знаннями щодо правил з техніки безпеки під час участі у фізичній діяльності; *середній рівень* – підліток розуміє, але не може пояснити про зміни, що відбуваються в його тілі; слідує за собою, але іноді забуває про щоденні процедури щодо дотримання чистоти та гігієни тіла; час від часу може вживати продукти, які

не несуть користь його організму; не часто виконує дії для гармонійного розвитку свого тіла; знає важливість загартування, але ще не готовий до таких процедур; планує свій день в залежності від настрою або обставин; час від часу займається фізичними вправами і спортом; не регулярно бере участь у походах, таборуваннях; не вживає ніяких наркотичних речовин, але відчуває, що вплив певних факторів чи людей може підштовхнути до спроби вживання, не завжди дотримується правил техніки безпеки; *високий рівень* фізичного критерію засвідчують такі показники – підліток розуміє зміни, що відбувається з його тілом, та може пояснити їх; дбає про свій зовнішній вигляд і свою чистоту, регулярно дотримується правил гігієни, збалансованого та здорового харчування, не вживає шкідливої для організму їжі; намагається бути взірцем для скаутів свого гурта та відповідально ставиться до розвитку свого тіла; загартовує своє тіло; вміє правильно розподілити час для навчання і відпочинку; регулярно займається спортом; бере участь у заходах для зміцнення власного здоров'я; не вживає психоактивних речовин та власним прикладом пропагує здоровий спосіб життя, вважає, що ніхто і ніщо не вплине на його позицію, знає і дотримується правил техніки безпеки.

Таким чином для розгортання експериментальної роботи з виявлення рівня розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях нами розроблена критеріальна база дослідження, а саме: визначено та охарактеризовано критерії розвитку особистісного потенціалу підлітків; до кожного з критеріїв підібрано показники оцінювання; визначено та охарактеризовано рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Для більш детального рівневого аналізу критеріальна база дослідження подана в таб. 1.3.

Таблиця 1.3

**Критеріальна база дослідження стану розвитку особистісного потенціалу підлітків
у скаутських громадських об'єднаннях**

Критерій	Хар-ка	Показник «знаю – вмію – дію»	Рівні		
			Низький	Середній	Високий
Фізичний	Здатність підлітка розвивати фізичну складову здоров'я, усвідомлювати тілесність, як особливості своєї особистості	<p>1. Розуміння особливостей розвитку та функціонування свого організму; знання правил гігієни.</p> <p>2. Вміння раціонально розподіляти час, дотримуватись здорового способу життя та раціонального харчування.</p> <p>3. Загартування; дотримання рухливого способу життя</p>	Підліток не розуміє фізіологічні зміни, які відбуваються в його тілі; не приділяє уваги правилам гігієни; не зважає на свій раціон харчування; не приділяє уваги загартуванню і розвитку свого тіла; не дотримується розпорядку дня; відає перевагу комп'ютерним іграм; не веде активний спосіб життя; практикує вживання психоактивних речовин; не володіє знаннями щодо правил з техніки безпеки під час участі у фізичній діяльності	Підліток розуміє, але не може пояснити про зміни, що відбуваються в його тілі; слідує за собою, але іноді забуває про щоденні процедури щодо дотримання чистоти та гігієни тіла; час від часу може вживати продукти, які не несуть користь його організму; не часто виконує дії для гармонійного розвитку свого тіла; знає важливість загартування, але ще не готовий до таких процедур; планує свій день в залежності від настрою або обставин; час від часу займається фізичними вправами і спортом; не регулярно бере участь у походах, таборуваннях; не вживає ніяких наркотичних речовин, але відчуває, що вплив певних факторів чи людей може підштовхнути до спроби вживання, не завжди дотримується правил техніки безпеки	Підліток розуміє зміни, що відбувається з його тілом, та може пояснити їх; дбає про свій зовнішній вигляд і свою чистоту, регулярно дотримується правил гігієни, збалансованого та здорового харчування, не вживає шкідливої для організму їжі; намагається бути взірцем для скаутів свого гурта та відповідально ставиться до розвитку свого тіла; загартовує своє тіло; вміє правильно розподілити час для навчання і відпочинку; регулярно займається спортом; бере участь у заходах для зміцнення власного здоров'я; не вживає психоактивних речовин та власним прикладом пропагує здоровий спосіб життя, вважає, що ніхто і ніщо не вплине на його позицію, знає і дотримується правил техніки безпеки

Продовж. табл. 1.3.

Критерій	Хар-ка	Показник «знаю – вмію – дію»	Рівні		
			Низький	Середній	Високий
Інтелектуальний	Здатність підлітка розвивати власний інтелект і вміти ним користуватися	<p>1. Усвідомлення важливості свого розвитку та розширення знань, шляхом систематичного самостійного навчання.</p> <p>2. Вміння критично мислити, здобувати об'єктивні знання, мати власне бачення, вміння шукати розрізняти та користуватись інформацією, вміння реагувати на різні ситуації.</p> <p>3. Використання знань на практиці; новаторство; прогнозування результатів своїх дій, поведінки, вчинків.</p>	<p>Підліток не застосовує теоретичні знання на практиці; нічим не цікавиться; не вміє розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію та бажання інших людей; стандартно підходить до вирішення завдань; не вміє пропонувати такі ідеї та проекти, які покращують благополуччя громади, країни; використовує сучасні інформаційні засоби для розваг та спілкування у соціальних мережах; не пропонує новаторських ідей, не замислюється над наслідками своїх дій та вчинків; повільно (порівняно з іншими) знаходить правильні рішення до різних завдань</p>	<p>Підліток перевіряє на практиці лише ті знання, які вважає потрібними; йому цікаве нове лише тоді, коли певного знання не вистачає для успішного виконання завдання; йому важко розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію та бажання інших людей; виконує роботу згідно вимог; надихається творчістю інших; піддає критичному аналізу усе, що відбувається навколо нього, намагається мати власний погляд на речі та події, але йому важко озвучити свою позицію іншим; йому важко мислити глобально; вміє шукати, розрізняти необхідну інформацію та безпечно користуватись сучасними інформаційними технологіями; може запропонувати новаторську ідею лише тоді, коли в цьому є необхідність; йому важко самому передбачити наслідки своїх дій та вчинків; повільно (порівняно з іншими членами патруля) знаходить правильні рішення різних завдань, але постійно вправляється у розвитку своєї кмітливості</p>	<p>Підліток завжди застосовує на практиці та намагається поділитися знаннями та навичками з іншими</p>

Продовж. табл. 1.3.

Критерій	Хар-ка	Показник «знаю – вмію – дію»	Рівні		
			Низький	Середній	Високий
Емоційний	Здатність конгруентно виражати свої почуття, розуміти почуття інших	<p>1. Розуміння своїх емоцій та повага до емоцій і почуттів інших людей; сприйняття критики.</p> <p>2. Вміння висловлювати власну думку та регулювати емоції.</p> <p>3. У своїх вчинках та діях проявляє доброзичливість, відкритість, емпатійність,</p>	Підліток не усвідомлює, не вміє управляти, регулювати, контролювати свої емоції; не прислуховується до думки інших людей; не уважний до емоцій і переживань інших; часто змінює друзів; не має бажання та не вміє керувати своїми емоціями та емоціями інших людей з метою вирішення практичних завдань; в ситуації, яка вимагає високої концентрації та тверезої оцінки, підліток губиться, оскільки емоції беруть гору над ним; не розуміє і не хоче розуміти причини поведінки інших людей; не відкритий до інших; боїться виявляти свої справжні емоції, маніпулює іншими людьми	Підліток не завжди усвідомлює, не завжди управляє, регулює та контролює свої емоції; не сприймає критики, але думка інших йому важлива; часто не уважний до емоцій і переживань інших, розділяє переживання іншої людини, лише якщо вона звернеться до нього за підтримкою; йому важко бути відданим одним і тим самим людям, в його житті багато друзів, і зазвичай він не знає як йому вчинити стосовно тих, хто його ображає; їм складно керувати своїми емоціями та емоціями інших людей з метою вирішення практичних завдань; витрачає багато часу на концентрацію на виконанні завдання, долаючи емоції, які цьому заважають; сильно переживає за імпульсивні дії внаслідок гніву, шкодує, що не вчинив інакше; часто не розуміє причин поведінки інших людей, але хоче розуміти, що спонукало людину до певних реакцій, відкритий до інших, але боїться виявляти свої справжні емоції; інколи маніпулює іншими людьми.	Підліток усвідомлює, вміє управляти, регулювати та контролювати свої емоції; прислуховується до думки інших людей, навіть якщо це критика на його адресу, готовий взяти її до уваги; чутлива людина, уважна до емоцій і переживань інших; відданий своїм друзям, в той же час, не припиняє відносин і ніколи не буду мстити тим, хто його образив; має бажання та вміє керувати своїми емоціями та емоціями інших людей з метою вирішення практичних завдань; в ситуації, яка вимагає високої концентрації та тверезої оцінки, вміє швидко сконцентруватися на виконанні завдання, не дозволяючи емоціям взяти гору над собою; розуміє причини поведінки інших людей, завжди намагається зрозуміти, що спонукало людину до певних реакцій, не засуджує за це, готовий до діалогу

Продовж. табл. 1.3.

Критерій	Хар-ка	Показник «знаю – вмію – дію»	Рівні		
			Низький	Середній	Високий
Духовний	Здатність розвивати власну духовну природу, втілювати вищі цінності в житті	Усвідомлення важливості духовних цінностей; знання про важливість добра, любові, милосердя; знання національних традицій та законів своєї релігії.	Підліток не знає про українські традиції, однак він любить свою Батьківщину; мало знає про свою релігію, не намагається розвиватись су цьому напрямку; не в повній мірі дотримується скаутської обіцянки та закону; не знає, що скаут робить добру справу щодня; не готовий допомагати іншим з різних причин; не знає про загальнолюдські цінності, іноді насміхається з осіб, відмінних від себе, або ж може уникати спілкування з ними, а якщо інші дискримінують і цькують таких людей, він не стає на їхній захист; частіше нечесний з собою та з іншими, не аналізує свої переживання, вчинки, не вважає за потрібне досліджувати свій внутрішній світ і прислухатись до себе	Підліток любить свою Батьківщину та доводить їй свою вірність добрими справами, рідко дотримується національних традицій, не усвідомлюючи, що це ознака національної ідентичності; намагається бути вірним Богу, але мало знає про закони своєї релігії, однак намагається ставати кращим, любити людей; намагається дотримуватись скаутської обіцянки та закону, але це не завжди вдається; не завжди робить добрі справи; проявляє милосерддя людина, але часто не знає, як допомогти тим, хто опинився у скрутній ситуації; знає найважливіші для нього та скаутської групи загальнолюдські цінності; вважає, що є ситуації, де досягти справедливості неможливо; сприймає людей такими, якими вони є, не насміхається з осіб, відмінних від нього, а якщо зустрічається з дискримінацією і цькуванням, то, на жаль, не стає на захист таких осіб; чесний з собою та іншими, але іноді може порушити принцип «Скаут чесний»; рідко прислуховується до своїх почуттів, переживань, рідко досліджує свої дії й вчинки	Підліток на справі доводить свою вірність Батьківщині, дотримується національних традицій, усвідомлюючи, що це ознака національної ідентичності; намагається бути вірним Богу, дотримуватись законів своєї релігії, ставати кращим, любити людей; дотримується скаутської обіцянки та закону; щоденно робить вчинки й / або справи, які укріплюють віру людей в добро та спонукають до наслідування; є милосердним; знає загальнолюдські цінності, поважає та дотримується їх; прагне справедливості, оцінюючи ситуацію, людей та їхні вчинки, вислуховуючи різні точки зору, приймаючи рішення, вибірюючи справедливість; сприймає людей такими, як є, робить все можливе, щоб не допустити дискримінації та цькування; чесний із собою та ін., досліджує свій внутрішній світ, намагається прислухатися до себе, досліджувати свої переживання, свої дії та вчинки в минулому, аналізувати і прогнозувати майбутнє за принципом «щоб було б, якби...»

Продовж. табл. 1.3.

Критерій	Хар-ка	Показник «знаю – вмію – дію»	Рівні		
			Низький	Середній	Високий
Соціальний	Здатність оптимально адаптуватися до соціальних умов прагнення постійно підвищувати рівень комунікативної компетентності почуття приналежності до всього людства	<p>1. Повага прав і свобод інших людей; спрямованість на розуміння внутрішнього світу.</p> <p>2. Вміння вирішувати конфлікти; вміння адаптуватись до соціальних умов.</p> <p>3. Активна участь у житті скаутської групи, об'єднання, громади; співробітництво з різними скаутськими групами.</p>	Підліток важко пристосовується до нових умов, колективу, нових людей; соціально не активний; не займається волонтерською діяльністю; не знає, як запобігати конфліктам, та не вміє ці знання застосовувати на практиці; не завжди поділяє думку та позицію більшості; не бере участі у діяльності свого патруля, не готовий брати на себе відповідальність за свій патруль, проекти, категорично не прагне бути лідером скаутського гурта, патруля; не може працювати в команді, а віддає перевагу самотійній роботі; його дії та вчинки не впливають на розвиток громади, країни, не сприяють миру та взаєморозумінню	Підліток не швидко пристосовується до нових умов, колективу, нових людей; бере участь у ініціативах та проектах, що сприяють покращенню благополуччя громади і впроваджує їх; здійснює волонтерські проекти та діяльність, ініційовані іншими; знає, як запобігати конфліктам та техніки їх розв'язання, але не вміє ці знання застосовувати на практиці; не готовий захищати власну думку або позицію, якщо вона відмінна від думки більшості; беру участь лише у тих заходах свого патруля, які йому цікаві; за необхідності може взяти відповідальність за свій патруль, проекти; не готовий бути лідером скаутського гурта, патруля; підлітку важко працювати в команді, особливо тоді, коли його точка зору відрізняється від інших, йому важко шукати компроміс; його дії та вчинки впливають на його особисте подальше життя, але не завжди впливають на розвиток громади, сприяють миру та взаєморозумінню	Підліток легко пристосовується до нових умов, колективу, нових людей; ініціює дії, проекти, що сприяють покращенню благополуччя громади і країни, планети, та впроваджує їх; ініціює та впроваджує волонтерські проекти та діяльність; вміє запобігати конфліктам та застосовувати на практиці техніки їх розв'язання; завжди має власну позицію, власну думку, готовий її захищати, навіть, якщо вона відмінна від думки і позиції більшості; завжди бере участь у всіх заходах свого патруля; завжди бере відповідальність за свій патруль, проекти; готовий бути лідером скаутського гурта, патруля; вміє працювати в команді, шукати компроміс у спірних питаннях, прислуховується до думки інших, підтримує командний дух; намагається всі дії та вчинки робити такими, що позитивно впливають на розвиток громади, країни, планети, сприяють миру та взаєморозумінню

Продовж. табл. 1.3.

Критерій	Хар-ка	Показник «знаю – вмію – дію»	Рівні		
			Низький	Середній	Високий
Вольовий	Здатність до самореалізації; вміння ставити цілі і досягати їх, вибираючи оптимальні засоби	1. Усвідомлення меж своїх можливостей, самокритичність, сприйняття себе таким, як є; розуміння важливості загартування волі та формування характеру.	Підлітку не вдається бути відповідальним за взяті на себе зобов'язання, за свій розвиток; йому важко ставити цілі і досягати їх; він не наполеглива людина, йому важко протистояти зовнішнім обставинам; неуважний у побуті, до однострою, групового та індивідуального майна; йому важко тримати все в порядку; він швидше песиміст, ніж оптиміст; не вміє створювати атмосферу життєрадісності у своєму патрулі; не ощадливий; не вміє раціонально використовувати ресурси; йому складно приймати рішення; йому легше долучитися до прийняття групового рішення, аби не брати на себе відповідальність; не вміє ставити мету та розбивати її на конкретні завдання, підбирати шляхи їх досягнення, оцінювати успішність їх виконання; не аналізує своє життя, свої вчинки та цінності.	Підліток намагається бути відповідальним за взяті на себе зобов'язання, за свій розвиток; намагається бути цілеспрямованою особистістю, але поставивши цілі, часто не доводить справу до кінця; наполеглива особистість, але часто під впливом обставин вимушений полишити справу, або відкласти її до кращих часів; намагається бути хазяйновитим у побуті, до однострою, групового та індивідуального майна, але це йому не завжди вдається йому складно лишатися оптимістом в нестандартних ситуаціях; намагається створювати атмосферу життєрадісності у своєму патрулі; не завжди вміє раціонально використовувати ресурси; часто імпульсивно приймає рішення, не шукаючи альтернативних варіантів йому важко ставити мету та розбивати її на конкретні завдання, підбирати шляхи їх досягнення, оцінювати успішність їх виконання; інколи аналізує своє життя, свої вчинки та цінності, та інколи порівнює їх із скаутськими обіцянкою та законом	Підліток несе повну відповідальність за взяті на себе зобов'язання, за свій розвиток; він цілеспрямована особистість, ставить цілі та досягає їх; наполеглива особистість, не дозволяє обставинам керувати собою, а сам скеровує себе в будь-яких обставинах; уважна людина; у всьому знаходить позитив і знає, що з будь-якої ситуації можна знайти вихід, створює атмосферу життєрадісності у своєму патрулі ощадлива людина, вміє раціонально використовувати ресурси; ніколи не приймає не виважених рішень; шукає як мінімум 3 альтернативні варіанти рішень перед тим, як обрати найдоцільніше, завжди зважаючи на їхні наслідки; вміє ставити мету та розбивати її на конкретні завдання, підбирати шляхи їх досягнення, оцінювати успішність їх виконання, систематично аналізує своє життя, свої вчинки та цінності, порівнює їх із скаутськими обіцянкою та законом
		2. Вміння бути організованим, наполегливим, хазяйновитим, цілеспрямованим; вміння приймати рішення.			
		3. Відповідальність за власний розвиток і самовдосконалення; планування свого життєвого шляху на цінностях скаутської обіцянки та скаутського закону.			

Джерело: складено автором самостійно

Обґрунтовані критерії, показники та рівні дали можливість перейти до виконання другого завдання *констатувального експерименту* – аналізу наявного рівня розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, який проводився згідно з вимогами до педагогічних досліджень і передбачав такі три етапи:

1. Відбір групи підлітків з числа членів скаутських громадських об'єднань для дослідження стану розвитку особистісного потенціалу;
2. Проведення опитування та первинну обробку результатів;
3. Обробку та ранжування отриманих результатів для вивчення рівня розвитку особистісного потенціалу підлітків, аналіз та інтерпретація результатів.

Констатувальний експеримент проводився протягом 2016 року та здійснювався на базі дев'яти скаутських громадських об'єднань ВМГО «НОСУ», а саме: скаутські громадські об'єднання «Тотем», «Плай», «СОУС», «Скаути Києва» Київського міського осередку ВМГО «НОСУ»; скаутське громадське об'єднання «Миколаївська дитяча спілка скаутів» Миколаївського обласного осередку; скаутські громадські об'єднання «Скіф» та «Скаути Дніпра» Дніпропетровського обласного осередку ВМГО «НОСУ»; скаутське громадське об'єднання «Слідопит» Запорізького обласного осередку ВМГО «НОСУ», скаутське об'єднання Одеського обласного осередку.

Результати проведеного на попередньому етапі глибинного інтерв'ю лідерів скаутських громадських об'єднань (підрозділ 1.2) засвідчили, що розвиток особистісного потенціалу підлітків відбувається у сталих групах – скаутських патрулях. Тому, результати дослідження обраховувалися з урахуванням поділу підлітків-скаутів на патрулі в кожній з громадських організацій з подальшим рівномірним їх розподілом на контрольну та експериментальну групи. Такий підхід не суперечив скаутському методу, оскільки враховував, як індивідуальну роботу, так і групову.

Отримавши узагальнені результати констатувального етапу дослідження (додаток Ф) та не виявивши значущих розбіжностей у результатах діагностики рівнів розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, для оптимізації процесу та полегшення подальшої візуалізації даних, було здійснено розподіл на контрольну та експериментальну групи, шляхом рівномірного відбору скаутських патрулів в кожній організації, що мали приблизно однакові результати по запропонованим рівням розвитку особистісного потенціалу. Такий розподіл не суперечить логіці організації роботи з підлітками у скаутських громадських організаціях.

У результаті, дослідженням було охоплено 300 підлітків, віком від 11 до 17 років, із яких 150 осіб становили експериментальну групу та 150 контрольну групу. Детальну інформацію щодо розподілу учасників контрольної та експериментальної груп подано у таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Дані про склад контрольної та експериментальної груп

Назва скаутського громадського об'єднання	Контрольна група		Експериментальна група	
	Кількість		Кількість	
	патрулів	осіб	патрулів	осіб
Тотем	2	15	2	15
СОУС	1	10	1	10
Плай	1	10	1	10
Скауты Києва	2	20	2	20
Скауты Дніпра	2	20	2	20
Скіф	2	20	2	20
Скауты Миколаєва	2	20	2	20
Слідопит	2	20	2	20
Одеський обласний осередок	2	15	2	15

Джерело: складено автором самотійно

Як показав аналіз вибірки, серед респондентів хлопців – 196 осіб (65,3%, з них: КГ – 99 осіб (50,51%), ЕГ – 97 осіб (49,48%)) і дівчат – 104 особи (34,6%, з них: КГ – 59 осіб (56,73%), ЕГ – 45 осіб (43,26%))

За тривалістю перебування у скаутському об'єднанні кількісні показники респондентів розподілились таким чином: перебування в організації до року – 96 осіб (32,00%), від року до трьох – 123 особи (41,00%), більше трьох років 81 особа (27,00%). За віком респонденти розподілились таким чином: 11 років – 31 особа (10,33%); 12 років – 27 осіб (9,00%); 13 років – 113 осіб (37,67%); 14 років – 62 особи (20,67%); 15 років – 43 особи (14,33 %); 16 років – 24 особи (8,00%) рис. 1.3.

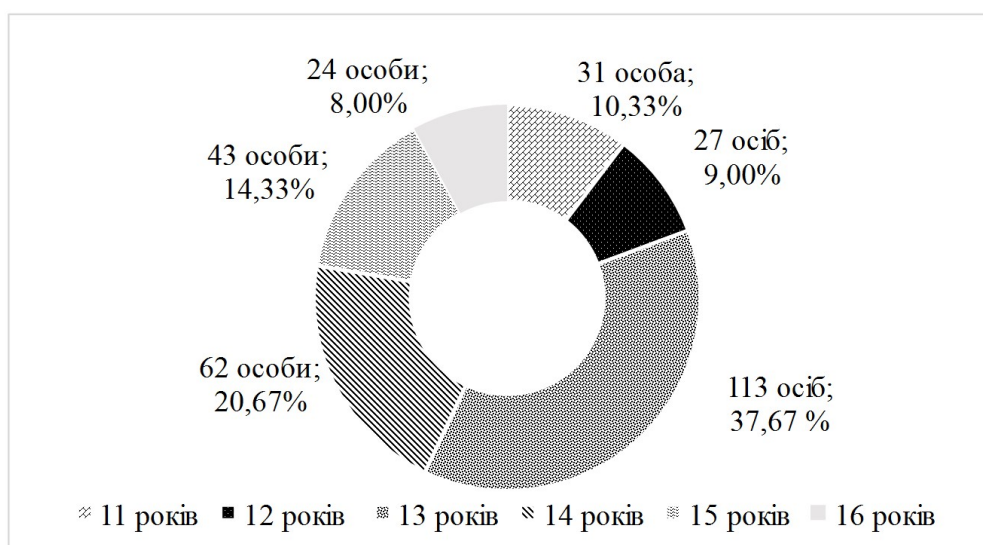

Рис 1.3. Розподіл респондентів за віком

Джерело: складено автором самостійно

Для здійснення аналізу рівня розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях було розроблено авторський опитувальник для підлітків-скаутів із діагностики особистісного потенціалу, в якому запитання формувались у відповідності до вище зазначених критеріїв та показників (додаток Ж).

Опитувальник складався із 60 тверджень, які були об'єднані в шість тематичних блоків за назвами виділених нами на попередньому етапі критеріїв: фізичний, інтелектуальний, вольовий, емоційний,

соціальний, духовний, які в свою чергу скорельовані з компонентами особистісного потенціалу підлітків.

Кожний підліток, здійснюючи самооцінку, діяв за інструкцією, за якою необхідно було: прочитати 10 варіантів тверджень в кожному блоці; визначити, яке саме з трьох тверджень найбільше характеризує його на даний час; поставити позначку напроти одного з обраних тверджень – або варіант «а», або варіант «б», або варіант «с».

Наведемо приклад тверджень з блоку фізичного критерію:

- а. У мене немає розпорядку дня, я не планую свій день заздалегідь;
- б. Я планую свій день в залежності від мого настрою або певних обставин;
- с. Я вмію правильно розподілити час для навчання і відпочинку без шкоди для мого здоров'я та розвитку.

Варіант «а» містив відповіді, які вказували на низький рівень показників розвитку того чи іншого критерію, «б» – середній рівень, «с» – низький рівень.

Обрахування по кожному блоку здійснювалось таким чином: за відповідь «а» ставилась оцінка – 0 балів, за відповідь «б» – 1 бал, за відповідь «с» – 3 бали.

Результат рівня розвитку особистісного потенціалу підлітків ми отримували при складанні всіх балів по кожному з 10 варіантів тверджень в кожному блоці окремо за формулою:

$$0a + 2b + 3c = x$$

У подальшому, відповідно до ключа, обчислюється сума балів і встановлюється рівень розвитку відповідного компонента:

- 0 – 6 балів – низький рівень;
- 7 – 13 балів – середній рівень;
- 14 – 20 балів – високий рівень.

Зупинимось детальніше на аналізі отриманих результатів опитування за кожним окремим блоком питань по критеріям.

I-й блок відповідей – «фізичний критерій» дозволив нам констатувати, що серед усіх опитаних 79 осіб (26,33%) показали низький рівень, 121 особа (40,33%) – середній та 100 осіб (33,33%) – високий рівень розвитку показників фізичного критерію. (рис. 1.4).

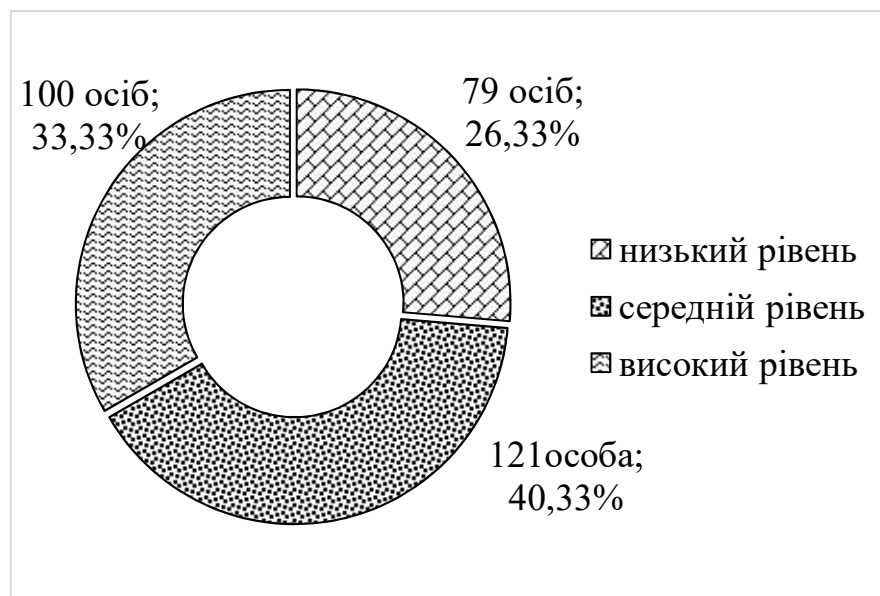

Рис. 1.4. Рівень розвитку особистісного потенціалу підлітків за фізичним критерієм

Джерело: складено автором самостійно

Як засвідчують дані, у контрольній та експериментальній групах найбільша кількість опитаних показала середній рівень розвитку показників фізичного критерію – 41,34% (62 особи) – у контрольній групі та 39,34% (59 осіб); низький рівень – 27,34% (41 особа) у контрольній групі та 25,34% (38 осіб) у експериментальній групі та високий рівень показали 31,34% (47 осіб) у контрольній групі та 35,34% (53 особи) у експериментальній групі. Унаочнення одержаних результатів відображено на рис 1.5.

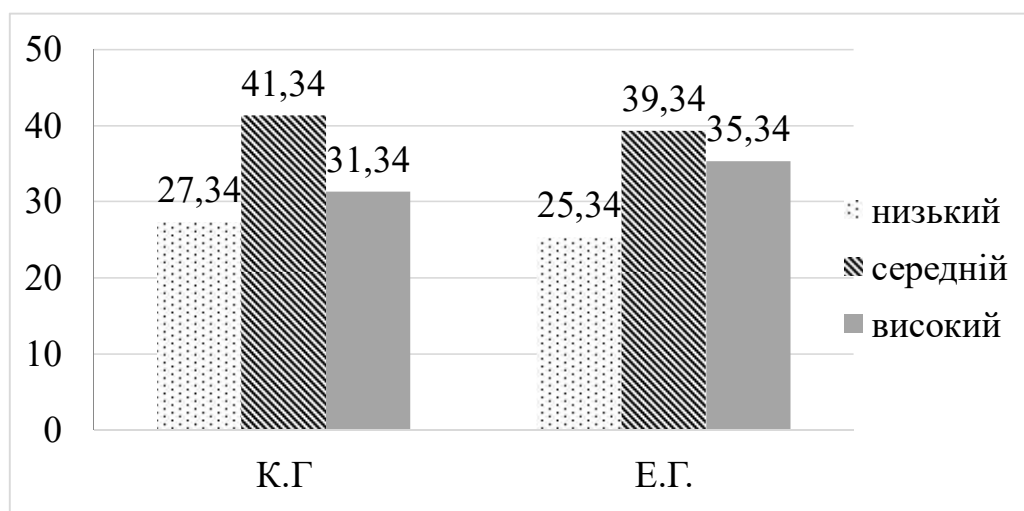

Рис. 1.5. Рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків за фізичним критерієм у контрольній та експериментальній групах (у%)

Джерело: складено автором самостійно

Найвищі результати зафіксовано за показником «розуміння особливостей розвитку та функціонування свого організму; знання правил гігієни»

(24,00% – у контрольній групі) а найменші результати зафіксовано у показника «вміння раціонально розподіляти час, дотримуватись збалансованого та здорового харчування» (6,66% – у контрольній групі).

Отримані результати спонукають спрямувати зміст подальшого дослідження на усунення таких проблем за показниками фізичного критерію як: низьке розуміння важливості догляду за своїм тілом; не дотримання розпорядку дня; не вміння планувати свій режим; не систематичне та раціональне харчування.

Аналізуючи загальні дані по другому блоку тверджень за інтелектуальним критерієм констатуємо такий результат: 127 осіб (42,33%) показали середній, 111 осіб (37,00%) – низький рівень та 62 особи (20,67%) – високий рівень розвитку показників інтелектуального критерію. Наочно дані зображені на рис. 1.6.

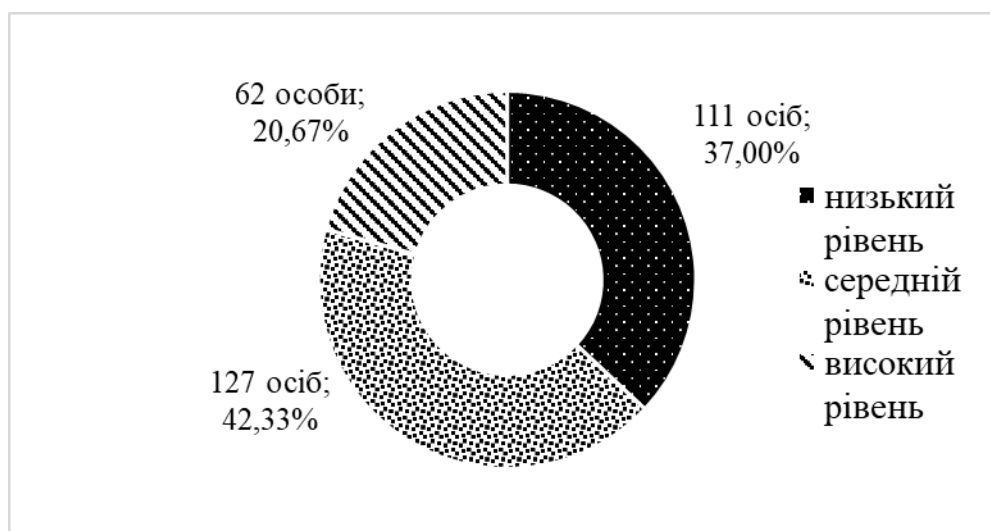

Рис. 1.6 Рівень розвитку особистісного потенціалу
за інтелектуальним критерієм

Джерело: складено автором самостійно

Як бачимо з даних рис. 1.7., середній рівень розвитку показників за інтелектуальним компонентом має дещо більша кількість підлітків: 43,34% (65 осіб) у контрольній групі та 41,34% (62 особи) у експериментальній групі; на низькому рівні ці показники: 38,00% (57 осіб) у контрольній групі та 36,00% (54 особи) в експериментальній групі. Найменша кількість підлітків показала високий рівень розвитку показників інтелектуального критерію – 18,67% (28 осіб) у контрольній групі та 22,67% (34 особи) у експериментальній групі (рис 1.7).

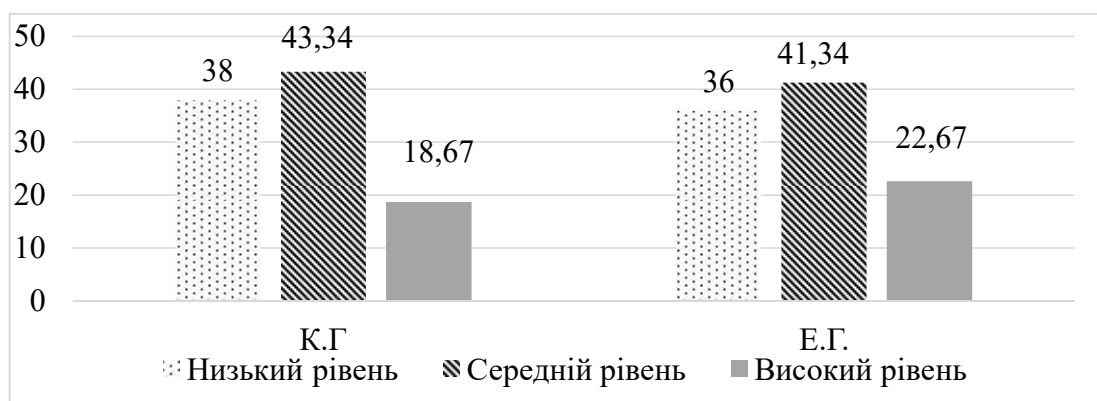

Рис. 1.7 Рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків за інтелектуальним критерієм у контрольній та експериментальній групах (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Найменш розвиненим за інтелектуальним критерієм виявився показник «використання знань на практиці, пропонування новаторських ідей, прогнозування результатів дій, вчинків» (по 4,00% – у контрольній групі та експериментальній групах). Високий рівень розвитку отримав показник «усвідомлення важливості свого розвитку та розширення кола знань шляхом систематичного самостійного навчання» (26,00 % у контрольній групі; 22,66% – у експериментальній групі).

Тому подальший зміст соціально-виховної роботи в скаутських громадських об'єднаннях слід спрямувати на розвиток таких показників як допитливість, креативність, навчання новому; вміння розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію та бажання інших людей, критично мислити, ініціювати ідеї; вміння шукати, розрізняти необхідну інформацію та безпечно користуватись сучасними інформаційними технологіями; створювати власний інформаційний продукт, для популяризації принципів скаутського життя.

Відповіді респондентів на третій блок запитань за вольовим критерієм – засвідчили, що із загальної кількості опитаних 129 осіб (43,00%) показали низький рівень, 109 осіб (36,33%) – середній рівень, 62 респонденти (20,67%) – високий рівень розвитку показників вольового критерію (рис. 1.8).

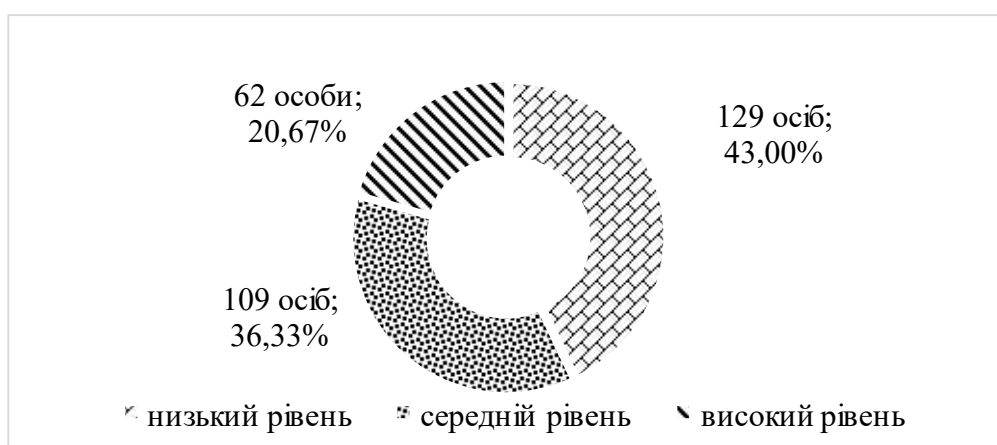

Рис. 1.8. Рівень розвитку особистісного потенціалу за вольовим критерієм

Джерело: складено автором самостійно

Низький рівень розвитку показників за вольовим критерієм виявлено у 41,34% (62 особи) – у контрольній групі і 44,67% (67 осіб) – у експериментальній групі. На другому місці показники по середньому рівні, відповідно 34,00% (51 особа) в контрольній групі та 38,67% (58 осіб) – в експериментальній. Найменша кількість опитуваних показали високий рівень розвитку показників за вольовим критерієм: 24,67% (37 осіб) – у контрольній групі та 16,67% (25 осіб) у експериментальній (рис.1.9).

Найменш розвиненим за вольовим критерієм виявився показник «покладання відповідальності за власний розвиток; самовдосконалення; планування свого життєвого шляху на цінностях скаутської обіцянки та скаутського закону» (4,66% – експериментальна група та 7,33% – контрольна група).

Отримані результати за вольовим критерієм в подальшому спонукають побудувати діяльність скаутських громадських об'єднань на розвиток таких показників як: вміння брати на себе відповідальність, ставити цілі і досягати їх; він не наполеглива людина, вміти протистояти зовнішнім обставинам; бути уважним до однострою, групового та індивідуального майна; вміти створювати атмосферу життєрадісності у своєму патрулі; вміти бути ощадливим; раціонально використовувати ресурси; приймати рішення; долучатись до прийняття групових рішень; вміти ставити мету та розбивати її на конкретні завдання, підбирати шляхи їх досягнення, оцінювати успішність їх виконання; аналізувати своє життя, свої вчинки та цінності.

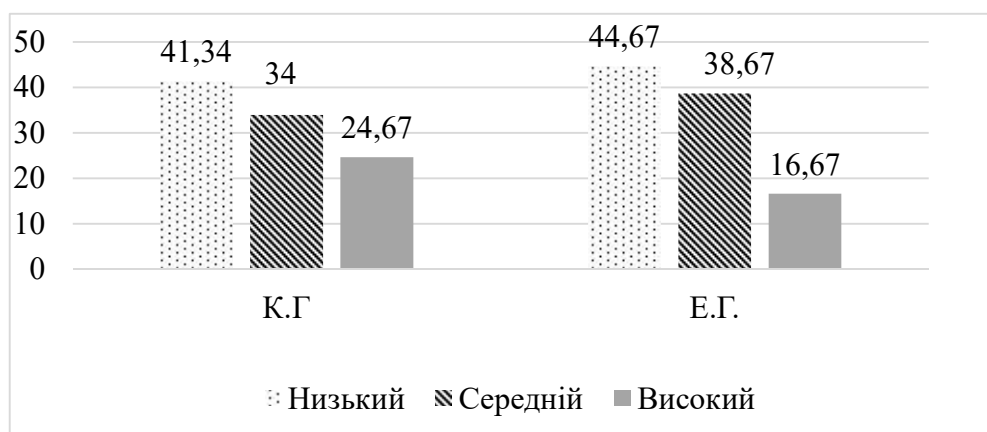

Рис.1.9. Рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків за вольовим критерієм у контрольній та експериментальній групах (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Аналіз відповідей на IV-й блок питань, які відповідали емоційному критерію, дозволив констатувати, що з загальної кількості опитаних 139 осіб (46,33%) показали середній рівень, 81 особа (27,00%) – високий рівень та 80 осіб (26,67%) опитаних – низький рівень розвитку показників емоційного критерію (рис.1.10). Найбільший відсоток опитуваних – 46,00 % (69 осіб) – у контрольній та 46,67% (70 осіб) у експериментальній групах показали середній рівень розвитку показників за емоційним критерієм.

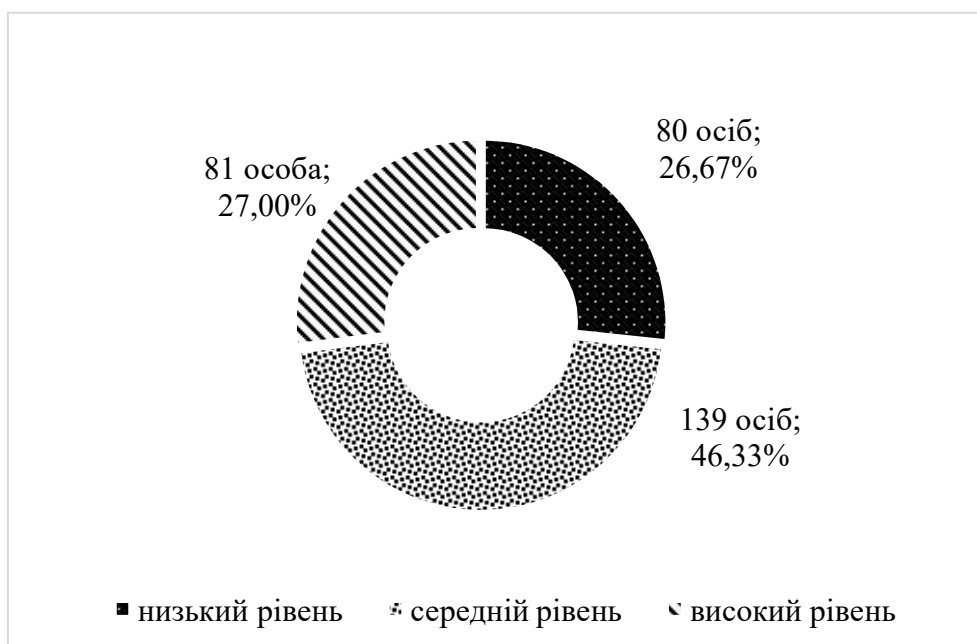

Рис. 1.10. Рівні розвитку особистісного потенціалу за емоційним критерієм

Джерело: складено автором самостійно

Майже однакова кількість респондентів показали і високий, і низький рівні розвитку показників. Так 28,67% (43 особи) у контрольній та 25,34% (38 осіб) у експериментальній групах – показали високий рівень (в обох групах 54,00% (81 особа) і 25,34% (38 осіб) – контрольна група та 28,00% (42 особи) – експериментальна група показали низький рівні розвитку показників за емоційним критерієм (рис.1.11).

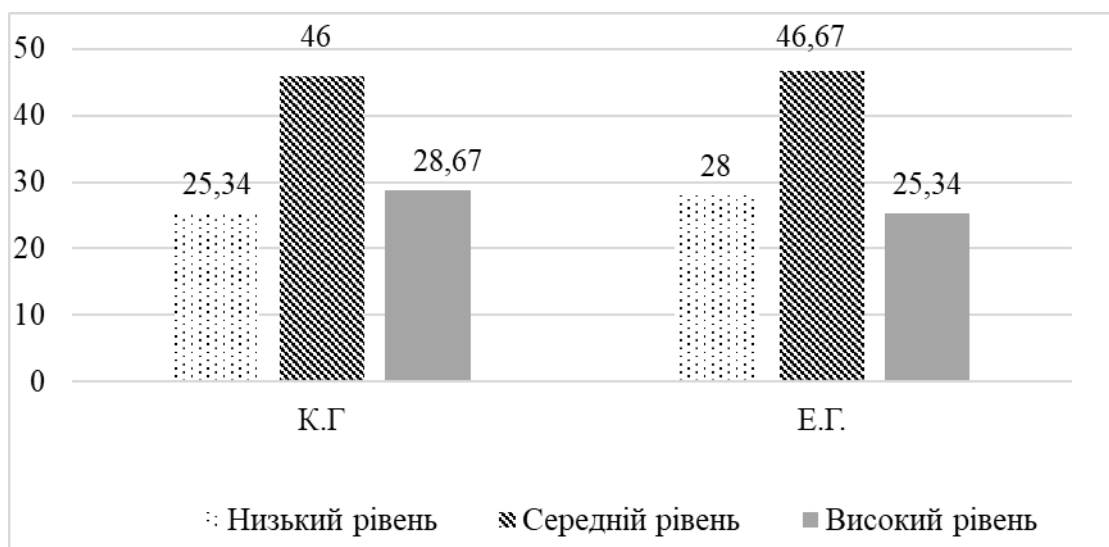

Рис. 1.11. Рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків за емоційним критерієм у контрольній та експериментальній групах (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Найменш розвиненим виявився показник «розуміння своїх емоцій; знання та сприйняття емоцій і почуттів інших людей; сприйняття і розуміння критики» (4,66% – у експериментальній групі); найбільш розвиненим виявився показник «співпереживання іншим, доброзичливість по відношенню до інших, відкритість в спілкуванні». Тому акцент у подальшій роботі скаутських громадських об'єднань повинен ставитись на уникнення таких проблем за показниками емоційного критерію як: не вміння управляти, регулювати, контролювати свої емоції; не прислуховуватись до думки інших людей.

Загальні дані по V блоку тверджень за соціальним критерієм дозволили нам констатувати, що серед загального масиву опитуваних підлітків скаутських громадських об'єднань : 99 осіб (33,00%) показали низький рівень розвитку, 139 осіб (46,33%) – середній, 62 особи (20,67%) – високий рівень розвитку показників за соціальним критерієм (рис. 1.12).

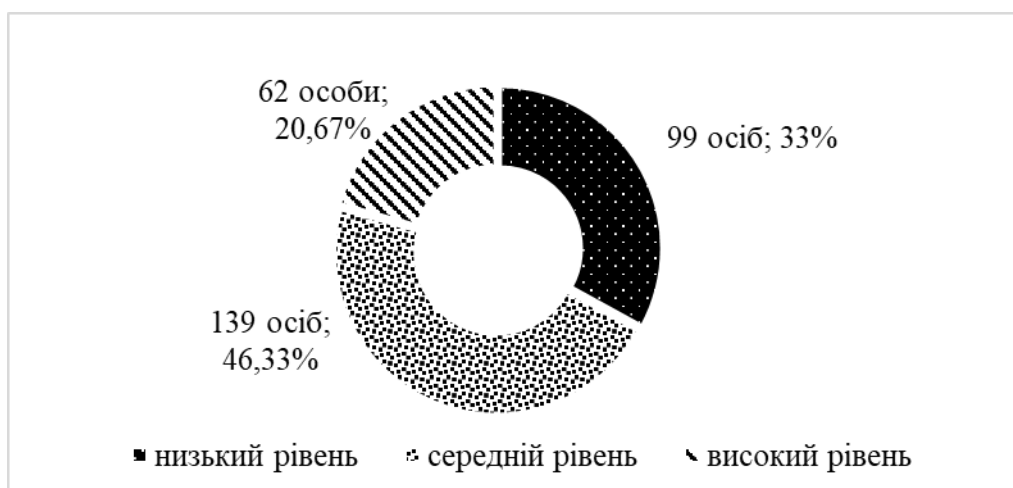

Рис. 1.12. Рівні розвитку особистісного потенціалу за соціальним критерієм

Джерело: складено автором самостійно

Аналіз масиву даних в контрольній та експериментальній групах розподілились засвідчив, що найбільша кількість респондентів показала середній рівень розвитку показників соціального критерію: 45,34% (68 осіб) – в контрольній і 47,34% (71 особа) – експериментальній групі. На другому місці, та кількість респондентів, які вказали на низький рівень розвитку показників соціального критерію: 30,67% (46 осіб) в контрольній групі і 35,34% (53 особи) в експериментальній. Високий рівень розвитку показників за соціальним критерієм показали 24,00% респондентів (36 осіб) – у контрольній групі та 17,34% респондентів (26 осіб) у експериментальній групі (рис.1.13).

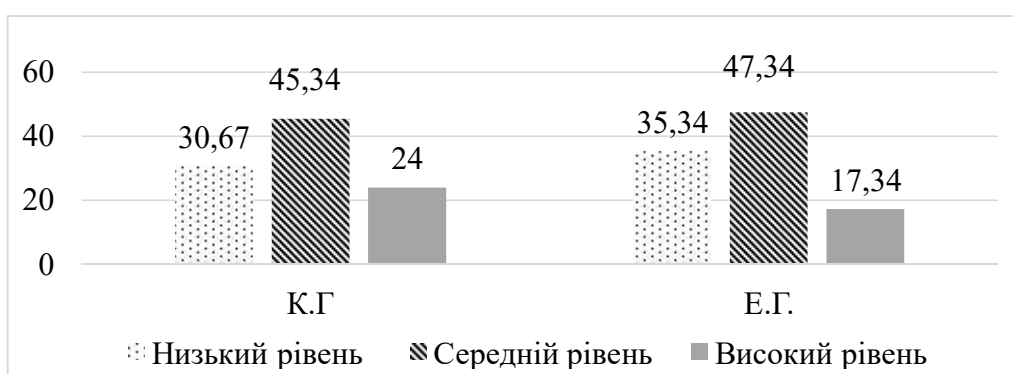

Рис.1.13. Рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків за соціальним критерієм у контрольній та експериментальній групах (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Найменш розвиненим виявився показник «вміння працювати в команді, соціальна активність, вміння вирішувати конфлікти та адаптуватись до соціальних умов (6,00% – контрольна група; 5,33% – експериментальна група.) Найбільш розвиненим виявився показник «активна участь в житті своєї скаутської групи» – 21,33% – у експериментальній групі.

Отримані результати за соціальним критерієм в подальшому спонукають побудувати діяльність скаутських громадських об'єднань на розвиток таких показників як: вміння пристосовуватись до нових умов, колективу, нових людей; ініціювання та впровадження волонтерських проєктів; вміння запобігати конфліктам та застосовування на практиці техніки їх розв'язання; готовність бути лідером скаутського гурта, патруля; вміння працювати в команді, шукати компроміс у спірних питаннях, прислуховується до думки інших, підтримувати командний дух.

VI блок тверджень за духовним критерієм засвідчив, що з загального масиву опитаних найбільша кількість респондентів – 140 осіб (48,78%) показали низький рівень розвитку показників духовного критерію, 121 особа (42,16%) – середній рівень та 26 осіб (9,06%) – високий рівень. Результати наочно представлені на рис. 1.14.

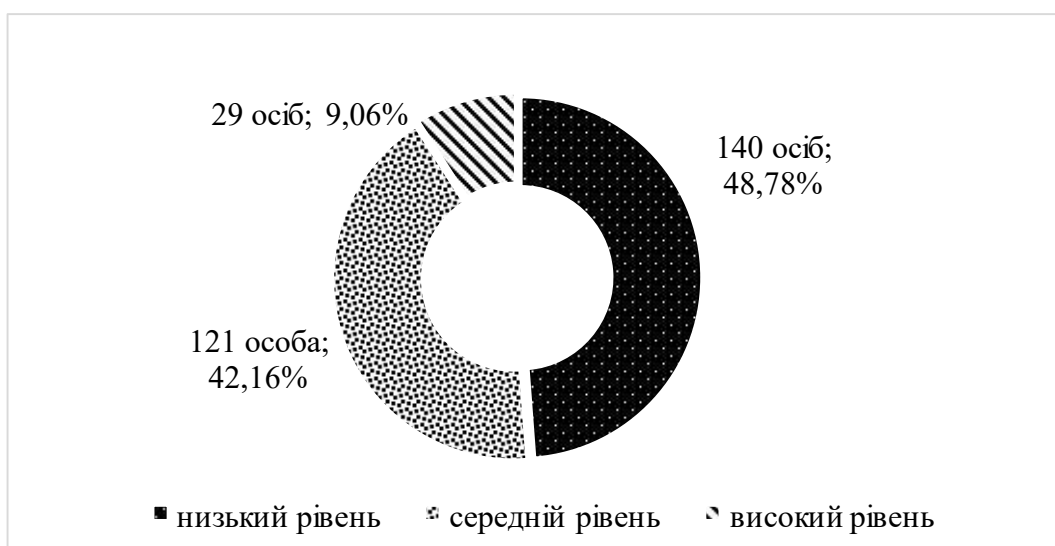

Рис. 1.14. Рівні рівнів розвитку особистісного потенціалу за духовним критерієм

Джерело: складено автором самостійно

Розподіл даних в групах засвідчив, що найбільша кількість респондентів показала низький рівень показників духовного критерію, це –44,67% (67 осіб) в контрольній групі і 48,67% (73 особи) експериментальній групі. Середній рівень в контрольній групі показали 39,34% (59 осіб) та в експериментальній групі це 41,34% (62 особи). Та лише 16,00% (24 особи) в контрольній групі та 10,00% (15 осіб) в експериментальній показали високий рівень показників духовного критерію особистісного потенціалу підлітків. Аналіз результатів наочно представлений на рис. 1.15.

Найменш розвиненим виявився показник духовного критерію як «знання національних традицій та законів своєї релігії» – 19,33% у контрольній групі та 20,66% – у експериментальній групі. Отримані результати діагностики за духовним критерієм спонукатимуть в подальшому громадські об'єднання будувати свою роботу на розвиток таких показників як: вірність Батьківщині, дотримання національних традицій, усвідомлення, того, що це ознака національної ідентичності; усвідомлення та сповідування цінностей своєї релігії; прагнення бути кращим, любити людей; дотримання скаутської обіцянки та закону; вміння робити добрі справи, які укріплюють віру людей в добро та спонукають до наслідування.

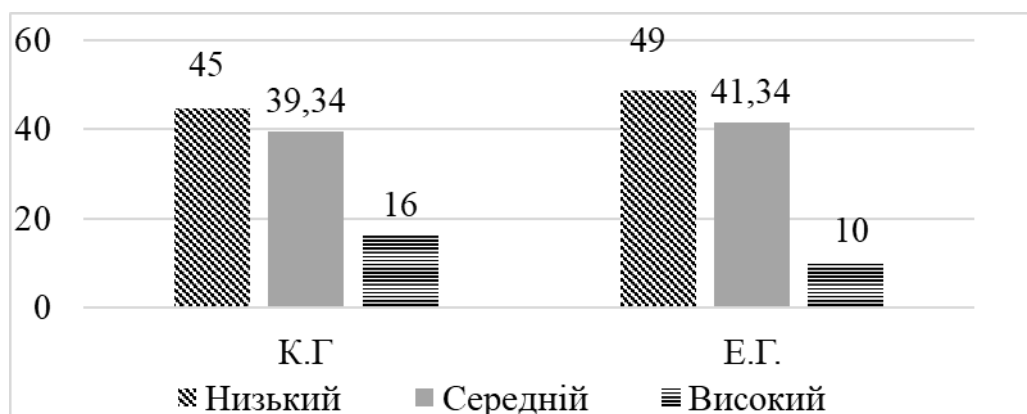

Рис. 1.15. Рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків за духовним критерієм у контрольній та експериментальній групах (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Загальні результати констатувального етапу експерименту в контрольній та експериментальній групах представлені в таблиці 1.5.

Таблиця 1.5

**Рівень розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських
громадських об'єднаннях (констатувальний етап)**

Критерії	Група	Рівні розвитку					
		низький		середній		високий	
		К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Фізичний	К Г	41	27,34	62	41,34	47	31,34
	Е Г	38	25,34	59	39,34	53	35,34
Інтелектуальний	К Г	57	38,00	65	43,34	28	18,67
	Е Г	54	36,00	62	41,34	34	22,67
Вольовий	К Г	62	41,34	51	34,00	37	24,67
	Е Г	67	44,67	58	38,67	25	16,67
Емоційний	К Г	38	25,34	69	46,00	43	28,67
	Е Г	42	28,00	70	46,67	38	25,34
Соціальний	К Г	46	30,67	68	45,34	36	24,00
	Е Г	53	35,34	71	47,34	26	17,34
Духовний	К Г	67	44,67	59	39,34	24	16,00
	Е Г	73	48,67	62	41,34	15	10,00

Джерело: складено автором самотійно

За даними таблиці 1.5. можемо констатувати, що у контрольній та експериментальній групах всі критерії розвитку особистісного потенціалу мають приблизно однаковий рівень. Різниця у відсотках між показниками у контрольній та експериментальній групах коливається в межах від 1 до 5%, що може оцінюватись як незначна.

Отже, отримані дані дозволяють стверджувати, що у більшості підлітків-членів скаутських громадських об'єднань діагностується середній рівень розвитку показників фізичного, емоційного, інтелектуального, соціального критеріїв особистісного потенціалу, та низький рівень розвитку показників духовного та вольового критерію особистісного потенціалу. Також можемо

констатувати, що жоден критерій не показав високого рівня розвитку ні в контрольній, ні в експериментальній групах.

Підсумкова діаграма результатів опитування візуалізувалась у вигляді колеса з шістьма запропонованими нами компонентами/критеріями особистісного потенціалу та мала робочу назву «Колесо розвитку потенціалів».

Завдяки їй кожний підліток після здійснення оцінки у формі відповідей на запитання вище згадуваного опитувальника будував власне колесо, враховуючи результати опитування. Таке унаочнення дозволяло продемонструвати ситуацію на даний час та визначити, який з компонентів потребував подальшого розвитку для того, щоб досягти гармонії за усіма компонентами.

У ході практичної діяльності часто виникає завдання ранжування об'єктів спостереження за показниками, отриманими в результаті проведеного дослідження. Якщо кількість показників невелика, теоретично можна обрати з них найбільш значущий і провести відповідне ранжування за його значеннями. Якщо кількість показників є досить великою, вони мають різну природу, відображають різні характеристики досліджуваного явища або підстав для виявлення найбільш вагомого показника немає, вирішення завдання істотно ускладнюється. Більше того, якість, за якою необхідно провести ранжування або зіставлення об'єктів, може мати латентну природу, і, відповідно, не мати явного відображення серед відібраних показників. У такому випадку, виникає завдання побудови узагальненого (інтегрального, зведеного) показника, за допомогою якого можна було б провести необхідне ранжування. Під інтегральним показником будемо розуміти деякий умовний числовий вимірювач латентної якості досліджуваного явища.

Цей інтегральний показник надає можливість характеризувати результати розвитку компонентів особистісного потенціалу за одним значенням.

Це значення обчислюється за допомогою формули:

$$X = (Z_1 \times 3) + (Z_2 \times 10) + (Z_3 \times 17) \div N,$$

де Z_1 – кількість респондентів за низьким рівнем,

Z_2 – кількість респондентів за середнім рівнем,

Z_3 – кількість респондентів за високим рівнем, N кількість опитуваних.

Інтегральне значення від 0 до 6 є низьким, від 7 до 13 – середнім, від 14 до 20 – високим.

Узагальнені дані за середнім значенням по кожному компоненту представлені в таблиці 1.6.

Таблиця 1.6

**Інтегральний показник розвитку особистісного потенціалу підлітків
за компонентами (на констатувальному етапі)**

Компоненти	Групи	
	Контрольна група	Експериментальна група
Фізичний	10,28	10,70
Інтелектуальний	8,64	9,06
Вольовий	8,83	8,04
Емоційний	10,23	9,81
Соціальний	9,53	8,74
Духовний	7,99	7,29

Джерело: складено автором самостійно

Аналізуючи результати обчислення в контрольній групі, найбільше значення (10,2) виявлено для показників фізичного та емоційного компоненту, дещо менше (9,5) виявлено для показників соціального компоненту. Майже однаковий показник виявлено для інтелектуального (8,6) та вольового компоненту – 8,8. Найменшим виявився результат для духовного компоненту – 7,9.

В експериментальній групі найбільше значення виявлено також для фізичного компоненту (10,7). Менший показник в емоційному (9,8) та інтелектуальному компоненті (9,06). Не велика різниця між показниками

соціального (8,7) та вольового компонентів (8,04). Найменшим, як і в контрольній групі виявився результат розвитку показників особистісного потенціалу за духовним компонентом – 7,2. Аналіз графічних даних наочно зображений на рис. 1.16.

Рис. 1.16. Діаграма розвитку особистісного потенціалу підлітків у контрольній та експериментальній групах на констатувальному етапі експерименту (інтегральне значення)

Джерело: складено автором самостійно

Отже, аналіз стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських за відповідними критеріями та показниками дозволив нам дійти таких висновків: підлітки в контрольній та експериментальній групах виявили переважно середній та низький рівні розвитку показників за всіма критеріями; жоден компонент особистісного потенціалу не досяг високого рівня розвитку. Це свідчить про необхідність оптимізації діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Отримані результати констатувального експерименту актуалізували потребу розробки та впровадження соціально-педагогічних умов, які сприятимуть підвищенню рівня розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Саме ці аспекти знайдуть відображення в матеріалах наступного розділу.

Висновки до першого розділу

У розділі розкрито сутність базових понять дослідження; здійснено характеристику напрямів і змісту діяльності скаутських громадських об'єднань щодо розвитку особистісного потенціалу підлітків; розроблено критерії, показники та виявлено рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Результати теоретичного аналізу філософської, психологічної, педагогічної й соціально-педагогічної літератури дали підстави стверджувати, що філософське бачення потенціалу особистості характеризує його як приховані можливості людини, які можуть бути реалізовані за наявності певних ресурсів, а у психології його розглядають як сукупність зовнішніх (активність, інтелект, поведінка, потреби, професійний розвиток) та внутрішніх (задатки, здібності, можливості, мотиви) компонентів особистості. У акмеології під потенціалом розуміють систему постійно поновлюваних ресурсів (внутрішніх і зовнішніх) особистості. У педагогіці потенціал визначають як особливість індивіда, систему його вроджених і набутих якостей, що реалізуються в процесі діяльності. У соціальній педагогіці потенціал розглядається як самовдосконалення людини, що сприяє перетворенню нею середовища. Уточнено поняття особистісний потенціал як сукупність фізичних, інтелектуальних, вольових, соціальних, емоційних, духовних можливостей особистості, що розкриваються під дією зовнішніх і

внутрішніх факторів та цілеспрямованих впливів через процеси самоусвідомлення, самопізнання та самовизначення.

Ґрунтуючись на дослідженнях та узагальненні теоретичних підходів щодо особливостей розвитку особистості в підлітковому віці, визначено, що розвиток особистісного потенціалу підлітків є результатом дії трьох груп чинників: внутрішні психологічні (індивідуально-психологічні особливості особистості); зовнішні середовищні (соціально-контрольована, стихійна соціалізація); цілеспрямовані розвивальні впливи (соціальне виховання).

Акцентовано, що розвиткові особистісного потенціалу має приділятися особлива увага у підлітковому віці, оскільки цей період є визначальним у загальному процесі становлення й розвитку людини як особистості. Встановлено, що основні завдання розвитку особистісного потенціалу підлітків тісно пов'язані з компонентами особистісного потенціалу: розвиток самооцінки, пошук ідентичності (вольовий компонент), початок пошуку своєї особистості, відкриття себе для суспільства, формування життєвого плану, побудова позитивної життєвої перспективи (духовний компонент), формування вміння контролювати емоції (емоційний компонент), розвиток різних форм мислення (інтелектуальний компонент), формування вміння налагоджувати ефективну комунікацію та встановлювати узгоджені правила (соціальний компонент), формування уявлення про тіло (фізичний компонент).

Скорельовано завдання розвитку особистісного потенціалу підлітків із сферами їхнього розвитку (вольова, духовна, емоційна, інтелектуальна, соціальна, фізична), визначеними у Конституції Всесвітньої організації скаутського руху.

За результатами теоретичного аналізу поняття розвитку особистісного потенціалу та його закономірностей, за основу було взято синергетичний підхід, що уможливило визначення сутності поняття «розвиток особистісного потенціалу підлітків», як процесу взаємодії зовнішніх та внутрішніх чинників, що активізують саморозвиток підлітків на засадах синергетики і

впливають на взаємопов'язане та взаємообумовлене розкриття вольових, духовних, емоційних, інтелектуальних, соціальних та фізичних компонентів особистісного потенціалу.

Грунтуючись на соціально-педагогічних дослідженнях щодо ролі дитячих та молодіжних громадських організацій у соціальному вихованні особистості, розкрито сутність скаутської виховної системи та визначено, що скаутські громадські об'єднання ставлять за мету розвиток цілісної особистості та намагаються розвивати всі компоненти її особистісного потенціалу.

На пілотному етапі дослідження за результатами проведення глибинних інтерв'ю дорослих лідерів скаутських громадських об'єднань ВМГО «НОСУ» встановлено, що наразі відсутні єдині підходи до розроблення змісту програм розвитку особистісного потенціалу підлітків відповідно до стандартів Всесвітньої організації скаутського руху. Прокласифіковано напрями діяльності та визначено форми роботи скаутських громадських об'єднань із розвитку особистісного потенціалу підлітків: за видами діяльності (туристичний (походи, краєзнавчі екскурсії, таборування, скелелазіння, велотуризм), дослідницький (екскурсії, експедиції, походи, пошукові квести), ігровий (навчальні, розвивальні ігри, квести), національно-патріотичний (заняття з вивчення історії, традицій, звичаїв), волонтерський (благодійна допомога, волонтерська робота під час благодійних акцій і проектів), екологічний (екологічні акції та проекти)); за сферами розвитку особистості (фізичний (походи, таборування, складання скаутських вмінь і звань лісу, скаутські випробування), емоційний (тематичні концерти, вечори, конкурси), духовний (бесіди з духовними наставниками, участь у діяльності релігійної громади), соціальний (організація благодійних акцій, участь у соціальних проектах)). Аналіз напрямів і форм діяльності скаутських громадських об'єднань ВМГО «НОСУ» дозволив зробити висновок, що цими організаціями припускаються відхилення від скаутського методу. Це призводить до викривлення сутності скаутської системи виховання,

ускладнює діяльність скаутських громадських об'єднань із розвитку особистісного потенціалу підлітків.

За результатами вивчення теоретичних надбань українських соціальних педагогів та аналізу практичного досвіду, визначено сутність поняття «розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях». Його розглядаємо, як цілеспрямовану, системно організовану діяльність у скаутському соціально-виховному середовищі, що активізує процес саморозвитку і впливає на розкриття вольових, духовних, емоційних, інтелектуальних, соціальних, фізичних компонентів особистісного потенціалу підлітків на засадах синергетики.

На основі теоретичного аналізу феномену скаутингу та стану його розробленості в практиці визначено критерії та показники розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, які відповідають компонентам особистісного потенціалу: вольовий (здатність до самореалізації; вміння ставити цілі і досягати їх, вибираючи оптимальні засоби), духовний (здатність розвивати власну духовну природу), емоційний (здатність конгруентно виражати свої почуття, розуміти почуття інших), інтелектуальний (здатність розвивати власний інтелект і вміти ним користуватися), соціальний (здатність оптимально адаптуватися до соціальних умов, прагнення постійно підвищувати рівень комунікативної компетентності й почуття приналежності до всього людства), фізичний (здатність розвивати фізичну складову здоров'я, усвідомлювати тілесність як особливість своєї особистості).

Вольовий критерій характеризується такими показниками: усвідомлення меж своїх можливостей, самокритичність, сприйняття себе таким, як є; розуміння важливості загартування волі та формування характеру; вміння бути організованим, наполегливим, хазяйновитим, цілеспрямованим; вміння приймати рішення; відповідальність за власний розвиток і самовдосконалення; планування свого життєвого шляху на цінностях скаутської обіцянки та скаутського закону.

Показниками духовного критерію є: усвідомлення важливості духовних цінностей; знання про важливість добра, любові, милосердя; знання національних традицій та законів своєї релігії; вміння робити добрі справи; сповідування загальнолюдських цінностей; вірність Богу, Батьківщині, скаутським обіцянці та закону; спрямованість на пізнання та розуміння власного внутрішнього світу.

Емоційний критерій складається з показників: розуміння своїх емоцій та повага до емоцій і почуттів інших людей; сприйняття критики; вміння висловлювати власну думку та регулювати емоції; емпатійність, доброзичливість, відкритість.

До показників інтелектуального критерію включено такі: усвідомлення важливості свого розвитку та розширення знань засобом систематичного самостійного навчання; вміння критично мислити, здобувати знання, мати власне бачення; вміння шукати, розрізняти та користуватись інформацією; вміння асертивно реагувати на ситуації; використовувати знання на практиці; новаторство; прогнозування результатів своїх дій, поведінки, вчинків.

Соціальний критерій характеризується такими показниками, як: повага прав і свобод інших людей; спрямованість на розуміння внутрішнього світу; вміння працювати в команді; соціальна активність; вміння вирішувати конфлікти; вміння адаптуватись до соціальних умов; активна участь у житті скаутської групи, об'єднання, громади; співробітництво з різними скаутськими групами.

Показниками фізичного критерію є: розуміння особливостей розвитку та функціонування свого організму; знання правил гігієни; вміння раціонально розподіляти час, дотримуватись здорового способу життя та раціонального харчування; загартування; дотримання рухливого способу життя.

Охарактеризовано рівні розвитку особистісного потенціалу (низький, середній, високий). Розроблено інтегральний показник розвитку особистісного потенціалу підлітків, який комплексно характеризує стан розвиненості усіх компонентів.

Із метою визначення стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях було застосовано авторський опитувальник для підлітків-скаутів і спостереження. Експериментальна робота проводилася на базі дев'яти скаутських громадських об'єднань ВМГО «НОСУ». У кожному скаутському громадському об'єднанні була обрана парна кількість патрулів із подальшим рівномірним розподілом їх на контрольну (150 осіб) та експериментальну (150 осіб) групи.

За результатами констатувального етапу експерименту встановлено, що більшість підлітків-членів скаутських громадських об'єднань за всіма компонентами розвитку особистісного потенціалу мають приблизно однаковий рівень показників. Різниця у відсотках між ними коливається в межах від 1% до 5%, що може оцінюватись як незначна. Діагностовано середній рівень стану розвитку фізичного, емоційного, інтелектуального, соціального компонентів розвитку особистісного потенціалу та низький рівень розвитку духовного та вольового. Доведено необхідність обґрунтування соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Результати дослідження висвітлено в таких публікаціях автора: [221; 222; 223; 225; 227; 230; 231; 232].

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДЛІТКІВ У СКАУТСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ

2.1. Обґрунтування соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях

Визначення та обґрунтування соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях потребує додаткового роз'яснення та аналізу понять «умови», «соціально-педагогічні умови» та «соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях».

Так, у філософському енциклопедичному словнику зазначено: «умова – філософська категорія, в якій відображаються універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує. Завдяки наявності відповідних умов властивості речей переходять із можливостей в дійсність». [273, с. 482].

У психології умови включають в себе фактори, від яких залежить розвиток чогось. Так, психологи наголошують, що до умов належать люди та відносини між ними, оточення, предмети матеріальної та духовної культури. [205].

Умови, як сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, матеріально-просторового середовища, спрямованих на розв'язання конкретних завдань, розглядає дослідник А. Найн [161].

Для нас більш близьким є визначення А. Пехоти в якому «умова» розглядається як категорія, що визначається як система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, які об'єктивно склалися чи

суб'єктивно створені, які необхідні для досягнення конкретної педагогічної мети [275].

Варто зауважити, що в педагогічній літературі досить часто зустрічається поняття «педагогічна умова». Так А. Семенова та В. Стасюк у словнику-довіднику з професійної педагогіки визначають «педагогічні умови» як обставини, за яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей [238, с.243;].

Важливим для нашого дослідження є визначення поняття «соціально-педагогічна умова». Так, вітчизняний дослідник Т. Лях тлумачить це поняття як сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, які обумовлюють результативність певної діяльності. [131, с. 97–98]. Н. Зимівець розглядає соціально-педагогічні умови як джерело виникнення, існування та розвитку самого процесу, які володіють здатністю регулювання процесу, можливістю робити його компоненти співвідношуваними одним з одним [85, с.58–59]. Т. Журавель визначає умови досліджуваної діяльності як взаємопов'язані та такі, що взаємодіють між собою та складають одне ціле [81, с. 119].

Ми ж беремо за основу визначення «педагогічних умов» Є. Хрикова, який проаналізував природу, сутність, значення та місце педагогічних умов у структурі педагогічних досліджень. Дослідником наголошено, що педагогічні умови є штучними, тобто створені педагогом і їх доцільно «визначати через поняття обставини, а не фактори» [282]. Отож, ученим педагогічні умови трактовано як «обставини, які обумовлюють певний напрям розвитку педагогічного процесу». Згідно з його позицією, педагогічні умови взаємодіють з педагогічними законами й закономірностями, «є локальним проявом закономірностей, принципів та правил» тощо [4].

Під соціально-педагогічними умовами розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях ми пропонуємо розуміти сукупність педагогічних обставин, які створюються під впливом

зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на розвиток особистісного потенціалу підлітків.

Аналіз суперечностей у наукових тлумаченнях вказує на необхідність реалізації сукупності умов: на індивідуальному рівні (досягнення внутрішньої особистісної гармонії), на рівні соціальної групи (досягнення гармонії індивіда під час взаємодії з безпосереднім оточенням, колективом), на рівні соціуму (узгодження власних оцінок, особистісних можливостей із цінностями соціального середовища).

Узагальнення теоретичних підходів до визначення понять «умови» та «соціально-педагогічні умови», врахування зазначених в процесі глибинного інтерв'ю на пілотному етапі дослідження (підрозділ 1.2) лідерами скаутських громадських об'єднань ВМГО «НОСУ» умов забезпечення розвитку особистісного потенціалу підлітків-скаутів, а також узагальнення результатів констатувального експерименту дозволило нам визначити та обґрунтувати *соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях*, а саме:

1. урахування стандартів Всесвітньої організації скаутського руху щодо розроблення та впровадження програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях;
2. координація дорослими лідерами процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях;
3. моніторинг і оцінка стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Обґрунтовуючи першу соціально-педагогічну умову *«Урахування стандартів Всесвітньої організації скаутського руху щодо розроблення та впровадження програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях»* варто визначити поняття «комплексна програма розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях» та охарактеризувати форми роботи, спрямовані на

розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

У словнику-довіднику соціального працівника зустрічається поняття «соціальна програма», яка тлумачиться як сукупність заходів (дій), необхідних для реалізації соціального проекту або плану; документ, що визначає зміст і послідовність дій, спрямованих на вирішення конкретних соціальних проблем [239, с.1148].

Для нас ключовим є визначення поняття «програма» у документах, які вважаються стандартами Всесвітньої Організації Скаутського Руху (ВОСР). У практиці міжнародного скаутингу програма розвитку особистісного потенціалу має назву «молодіжна програма», але не дивлячись на характеристику «молодіжна», вона охоплює і вікову групу – 11 – 16 років, тобто розрахована на підлітків. Так, у Керівництві з розробки молодіжної програми Всесвітнього Скаутського Бюро [52] вона розглядається як *«сукупність того, що підлітки роблять в скаутському русі (діяльність), як це робиться (скаутський метод) і навіщо це робиться (мета)»*.

Розглянемо детальніше всі складові програми.

Характеристика *«сукупність»* пояснюється тим, що програма охоплює повний діапазон досвіду підлітків в скаутському русі. Це прогресивний процес створення та розвитку особистості. У програмі важлива кожна із складових частин (що?, як? і навіщо?). Якщо будь-яка з цих частин відсутня (або їй не приділяється достатньо уваги), то рівновага порушується і програма стає неефективною.

Характеристика *«Що (діяльність)»* вказує на те, що програма повинна охоплювати всі види діяльності, участь в яких беруть підлітки, у скаутингу. Діяльність повинна бути привабливою для них, бути своєрідним викликом, що стимулюватиме їх до розвитку.

Характеристика *«Як (скаутський метод)»* звертає увагу на те, що під час реалізації заходів та скаутської діяльності, які будуть розроблені та

впроваджені в програмі, необхідно у повному обсязі та без відхилень використовувати скаутський метод.

І остання характеристика «*Навіщо (мета)*» підкреслює, що програма є засобом досягнення мети скаутського руху, виходячи з його основоположних принципів: обов'язок перед Богом, обов'язок перед іншими і обов'язок перед самим собою. Вона призначена для розвитку цілісної особистості, яка гармонійно розвинена у фізичній, розумовій, емоційній, вольовій, соціальній і духовній сферах.

Саме ці складові необхідно закладати в основу комплексної програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. На нашу думку, *комплексна програма з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях* – це сукупність послідовних організаційних форм та методів соціально-педагогічної діяльності, які мають на меті сприяти розкриттю та розвитку особистісного потенціалу підлітків у духовній, соціальній, емоційній, інтелектуальній, вольовій, фізичній сферах розвитку особистості.

Відповіді лідерів скаутських громадських об'єднань на питання глибинного інтерв'ю (додаток Е) дозволили дійти висновку, що вітчизняні скаутські громадські об'єднання знаходяться ще на стадії становлення, переживають процеси трансформації, адаптації міжнародного досвіду з розвитку особистісного потенціалу підлітків в скаутингу, пошуку форм та методів, які дозволять зробити таку роботу дієвою, мають потребу у створенні єдиного підходу до побудови програм особистісного розвитку підлітків та розробці методичного забезпечення моніторингу й оцінки результативності своєї діяльності.

Відповідно до стандартів Всесвітньої організації скаутського руху щодо розробки та впровадження програм для національних скаутських громадських організацій було визначено такі складові програми розвитку особистісного потенціалу підлітків:

- визначення і розробка виховних пропозицій скаутського громадського об'єднання для підлітків із врахуванням мети, принципів, методів скаутського руху, потреб і прагнень молоді;
- врахування принципу гармонійного розвитку фізичного, інтелектуального, емоційного, соціального та духовного компоненту розвитку потенціалу особистості;
- встановлення кінцевих виховних цілей для підлітків в кожній зі сфер особистісного розвитку;
- встановлення вікових груп учасників програми з урахуванням особливостей розвитку особистості на кожному віковому етапі;
- встановлення групових виховних цілей для кожного компоненту розвитку особистості для кожної вікової групи;
- визначення і опис всіх видів діяльності, які будуть здійснюватися в рамках реалізації програми;
- застосування скаутського методу, відповідно до особливостей і потреб кожної вікової групи;
- розробка прогресивного плану розвитку особистісного потенціалу підлітків, з метою мотивування і відзначення прогресу кожної молодої особистості в напрямку досягнення виховних цілей.

Детально розглянемо ключові змістові характеристики кожної складової.

Виховна пропозиція – це те, що може запропонувати, а не нав'язувати, скаутське громадське об'єднання молодій особистості. Пропозиція включає в себе такі елементи: чітко визначена суть; спрямованість; сенс. У ній формуються мета, цілі і методи скаутського громадського об'єднання.

Компоненти розвитку потенціалу особистості – потенціал молодих людей, який складається з таких компонентів: фізичний, інтелектуальний, соціальний, емоційний, духовний, вольовий. Ці шість компонентів можна визначити наступним чином: фізичний (відповідальний за розвиток і нормальний стан тіла); інтелектуальний (розвиває здатність мислити,

користуватись інформацією, вміти втілювати нове); емоційний (дає усвідомлення своїх почуттів і вчить висловлювати їх так, щоб досягти і підтримати стан внутрішньої свободи, рівноваги і зрілості); соціальний (розвиває почуття взаємозалежності, здатності співпрацювати і вміти нести відповідальність, брати на себе керівництво); духовний (формування духовних цінностей, пошук себе та свого я в світі, дає краще знання і розуміння духовної спадщини свого суспільства, в той же час поважаючи духовний вибір інших); вольовий компонент (бажання і здатність людини діяти у напрямі свідомо поставленої мети, долаючи внутрішні і зовнішні перешкоди). Усі вони взаємопов'язані, доповнюють один одного, складаючи одне ціле.

Кінцеві виховні цілі. Підліткам, які вступають до скаутських громадських об'єднань, надається можливість під керівництвом дорослих лідерів встановити виховні цілі розвитку потенціалу своєї особистості і визначити власну лінію поведінки у системі ціннісних орієнтацій. Саме від такого «діалогу» між пропозиціями особистісного розвитку в скаутському об'єднанні і вибором кожної особистості відбувається унікальний виховний процес. Іншими словами, кінцеві виховні цілі – це підсумкові досягнення, яких можна очікувати від підлітків в інтелектуальному, фізичному, емоційному, духовному, вольовому та соціальному розвитку.

Вікові групи – це гуртування членів скаутського об'єднання в вікових межах, де психофізіологічні процеси розвитку дітей та молоді мають загальні риси. У цьому контексті, під час розробки та реалізації програми необхідною умовою є визначення особливостей розвитку підлітків. Визначення етапів розвитку особистості і розгляд того, як вони підходять відповідним віковими групами, допоможе встановити групові виховні цілі програми і забезпечить адаптивність програми під загальні особливості кожної вікової групи. Вікові групи можуть поділяються на вікові секції.

Проміжні виховні цілі – опис досягнень в розвитку особистості, яких можна очікувати від особистості після закінчення відповідної вікової групи.

Вони є проміжним кроком на шляху досягнення кінцевої мети. Саме на основі групових виховних цілей, які запропоновані підліткам, кожен молодий член руху повинен встановити свої особисті виховні цілі.

Діяльність у скаутингу – це сукупність освітніх дій і заходів, які здійснюються у межах скаутського об'єднання, чи за його межами, і дають підліткам можливість здобувати знання, навички та соціальні установки. Діяльність повинна мати такі характеристики: бути викликом (бути досяжною, але викликати деяку складність, стимулювати творчість і винахідливість, надихати учасників на самовдосконалення. Складність при цьому повинна бути на рівні наявних у учасників можливостей у відповідності з їх віковим розвитком); бути привабливою (діяльність повинна бути цікавою, оригінальною, пробуджувати у підлітків інтерес та бажання брати участь (діяти). Інтереси підлітків сильно варіюються залежно від віку, а також від соціокультурного середовища, в якому вони перебувають або знаходяться. Тому необхідно запропонувати широкий спектр можливої діяльності в залежності від різних ситуацій); бути корисною (діяльність повинна забезпечувати позитивний досвід, який дає підліткам можливість відкривати та вивчати нове) [52].

Підлітки навчаються через досвід, який вони набувають під час діяльності. Досвід це своєрідний виховний елемент, оскільки він відображає особисте ставлення підлітка до дійсності. Це те, що допомагає кожному підлітку спостерігати і аналізувати свою поведінку, а також засвоювати і застосовувати стиль поведінки відповідно до поставленої виховної мети. Тому необхідно організовувати таку діяльність в скаутських громадських об'єднаннях, щоб за її допомогою сприяти формуванню досвіду підлітків.

План прогресивного розвитку – наочно представлена загальна траєкторія процесу самоосвіти учасників програми скаутського об'єднання, в рамках якої кожен підліток може вибрати власний шлях прогресивного розвитку у досягненні самостійно поставлених освітніх цілей. Модель прогресивного розвитку особистості складається з двох взаємопов'язаних і

взаємодоповнюючих елементів: стадії (етапи, ступені) прогресивного розвитку, що відповідають віку учасників програми і системи стимулюючих і заохочувальних знаків, що символізують прогрес учасника на власному шляху в програмі.

Прогресивний план розвитку особистості повинен відповідати наступним критеріям: бути простим і мати чіткий зв'язок з проміжними досягненнями (віхами), які відзначають прогрес особистості; бути привабливим для молоді; мотивувати підлітків досягати прогресу в своєму особистому розвитку; бути легким для розуміння і простим у використанні за допомогою дорослого керівника; складати єдине ціле з символічною основою і будуватися на прагненні підлітків ототожнювати себе з нею; відповідати віку членів даної вікової групи [51].

Другою соціально-педагогічною умовою розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях є *координація дорослими лідерами процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях*.

Перш за все, розглянемо, хто належить до категорії дорослих лідерів в скаутингу. *Дорослі лідери* – особи віком від 18 років, які несуть відповідальність за реалізацію програми розвитку особистісного потенціалу в скаутингу, і пройшли відповідну підготовку. Дорослі в скаутингу можуть бути лідерами, волонтерами, залученими консультантами.

Відповідно до політики ВОСР програма підготовки дорослих в скаутингу – «це систематична програма управління дорослими ресурсами з для підвищення ефективності, прихильності і мотивації керівництва з метою створення кращих і ефективних програм для молодих людей» [153, с. 23].

Розглянемо функції і ролі, які повинні згідно міжнародних стандартів ВОСР [251] виконувати дорослі лідери в скаутських громадських об'єднаннях.

Вони *проектують життєдіяльність і функціонування скаутського формування*. Наприклад, це може стосуватись таких процесів, як: процес

висування ініціатив і внесення змін; узгодження очікувань з соціальними, економічними і культурними умовами, в яких діє скаутське об'єднання; оцінка учасників формування та їх потреб в кожній ситуації та реалізація стратегії, яка відповідає місцю і часу; підготовка і удосконалення патрульних лідерів скаутських формувань, щоб вони могли ефективно діяти у важливі моменти; планування і внесення змін, в залежності від рішення скаутського патруля, формування, об'єднання;

Дорослі лідери *несуть відповідальність за виховну підтримку*, є «хранителями скаутської місії», слідкують за дотриманням і реалізацією Скаутського методу в повному обсязі.

Вони *виступають в ролі організаторів* розробки бачення щодо розвитку і діяльності скаутського об'єднання на певний період, завжди нагадуючи підліткам про мету і виховні цілі, які кожен поставив перед собою.

Дорослі лідери *мотивують і стимулюють* особистим прикладом обов'язкову та проектну діяльність в скаутському формуванні.

Також вони *формують зобов'язання* і вчать підлітків робити вибір, *виховують* і створюють такі умови, за допомогою яких підлітки проходять етапи інтеграції, автономності та самореалізації.

Для того, щоб координувати процес гармонійного розвитку усіх компонентів особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, на нашу думку, дорослі лідери повинні мати ряд *компетентностей*, а саме:

Вміння будувати разом із підлітком план його прогресивного розвитку відповідно до кінцевих виховних цілей програми розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Вміння добирати методичне забезпечення з моніторингу та оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Розуміння особливостей підліткового періоду – знати характеристики і особливості підліткового віку, знати індивідуальні особливості кожного

підлітка, з урахуванням різноманітних факторів: сім'я, оточення, життєвий особистий досвід підлітка.

Здатність встановлювати емпатійні відносини – відчувати емоційні стани підлітків, вміти співпереживати, бути готовим вислухати і давати можливість підліткам проявляти свої емоції і переживати їх разом з ними.

Прагнення до постійного самовиховання, вдосконалення і особистісного розвитку – бути готовим змінюватись, здобувати нові знання, навички.

Вміння здійснювати і оцінювати свою діяльність – володіти організаційно-аналітичними навичками, допомагати іншим бути організованими і вчитись самотійно оцінювати свою діяльність.

Здатність допомагати розвиватись іншим – допомагати підліткам в рішенні різнопланових задач, таких як визначення особистих цілей, підтримка зусиль для їх досягнення, формування вмінь, як визначати недоліки і досягнення в особистісному розвитку, як визнавати поразки і знову робити спробу досягти мети.

Вміння розвивати місцеву громаду – сприяти розвитку громади, на особистому прикладі показувати інтерес до проблем місцевої громади та країни в цілому.

Вміння працювати в команді – вміти працювати з іншими людьми і робити свій внесок у спільну діяльність і цінувати те, що роблять інші, бути толерантним і цінувати відмінності, які притаманні людям.

Вміння знаходити і планувати час – вміти брати на себе зобов'язання щодо свого терміну в якості дорослого лідера і відповідним чином планувати свою діяльність в скаутському об'єднанні.

Вміння оцінювати і контролювати ризики – вміння прогнозувати і виявляти можливі ризики в діяльності скаутського об'єднання, вміти розпізнавати ризиковану поведінку підлітків і вміти вводити чіткі обмеження щодо можливих ризиків та планувати заходи, щодо їх попередження і подолання.

Відповіді лідерів скаутських громадських об'єднань на питання глибинного інтерв'ю (додаток Д) дозволили дійти висновку, що вони мають потребу у розвитку вище згаданих компетентностей, потребують окремої програми підготовки дорослих лідерів до здійснення координації процесу гармонійного розвитку компонентів особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Третя умова розвитку особистісного потенціалу в скаутських громадських об'єднаннях – *моніторинг і оцінка стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.*

В цілому, моніторинг, як метод постійного спостереження і діагностики будь-якого процесу й фіксації його динаміки за допомогою носіїв емпіричної інформації (анкет, бланків інтерв'ю, протоколів спостережень тощо) використовується в різних галузях. Так, Г. Єльнікова вважає, що моніторинг – це комплекс процедур спостереження, поточного оцінювання перетворень керованого об'єкта і спрямування цих перетворень на досягнення заданих параметрів його розвитку [20].

В. Вербець дає таке визначення поняття: це інтегрована сукупність методів збору, інтерпретації, репрезентації й впровадження інноваційних методик, технологій у навчально виховний процес на основі врахування потенціалу зовнішнього та внутрішнього соціально-педагогічного середовища [38].

О. Безпалько вважає основним завданням моніторингу та оцінки – збирати необхідну інформацію для прийняття відповідних рішень. Сутність моніторингу та оцінки одна й та сама – відстеження процесу та результатів проекту.

Відмінності між моніторингом та оцінкою полягають у глибині аналізу інформації: оцінка має на меті більш глибокий у порівнянні з моніторингом аналіз [20].

О. Безпалько визначає такі особливості моніторингу: збір і обробка інформації з усіх аспектів проекту; систематичність, повторюваність,

постійність; досягнення запланованої мети, коригування, мінімізації негативних наслідків, непередбачуваних ситуацій, поліпшення процесу прийняття рішень, визначення можливостей розвитку та/або повторення проекту [19].

Моніторинг проводиться постійно, починаючи від етапу планування діяльності до етапу досягнення кінцевої мети. Завданням моніторингу є виявлення проблемних місць з метою коригування всього процесу.

У системі проведення моніторингу доцільно розглядати такі кроки: визначення мети та завдання моніторингу, визначення показників, визначення джерел інформації для проведення моніторингу, визначення методів збору інформації; визначити відповідальних за збір інформації; визначення методик обробки та аналізу інформації; спланувати визначення тих, хто може скористатися результатами моніторингу та яким чином [162, 47].

У наукових працях поняття «оцінка», «оцінювання», визначається як: систематичний аналіз даних спостереження за об'єктом моніторингу [288]; процес детального аналізу результатів діяльності та їх співвіднесення з певними запланованими показниками з метою визначення рівня ефективності проекту для вирішення певної соціальної проблеми [19].

Для нас близьким є визначення оцінки – як систематизованого дослідження ситуації, процесу реалізації проекту з метою створення рекомендацій щодо покращення роботи, визначення її ефективності та результативності [155];

На нашу думку, найефективнішими формами моніторингу і оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях можуть бути: *спостереження і самооцінка*.

Спостереження – один з емпіричних методів дослідження, який полягає в безпосередньому та цілеспрямованому сприйнятті оточуючої дійсності. В соціальній роботі воно здебільшого використовується для збору інформації про поведінку конкретної людини чи певної групи [19].

Самооцінка – центральний компонент самосвідомості, який об'єднуючи когнітивний та емоційний елементи, пов'язаний з ціннісним ставленням до власного «Я», до результатів діяльності, моральних, розумових, суспільних та фізичних якостей і властивостей, тобто оцінка особистістю себе, своїх якостей і місця серед інших людей. Самооцінка впливає на емоційний стан, на ступінь задоволення своєю роботою, навчанням, життям, тощо [58].

Етапи оцінки та моніторингу розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях розпочинається з планування скаутського року, який триває з вересня по серпень. Під час планування кожен скаут готує особистий план свого прогресивного розвитку на рік. До нього включаються всі види та форми скаутської діяльності, які спрямовані на розвиток всіх компонентів особистісного потенціалу. Особливий акцент робиться на формах і видах діяльності, які сприятимуть розвитку тих компонентів особистісного потенціалу, які під час проведення самооцінки підлітком потребують підвищення, удосконалення або більшого розкриття. Це відбувається за допомогою опитувальника для підлітків-скаутів із діагностики особистісного потенціалу (див. підрозділ 1.3), метою якого є виявлення рівнів розвитку особистісного потенціалу підлітка за шістьма компонентами і як результат, на основі отриманих даних, визначення виховних цілей для кожного скаута у скаутському об'єднанні та побудова плану діяльності на скаутський рік.

Особиста думка підлітка, його самооцінка щодо розвитку свого особистісного потенціалу є дуже важливою і повинна відбуватися за участю дорослого лідера, а також батьків, які в цьому випадку виступають в ролі консультантів. Якщо ця оцінка відбувається на початку скаутського року, то в такому випадку мова йде про «початкову оцінку».

Протягом скаутського року підліток має можливість розвинути всі компоненти особистісного потенціалу, беручи активну участь у скаутській діяльності. Вона здійснюється у таких формах, як: походи, таборування, скаутські випробування, скаутські вміння, збори патруля, тренінги, соціальне

служіння (благодійні акції та проекти), навчальні ігри та розваги, виконання доручень в патрулі.

Формами здійснення моніторингу розвитку особистісного потенціалу підлітків в скаутських громадських об'єднаннях можуть бути: спостереження, аналіз результатів діяльності, бесіди, інтерв'ю, збір незалежних характеристик, рейтинг, анкетування.

Суб'єктами проведення моніторингу розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях можуть бути: дорослий лідер, патрульний лідер, члени патруля, дорослі волонтери, які залучені до організації скаутської діяльності, батьки, опікуни, вчителі. А також, згідно скаутського методу, підліток самостійно здійснює моніторинг за розробленим на початку скаутського року планом прогресивного розвитку.

Отже, моніторинг і оцінку розвитку особистісного потенціалу підлітків необхідно здійснювати за допомогою спостереження та самооцінки, дотримуючись вищезазначених етапів, акцентуючи особливу увагу на час, який необхідний для спілкування найближчим оточенням підлітка; виважений підхід, визначену сталу кількість підлітків, чітко визначений термін спостереження; врахування оцінки інших суб'єктів виховного процесу; врахування думки однолітків; врахування результатів самооцінки підлітка.

Це дасть змогу будувати програми скаутських громадських об'єднаннях з урахуванням гармонійного розвитку фізичного, емоційного, духовного, соціального, вольового, інтелектуального компонентів особистісного потенціалу підлітків.

Визначені та обґрунтовані нами соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях дозволили нам перейти до опису формувального експерименту.

2.2. Експериментальне впровадження соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у роботу скаутських громадських об'єднань

Теоретико-методичний аналіз проблеми дослідження, підходів до визначення соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків, результати глибинного інтерв'ю лідерів скаутських громадських об'єднань ВМГО «НОСУ», а також результати констатувального етапу експерименту дозволили обґрунтувати соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, а саме: урахування стандартів Всесвітньої організації скаутського руху щодо розроблення та впровадження програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; координація дорослими лідерами процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; моніторинг і оцінка стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Програма формувального етапу експерименту передбачала поступове впровадження соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Формувальний етап експерименту здійснювався протягом 2016–2017 рр. на базі 9 скаутських громадських об'єднань ВМГО «НОСУ». Дані по учасникам формувального експерименту подано у підрозділі 1.3 (табл. 1.4). До експериментальної роботи було залучено 300 підлітків та 26 дорослих лідерів. 150 осіб з числа підлітків утворили контрольну групу і 150 осіб експериментальну групу.

Із метою реалізації та перевірки першої соціально педагогічної умови було розроблено та впроваджено програму з розвитку особистісного потенціалу підлітків, в якій взяли участь 150 підлітків-представників скаутських громадських об'єднань ВМГО «НОСУ».

Для цього у ВМГО «НОСУ» була створена робоча група з розробки програми, яка складалась з 12 представників ВМГО «НОСУ» з різних

регіонів України (Миколаївської, Одеської, Запорізької, Дніпропетровської, Київської областей та м. Києва) та одного експерту з Євразійського Скаутського Бюро.

Основу формувального експерименту склала розробка, теоретичне обґрунтування та практична реалізація освітньо-виховної програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків Всеукраїнської молодіжної організації «Національна Організація Скаутів України».

Формування робочої групи проходило на добровільній основі участі. До складу робочої групи запрошувались члени «НОСУ» і особи, які мали високу репутацію у скаутингу. Склад робочої групи затверджувався на засіданні Національної Ради ВМГО «НОСУ». Засади та порядок діяльності в робочій групі здійснювались відповідно до затвердженого Національною Радою ВМГО «НОСУ» Положення про робочу групу з розробки освітньо-виховної програми ВМГО «НОСУ» (додаток К). Робоча група працювала з 2013 по 2017 рр. за розробленим планом (додаток К1).

В підрозділі 2.1. ми розглянули складові та особливості розробки та впровадження програми розвитку особистісного потенціалу підлітків. Складовими програми стали:

1. Виховна пропозиція освітньо-виховної програми ВМГО «НОСУ».
2. Визначення і розробка кінцевих та проміжних виховних цілей програми розвитку особистісного потенціалу підлітків, які базуються на принципі гармонійного розвитку фізичної, інтелектуальної, емоційної, соціальної, духовної, вольової сфер розвитку особистості та враховують мету, принципи та методи скаутського руху, потреби і прагнення молоді.
3. Встановлення вікових груп учасників програми з урахуванням особливостей розвитку особистості на кожному етапі свого розвитку.
4. Визначення і опис всіх видів діяльності, які будуть здійснюватися в рамках реалізації програми.

5. Застосування скаутського методу, відповідно до особливостей і потреб кожної вікової групи.

6. Розробка прогресивного плану розвитку особистісного потенціалу підлітків, з метою мотивування і відзначення прогресу кожної молодої особистості в напрямку досягнення виховних цілей. Візуалізація *складових програми* наочно представлена на рис. 2.17.

Детально розглянемо складові, які увійшли до програми розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднань.

Освітньо-виховна пропозиція ВМГО «НОСУ» будувалась із врахуванням мети, принципів, методів скаутського руху, потреб і прагнень підлітків. Вона містила те, що може запропонувати, а не нав'язувати, ВМГО «НОСУ» для розвитку особистості та включала в себе такі елементи: чітко визначену суть; спрямованість; сенс. В освітньо-виховній пропозиції формулювались мета, цілі і методи ВМГО «НОСУ», та на яких напрямках громадське об'єднання фокусує свою діяльність. Детально освітньо-виховна пропозиція ВМГО «НОСУ» представлена в Додатку Л.

Розглянемо наступну складову *«визначення і розробка кінцевих та проміжних виховних цілей програми розвитку особистісного потенціалу»*.

Під час постановки виховних цілей використовувалась методологія (SMART), що забезпечує досягнення наступних якісних характеристик цілей: Specific (Конкретність) – стосується тільки однієї теми, виражена в ясних і точних термінах; Measurable (Вимірюваність) – виражається в термінах, що описують очікувану поведінку (відповідність критеріям); Achievable (Досяжність) – відповідає можливостям зацікавлених молодих людей і може бути досягнута при наявних ресурсах (час, дорослі тощо); Relevant (Обґрунтованість) – відповідає реальним потребам молодих людей; Timed (Упорядкованість за часом) – відповідає встановленим часовим межам [154].

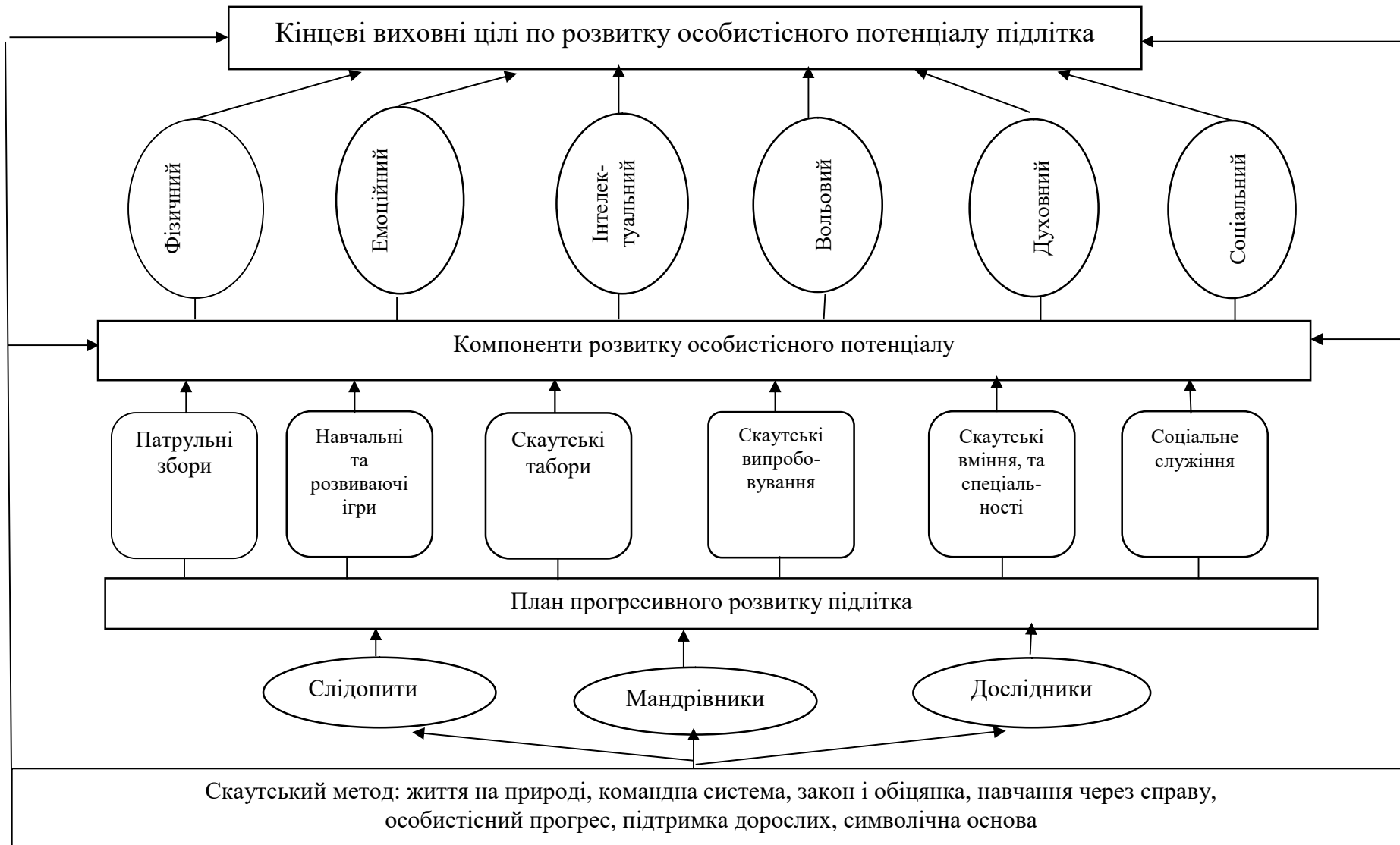

Рис 2.17. Складові освітньо-виховної програми розвитку особистісного потенціалу підлітків ВМГО «НОСУ»

Джерело: складено автором самостійно

Виховні цілі представлені як очікувані стійкі поведінкові характеристики дітей, підлітків та молоді, які прийняли скаутську обіцянку у ВМГО «НОСУ», та пройшли свій шлях прогресивного розвитку в рамках «Вікових груп» і «Вікових секцій» освітньо-виховної програми ВМГО «НОСУ» від 11 років до 18 років. Виховні цілі програми розвитку особистісного потенціалу будувались за рамковою системою «знаю – вмію – дію», що наочно зображено в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Формулювання цілей розвитку особистісного потенціалу за блоками

Знання	Вміння	Дія
Пояснювати	Бути здатним	Приймати
Описувати	Доводити	Поважати
Досліджувати	Демонструвати	Цінувати
Розпізнавати	Брати участь	Здійснювати вчинки
Реєструвати	Розвивати	Судити про що-небудь
Демонструвати	Творити	Визнавати
Висловлюватись	Робити	Розуміти

Джерело: складено автором самостійно

Також всі виховні цілі будувались з врахуванням принципу гармонійного розвитку фізичного, інтелектуального, емоційного, соціального, духовного та вольового компонентів особистісного потенціалу підлітків, та з урахуванням фізіологічних особливостей розвитку особистості в різні вікові періоди підліткового віку.

Цей принцип знайшов відображення в постановці поведінкових характеристик для проміжних та кінцевих цілей всіх компонентів розвитку особистісного потенціалу підлітків.

Так, наприклад, підліток до 14 років досягає таких проміжних цілей в *духовному розвитку* – виражає повагу до старших, розуміє зміст основних свят та має початкові знання про богослужіння своєї конфесії, має початкові

знання з історії та культурної спадщини своєї конфесії, визнає та дотримується цінностей і традицій своєї сім'ї. А кінцеві виховні цілі – це усвідомлення важливості духовних цінностей, розуміння важливості добра, любові, милосердя, знання національних традицій та законів і канонів своєї релігії; вміння робити добрі справи, допомагати іншим, вміння дотримуватись скаутської обіцянки та закону; сповідування загальнолюдські цінності, справедливості, чесності та толерантності у своїх вчинках, вірність Богу, Батьківщині, скаутській обіцянці та Закону; спрямованість на пізнання та розуміння власного внутрішнього світу.

У емоційному розвитку в проміжних цілях підліток до 14 років – не ображає інших вираженням власних емоцій, розрізняє власні позитивні та негативні емоції, розрізняє позитивні та негативні емоції оточуючих, вміє радіти власним досягненням, співчутливий. Кінцеві цілі емоційного розвитку це – розуміння своїх емоцій: розуміння емоцій і почуттів інших людей, сприйняття і розуміння критики; вміння виражати, регулювати, управляти та контролювати своїми думками та емоції; співпереживання іншим; діє доброзичливо по відношенню до інших; відкритий в спілкуванні, не проявляє агресії.

У соціальному розвитку досягаючи проміжних цілей до 14 років підліток робить добру справу кожного дня, бере участь в благодійних заходах, поважає старших та молодших, проявляє співчуття до навколишнього середовища, в складі скаутського оточення, бере участь в житті територіальної громади, активний в діяльності скаутського гурту. Кінцевими цілями розвитку підлітка в соціальному розвитку – є розуміння важливості відповідального ставлення до прав та свобод інших людей, спрямованість на розуміння свого внутрішнього світу; вміння працювати в команді, соціальна активність, вміння вирішувати конфлікти, вміння адаптуватись до соціальних умов; активна участь в житті своєї скаутської групи, об'єднання, громади; прагнення до миру і взаєморозуміння через співробітництво з різними скаутськими групами.

До 14 років досягаючи проміжних цілей в *фізичному розвитку* підліток має початкові знання про тіло та базові знання про збереження власного здоров'я, про гігієну, бере участь в скаутській програмі фізичного розвитку, дотримується встановлених правил поведінки, дотримується правил збалансованого харчування, виконує різноманітні фізичні вправи, дотримується правил поведінки в навколишньому середовищі, виконує фізичні вправи. Кінцевими цілями фізичного розвитку є – розуміння підлітком особливостей розвитку та функціонування свого організму, вміння організовувати свій фізичний розвиток, раціонально розподіляти час, вміння дотримуватись збалансованого та здорового харчування, режиму; сповідування здорового способу життя, загартування, покладання на себе відповідальності за гармонійний розвиток свого тіла.

В *інтелектуальному розвитку* досягаючи проміжних цілей до 14 років підліток бере участь у творчій діяльності разом зі скаутською групою; будує власні думки на основі реальних подій; обізнаний в колі власних інтересів; вміє оцінити ситуацію в скаутській групі; самостійно виконує власні обов'язки; усвідомлює можливість самоосвіти; вміє планувати дії в скаутській групі; досліджує сфери професійної діяльності; робить вибір цілей разом зі скаутською групою. Кінцевими виховними цілями в інтелектуальному розвитку є – усвідомлення важливості свого розвитку та розширення знань, шляхом систематичного самостійного навчання; вміння критично мислити, здобувати об'єктивні знання, мати власний погляд на речі та події, вміти шукати, розрізняти та користуватись інформацією, вміння реагувати на різні ситуації; використовувати знання на практиці, пропонувати новаторські ідеї.

Досягаючи проміжних цілей у 14 років у *вольовому розвитку* підліток чесний перед скаутським оточенням, активно взаємодіє зі скаутським оточенням, несе відповідальність за взяті на себе зобов'язання, сприймає критику; у складі скаутського оточення, бере участь в житті територіальної громади; готовий слухати точку зору інших; переживає за друзів в скаутській

групі; бере участь в прийнятті командних рішень, вміє радіти власним досягненням; робить добру справу кожного дня, дотримується принципу «Стався до інших так, як хотів би, щоб ставились до тебе», співчутливий, активний, відповідально ставиться до майна скаутської групи, вміє оцінити ситуацію в Скаутській групі, вміє планувати. Кінцевими виховними цілями у вольовому розвитку є – усвідомлення підлітком меж своїх можливостей, самокритичність, сприйняття себе таким, яким є; розуміння важливості загартування та розвитку свого характеру; вміння бути організованим, наполегливим, хазяйновитим, цілеспрямованим; відповідальність за власний розвиток, самовдосконалення; планування свого життєвого шляху на цінностях скаутської обіцянки та скаутського закону.

Всі поведінкові характеристики та кінцеві виховні цілі у всіх компонентах особистісного потенціалу наочно зображені в додатку М.

Наступна складова програми – *встановлення вікових груп учасників програми з урахуванням особливостей особистості на кожному етапі свого розвитку.*

Система самоосвіти, прийнята у Всесвітній Організації Скаутського Руху і заснована на основі скаутського Методу, найважливішою своєю характеристикою вважає «Навчання через діяльність» («Learning by doing»). У повній відповідності зі скаутським Методом нами було запропоновано сформувати вікові секції наближені до тієї вікової періодизації (дитинства, підліткового віку та юнацтва), яка заснована на провідних видах діяльності, відповідних тому або іншому віку. Тому була запропонована періодизація Д. Фельдштейна, в якій акцент робиться не на пізнавальні процеси, а на розвиток особистості. Отже вікова секція підлітків мала межі 11–17 років і мала назву «Скаути». В свою чергу до *вікової секції* «Скаути» ввійшли *скаутські групи – підсекції* з відповідними межами та назвами. Так вік від 11 до 14 років – вікова підсекція «Слідопити», вік від 14 до 16 років підсекція «Мандрівники», 16–18 років – «Дослідники». Детально структура вікових

груп та вікових секцій освітньо-виховної програми ВМГО «НОСУ» представлений в таблиці 2.8.

Для кожної підсекції були запропоновані відповідні напрями діяльності, види та кількісний склад груп, в яких буде відбуватись діяльність. Наприклад, для вікової підсекції «Слідопит» (11–17 років) – провідна діяльність інтелектуально-когнітивна і реалізується в постійних групах до 8 осіб; для підсекції «Дослідники» провідна діяльність навчально-професійна і реалізується в групах за конкретними інтересами зі складом до 8 осіб.

Таблиця 2.8

Вікові секції, вікові підсекції учасників освітньо-виховної програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків ВМГО «НОСУ»

Ознака	Вік												
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	Старші
Категорії членів «НОСУ» згідно Статуту	Молодші скаути					Скаути							Старші скаути
Вікові секції ОВМП «НОСУ»	Каб-Скаути					Скаути							Ровери (18-24 років)
Підсекції та вікові групи	Каб-скаути (6-8 років, 9-10 років)					Слідопити (11-13 років)		Мандрівники (14-15 років)		Дослідники (16-17 років)		Ровери (18-24 років)	

Джерело: складено автором самостійно

Третьою складовою програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях є визначення і описання всіх видів діяльності, які будуть здійснюватися в рамках реалізації програми. Ми умовно запропонували об'єднати їх за двома класифікаційними характеристиками: постійна діяльність та проектна діяльність.

Проектна діяльність є пріоритетним методом виховання гуманістичної світоглядної позиції підлітків, яка найчастіше застосовується як в громадських дитячих організаціях та об'єднаннях. Участь у ній дає змогу підліткам проявити свої переконання не на словах, а на ділі. Однак ця

діяльність, як і конкретні вчинки та поведінка підлітків, має мотивуватися фундаментальними моральними цінностями. Якщо ж мотиваційну основу діяльності становлять лише потреби та інтереси особистості, така діяльність соціально знецінюється. Тому стратегічними орієнтирами проектної діяльності повинні бути:

- створення необхідних умов для різнобічної життєдіяльності, життєтворчості молодшої людини;
- забезпечення успішності підростаючої особистості в освоєнні соціально-моральних цінностей, її самоствердження, захищеності і підтримки;
- створення ситуації позитивних емоційних переживань суб'єкта в предметній, комунікативній діяльності, а також у діяльності, спрямованій на суспільно значуще, особистісне самовизначення, та його інтелектуально-моральний розвиток;
- створення умов для прояву суб'єктом життєвої активності вищого порядку, тобто його смислотворчості;
- установка на позитивний суб'єктний досвід вихованця, досвід самовизначення, досвід творчості, комунікації як кооперації, установка на іншого;
- створення «духу» самодіяльного об'єднання на основі різнопланового недирижованого, неформального, морального, особистісного спілкування як специфічної форми людських відносин. Для таких відносин характерні діалогічна доброзичливість, співтворчість педагога й дитини. Подібні взаємини передбачають духовну атмосферу, в якій «розлиті» гуманістичні цінності, які у свою чергу вимагають розумності «вибору» як вільної діяльності вихованця.

Постійна діяльність націлена на розвиток особистості кожного члена скаутського об'єднання та відбувається через такі форми, як: патрульні збори, навчальні та розвиваючі ігри, таборування, походи, скаутські вміння, скаутські випробування. Проектна діяльність передбачає соціальне служіння,

допомогу з розвитку громади та здійснюється, зазвичай, через реалізацію проектів та програм соціального служіння, екологічних та природозберігаючих проектів, участь у благодійних акціях, здійсненні добрих справ.

Під час формувального експерименту були розроблені та впроваджені в рамках програми розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських організаціях такі форми скаутської діяльності як патрульні збори, скаутські вміння та скаутські випробування. Розглянемо кожен з них.

Патрульні збори – це зустрічі групи скаутів, які пропонується проводити не рідше 1 разу на тиждень. Метою проведення зборів може бути планування, затвердження, підготовка або оцінка проведених заходів; може організовуватись в рамках здійснення та реалізації конкретного заходу або проекту; з метою проведення Ради патруля або оцінки особистісного розвитку кожного скаута.

Запропоновано 17 видів патрульних зборів: збір-презентація, збір знайомство, збір-прийом в об'єднання, збір-старт справ, збір-вибори, збір-вибори, збір-планування, збір-розподіл доручень, збір-навчання, збір-свято, збір-іспит (гра, змагання), збір по тривозі, збір-допомога, збір-дискусія, збір-підготовка до походу, збір-похід, збір-підведення підсумків. Зміст вище зазначених видів патрульних зборів, представлений в додатку Р.

Скаутські вміння. Програма прогресивного розвитку особистості, що розробляється підлітком спільно з патрульним лідером, передбачає поетапне освоєння ним вмінь, які належать до різних галузей діяльності: життя в природі, надання першої медичної допомоги тощо. У відповідності зі своїми інтересами, здібностями і можливостями підліток обирає вміння, які він хотів би опанувати, і протягом скаутського року (згідно програми прогресивного розвитку) вдосконалюється в оволодінні ними. Дорослі лідери заохочують підлітків обрати ті скаутські вміння, які дозволять підліткам

надолужити дефіцити за певними компонентами розвитку особистісного потенціалу. Крім індивідуальних інтересів і здібностей, вибір підлітком вмінь обумовлений необхідністю його участі в житті, проектах скаутської групи (патруля, загону). Освоюючи те чи інше вміння, скаут набуває навичок, які будуть своєрідним внеском в успіх групи.

Коли вміння обрані, підлітки повинні працювати над виконанням необхідних вимог і в результаті домагаються певного рівня майстерності. Беручи участь в заходах своєї скаутської групи, підлітки діляться набутими знаннями з іншими скаутами, допомагає їм освоїти вміння, в яких досяг успіху, і тим самим сприяє успіху групи.

В зв'язку з цим було розроблено 67 скаутських вмінь, які допомагають розвиватись потенціалу особистості підлітка в різних сферах. Наприклад, у розвитку фізичної сфери сприяють такі уміння – «знавець фізкультури», «знавець безпеки», «знавець туристичних походів», «знавець долікарської допомоги» інтелектуальної – «винахідник», «майстер відео», «користувач ПК», соціальної – «юний громадянин», «спікер», духовної – «добродій», «юний капелан», емоційній – «музикант», «читач», «пісняр», «декоратор», вольовій – «рятувальник», «новак», «організатор», «господарник». Розроблені скаутські вміння представлені в Додатку Н.

Скаутські вміння складаються з 10 пунктів-тверджень, які сформульовані за принципом «знаю», «вмію», «дію» і розкривають перелік основних базових знань з того чи іншого вміння.

Вміння формуються в різний час поза рамками звичайних загонових зустрічей. Тривалість процесу формування залежить від обрання вміння, його складності. Дорослий наставник надає підтримку підліткам у процесі розвитку їх спеціалізованих умінь. Наставником може бути один з дорослих лідерів, який володіє достатніми знаннями з того чи іншого вміння. Також таким, наставником може бути залучений фахівець, якого обрали дорослі лідери скаутського об'єднання.

Під час розробки скаутських вмінь ми керувались такими принципами: мета, дії та вимоги до формування уміння повинні бути гнучкими; скаутські вміння розвиваються добровільно, на індивідуальній основі; уміння доповнюють розвиток особистісного потенціалу підлітків. Приклад скаутського вміння представлений в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

**Приклад скаутського вміння освітньо-виховної програми
ВМГО «НОСУ»**

Назва вміння	Вимоги
Добродій	<p>Я знаю власні права згідно Конвенції ООН про права дитини та можу про них розповісти.</p> <p>Я маю добрі наміри і роблю добрі справи, та вмію про них розповісти.</p> <p>Я поважаю старших і молодших та в разі необхідності допомагаю їм.</p> <p>Я вмію вибачати та вибачатись.</p> <p>Я вмію оцінити ситуацію та в разі необхідності надати допомогу.</p> <p>Я беру участь у цікавих для мене благодійних заходах.</p> <p>Я беру участь у вирішенні труднощів патруля.</p> <p>Я ініціюю або допомагаю в організації добрих справ в складі свого гурту (щонайменше 3 добрі справи).</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого патруля, роблю добрі справи (щонайменше 5 добрих справ).</p> <p>Я беру участь в Всесвітньої ініціативі Посланці Миру, про що вчусь розміщувати відповідну інформації на сайті scout.org.</p>
Юний астроном	<p>Я знаю загальну інформацію про планети і супутники планет Сонячної системи та їх розташування.</p> <p>Я знаю основні астрономічні пристрої, особливості використання та правильний догляд і способи їх зберігання.</p> <p>Я знаю про заходи і засоби безпеки під час спостереження за космічними об'єктами-небесними тілами (Сонце, Місяць, планети, зірки тощо).</p> <p>Я можу розповісти про взаємний рух Землі і Місяця та про явища які з цим пов'язані, а також можу пояснити фактори, які утримують Місяць на орбіті навколо Землі.</p> <p>Я можу визначте щонайменше одну червону зірку, одну блакитну зірку, одну жовту зірку (крім Сонця) та пояснити значення цих кольорів.</p>

	<p>Я можу показати не менше 10 сузір'їв на небосхилі, чотири з яких знаходяться в Зодіаку.</p> <p>Я вмію розповісти про елементарні астрономічні явища на планеті Земля (затемнення, сонцестояння, рівнодення тощо).</p> <p>Я вмію користуватись астрономічними картами та атласами для пошуку небесних об'єктів.</p> <p>Я користуюсь знаннями про Полярну зірку і Чумацький шлях, в повсякденному житті.</p> <p>Я спланував та провів безпечне спостереження зоряного неба, разом зі Скаутами свого гурту.</p>
Винахідник	<p>Я знаю, щонайменше 5 цікавих винаходів, які допомогли людству в процесі розвитку.</p> <p>Я знаю, що таке інтелектуальна власність та її види, а також як і чому необхідно захищати таку власність.</p> <p>Я знаю державні органи які та як здійснюють контроль щодо захисту інтелектуальної власності.</p> <p>Я знаю декілька українських винахідників та приклади їх винаходів.</p> <p>Я можу пояснити складові патенту та які бувають види і типи патентів.</p> <p>Я можу знайти всю необхідну інформацію щодо винахідника або винаходу, для її презентації Скаутам свого гурту.</p> <p>Я розробив ескіз або рекомендації, щодо поліпшення продукту, який використовується в Скаутському таборі.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого гурту, відвідав музей або експозицію, присвячену винахідникові або винаходам.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого гурту, обрали декілька предметів патрульного спорядження та провели дослідження щодо їх патенту.</p> <p>Я підготував прототип (проект, зразок) винаходу або модернізував предмет, який буде корисний для моєї родини або стане в нагоді в моєму Скаутському житті.</p>

Джерело: складено автором самостійно

Наступним видом скаутської діяльності, яка була розроблена і реалізувалась в програмі розвитку особистісного потенціалу – були скаутські випробування.

Скаутські випробування – це комплекс стимулюючих завдань, які є своєрідним викликом для підлітків, і за допомогою яких розвиваються і тренуються різні поведінкові характеристики особистості у всіх сферах розвитку.

За допомогою випробувань у підлітків формуються такі якості як витривалість, терпимість, фізичне загартування, емоційна адекватність, оптимізм, вміння бути в команді, доводити почате до кінця, вміння цінувати та співпереживати. Випробування розроблялись для кожної вікової групи та секції окремо, з урахуванням фізіологічних особливостей розвитку підлітків. Так для підлітків вікової секції «Слідопит» (11 – 14 років) були розроблені такі випробування як – «Дельфін», «Вовк», «Сова», «Ящірка»; для підлітків вікової підсекції «Мандрівники» (13 – 15 років) були розроблені випробування – «Пантера», «Бобер», «Лис», «Барс»; Для підлітків підсекції «Дослідники» (15 – 17 років) розроблені випробування – «Павук», «Беркут», «Робінзон», «Фенікс», «Тигр».

Випробування проводились під час скаутських таборів під наглядом і наставництвом дорослих скаут майстрів. Приклад вимог до скаутських випробувань для кожної вікової підсекції підлітків наочно представлений в таблиці 2.10., повний текст видів скаутських випробувань представлено в додатку П.

Таблиця 2.10

**Приклад скаутського випробування для вікової підсекції
«Мандрівники»**

Скаутські випробування для вікових підсекцій «Мандрівники», «Дослідники»		
Назва	Вимоги для складання	Важливі примітки та додаткові вимоги
Барс	Пройти у заздалегідь спланованому денному зимовому поході відстань не менше 15 кілометрів.	Необхідно пройти у світлу пору доби визначену відстань з повним екіпіруванням і за цей час виявити сліди перебування щонайменше 5 диких тварин. Учасникам потрібно під час великого привалу приготувати повноцінний обід на всіх. Під час походу забороняється за будь-яких умов виходити на лід. Забороняється виходити на дистанцію без дорослого скаут-лідера.

	<p>Момент початку випробувань та його закінчення оголошується лише керівником випробування.</p> <p>Кожному учаснику необхідно пройти інструктаж з техніки безпеки від керівника випробування.</p> <p>За будь яке порушення вимог учасник припиняє проходження скаутського випробування.</p> <p>Після завершення випробувань учаснику необхідно продемонструвати теоретичні знання про однойменну тварину.</p> <p>За проходження скаутського випробування учасники отримують відповідне свідоцтво, а скаути – ще й відзнаку відповідного зразка.</p>
--	---

Джерело: складено автором самостійно

Важливим видом діяльності для підлітків є *ігри та розваги*. Ігри та розваги допомагають підлітку розвиватись, спонукають до навчання та допомагають на практиці демонструвати знання, вміння і навички, якими володіє скаут. Ігри можуть носити тематичний характер, можуть проводитись як на вулиці так і в приміщенні, бути довготривалими та короткостроковими, щоденними та нічними та бути направленими на розвиток того чи іншого компонента особистісного потенціалу. Це такі ігри як «Києвознавець», «Музейна», «Шляхами Едісона», «Економіст», «Ігротехнік», «Місто майстрів», «Екстрим», «103», «Робінзонада», «Цунамі», «103», «Я куховар», «Журналіст», «Гайд парк».

Перелік ігор, який пропонується для розвитку того чи іншого компонента особистісного потенціалу представлений в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Орієнтовний перелік скаутських ігор

Компонент особистісного потенціалу	Скаутська гра
Інтелектуальний	«Києвознавець», «Музейна», «Шляхами Едісона», «Економіст»
Емоційний	«Ігротехнік», «Місто майстрів»,
Вольовий	«Екстрим», «103», «Робінзонада», «Цунамі»
Соціальний	«103», «Я куховар», «Журналіст», «Гайд парк»
Духовний	«Сім-Я», «Добродій», «Посланці миру»
Фізичний	«Екстрим», «Агент 007», «Експедиційний корпус», «Турград»

Джерело: складено автором самостійно

Таборування та походи є найбільш важливими видам діяльності в скаутському об'єднанні, оскільки вони є складовою скаутського методу. Під час таборування можна організовувати різні види діяльності такі як скаутські вміння, скаутські випробування, ігри та розваги; виконувати доручення в патрулі; здійснювати соціальне служіння.

Таборування та походи проходять в оточенні природи, щоб укріпити безпосередній зв'язок ще з одним елементом скаутського методу – символічною основою (проведення вечірніх вогників в патрулях, посвята в скаути, бесіди біля вогнища, тощо). Таборування та походи дають можливість дослідження нових територій; дозволяють на практиці продемонструвати набуті під час скаутського року знання та навички; створюють умови, які дозволяють кожному підлітку досягати його особистих цілей у всіх сферах розвитку.

Календарний графік проведення таборів та походів може бути наступним: дводенний табір або похід один раз в місяць; трьох або п'ятиденний табір або похід під час нетривалих канікул; десятиденний табір влітку під час довготривалих канікул, який завершує скаутський рік і є своєрідним підведенням підсумків діяльності підлітка.

Наступна складова програми – *розробка і реалізація прогресивного плану розвитку особистісного потенціалу підлітків, з метою мотивування і відзначення прогресу кожної молодої особистості в напрямку досягнення виховних цілей.*

План прогресивного розвитку – це елемент скаутського методу, який представляє собою план поетапного особистісного розвитку скаута. Мета плану прогресивного розвитку особистості – саморозвиток, розкриття особистісного потенціалу дитини і молодої людини як автономної особистості, готового допомогти іншим, відповідального, ідейного члена місцевої, національної та міжнародної спільноти. Завданням плану прогресивного розвитку особистості є забезпечення для кожного скаута можливості: розвинути внутрішню мотивацію до особистісного прогресу;

стати суб'єктом свого особистісного розвитку; розвиватися відповідно до своїх інтересів, здібностей і цілей скаутингу; усвідомити досягнутий прогрес і продовжити розвиток на його основі [222].

Плани прогресивного розвитку реалізувались скаутами під час участі в заходах, які передбачали види основної діяльності – патрульні збори, скаутські вміння, скаутські випробування, таборування, походи.

План прогресивного розвитку особистості визначав виховні цілі – знання, вміння, навички і соціальні установки скаутів – у всіх сферах їх особистісного зростання для кожного з його етапів. У плані прогресивного розвитку особистості пропонувались такі рівні прогресивного плану розвитку: *індивідуальні, патруля, місцевої скаутської групи*.

Індивідуальний план складався самим скаутом за допомогою дорослого лідера. Складаючи план прогресивного розвитку особистості, скаут: визначав цілі та етапи свого особистісного зростання; описував способи досягнення поставлених цілей. Виховні цілі в індивідуальному плані прогресивного розвитку особистості відповідали вимогам та виховним цілям програми патруля, скаутського об'єднання, та ВМГО «НОСУ».

Прогресивний план патруля або місцевої скаутської групи складався дорослими лідерами за участю дітей і молодих людей. Базою для плану прогресивного розвитку індивідуального, патруля і місцевої скаутської групи служила освітньо-виховна програма ВМГО «НОСУ».

Другою соціально-педагогічною умовою розвитку особистісного потенціалу підлітків ми визначили *координацію дорослими лідерами процесу гармонійного розвитку компонентів особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях*.

Для реалізації цієї умови нами була розроблена програма підготовки дорослих лідерів скаутських громадських об'єднань, яку детально представлено у додатку С. Програма будувалась із урахуванням розробленої комплексної програми розвитку особистісного потенціалу та результатів

проведення оцінки стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Метою програми було підвищення компетентності дорослих лідерів із забезпечення процесу гармонійного розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, сприяння тим самим їх прогресивному розвитку в скаутингу.

Завданнями були: ознайомлення із програмою розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях та відпрацювання навичок її впровадження; опанування методикою проведення початкової та заключної оцінки, та моніторингу розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; обмін досвідом із розробки планів прогресивного розвитку підлітків та залучення до цього процесу батьків, вчителів, авторитетних дорослих.

Для підготовки лідерів ми обрали модульний підхід у навчанні на основі оптимального поєднання традиційних та інтерактивних методів. Він розглядався як процес інтеграції різних видів та форм навчання з урахуванням досвіду діяльності у скаутському русі слухачів курсу. Узгоджені у часі та упорядковані в єдиний комплекс модулі в процесі навчання дають змогу трансформувати процес відтворення набутих знань, навичок з навчальної в соціальну дійсність.

Реалізація програми підготовки дорослих лідерів відбувалась у вересні – жовтні 2015 року, щосуботи (6 тижнів) були проведені заняття по 4 год. і в кінці курсу виїзний семінар на 16 год. Програма складається з 14 модулів. Повний опис програми представлений в додатку Н. Вона призначена для дорослих лідерів віком від 18 років і старші, які є членами скаутських громадських об'єднань та працюють на в них на волонтерських засадах. До участі в програмі були запрошені 24 дорослих лідери зі скаутських громадських об'єднань: «Скаuti Києва», «СОУС», «Тотем», «Плай», «Скаuti Дніпра», «Скаuti Миколаєва», «Слідопит».

Основним завданнями модулів були: сприяти розумінню завдань виховного скаутського руху та усвідомлення своєї ролі в діяльності за програмою розвитку особистісного потенціалу підлітків в скаутських об'єднаннях; ознайомити з скаутськими методами та закріпити знання скаутських законів, принципів; ознайомити з психофізичними характеристиками дітей молодшого підліткового віку, надати практичні рекомендації лідерам щодо особливостей взаємодії з підлітками; дати інформацію про сфери розвитку особистості; сформувати розуміння власної відповідальності щодо особистого розвитку; надати практичні рекомендації по розробці виховних цілей для розвитку всіх компонентів розвитку особистісного потенціалу; з'ясувати що таке самоуправління в патрулі, навчитися розподіляти доручення в патрулі, надати практичні по взаємодії дорослого лідера з патрульним лідером, визначити роль дорослого лідера по відношенню до патруля; ознайомити лідерів з теоретичними основами та принципами розвитку лідерства; визначити риси ідеального лідера, оцінити себе; навчити навичкам самоаналізу (аналізу організаторських здібностей та своїх нереалізованих можливостей); формувати навички роботи в команді, розвивати вміння активного слухання, навчити різноманітним прийомам вербального і невербального спілкування, вчити спілкуватися толерантно формувати здатність приймати відповідальні рішення; навчитись розрізняти види діяльності та її значення, визначити роль дорослого лідера по відношенню і взаємодії з підлітками під час організації того чи іншого виду діяльності; надати інформацію про критерії оцінки особистісного потенціалу по всім сферам розвитку; сформувати навички і уміння ведення різних типів патрульних зборів.

Під час *формуального експерименту* дорослі лідери, протягом скаутського року, координували процес реалізації та участі підлітків у Національній програмі з розвитку особистісного потенціалу. Координація передбачала п'ять етапів.

Перший – аналіз стану розвитку особистісного потенціалу підлітків на початку скаутського року. Аналізуючи розвиток пріоритетних компонентів особистісного потенціалу кожного підлітка зі скаутського патруля, виходячи з результатів самооцінки підлітка за опитувальником для підлітків-скаутів із діагностики особистісного потенціалу, дорослі лідери визначали до трьох пріоритетних компонентів розвитку особистісного потенціалу для кожного патруля на скаутський рік. Приклад зведеної таблиці по пріоритетним компонентам, представлений таблиці. 2.12.

Таблиця 2.12

Форма для аналізу пріоритетних напрямків із розвитку компонентів особистісного потенціалу підлітків у скаутському патрулі

Назва патруля: « _____ »						
Прізвище та ім'я скаута	Компоненти потенціалу					
	Фізичний	Емоційний	Вольовий	Духовний	Соціальний	Інтелектуальний
1						
2						
3						
4						
5...						
Пріоритетний напрямок на програмний цикл						

Джерело складено автором самостійно

Другий етап передбачав формування календарного плану діяльності скаутського об'єднання на рік, відповідно до пріоритетних компонентів розвитку особистісного потенціалу підлітків в патрулях.

На третьому етапі надавалася допомога підліткам в розробці особистісного плану прогресивного розвитку з урахуванням діагностики та побажань і інтересів підлітка та залученні до цього процесу батьків.

Четвертий етап був присвячений складанню програмних циклів (один програмний цикл триває 3 місяці), які містять чотири послідовні фази та завершуються підведенням підсумків зі стану розвитку особистісного потенціалу скаута і визнанням його досягнень після кожної фази програмного циклу, де: 1 фаза – аналіз стану розвитку особистісного розвитку скаута; 2 фаза – внесення пропозицій і відбір видів діяльності; 3 фаза – організація, розробка і підготовка діяльності; 4 фаза – здійснення оцінки діяльності моніторинг за особистісним розвитком. Програмний цикл формується спільно з підлітками з кожного патруля.

І останній, п'ятий етап передбачав включення до програмних циклів тих видів та форм діяльності, які спрямовані на розвиток тих компонентів особистісного потенціалу та є пріоритетними; врахування під час планування всіх видів діяльності таких принципів: застосування в діяльності всіх елементів скаутського методу; дотримуватись балансу між постійною та проектною діяльністю; всі види діяльності повинні бути змістовними та цікавими для підлітків; діяльність повинна забезпечувати гармонійний розвиток всіх компонентів особистісного потенціалу підлітків.

Для цього деякі форми (скаутські вміння, скаутські випробування, доручення в патрулі) діяльності, були згруповані за шістьма запропонованими компонентами особистісного потенціалу, для того щоб допомогти дорослим лідерам підбирати оптимальні види та форми діяльності для розвитку того чи іншого компоненту.

Так наприклад для розвитку фізичного компоненту особистісного потенціалу підлітків в плані діяльності скаутського об'єднання застосовувались такі види скаутської діяльності: скаутські вміння («Знавець фізкультури», «Знавець вузлів», «Знавець долікарської допомоги», «Рятувальник», «Знавець туриських походів», «Знавець безпеки», «Юний медик», «Загартування», «Травознавець», «Спортмайстер», «Знавець ігор з м'ячем», «Знавець спортивного орієнтування», «Знавець шахів та шашок»); скаутські випробування («Дельфін», «Вовк», «Ящірка», «Барс», «Бобер»,

«Лис», «Пантера», «Павук», «Беркут», «Робінзон», «Тигр»); виконання доручення в патрулі (інструктор з фізичної підготовки); розвиваючі ігри («Екстрим», «Експедиційний корпус», «Турград», «Агент 007»); збори в патрулях (збір іспит, збір по тривозі, збір похід).

Для розвитку інтелектуального компоненту особистісного потенціалу в плані діяльності скаутського об'єднання застосовувались такі види скаутської діяльності: скаутські вміння – «Винахідник», «Зв'язківець», «Знавець піонерингу», «Літописець», «Скарбник», «Топограф», «Юний астроном», «Гідрознавець», «Фотограф», «Знавець безпеки», «Кухар», «Хранитель вогнища», «Хранитель провізії», «Інтернет користувач», «Кореспондент», «Спікер», «Майстер відео»; звання лісу – «Сова», «Бобер», «Лис», «Пантера», «Павук», «Беркут», «Робінзон», «Тигр»; виконання доручень в патрулі – «Асистент патрульного лідера», «Скарбник»; навчальні ігри – «Києвознавець», «Музейна», «Шляхами Едісона», «Економіст» ; збори в патрулях: «Збір-старт», «Збір навчання».

Детальний підбір скаутських видів діяльності за компонентами розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях представлений у таблиці 2.13.

Таблиця 2.13

Види скаутської діяльності з розвитку компонентів особистісного потенціалу підлітка

Компонент потенціалу	Види діяльності				Збори в патрулях
	Скаутські вміння	Скаутські випробування	Виконання доручення в патрулі	Ігри	
Фізичний	«Знавець фізкультури», «Знавець вузлів», «Знавець долікарської допомоги», «Рятувальник», «Знавець туристських походів», «Знавець безпеки», «Юний медик», «Загартування», «Травознавець», «Спортмайстер», «Знавець ігор з м'ячем», «Знавець спортивного орієнтування», «Знавець шахів та шашок»	«Дельфін», «Вовк» «Ящірка» «Барс» «Бобер» «Лис» «Пантера» «Павук» «Беркут» «Робінзон» «Тигр»	Інструктор з фізичної підготовки	«Екстрим», «Експедиційний корпус», «Турград», «Агент 007»	Збір іспит, збір по тривозі, збір похід
Емоційний	«Витівник», «Кореспондент», «Декоратор», «Музикант», «Пісняр», «Фотограф», «Майстер відео», «Режисер», «Читач», «Знавець безпеки», «Знавець дикої природи», «Знавець виживання в природі», «Юний агроном», «Юний лісник»	«Сова» «Ящірка» «Пантера»	Ігромайстер	«Ігротехнік», «Місто майстрів»	Збір-вибори, збір свято, збір дискусія, збір прощання
Інтелектуальний	«Винахідник», «Зв'язківець», «Знавець піонерингу», «Літописець», «Скарбник», «Топограф», «Юний астроном», «Гідрознавець», «Фотограф», «Знавець безпеки», «Кухар», «Хранитель вогнища», «Хранитель провізії», «Інтернет користувач», «Кореспондент», «Спікер», «Майстер відео»	«Сова» «Бобер» «Лис» «Пантера» «Павук» «Беркут» «Робінзон» «Тигр»	Асистент патрульного лідера Скарбник	«Києвознавець», «Музейна», «Шляхами Едісона», «Економіст»	Збір-старт, Збір навчання
Духовний	«Новак», «Краєзнавець», «Травознавець»,	«Дельфін»	Посланець	«Сім-Я»,	Збір старт, збір

Продовж. табл. 2.13

	«Хранитель вогнища» «Хранитель однострою», «Читач», «Юний громадянин», «Посланець миру», «Добродій», «Юний капелан», «Знавець молитви», «Паломник», «Парафіянin»	«Ящірка» «Пантера» «Робінзон», «Фенікс»	миру	«Добродій»	допомога, збір дискусія, збір прощання
Соціальний	«Господарник», «Добродій», «Організатор», «Прапорonosець», «Юний громадянин», «Зв'язківець», «Літописець», «Скарбник», «Вартовий табору», «Знавець безпеки», «Знавець природи», «Знавець піонерингу», «Господарник», «Юний медик», «Хранитель провізії», «Красзнавець», «Хранитель однострою»	«Сова» «Пантера» «Беркут» «Робінзон» «Фенікс»	Господарник, Зв'язківець	«103», «Я куховар», «Гайд Парк», «Країна гідності»	Збір презентація, Збір знайомство, збір розподіл доручень, збір дискусія
Вольовий	«Вартовий табору», «Знавець безпеки», «Кухар», «Знавець поплавочної ловлі», «Знавець нахлистової», «Спікер», «Знавець пожежної безпеки», «Рятувальник», «Знавець туриських походів»	«Дельфін», «Вовк» «Ящірка» «Барс» «Бобер» «Лис» «Пантера» «Павук» «Беркут» «Робінзон» «Тигр»	Медик, Господарник	«Екстрим», «103», «Робінзонада», «Цунамі»	Збір – прийом в організацію, Збір навчання, збір по тривозі, збір підведення підсумків

Джерело складено автором самотійно

Моніторинг та оцінки стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях була третьою запропонованою та впровадженою соціально-педагогічною умовою.

Під моніторингом і оцінкою визначено – систематичну або постійну діяльність, основна мета якої полягає у зборі інформації про хід освітньо-виховного процесу для аналізу і прийняття рішень, спрямованих на активізацію цього процесу та підвищення якості прогресу з боку членів ВМГО «НОСУ».

Оцінювання може проводитися щодо підлітків (оцінка розвитку особистості); відносно діяльності (оцінка результатів діяльності); відносно дорослих лідерів (оцінка ефективності).

Оцінка особистісних результатів була оцінкою досягнень вихованців, які вони отримували під здійснення скаутської діяльності та особистісного розвитку. Формування особистісних результатів забезпечувалось в ході реалізації всіх складових освітньо-виховної програми.

Основним об'єктом оцінки особистісних результатів служила сформованість універсальних суспільно-громадських дій, що відтворювалась в наступних блоках:

- сформованість основ громадянської ідентичності особистості;
- готовність до самореалізації на основі особистої мотивації;
- сформованість соціальних компетенцій, включаючи ціннісно-сміслові установки та моральні норми, досвід соціальних і міжособистісних відносин, правосвідомість.

У виховному процесі можлива обмежена оцінка сформованості окремих особистісних результатів, що виявлялась:

- у дотриманні норм і правил поведінки, прийнятих в об'єднанні; участі у суспільному житті найближчого соціального оточення, суспільно-корисній діяльності;
- старанності і відповідальності за результати власної діяльності;

– у готовності і здатності робити усвідомлений вибір своєї життєвої траєкторії.

Для учасників освітньо-виховної програми ВМГО «НОСУ» була розроблена система стимулюючих і заохочуючих знаків, що символізують прогрес учасника на власному шляху освітньо-виховній програмі.

Для впровадження третьої умови в скаутських громадських об'єднаннях – учасниках експерименту протягом скаутського року було запроваджено ряд моніторингових форм, які були розглянуті в підрозділі 2.1, а саме: спостереження, аналіз результатів діяльності, бесіди, інтерв'ю, збір незалежних характеристик, рейтинг, анкетування. Кожна з запропонованих форм мала свої вимоги та рекомендації щодо застосування.

Моніторинг і оцінка розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях на основі *спостереження* потребує врахування ряду умов: час, який необхідний для спілкування з підлітками, налагодження контактів з родиною, вчителями, найближчим оточенням підлітка; виважений підхід, уважність та самовіддача дорослого лідера; визначена стала кількість підлітків, за якими спостерігає конкретний дорослий лідер (на нашу думку, не більше восьми – тобто скаутська група); спостереження повинно здійснюватися протягом відповідного терміну (скаутський рік); врахування оцінки інших суб'єктів виховного процесу: батьків, вчителів, дорослих лідерів, волонтерів, які беруть участь в діяльності скаутського об'єднання; врахування думки однолітків; врахування результатів самооцінки підлітка.

Аналіз результатів діяльності передбачав збір кількісної інформації про участь підлітків з кожного скаутського патруля у запропонованих видах скаутської діяльності протягом скаутського року і фіксацією результатів особистісного зростання підлітка (підтвердження і виконання вимог скаутських вмінь та випробувань, виконання доручень патрулі,

участь в походах, таборуваннях) у щоденник розвитку особистісного потенціалу.

Бесіди відбувались під час проведення таборування та походів. Вони здійснювались у індивідуальній формі як за планом прогресивного розвитку підлітка, так і стихійно (поза планом). Тематика планових бесід залежала від виховних цілей та виховних пропозицій. Позапланові бесіди здійснювались стихійно дорослими лідерами, а їх тематика визначалася актуальними потребами підлітка в пропонованих умовах таборування та (чи) походу.

Рейтинги запроваджувались для активізації участі підлітків до скаутської діяльності в патрулях і передбачали фіксацію активності і досягнення кожного патруля скаутського об'єднання в скаутській діяльності за рік. Наприкінці скаутського року скаутським об'єднанням обирався найактивніший патруль, який досяг максимум виховних цілей, які поставили перед собою підлітки, плануючи план особистісного розвитку.

Збір незалежних характеристик передбачав узагальнення інформації про динаміку розвитку особистісного потенціалу підлітка з такими суб'єктами виховання підлітка як: батьками, вчителями, волонтерами – організаторами скаутської діяльності, керівниками гуртків та секцій, які відвідує підліток.

Анкетування передбачало зріз інформації після проведення кожного групового виду діяльності (таборування, похід, експедиція, тощо) про результати, яких було досягнуто в процесі проведення скаутської діяльності, труднощі, з якими стикались; що допомагало досягати результатів; над чим ще необхідно попрацювати для досягнення більш ефективних результатів.

Результати моніторингу фіксувались у щоденнику розвитку (ведеться підлітком), картці спостереження (ведеться дорослим

лідером), яка представлена у Додатку Ж1, візуальній карті або діаграмі особистісного зростання (ведеться підлітком) в патрулі.

Процес моніторингу розвитку особистісного потенціалу підлітків в скаутських громадських об'єднаннях узагальнено в табл 2.14.

Таблиця 2.14

**Моніторинг розвитку особистісного потенціалу підлітків в
скаутських громадських об'єднаннях**

Форми розвитку особистісного потенціалу підлітків	Форми та методи моніторингу	Суб'єкти проведення моніторингу	Форма фіксації результатів моніторингу
Збори патруля	Спостереження, бесіда, аналіз результатів діяльності, метод педагогічних ситуацій	Дорослий лідер, патрульний лідер, члени патруля	Щоденник особистісного розвитку (ведеться підлітком)
Походи	Спостереження, Аналіз результатів діяльності	Дорослий лідер, члени патруля, дорослі волонтери, залучені організації походу	Картка особистісного розвитку (ведеться дорослим лідером)
Скаутські випробовування	Спостереження, аналіз результатів діяльності, бесіда, збір незалежних характеристик	Дорослий лідер, члени патруля, інструктор зі скаутського випробовування	Діаграма особистісного розвитку (ведеться підлітком)
Навчальні ігри та розваги	Спостереження, Аналіз результатів діяльності рейтинг	Дорослий лідер, патрульний лідер, батьки, члени патруля	
Скаутські вміння	Аналіз результатів діяльності, спостереження, бесіда, збір незалежних характеристик збір незалежних характеристик	Дорослий лідер, інструктор зі скаутського вміння, члени патруля	
Таборування	Спостереження, аналіз результатів діяльності, інтерв'ю, бесіда, анкетування	Дорослий лідер, члени патруля, патрульний лідер, дорослі залучені до процесу таборування, батьки	

Тренінги	Спостереження, анкетування	Дорослий лідер, члени патруля	
Соціальне служіння (участь у благодійних акціях, проектах)	Аналіз результатів діяльності, спостереження	Дорослий лідер, члени патруля, патрульний лідер, волонтери, батьки	
Скаутські доручення в патрулі	Аналіз результатів діяльності, спостереження	Члени патруля, патрульний лідер, дорослий лідер	

Джерело складено автором самостійно

Важливу роль у здійсненні моніторингу і оцінці розвитку особистісного потенціалу підлітків відіграє думка однолітків. Обговорення і поради щодо розвитку може відбуватись у колі патруля під час патрульних зборів, таборувальних.

Підсумкова оцінка розвитку особистісного потенціалу підлітка у скаутських громадських об'єднаннях здійснюється наприкінці скаутського року у скаутському об'єднанні за таким алгоритмом:

1. Рада скаутського громадського об'єднання встановлює відповідні критерії для підведення підсумків моніторингу і оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків в залежності від програмного циклу і проміжних виховних цілей, які поставлені відповідно до сфер розвитку;

2. На засіданні ради патруля або скаутського формування результати самооцінки підлітків порівнюються з думкою своїх однолітків. Під час засідання здійснюється індивідуальна оцінка особистісного розвитку підлітків на основі самооцінки кожного з них;

3. Оцінка завершується досягненням консенсусу між підлітком і дорослим лідером, який здійснював спостереження. Це відбувається під час зустрічі дорослого лідера та підлітка, на якій обговорюється, які цілі можна вважати досягнутими під час реалізації програми.

Алгоритм проведення оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітка в скаутських громадських об'єднаннях представлений на рис. 2.18.

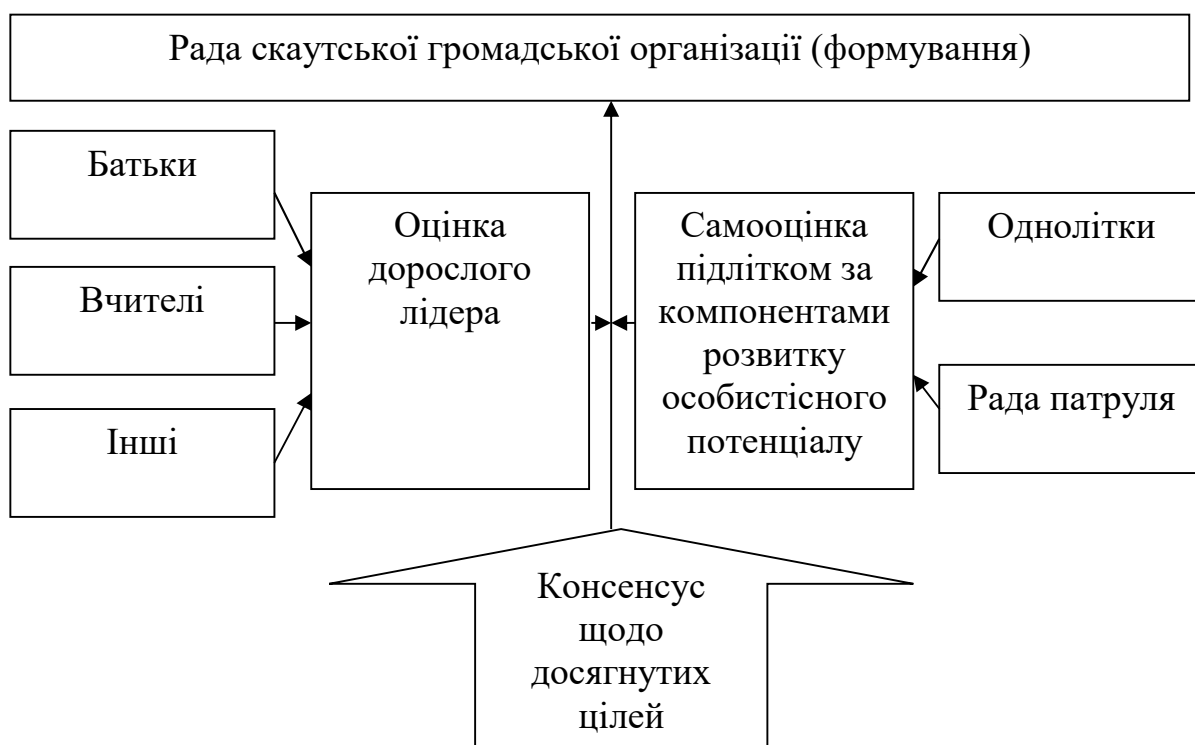

Рис. 2.18. Підсумкова оцінка розвитку особистісного потенціалу підлітка у скаутських громадських об'єднаннях
Джерело: складено автором самостійно

Таким чином, під час формувального етапу експерименту було впроваджено соціально-педагогічні умови з розвитку особистісного потенціалу підлітків – членів скаутських громадських об'єднань, розроблено змістово-методичне забезпечення розвитку особистісного потенціалу підлітків, що надало можливість вважати формувальний етап закінченим. Його визначаємо як сукупність напрямків діяльності, форм та методів розвитку особистісного потенціалу підлітків, цілеспрямоване, системно організоване впровадження яких сприяє реалізації соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Отримані результати потребували оцінки та аналізу, що і стало змістом наступного параграфу нашої роботи.

2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи

Подальша дослідна робота полягала в проведенні *контрольного етапу експерименту*, що полягала в аналізі та обробці отриманих даних під час впровадження соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків.

Контрольний зріз дав змогу оцінити ефективність проведеної експериментальної роботи, визначити дієвість упроваджених соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, з'ясувати динаміку змін у розвитку особистісного потенціалу підлітків за кожним критерієм.

На контрольному етапі експерименту (2016 – 2017 р.р.) було проведено опис та узагальнення емпіричних даних, побудову відсоткових розподілів по кожному із визначених компонентів, критеріїв та показникам розвитку особистісного потенціалу підлітків; графічно представлені одержані ряди та їх аналіз.

Діагностична методика були ідентична до тієї, що використовувались на етапі контрольного експерименту.

Для проведення аналізу експерименту були відібрані групи, що брали участь в експерименті, а саме підлітки віком від 11 до 17 років зі скаутських громадських об'єднань Всеукраїнської Молодіжної Організації ВМГО «НОСУ», перелік яких подано на сторінці 102.

Аналіз результатів експериментальної роботи дозволив дійти висновку: позитивна динаміка рівня розвитку особистісного потенціалу підлітків спостерігається у всіх учасників експерименту (як в контрольній, так і в експериментальній групі). Але при цьому динаміка розвитку особистісного потенціалу підлітків для експериментальної та контрольної групи була інтенсивнішою.

Порівняння показників рівнів розвитку особистісного потенціалу в контрольній та експериментальній групах після проведення формувального експерименту наочно зображені в таблиці 2.15.

**Показники рівнів розвитку особистісного потенціалу підлітків
у скаутських громадських об'єднаннях (на контрольному етапі)**

Критерії	Група	Рівні розвитку					
		низький		середній		високий	
		К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Фізичний	К.Г.	32	21,34	50	33,34	68	45,34
	Е.Г.	12	8,00	31	20,67	107	71,34
Інтелектуальний	К.Г.	51	34,00	59	39,34	40	26,67
	Е.Г.	21	14,00	43	28,67	86	57,34
Вольовий	К.Г.	51	34,00	59	39,34	40	26,67
	Е.Г.	31	20,67	37	24,67	82	54,67
Емоційний	К.Г.	27	18,00	65	43,34	58	38,67
	Е.Г.	10	6,67	41	27,34	99	66,00
Соціальний	К.Г.	31	20,67	72	48,00	47	31,34
	Е.Г.	19	12,67	38	25,34	93	62,00
Духовний	К.Г.	53	35,34	60	40,00	37	24,67
	Е.Г.	20	13,34	45	30,00	85	56,67

Джерело: складено автором самостійно

Детально розглянемо і проаналізуємо результати експерименту по кожному з компонентів розвитку особистісного потенціалу.

Так, високий рівень показників фізичного критерію розвитку особистісного потенціалу підлітків наявний у 107 осіб (71,34%) в експериментальній групі та 68 осіб (45,34%) в контрольній; середній рівень – 50 осіб (33,34%) у першій та 31 особа (21,34%) у другій та низький рівень – 32 особи (21,34%) та 12 осіб (8,00%) відповідно (рис).

Зазначимо, що в експериментальній групі кількість осіб, що показала середній рівень, зменшилась і порівняні з результатами констатувального експерименту, відповідно виросла кількість осіб, що показала високий рівень (рис. 2.19).

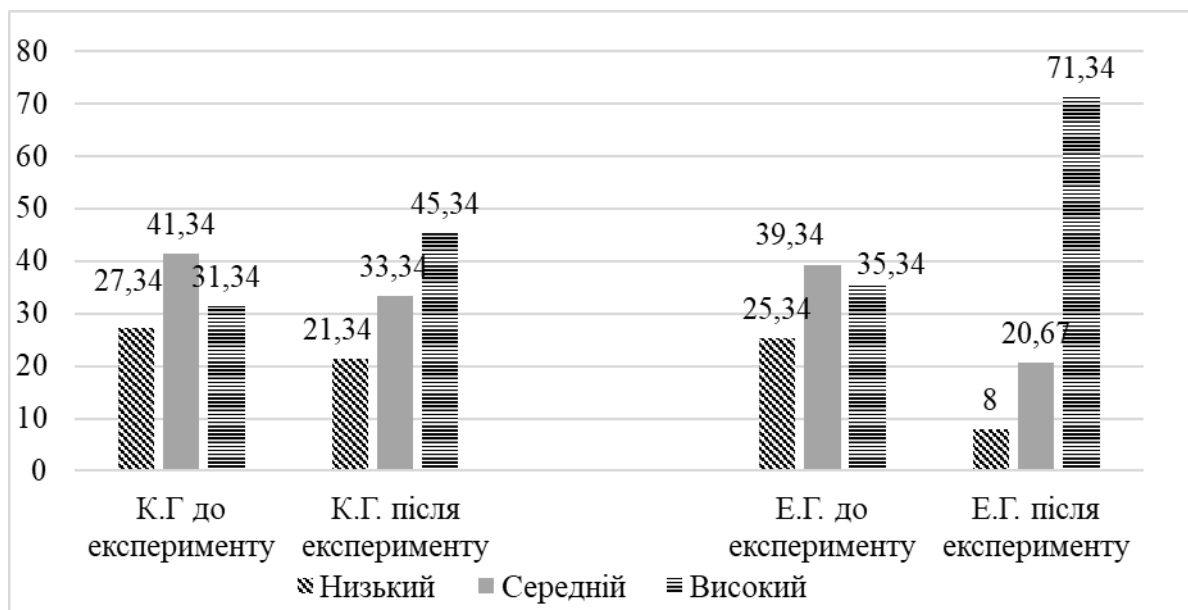

Рис 2.19. Рівень розвитку показників за фізичним критерієм в контрольній та експериментальній групах
Джерело: складено автором самостійно

Таким чином, простежується позитивна динаміка розвитку фізичного компоненту особистісного потенціалу в учасників експериментальної групи порівняно із членами контрольної групи за такими показниками як – дотримання здорового способу життя, загартування, покладання не себе відповідальності за гармонійний розвиток тіла; дотримання рухливого та активного способу життя.

На нашу думку, це зумовлено тим, що підліткам з першої групи в скаутських об'єднаннях були запропоновані різноманітні систематичні форми роботи щодо підвищення їх фізичної активності, майже всі учасники експериментальної групи брали участь у літніх скаутських таборах, де мали змогу оволодіти та здати скаутські випробування («Вовк», «Фенікс», «Сова», «Павук» та ін.), що покликані розвивати фізичну витривалість та вимагали відповідної фізичної підготовки.

Результати показників розвитку особистісного потенціалу за інтелектуальним критерієм дали можливість нам констатувати динаміку розвитку високих показників в контрольній та експериментальній групах.

Так, високий показник розвитку особистісного потенціалу за інтелектуальним критерієм показали 40 осіб (26,67%) в контрольній групі та 86 осіб (57,34%) в експериментальній.

В першій групі цей показник виріс на 8% а в експериментальній на 30%. Середні показники в контрольній групі показали 59 осіб (39,34%), що на 5% більше ніж на констатувальному етапі, в експериментальній групі середній показник значно зменшився в порівнянні з контрольним етапом експерименту – 43 особи (26,67%), що на 13% менше. Низькі показники зменшились і в контрольній і в експериментальній групі – 51 особа (34,00%) в контрольній групі та 21 особа (14,00%) в експериментальній (рис. 2.20).

Значно збільшилась кількість підлітків в експериментальній групі які показали значну позитивну динаміку за такими показниками як – вміння критично мислити, здобувати об'єктивні знання, мати власний погляд на речі; використання знань на практиці.

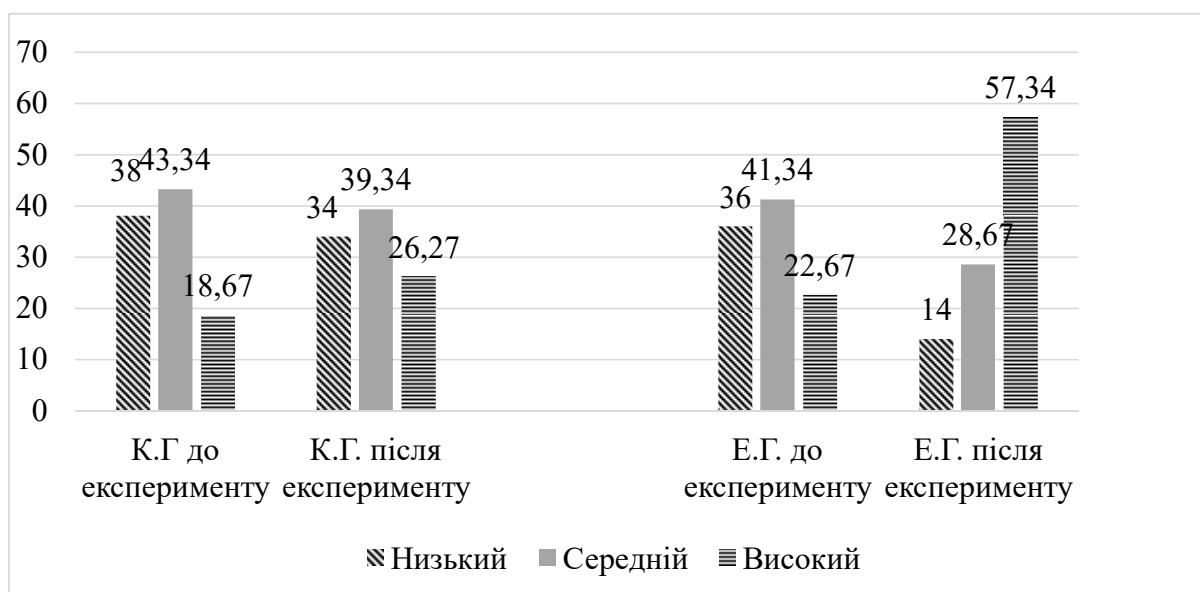

Рис. 2.20. Рівень розвитку показників за інтелектуальним критерієм у контрольній та експериментальній групах
Джерело: складено автором самостійно

Отже, ми спостерігаємо, значну позитивну динаміку розвитку показників за інтелектуальним критерієм в експериментальній групі, що на нашу думку зумовлено впровадженням в комплексну програму розвитку

особистісного потенціалу підлітків навчальних та розвиваючих ігор: «Києвознавець», «Музейна», «Турград», «Шляхами Едісона», проведенням тематичних патрульних зборів та реалізації скаутських вмінь «Знавець відео», «Знавець ПК», «Знавець фото», «Робототехніка», «Майстер презентації» та участю всіх учасників експерименту в скаутських наметових таборах.

Результати показників розвитку за вольовим критерієм демонструють динаміку високого рівня розвитку в обох групах. Так високий рівень в контрольній групі показали 40 осіб (26,67%), що більше на 5% в порівнянні з констатувальним етапом, в експериментальній групі показник значно вище – 82 особи (54,67 %), що на 38% відповідно більше.

Зросли показники середнього рівня розвитку в контрольній групі – 59 осіб (39,34%), та за рахунок високих показників зменшилась кількість в середньому рівні в експериментальній групі – 37 осіб (24,67%), що на 14% менше ніж на констатувальному етапі. Значно зменшився низький рівень розвитку вольового компоненту в обох групах. Так в контрольній групі це 51 особа (34,00%), що на 7,3% менше ніж констатувальному етапі експерименту та 31 особа (20,67%), що менше на 24% відповідно (рис. 2.21.).

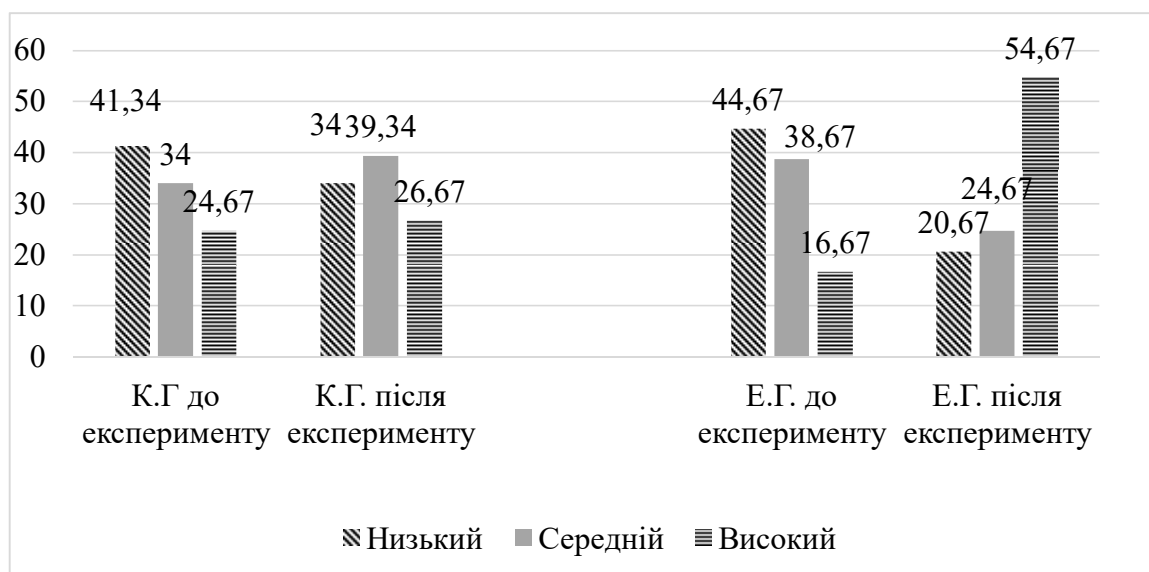

Рис. 2.21. Рівень розвитку показників за вольовим критерієм в

контрольній та експериментальній групах

Джерело: складено автором самостійно

Дані результати по розвитку показників вольового критерію дають нам можливість констатувати позитивну динаміку, що є на нашу думку результатом впровадження в програму системи прогресивного планування розвитку кожного підлітка, що проводилась в скаутських організаціях протягом скаутського року.

Високий рівень показників (співпереживання іншим, доброзичливість по відношенню до інших, відкритість в спілкуванні) за емоційним критерієм розвитку особистісного потенціалу наявний у 99 осіб (66,00%) в експериментальній групі та 58 осіб (38,67%) контрольній, що свідчить про значну динаміку в обох групах, в порівнянні з констатувальним етапом.

В контрольній групі збільшилась кількість осіб, яка показала середній рівень розвитку на 3%, в експериментальній групі кількість осіб в середньому рівні навпаки зменшилась на 19,3% за рахунок збільшення кількості осіб, які показали високий рівень. Показники низького рівню розвитку за емоційним критерієм зменшились в обох групах в експериментальній це 10 осіб (6,67%) в контрольній – 27 осіб (18,00%) (рис. 2.22.).

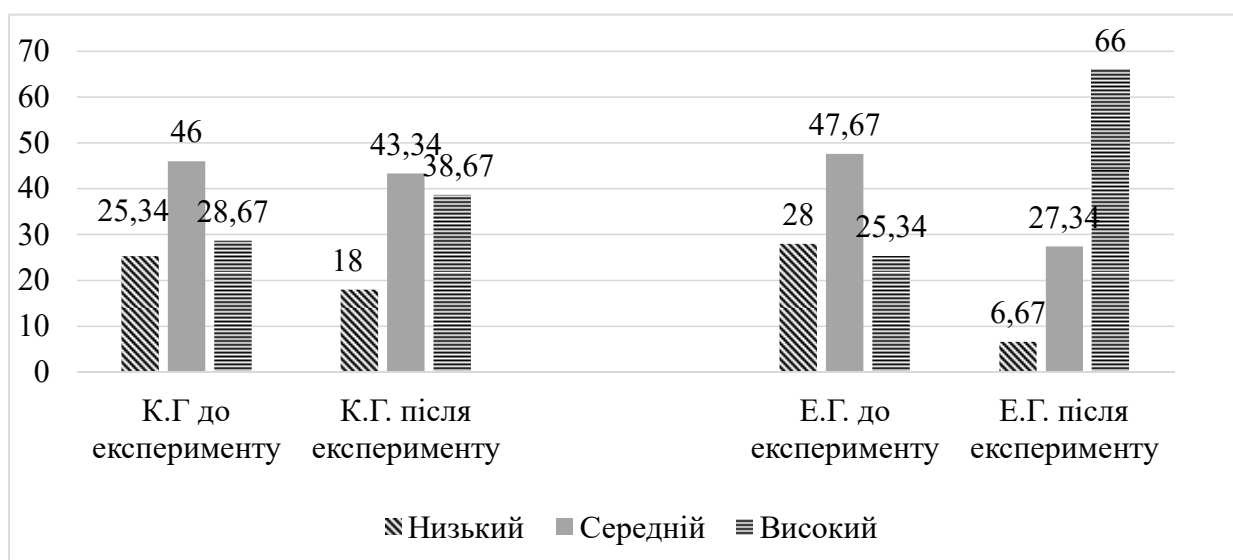

Рис. 2.22. Рівень розвитку показників за емоційним критерієм в контрольній та експериментальній групі

Джерело: складено автором самостійно

Таким чином, ми спостерігаємо позитивну динаміку збільшення високого рівня показників емоційного критерію розвитку особистісного потенціалу в обох групах, але з значним збільшенням в експериментальній групі.

Це на нашу думку є результатом реалізації та впровадження в програмі розвитку особистісного потенціалу підлітків систематичних патрульних зустрічей та зборів, де відбувалось підведення підсумків, обговорювались результати досягнення проміжних та кінцевих цілей щодо особистісного розвитку. Це в свою чергу дозволило посилити та зміцнити взаємовідносини та прив'язаність дітей в групі, навчило підлітків розрізняти, керувати та приймати свої емоції та емоції інших.

Результати розвитку показників за соціальним критерієм (активна участь в житті своєї скаутської групи, об'єднання, громаді; прагнення до миру і взаєморозуміння через співробітництво з різними скаутськими групами) під час контрольного етапу дали можливість нам констатувати значний приріст в контрольній та експериментальній групах.

Так, високий рівень показників розвитку за соціальним критерієм показали 93 особи (62,00%) в експериментальній групі, що на 45% більше ніж на констатувальному етапі, та 47 осіб (31,34%) у контрольній групі, що більше на 7%. Середні рівні показників різняться: так в експериментальній групі констатуємо зниження показника на 22%, а в контрольній групі цей показник збільшився на 2%. Низькі показники в обох групах зменшились. Так, в експериментальній групі низький рівень показали 19 осіб (12,67%), що на 5% менше ніж на констатувальному етапі, в контрольній – 31 особа (20,67%), що менше на 10%. (рис. 2.23.).

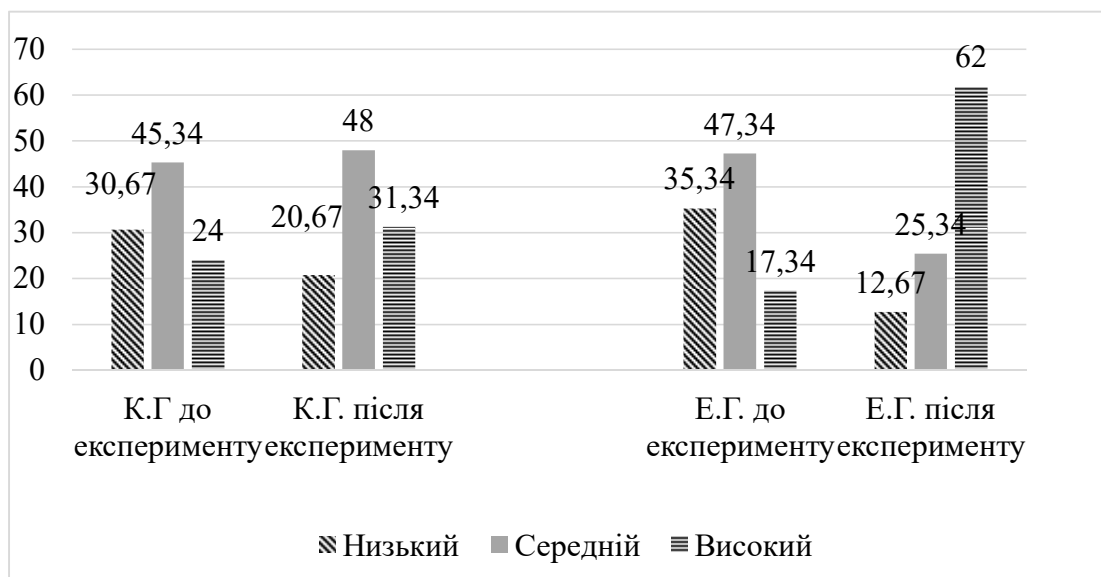

Рис. 2.23. Рівень розвитку показників за соціальним критерієм в контрольній та експериментальній групах

Джерело: складено автором самостійно

Дані по розвитку показників за соціальним критерієм особистісного потенціалу підлітків в обох групах свідчать про впровадження та реалізацію в програму розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднань проектів соціального служіння та здійснення соціально-корисної роботи в громаді свого міста або мікрорайону.

Але значний прогрес високих показників в експериментальній групі свідчить про систематичність цієї роботи та включення в програму прогресивного розвитку кожного підлітка соціального компоненту (скаутські вміння «Добродій», «Посланець миру»,), який дав можливість навчитись вмінню встановлювати контакт, довіряти будь-кому свої проблеми, вислухати іншого; поглибити і розширити відносин з самим собою, з іншими і з світом в цілому.

Значно зросли показники духовного критерію розвитку особистісного потенціалу підлітків як в експериментальній так і в контрольних групах.

Так, в експериментальній групі високий показник показали 85 осіб (56,67%), що на 40% більше в порівнянні з констатувальним етапом експерименту; в контрольній групі цей показник теж виріс але значно менше,

його показали 37 осіб (24,67%) що в свою чергу більше на 9 %. Відзначаємо незначне збільшення середніх показників в контрольній групі на 1%, в експериментальній групі, в свою чергу, навпаки зменшення відповідних показників на 11%.

Кількість осіб по низькому рівню розвитку духовного критерію особистісного потенціалу зменшився. В контрольній групі його показали 53 особи (35,34%), що на 9,3% менше ніж на констатувальному етапі, та в експериментальній групі лише 20 осіб (13,34%) показали низький рівень, що на 35,3% відповідно менше (рис. 2.24.).

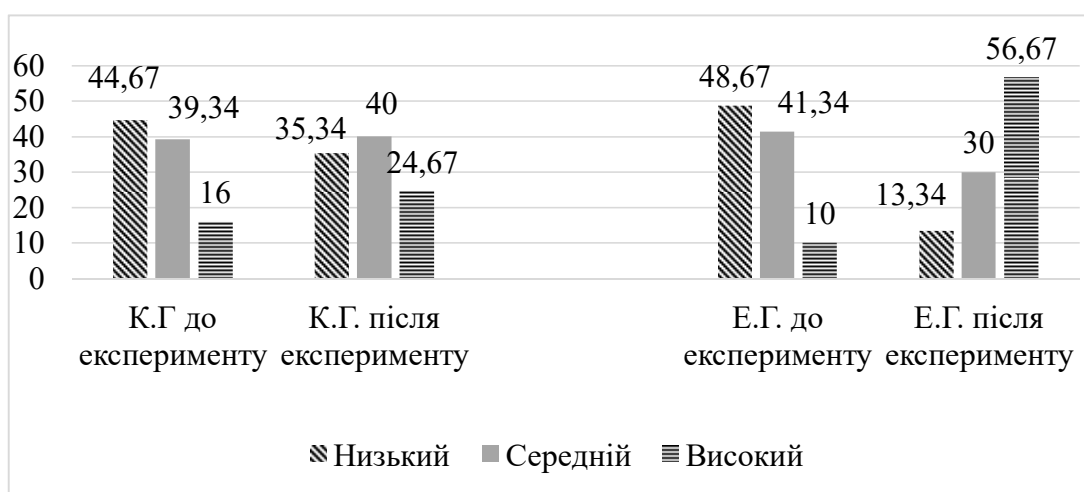

Рис. 2.24. Рівень розвитку показників духовного критерію в контрольній та експериментальній групах

Джерело: складено автором самостійно

Таким чином, можна констатувати позитивну динаміку розвитку показників (сповідування загальнолюдських цінностей: добра, любові, милосердя; вміння робити добрі справи, дотримання скаутської обіцянки і закону; спрямованість на пізнання свого внутрішнього світу; знання національних традицій та законів своєї релігії) духовного критерію розвитку особистісного потенціалу в обох групах, але з значним прогресом в експериментальній групі. На нашу думку це результат впровадження в комплексну програму розвитку скаутських громадських об'єднань умінь, які дозволили підліткам втілювати вищі цінності в життя, спонукали творити добро, відстоювати

справедливість. Це уміння – «Юний капелан», «Паломник», «Знавець молитви», «Посланець миру». Також під час проведення тематичних патрульних зборів, за допомогою створення атмосфери прийняття кожного, в скаутських об'єднаннях створювались умови, де підліток міг пережити стани добра, любові, справедливості.

Отже, відповідно до результатів аналізу експериментальної роботи, найбільші позитивні зрушення відбулися в експериментальній групі: зменшилась частка підлітків, що мають низький рівень розвитку показників за всіма критеріями розвитку особистісного потенціалу.

Необхідно зазначити, що в експериментальній групі помітно найбільша позитивна динаміка розвитку показників за вольовим та духовним критеріями розвитку особистісного потенціалу, а саме уміння прийняття рішень, вміння сказати «ні», визначати і нести відповідальність за себе, свої дії, свій вибір, не дозволяти обставинам керувати собою, а самому керувати собою в будь-яких обставинах; навички постановки тактичних і стратегічних цілей життя, з'єднання цілей життя зі змістом свого існування; здійснювати пошук духовних цінностей життя, морально і відповідально ставитись до самого себе, до інших людей, навколишнього світу.

На основі отриманих результатів побудовано інтегральний показник, за допомогою якого проведено ранжування рівнів розвитку особистісного потенціалу підлітків.

Підсумковий порівняльний аналіз, що поданий в таблиці 2.16, інтегральних кількісних показників наприкінці експерименту в експериментальній і контрольній групах уможливив представити цілісний покомпонентний образ розвитку особистісного потенціалу підлітків в контрольній та експериментальній групах, що наочно зображено на рис. 2.25, 2.26, 2.27.

Інтегральні показники та динаміка розвитку особистісного потенціалу підлітків в скаутських громадських об'єднаннях

Компоненти	Групи					
	КГ			ЕГ		
	На початку експ.	Після експ.	Динаміка	На початку експ.	Після експ.	Динаміка
Фізичний	10,28	11,68	+1,40	10,70	14,43	+3,73
Інтелектуальний	8,64	9,48	+0,84	9,06	13,03	+3,97
Вольовий	8,83	9,48	+0,65	8,04	12,38	+4,34
Емоційний	10,23	11,44	+1,21	9,81	14,15	+4,34
Соціальний	9,53	10,74	+1,21	8,74	13,45	+4,71
Духовний	7,99	9,25	+1,26	7,29	13,03	+5,74

Джерело: складено автором самостійно

Із таблиці 2.16. видно, що контрольна та експериментальна група мають позитивні зрушення по середньому показнику. При цьому контрольна група відрізняється невеликою динамікою за середніми значеннями, а експериментальна достатньо великими.

Дані за інтегральним показником для експериментальної групи, отримані наприкінці формувального експерименту, помітно відрізняються від результатів контрольної групи за рівнями розвитку соціального, духовного, емоційного, вольового, інтелектуального та фізичного компонентів у скаутських громадських об'єднаннях. Особливо це стосується динаміки по вольовому та духовному компоненту.

Динаміка змін в *контрольній групі* по інтегральному показнику на початку та в кінці експерименту наочно представлена на рис. 2.25.

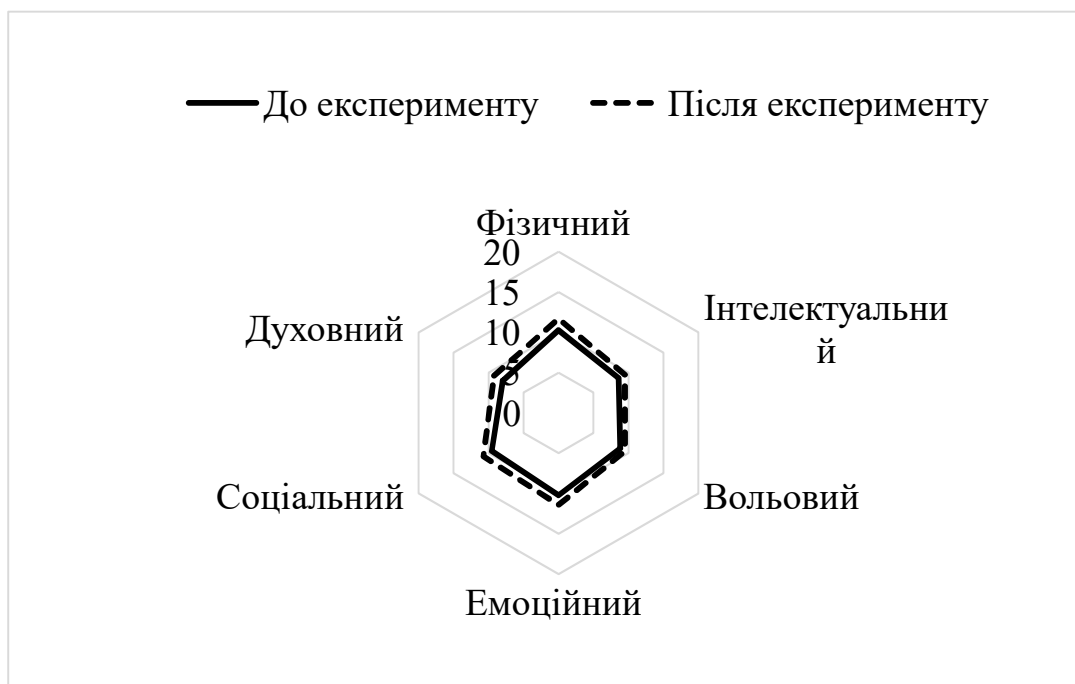

Рис. 2.25. Динаміка інтегральних показників в контрольній групі до та після експерименту

Джерело: складено автором самостійно

Наочно динаміка змін в експериментальній групі до та після проведення експерименту представлена в рис. 2.26.

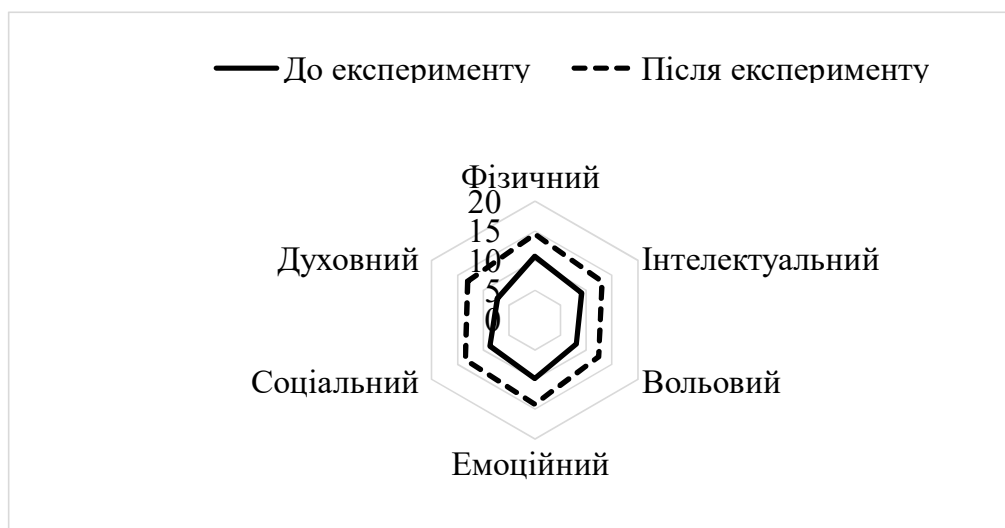

Рис. 2.26. Динаміка інтегральних показників в експериментальній групі до та після експерименту

Джерело: складено автором самостійно

Одержані результати контрольного експерименту підтвердили наявність суттєвої відмінності у динаміці розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях на користь експериментальної групи, що підтверджує дієвість запропонованих соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Динаміка інтегральних показників в експериментальній та контрольній групах наприкінці експерименту представлена в рис. 2.27.

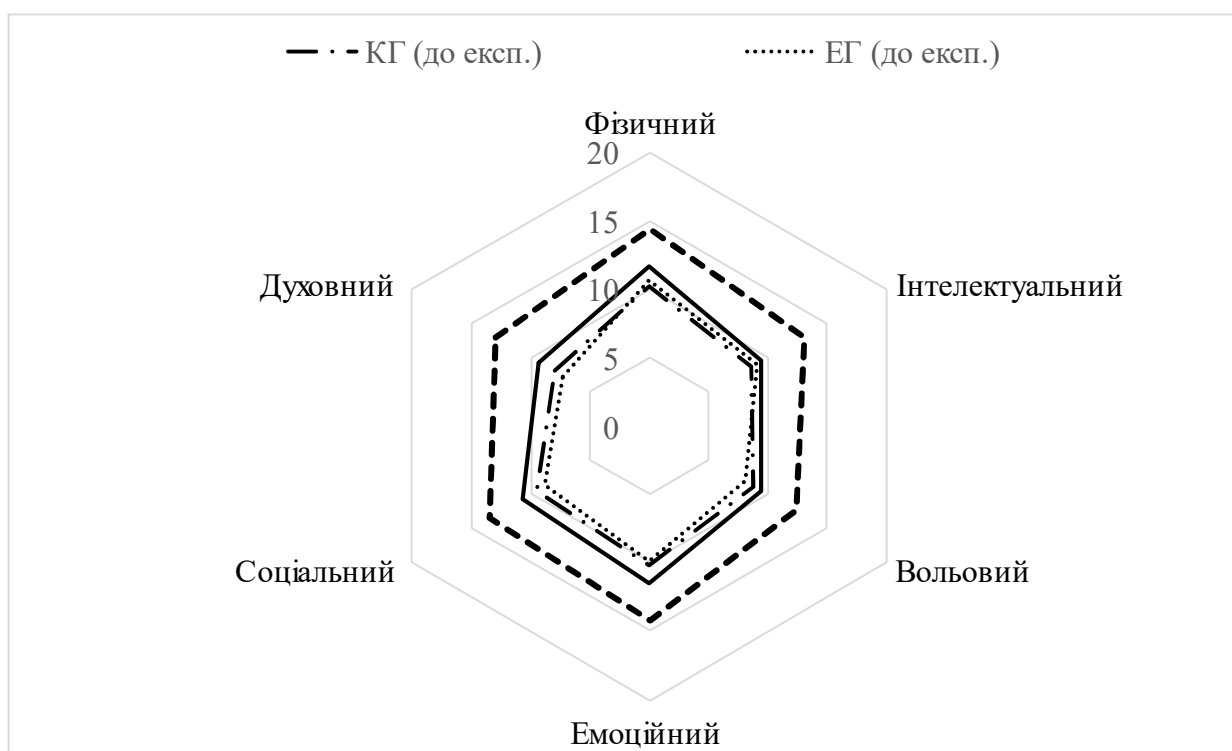

Рис. 2.27. Діаграма розвитку компонентів особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (інтегральне значення)

Джерело: складено автором самостійно

На нашу думку, на позитивні результати розвитку показників за всіма критеріями розвитку особистісного потенціалу підлітків вплинула розроблена і впроваджена програма підготовки лідерів скаутських громадських об'єднань. Вона сприяла підвищенню рівня знань лідерів скаутських громадських об'єднань щодо особливостей розвитку особистісного потенціалу підлітків та необхідністю сприяння даному процесу; знань щодо сутнісних

характеристик скаутської виховної системи, її особливостей; усвідомленню того, що підліткам необхідна постійна підтримка; розумінню необхідності в плідній співпраці з батьками систематично впроваджувати комплексну програму, з застосуванням комплексу всіх видів скаутської діяльності, які спрямовані на розвиток інтелектуального, фізичного, духовного, соціального, емоційного та вольового компонентів особистісного потенціалу підлітків.

За результатами впровадження комплексної програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків та підготовки дорослих лідерів скаутських громадських об'єднань нами була проведена фокус-група з лідерами скаутських громадських об'єднань, учасників експерименту, перелік, яких зазначений на стор. 102.

Під час фокус-групи були обговорені переваги і недоліки програми, основні проблеми, що виникли під час роботи з підлітками, шляхи усунення цих проблем у майбутньому, а також варіанти удосконалення програми розвитку особистісного потенціалу підлітків. Питання, які розглядались під час проведення фокус – групи подані в Додатку Т.

Окрім цього лідери скаутських громадських об'єднань наголосили, що впровадження комплексної програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків сприяло перегляду розробки планів прогресивного розвитку з підлітками, включення до цих планів таких форм і методів роботи, які б сприяли гармонійному розвитку всіх компонентів особистісного потенціалу: фізичного, соціального, духовного, емоційного, інтелектуального, вольового.

Проведене порівняння результатів контрольної та експериментальних груп після формувального експерименту і співставлення початкових та кінцевих результатів розвитку компонентів особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях в експериментальній групі дозволили визначити такі тенденції:

1) після проведення формувального експерименту в експериментальній групі відбулися суттєві позитивні зрушення в розвитку всіх компонентів розвитку особистісного потенціалу підлітків;

2) процес розвитку особистісного потенціалу підлітків набуде значної ефективності, якщо будуть впроваджуватися визначені та апробовані нами під час дослідження соціально-педагогічні умови, що реалізуються у відповідному змістово-методичному забезпеченні розвитку особистісного потенціалу у скаутських громадських об'єднаннях. Змістово-методичне забезпечення складають: освітньо-виховна програма розвитку особистісного потенціалу підлітків; програма підготовки лідерів скаутських громадських об'єднань; методичні рекомендації для дорослих лідерів щодо координації діяльності розвитку особистісного потенціалу підлітків; форми діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (скаутські випробування, скаутські спеціальності, скаутські вміння, патрульні збори, навчальні ігри); форми проведення моніторингу (спостереження, аналіз результатів діяльності, бесіда, інтерв'ю, збір незалежних характеристик, рейтинг, анкетування) і оцінки (опитувальник для підлітків-скаутів) розвитку особистісного потенціалу підлітків; форми фіксації результатів моніторингу та оцінки особистісного потенціалу (щоденник особистісного зростання підлітка, картка спостереження, діаграма особистісного зростання, опитувальник для підлітків-скаутів).

3) упровадження розробленого змістово-методичного забезпечення сприяло вдосконаленню дорослими лідерами скаутських громадських об'єднань планів прогресивного розвитку підлітків, включенню до них форм і методів роботи, які сприяли гармонійному розвитку всіх компонентів особистісного потенціалу.

Висновки до другого розділу

У другому розділі здійснено обґрунтування та експериментальне впровадження соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; розроблено змістово-методичне забезпечення розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; проведено аналіз та оцінювання результатів експериментальної роботи, що дало змогу перевірити дієвість упроваджених соціально-педагогічних умов.

За результатами вивчення теоретичних доробків учених розкрито сутність соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, що розглядаються як сукупність педагогічних обставин, які створюються під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників і впливають на розвиток особистісного потенціалу підлітків.

Теоретико-методичний аналіз проблеми дослідження, підходів до визначення соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків, результати глибинного інтерв'ю лідерів скаутських громадських об'єднань ВМГО «НОСУ», а також результати констатувального етапу експерименту дозволили обґрунтувати соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях та шляхи їх упровадження:

– урахування стандартів Всесвітньої організації скаутського руху щодо розроблення та впровадження програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (розроблення освітньо-виховної програми розвитку особистісного потенціалу підлітків ВМГО «НОСУ», яка містить освітньо-виховну пропозицію, виховні цілі, вікові секції, прогресивний план розвитку особистісного потенціалу, форми діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях);

– координація дорослими лідерами процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (розроблення програми підготовки дорослих лідерів, методичних рекомендацій для дорослих лідерів щодо координації діяльності розвитку особистісного потенціалу підлітків);

– моніторинг і оцінка стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (розроблення механізмів проведення моніторингу і оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків та впровадження низки форм моніторингу і оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків).

Програма формувального етапу експерименту передбачала поступове впровадження соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Реалізація умови – урахування стандартів Всесвітньої організації скаутського руху з розроблення та впровадження програми щодо розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях – здійснювалась шляхом впровадження розробленої освітньо-виховної програми ВМГО «НОСУ».

Було визначено та обґрунтовано її складові: освітньо-виховну пропозицію, виховні цілі, вікові секції, прогресивний план розвитку особистісного потенціалу, форми діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Кінцеві та проміжні виховні цілі програми розвитку особистісного потенціалу підлітків базуються на принципі гармонійного розвитку фізичної, інтелектуальної, емоційної, соціальної, духовної, вольової сфер розвитку. Вони враховують мету й принципи скаутського руху, елементи скаутського методу, потреби і прагнення підлітків та відображаються у плані прогресивного розвитку.

Визначено рівні реалізації плану прогресивного розвитку особистісного потенціалу підлітків (індивідуальний, патруля, місцевої скаутської групи).

Розроблено вікові секції учасників програми з урахуванням особливостей розвитку особистості (слідопити (11 – 12 років), мандрівники (13 – 14 років), дослідники (15 – 16 років)).

Уточнено форми діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (патрульні збори, навчальні ігри, скаутські вміння, скаутські випробування, скаутські спеціальності). Лідери скаутських громадських об'єднань впроваджували розроблену програму у патрулях, які ввійшли до експериментальної групи.

Координація дорослими лідерами процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях здійснювалась у декілька етапів: аналіз стану розвитку особистісного потенціалу підлітків на початку скаутського року; формування календарного плану діяльності скаутського громадського об'єднання на рік відповідно до пріоритетних компонентів розвитку особистісного потенціалу підлітків в патрулях; розроблення плану прогресивного розвитку підлітка з урахуванням результатів діагностики розвитку особистісного потенціалу та його інтересів, порад батьків, вчителів; складання програмних циклів і включення до них форм діяльності, спрямованих на розвиток пріоритетних для підлітка компонентів особистісного потенціалу.

Задля забезпечення реалізації цієї умови було розроблено і впроваджено програму підготовки дорослих лідерів, методичні рекомендації для дорослих лідерів щодо координації діяльності розвитку особистісного потенціалу підлітків. Відповідну підготовку пройшли 24 дорослих лідери зі скаутських громадських об'єднань, що ввійшли до експерименту.

Моніторинг і оцінка стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях забезпечувалась шляхом запровадження алгоритму відповідних заходів, що відбувалися у логічній послідовності: оцінка рівня розвитку особистісного потенціалу за допомогою авторського опитувальника для підлітків, моніторинг стану розвитку особистісного потенціалу після кожного програмного циклу (спостереження,

аналіз результатів діяльності, бесіди, інтерв'ю, збір незалежних характеристик, рейтинг, анкетування), підсумкова оцінка (самооцінка, оцінка радою патруля, однолітками, батьками, вчителями, іншими суб'єктами виховання) розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Результати моніторингу фіксувались у щоденнику особистісного розвитку, картці спостереження, діаграмі особистісного зростання.

Контрольний зріз дав змогу оцінити ефективність проведеної експериментальної роботи, визначити дієвість упроваджених соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, з'ясувати динаміку змін у розвитку особистісного потенціалу підлітків за кожним критерієм.

За результатами експериментальної роботи відбулися значні позитивні зрушення у розвитку особистісного потенціалу підлітків у експериментальній групі. Зменшився відсоток підлітків, що мають низький рівень розвитку за всіма критеріями. У підлітків цієї групи простежується найбільша позитивна динаміка розвитку показників вольового та духовного компонентів особистісного потенціалу, а саме уміння прийняття рішень, вміння сказати «ні», визначати і нести відповідальність за себе, свої дії, свій вибір, не дозволяти обставинам керувати собою, а самому керувати собою в будь-яких обставинах; навички постановки тактичних і стратегічних цілей життя, з'єднання цілей життя зі змістом свого існування; здійснювати пошук духовних цінностей життя, морально і відповідально ставитись до самого себе, до інших людей, навколишнього світу.

Узагальнення результатів експериментальної роботи уможливило розроблення змістово-методичного забезпечення розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Воно визначено як сукупність напрямків діяльності, форм та методів розвитку особистісного потенціалу підлітків, цілеспрямоване, системно організоване впровадження

яких сприяє реалізації соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Змістово-методичне забезпечення складають: освітньо-виховна програма розвитку особистісного потенціалу підлітків; програма підготовки лідерів скаутських громадських об'єднань; методичні рекомендації для дорослих лідерів щодо координації діяльності розвитку особистісного потенціалу підлітків; форми діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (скаутські випробування, скаутські спеціальності, скаутські вміння, патрульні збори, навчальні ігри); форми проведення моніторингу (спостереження, аналіз результатів діяльності, бесіда, інтерв'ю, збір незалежних характеристик, рейтинг, анкетування) і оцінки (опитувальник для підлітків-скаутів) розвитку особистісного потенціалу підлітків; форми фіксації результатів моніторингу та оцінки особистісного потенціалу (щоденник особистісного зростання підлітка, картка спостереження, діаграма особистісного зростання, опитувальник для підлітків-скаутів). Упровадження розробленого змістово-методичного забезпечення сприяло вдосконаленню дорослими лідерами скаутських громадських об'єднань планів прогресивного розвитку підлітків, включенню до них форм і методів роботи, які сприяли гармонійному розвитку всіх компонентів особистісного потенціалу.

Результати дослідження висвітлено в таких публікаціях автора: [224; 226; 228; 229].

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та запропоновано практичне розв'язання наукової проблеми розвитку особистісного потенціалу підлітків, що полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці дієвості соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань і дали підстави для формулювання таких *висновків*:

1. На основі узагальнення та систематизації теоретичних підходів до сутності понять «потенціал», «потенціал особистості», «розвиток потенціалу», підходів до періодизації підліткового віку, особливостей розвитку підлітків уточнено поняття «особистісний потенціал підлітків» як сукупність фізичних, інтелектуальних, вольових, соціальних, емоційних, духовних можливостей, що розкриваються під дією зовнішніх та внутрішніх чинників та цілеспрямованих впливів через самоусвідомлення, самопізнання та самовизначення. Виокремлено компоненти особистісного потенціалу підлітків (вольовий, духовний, інтелектуальний, емоційний, соціальний, фізичний). Охарактеризовано завдання розвитку в підлітковому віці: формування уявлення про тіло; розвиток самооцінки, пошук ідентичності; розвиток різних форм мислення; формування вміння контролювати емоції; формування вміння налагоджувати ефективну комунікацію та встановлювати узгоджені правила; початок пошуку своєї особистості; відкриття себе для суспільства, формування життєвого плану, побудова позитивної життєвої перспективи. Ці завдання скорельовані з компонентами особистісного потенціалу.

Визначено, що розвиток особистісного потенціалу підлітків – це процес взаємодії зовнішніх та внутрішніх чинників, що активізують саморозвиток підлітків на засадах синергетики і впливають на взаємопов'язане та

взаємообумовлене розкриття вольових, духовних, емоційних, інтелектуальних, соціальних та фізичних компонентів особистісного потенціалу.

2. Охарактеризовано зміст та прокласифіковано напрями діяльності скаутських громадських об'єднань щодо розвитку особистісного потенціалу підлітків. Визначено, що скаутські громадські об'єднання у своїй діяльності використовують скаутський метод та ставлять за мету розвиток цілісної особистості. Аналіз напрямів, змісту і форм діяльності громадських об'єднань ВМГО «НОСУ» засвідчив, що ними припускаються відхилення від скаутського методу, не оцінюється стан розвитку особистісного потенціалу підлітків, при плануванні роботи не враховуються всі компоненти розвитку особистісного потенціалу підлітків, відсутній єдиний підхід до розроблення змісту програм розвитку особистісного потенціалу підлітків відповідно до стандартів Всесвітньої організації скаутського руху.

За результатами теоретичного узагальнення та виявлення стану проблеми в практиці, вперше визначено поняття «розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях» як цілеспрямовану, системно організовану діяльність у скаутському соціально-виховному середовищі, що активізує процес саморозвитку і впливає на розкриття вольових, духовних, емоційних, інтелектуальних, соціальних, фізичних компонентів особистісного потенціалу підлітків на засадах синергетики.

3. Обґрунтовано критерії, показники та рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків у контексті змісту компонентів особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях: вольовий (здатність до самореалізації; вміння ставити цілі і досягати їх, вибираючи оптимальні засоби); духовний (здатність розвивати власну духовну природу); емоційний (здатність конгруентно виражати свої почуття, розуміти почуття інших); інтелектуальний (здатність розвивати власний інтелект і вміти ним користуватися); соціальний (здатність оптимально адаптуватися до

соціальних умов, прагнення постійно підвищувати рівень комунікативної компетентності й почуття приналежності до всього людства); фізичний (здатність розвивати фізичну складову здоров'я, усвідомлювати тілесність як особливість своєї особистості). Визначено та схарактеризовано (низький, середній, високий) рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

4. Обґрунтовано соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях та перевірено їх дієвість: урахування стандартів Всесвітньої організації скаутського руху з розроблення та впровадження програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (розроблення освітньо-виховної програми розвитку особистісного потенціалу підлітків ВМГО «НОСУ», яка містить: освітньо-виховну пропозицію, виховні цілі, вікові секції, прогресивний план розвитку особистісного потенціалу, форми діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях); координація дорослими лідерами процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (розроблення програми підготовки дорослих лідерів, методичних рекомендацій для дорослих лідерів щодо координації діяльності розвитку особистісного потенціалу підлітків); моніторинг і оцінка стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (розроблення механізмів проведення моніторингу і оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків та впровадження низки форм моніторингу і оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків).

Здійснено експериментальну перевірку дієвості соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Результати контрольного зрізу зафіксували наявність суттєвої відмінності між контрольною та експериментальною групами. Узагальнення даних за усіма критеріями розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях засвідчив гармонійний, динамічний

розвиток всіх компонентів особистісного потенціалу у підлітків в експериментальній групі. У контрольній групі кількість підлітків на кожному рівні залишилась майже незмінною.

5. Розроблено змістовно-методичне забезпечення розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, а саме: освітньо-виховну програму розвитку особистісного потенціалу підлітків; програму підготовки лідерів скаутських громадських об'єднань; методичні рекомендації для дорослих лідерів щодо координації діяльності розвитку особистісного потенціалу підлітків; форми діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; форми проведення моніторингу і оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків; форми фіксації результатів моніторингу та оцінки особистісного потенціалу.

Проблема розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях не вичерпується проведенням дослідженням. Перспективними напрямками вивчення означеної проблеми можуть бути: розвиток лідерського потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, розвиток особистісного потенціалу дорослих лідерів у скаутських громадських об'єднаннях, роль скаутських громадських об'єднань у активізації місцевих громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова С. В. Суспільно корисна діяльність як чинник формування соціальної активності особистості. *Педагогіка та психологія*. 2015. Вип. 49. С. 137–145.
2. Абульханова-Славская К. А., Березина Т. Н. Время личности и время жизни. Спб., 2001. 276 с.
3. Авраменкова В. В. Социальная психология детства: развитие отношений ребёнка в детской субкультуре. Москва : МПСИ ; Воронеж : Модек, 2000. 416 с.
4. Адаменко О. В., Хриков Є. М. Соціальні й педагогічні умови розвитку та методологічні основи історико-педагогічного аналізу новаторства в освіті. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. Вип. 36. С. 20–23.
5. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/lider> (дата звернення: 18.11.2017).
6. Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України : у 12 т. / ред. В. О. Моляко. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010. Т. 12, вип. 10. 460 с.
7. Алексєєнко Т. Ф. Виховне середовище. *Енциклопедія освіти* / ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 95–96.
8. Ананьев В. А. Психология здоров'я. М., 2006. 234 с.
9. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды : в 2 т. Москва : Педагогика. 1980. Т. 1. 229 с.
10. Андреева Г. М. Социальная психология. Москва : Аспект Пресс, 2001. 384 с.
11. Анцыферова Л. И. Психология формирования и развития личности. М. : Наука, 1981. 364 с.
12. Ашмарин И. И. Концепция человеческого потенциала: культурно-образовательный аспект. *Многомерный образ человека:*

комплексное междисциплинарное исследование человека. Москва : Наука, 2001. С. 180–189.

13. Байер К., Шейнберг Л. Здоровый образ жизни : пер. с англ. М., 1997. 313 с.
14. Балл Г. А. Психология в рациогуманистической перспективе : избр. работы. Киев : Основа, 2006. 345 с.
15. Батаршев А.В. Диагностика профессионально важных качеств / А.В. Батаршев, И.Ю. Алексеева, Е.В. Майорова. Санкт-Петербург: Питер, 2007. С. 192.
16. Безкоровайна О. Самоствердження як важливий соціальнопсихологічний феномен становлення особистості раннього юнацького віку. *Рідна школа*. Київ, 2009. № 4. С. 32–35.
17. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : монографія / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ : Наук. світ, 2006. 363 с.
18. Безпалько О. В. Розвиток соціальної активності особистості у дитячому об'єднанні. *Вісник психології і педагогіки* : зб. наук. пр. 2012. Вип. 8. URL: <http://www.psyh.kiev.ua> (дата звернення: 28.11.2017).
19. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 208 с.
20. Безпалько О. В. Соціальне проектування : навч. посіб. Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2010. 127 с.
21. Безсмертна І. С., Демид О. А. Особистісний потенціал як чинник адаптації в умовах дослідження сучасного середовища. *Научные труды SWORLD*. 2013. № 20 (1). С. 56–58.
22. Березовська Л., Бобрис Х. Європейський досвід виховання підлітків у діяльності молодіжних організацій. *Інформаційний бюлетень кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи* : тези доп. І Всеукр. наук.-практ. конф., 26 травня 2016 р., м. Івано-Франківськ. Івано-Франківськ :

НАІР, 2016. Вип. 4 : Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи. С. 132–136.

23. Берлайн Д. Е. Любознательность и поиск информации. *Вопросы психологии*. 1966. № 3. С. 54–60.

24. Беспалов И. А. Феномен личностного потенциала в контексте акмеологии. URL: <http://akmeo.ru/index.php?id=669> (дата обращения: 28.11.2017).

25. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 280 с.

26. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання: шляхи реалізації. Київ : Рід. шк., 1999. С. 13–16.

27. Бодалев А. А. О формировании отношений. *Педагогика*. 1997. № 8. С. 39–44.

28. Бодалев А. А., Ганжин В. Т., Деркач А. А. Предмет акмеологии сегодня. *Акмеология*. 2001. № 1. С. 13–28.

29. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности : учеб. пособ. для вузов. М. : Персэ, 2001. 180 с.

30. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. *Вопросы психологии*. 1979. № 2. С. 11–17.

31. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе. *Вопросы психологии*. 1979. № 4. С. 13–21.

32. Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно-ориентированного образования. Ростов-на-Дону : Булат. 2000. С. 351.

33. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 2. С. 49–57.

34. Булах І. С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 2004. 581 с.

35. Вайнола Р. Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процес професійної підготовки : монографія. Київ : Вид-во ХНРБЦ, 2008. 460 с.
36. Вайнола Р. Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика : навчальний посібник. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова. 2008. 134 с.
37. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 1728.
38. Вербець В. В. Моніторинг навчального процесу : навч.-метод. посіб. Рівне : РДГУ ; Інститут соціальних досліджень, 2008. 213 с.
39. Веретенко Т. Г. Основи соціально-педагогічних досліджень. 2016.
40. Волківська Д. А. Сутність лідерського потенціалу особистості. *Сучасні тенденції розвитку професійної освіти в європейському просторі* : зб. наук. пр. Черкаси : Гордієнко, 2013. С. 70–77.
41. Воробьев Ю. Л., Королев Б. Н. В поисках смысла и правды. Активность и развитие личности. М. : МГСУ Союз, 2003. Т. 1. 500 с.
42. Выготский Л. С. Психология развития как феномен культуры. М. : Ин-т практ. психологи ; Воронеж : Модэк, 1996. 512 с.
43. Выготский Л. С. Психология развития человека. М. : Изд-во Смысл ; Эксмо, 2005. 1136 с.
44. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. М., 1982. Т. 4. 356 с.
45. Выготский Л. С., Давыдов В. В. Педагогическая психология. М. : Педагогика-Пресс, 1996. 536 с.
46. Власенко Ю. А. Психологический анализ инновационного потенциала личности. 2003. № 1. URL: <http://www3.crimea.edu/tnu/magazine/scientist/edition12/tom2> (дата обращения: 28.11.2017).
47. Власова О. І. Психологічна структура та чинники розвитку соціальних здібностей : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2006. 44 с.

48. Власова О. І. Психологічна структура та чинники розвитку соціальних здібностей : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2006. 44 с.
49. Волохов А. В. Вариативно-програмный подход к социализации личности ребёнка в деятельности детских организаций : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Казань, 1992. 159 с.
50. Воронюк І. В. Психологічні аспекти і потенціал дистанційної моделі розвитку технік творчої взаємодії вчителів з учнями. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка. Київ : Інформаційно-аналітичне агенство, 2013. С. 100–113.
51. Всемирная скаутская политика. Вовлечение молодежи : материалы 40-й Всемирной Скаутской Конференции. Словения, 2014. 24 с. URL: www.ukrscout.org/index.php/uk/informatsiya-pro-organizatsiyu/.
52. Всемирные скаутская политика. Молодежная программа: материалы 40-й Всемирной Скаутской конференции. Словения, 2014. 17 с. URL: <http://www.ukrscout.org/index.php/uk/informatsiya-pro-organizatsiyu/>.
53. Гаврилова О. В. Формування самоконтролю старших підлітків у скаутських об'єднаннях : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2013. 288 с.
54. Гатальський В. Д. Культурно-образовательное пространство как социально-педагогическая система. *Педагогика*. 2009. № 3. С. 52–58.
55. Гандер Д. В. Профессиональная психопедагогика. М. : Воентехиниздат, 2007. 123 с.
56. Глосарій термінів з моніторингу та оцінювання / А. Горошко, Т. Нарчинська, І. Озимок, В. Тарнай. Київ : Українська асоціація оцінювання. 2-ге вид. 2016. 56 с.
57. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. Минск : Харвест, 1998. 707 с.
58. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методолог. поради молодим науковцям. Київ ; Вінниця, 2010. 307 с.

59. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
60. Горбунова Л. Н. Исследовательскиориентированное повышение квалификации педагогических кадров в контексте развития современного российского образования : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Москва, 2010. 412 с.
61. Гордєєва А. В., Єфименко А. П. Особливості сенсу життя та особистісного потенціалу підлітків, позбавлених батьківського піклування. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 21. URL: <http://www.nbuiv.gov.ua/node> (дата звернення: 29.11.2017).
62. Грабарь М. И., Краснянская К. А. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. Непараметрические методы. М. : Педагогика, 1977. 136 с.
63. Гудінг Д., Леннокс Д. Людина та її світогляд. Для чого ми живемо, і яке наше місце у світі / ред. М. А. Жукалюк. Львів : МБФ. 2008. Т. 1. С. 416.
64. Дериглазова Н. В. Зміст поняття «соціальний потенціал особистості». URL: http://www.nbuiv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_33/Gileya33/F2_doc.pdf (дата звернення: 29.11.2017).
65. Деркач А., Зазыкин В. Акмеология : учеб. пособ. СПб. : Питер, 2003. 256 с.
66. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала. М. : Изд-во Московского психолого-социального института ; Воронеж : МОДЭК, 2004. 752 с.
67. Джонсон Д. В. Соціальна психологія : тренінг міжособистісного спілкування / пер. з англ. В. Хомика. Київ : КМ Академія, 2003. 288 с.
68. Дибя С. Г. Педагогічні умови соціалізації учнівської молоді в скаутських організаціях (вітчизняний і зарубіжний досвід) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка, історія педагогіки та освіта». Київ, 2005. 19 с.

69. Дідик Н. М. Феномен особистісної зрілості в інтерпретації українських дослідників. *Молодий вчений*. 2014. № 1 (03). С. 128–131.
70. Дмитриева Н. Б. Психология здоровья личности : учеб. пособ. для студ. ТГГПУ. 2010. URL: <http://www.studfiles.ru/preview/5247711> (дата обращения: 26.11.2017).
71. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. 3-е изд. Спб. : Питер, 2013. 237 с.
72. Долгунов В. С. Педагогические основы повышения личностного потенциала школьника : дис. .... канд. пед. наук : 13.00.01. Якутск, 2000. 288 с.
73. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / ред. І. Д. Зверева. Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
74. Енциклопедія освіти / ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1041 с.
75. Эльконин Б. Д. Психология развития. М. : Academia, 2005. 213 с.
76. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. М. : Прогресс, 1996. 344 с.
77. Євдокимова Н. О. Участь у скаутському русі як психологічна умова розвитку національної самосвідомості підлітків : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2005. 19 с.
78. Євдокимова Т. О. Розвиток екологічної свідомості підлітків – учасників скаутського руху : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія. Київ, 2007. 20 с.
79. Жданович Ю. М. Організаційно-педагогічні засади виховного процесу у скаутській організації Пласт : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2004. 21 с.
80. Жихорська О. Критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності. *Science and Education a New Dimension*.

Pedagogy and Psychology, III(34), Issue: 69, 2015. URL <http://seanewdim.com/uploads/> (дата звернення: 30.11.2017).

81. Журавель Т. В. Соціально-педагогічна профілактика ВІЛ-інфекції серед вихованців пенетенціарних установ для неповнолітніх : дис. ... кан. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2012. 314 с.
82. Заверико Н. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Запоріжжя : ЗНУ, 2011. 259 с.
83. Завгородня О. В. Дослідження ціннісної сфери художньо обдарованих студентів. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. №. 12. С. 76–80.
84. Зараковский Г. М., Степанова Г. Б. Психологический потенциал индивида и популяции. *Человек*. 1998. № 3. С. 50–59.
85. Збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я підлітків та молоді : метод. матеріали до тренінгу / авт.-упоряд. Н. В. Зимівець ; ред. Г. М. Лактіонова. Київ : Наук. світ, 2004. 205с.
86. Зверєва І. Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ, 1999. 39 с.
87. Зеер Э. Ф. Профессионально-образовательное пространство личности: синергетический поход. *Образование и наука*. 2003. №. 5. С. 23–28.
88. Зимівець Н. В. Розвиток особистісного потенціалу дітей та молоді у процесі соціально-педагогічної діяльності. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя* : зб. наук. ст. 2012. Вип. 5 : Психолого-педагогічні науки. С. 102–106.
89. Зимівець Н. В., Петрович В. Н., Закусило О. Ю. Навчання здоров'я: просвітницька робота з підлітками щодо збереження, розвитку та зміцнення репродуктивного здоров'я : навч.-метод. посіб. Луцьк : Волин. нац. ун-т. ім. Лесі Українки, 2010. 360 с.
90. Злобіна О. Особистість як суб'єкт соціальних змін. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2004. 312 с.

91. Зубова О. Н. Сущность и структура акмеологических способностей. *Акмеология*. 2003. № 4. С. 80–84.
92. Игнатова В. В. Педагогические факторы духовно-творческого становления личности в образовательном процессе. М., 2000. 341 с.
93. Ильин В. В., Пожарский С. Д. Философия и акмеология. СПб. : Политехника, 2003. 395 с.
94. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід роботи / уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. Київ : А.П.Н., 2002. 136 с.
95. Казакова О. К. Вплив виховної системи уладу пластового новацтва на формування особистості дитини. 2016. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10473/480.pdf> (дата звернення: 30.11.2017).
96. Казанжи М. Й. Психологічні особливості фасилітативності як властивості особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія та історія психології». Одеса, 2006. 19 с.
97. Кальба Я. Вчинковий потенціал особистості учня як предмет психологічного аналізу. *Психологія і суспільство*. 2011. № 2. С. 148–163.
98. Кальба Я. Є. Психологічні особливості формування вчинкового потенціалу особистості учня : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна психологія». Київ, 2006. 19 с.
99. Кальченко Л. В. Соціально-педагогічний захист бездоглядних дітей у притулках для дітей : наук.-метод. посіб. Луганськ : Луганск. нац. ун- т. ім Т. Г. Шевченка, 2010. 348 с.
100. Капська А. Й., Безпалько О. В., Вайнола Р. Х. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) : навч. посіб. Київ : Наук. світ, 2001. 129 с.
101. Караман О. Л. Соціально-педагогічні умови захисту дитинства в діяльності загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Луганськ, 2002. 20 с.

102. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Вища шк., 2005. 343 с.
103. Касьянова О. В. Формування комунікативної компетентності підлітка в громадському дитячому об'єднанні : наук.-метод. посіб. Луганськ : Рєзніков В. С., 2010. 320 с.
104. Кизименко Л. Д., Бедна Л. М. Словник-довідник соціального працівника. URL: <http://ipp.lp.edu.ua/Library/004/004.html> (дата звернення: 30.11.2017).
105. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры. СПб. : Алетейя, 2002. 414 с.
106. Коган М. С. Метод проектов и условия его эффективного применения в воспитательной работе. URL: [www.websib.ru/vospitanie/04-05/metod 1/htm](http://www.websib.ru/vospitanie/04-05/metod%201/htm) (дата звернення: 29.11.2017).
107. Козицька І. В. Дослідження індивідуального потенціалу особистості у подоланні антиномічності психічних станів. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2010. Т. 12. С. 201–208.
108. Коленіченко Т. І. Методологія дослідження адаптації особистості в нових умовах життєдіяльності. *Соціальна безпека і гуманітарний захист в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії і практики* : тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. Чернігів, 2009. С. 55–57.
109. Кон І. С. Психологія ранньої юності. Москва : Просвітництво, 1989. 341 с.
110. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2001. 37 с.
111. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 30.11.2017).

112. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ, 1989. 608 с.
113. Котрухова Р. И. Эффективное лидерство и развитие лидерского потенциала современной молодежи. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2009. № 14. С. 54–58.
114. Кузьменко О. А. Соціальне становлення особистості в умовах відкритої соціально-педагогічної системи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1998. 184 с.
115. Кузьмина Н. В., Зимичев А. М. Проблемы развития акмеологических наук. СПб. : МААН, 1996. 156 с.
116. Кулагина И. Ю., Коллюцкий В. Н. Возрастная психология: полный жизненный цикл развития человека : учеб. пособ. для студентов высш. учеб. заведений. М. : Сфера, 2005. 464 с.
117. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абриси. Київ : Віра Інсайт, 2000. 444 с.
118. Лактионова Г., Зверева И., старикова Л. Лидер будущего: новое видение стратегии и практика. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 3. С. 33–35.
119. Лактіонова Г. М. Участь дітей у процесі прийняття рішень: сучасні підходи та стратегії. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. Київ-Житомир : Вид-во ЖДУ, 2004. С. 324–329.
120. Левин К. Динамическая психология : избр. тр. М. : Смысл, 2001. 211 с.
121. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М. : Политиздат, 1975. 304 с.
122. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения : в 2 т. М. : Педагогика, 1983. 392 с.

123. Леонтьев Д. А. Личностное в личности. Личностный потенциал как основа самодетерминации. URL : <http://institut.smysl.ru/article/16.php> (дата обращения: 30.11.2017).
124. Леонтьев Д. А. Личностный потенциал как потенциал саморегуляции. *Ученые записки кафедры общей психологии МГУ им. М. В. Ломоносова* / ред.: Б. С. Братусь, Е. Е. Соколова. М. : Смысл, 2006. Вып. 2. С. 85–105.
125. Леонтьев Д. А. Промежуточные итоги: от идеи к концепции, от переменных к системной модели, от вопросов к новым вопросам. *Личностный потенциал: структура и диагностика* / ред. Д. А. Леонтьев. М. : Смысл, 2011. С. 669–675.
126. Лесникова С. Г. Проектная деятельность как средство развития социальной инициативности подростка в условиях детской общественной организации : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. М., 2005. 185 с.
127. Литвин А. Типологія поняття «умови» в науково-педагогічних дослідженнях. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 5. С. 9–28.
128. Ложкін Г. В. Психологічний потенціал успішної особистості. *Успішність особистості: потенціал та обмеження* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. : 18 березня 2010 р., м. Київ / ред.: М. Л. Смутьсон, Л. М. Зінченко. Київ, 2010. С. 31–35.
129. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологи. М., 1984. 444 с.
130. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 112 с.
131. Лях Т. Л. Волонтерські групи як ресурс соціально-педагогічної діяльності державних і громадських організацій. *Соціальна педагогіка: теорія і технології* : підручник для студ. вищ. навч. закл. / ред. Д. Зверева. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. С. 130–139.

132. Ляховець Л. О. Соціальний інтелект: поняття, функції, структура *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету* : зб. наук. ст. Чернігів : ЧНПУ, 2013. Вип. 114 : Психологічні науки. С. 128–133.
133. Маклаков А. Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях. *Психологический журнал*. 2001. Т. 22, № 1. С. 16–24.
134. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості / Київ : КММ, 2006. 240 с.
135. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
136. Маноха І. П. Психологія потенціалу індивідуального буття людини: онтологічно орієнтований підхід : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Київ, 2003. 48 с.
137. Мардахаев Л. В. Социальная педагогика : ученик. М. : Гардарики, 2005. 269 с.
138. Маринець Н. В. Життєвий потенціал особистості: формування та реалізація у трансформаційному суспільстві : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Київ, 2010. 18 с.
139. Маринець Н. В. Теоретико-методологічні підходи до проблеми дослідження життєвого потенціалу особистості. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2010_4_16 (дата звернення: 30.11.2017).
140. Маркин В. Я. Личность в категориальном ряду: индивид, субъект, личность, индивидуальность (психолого-акмеологический анализ). *Мир психологии*. 2007. № 1. С. 45–54.
141. Марков В. Н., Синягин Ю. В. Потенциал личности. *Мир психологии*. 2000. № 1 (21). С. 250–261.
142. Мар'яненко Л. В. Формування пізнавальної діяльності в молодших школярів. Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2014. 128 с.

143. Маслоу А. По направлению к психологии бытия. М. : ЭКСМО-Пресс, 2002. 272 с.
144. Маслоу А. Самоактуализация. *Психология личности* / ред.: Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузырей. М. : Изд-во МГУ, 1982. С. 108–118.
145. Матюшкин А. М. Концепция творческой одаренности. *Вопросы психологии*. 1989. № 6. С. 29–33.
146. Методичні рекомендації по застосуванню тренінгу у виявленні та розвитку особистісних якостей лідера / ред. О. Романовський. Харків : НТУ «ХП», 2000. 23 с.
147. Механізми взаємодії органів державної влади та неурядових організацій у протидії жорстокому поводженню з дітьми : навч.-метод. посіб. / ред.: К. Б. Шевченко, І. М. Трубавіна. Київ : Юрисконсульт, 2005. 452 с.
148. Мид Дж. Интернализированные другие и самость. *Американская социологическая мысль : тексты* / сост. Е. И. Кравченко ; ред. В. И. Добренев. М. : Изд-во МГУ, 1994.
149. Міляєва В. Р., Лебідь Н. К., Бреус Ю. В. Розвиток потенціалу особистості в умовах сучасного освітнього середовища. *Вісник Одеського національного університету* : зб. наук. ст. 2013. Вип. 18 : Психологія. С. 53–59.
150. Міляєва В. Р., Лебідь Н. К., Бреус Ю. В. Теоретичний аналіз поняття «потенціал особистості». *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2013. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/1671/> (дата звернення: 30.11.2017).
151. Міщик Л. І. Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога : монографія / МОНМС України ; Глух. нац. пед. ун-т ім. О. Довженка. Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2011. 115 с.
152. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. 3-тє вид., доп. Київ, 2001. 608 с.
153. Молодежная программа : руководство по разработке программы : краткий обзор / Всемирное Скаутское Бюро ; Региональное Бюро Евразии.

URL: <http://www.ukrscout.org/index.php/uk/biblioteka-skaut-lidera/finish/6/21>
(дата звернення: 30.11.2017).

154. Моляко В. О. Психологічні аспекти проблеми сприймання в контексті теорії творчості. *Психологічне дослідження творчих перцептивних процесів на різних вікових рівнях*. Кіровоград, 2012. С. 7–35.

155. Моніторинг і оцінка в сфері громадського здоров'я. *Альянс громадського здоров'я*. URL: <http://profihealth.org/uk/courses/mio-v-sferi-gromadskogo-zdorov-ya/> (дата звернення: 30.11.2017).

156. Москаленко В. В. Психологія соціального впливу : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 448 с.

157. Мудрик А. В. Социальная педагогика : учебник для студ. учреждений высш. проф. образования. 8-е изд., испр. и доп. М. : Академия, 2013. 240 с.

158. Мурашко І. В. Розкриття поняття «особистісний потенціал» та його психологічної структури. *Актуальні проблеми психології. Психологічна теорія і технологія навчання* / ред.: С. Д. Максименко, М. Л. Смульсон. 2010. Т. 8., вип. 7. URL: http://www.newlearning.org.ua/sites/default/files/praci/2010_7/st18.pdf (дата звернення: 30.11.2017).

159. Мясищев В. Н. Психотерапевтическая энциклопедия / ред. Б. Д. Карвасарский. 2-е изд., доп. и перераб. СПб. : Питер, 2000. 1024 с.

160. Мясоедова Е. А. Подготовка студента педвуза к исследованию педагогического потенциала среды : дис....канд. пед. наук : 13.00.01. Астрахань, 1997. 219 с.

161. Найн А. Я. Инновации в образовании. Челябинск : Челяб. филия ИПО МО РФ, 1995. 180 с.

162. Науковий супровід, моніторинг та оцінка ефективності соціальних проєктів / О. О. Яременко, О. Р. Артюх. Київ : ДЦССМ, 2002. 132 с.

163. Немов Р. С. Психология : в 3 кн. 4-е изд. М. : ВЛАДОС, 2003. Кн. 1 : Общие основы психологии. 688 с.

164. Новий словник іншомовних слів / уклад. О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2008. 847 с.
165. Обухова Л. Ф. Детская психология. Теории. Факты. Проблемы. М. : Тривола. 1998. URL: [http://psychlib.ru/mgppu/ODe/ODe-001.htm#\\$p1](http://psychlib.ru/mgppu/ODe/ODe-001.htm#$p1) (дата обращения: 30.11.2017).
166. Огнев'юк В. О. Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти. Київ, 2010. 192 с.
167. Окушко Т. К. Дитячі об'єднання як чинник формування світоглядної позиції підлітків. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал* : матеріали звіт. наук.-практ. конф. / ред.: О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех, Г. П. Пустовіт. Івано-Франківськ : Типовіт, 2012. Вип. 2. С. 35–42.
168. Олефір В. О. Модель особистісного потенціалу. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди* : зб. наук. ст. 2011. Вип. 41 : Психологія. С. 137–150.
169. Олефір В. О. Особистісний потенціал як фактор психологічного благополуччя. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова* : зб. наук. пр. Київ, 2012. Вип. 37 : Психологічні науки. С. 223–226.
170. Орбан-Лембрик Л. Соціальна психологія : Київ : Академвидав, 2003. 448 с.
171. Оржеховська В. Формування соціальної відповідальності учнів у сучасній школі. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 4. С. 25–31.
172. Осаульчик О. Б. Критерії, показники та рівні сформованості творчого потенціалу студентів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка* : зб. наук. ст. Житомир : ЖДУ, 2012. Вип. 61. С. 159–163.
173. Особливості формування світоглядної позиції особистості в умовах дитячого громадського об'єднання : монографія / ред. Т. К. Окушко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 260 с.

174. Павлова А. М. Мотивационный фактор в актуализации профессионально-личностного потенциала субъекта труда. *Мир психологии*. 2005. № 1. С. 170–176.
175. Педагогический энциклопедический словарь / ред. Б. М. Бим-Бад. М. : Большая Рос. энциклопедия, 2002. 528 с.
176. Педагогічна майстерність : підручник / ред. І. А. Зязюн. Київ : Вища шк., 1997. 349 с.
177. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. / ред. І. Д. Бех ; Ін-т пробл. Виховання АПН України ; Київ. міськ. пед. ун-т ім. Б. Д. Грінченка. Київ : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2003. 183 с.
178. Першина Л. А. Возрастная психология : учеб. пособ. для вузов. 2-е изд. М. : Академический проект : Альма Матер, 2005. 256 с.
179. Петров К. В. Акмеологическая концепция развития творческого потенциала учащихся : дис. ... д-ра пед. наук : 19.00.13. М., 2008. 314 с.
180. Петрочко Ж. В. Дитина в складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав : монографія / Ін-т проблем виховання НАПН України. Рівне, 2010. 367 с.
181. Платонов К. К., Глоточкин А. Д. Структура и развитие. М. : Наука, 1986. 214 с.
182. Плоткин М. Социальное воспитание как научная категория. *Социальная педагогика*. 2004. № 3. С. 22–24.
183. Подшивалкіна В. Соціальні умови та психологічні виміри тенденцій використання потенціалу особистості. *Психологія і суспільство*. 2009. № 4. С. 127–137.
184. Подшивайлова Л., Подшивайлов Ф. Мотиваційне забезпечення розвитку творчого потенціалу особистості. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2105> (дата звернення: 30.11.2017).
185. Поліщук Ю. Й. Методологічні основи соціально-педагогічної діяльності громадських молодіжних об'єднань. *Наукові записки КІТЕП*. 2001. № 1. С. 77–82.

186. Поліщук Ю. Й. Самоідентифікація особистості в процесі соціально-педагогічної діяльності молодіжного об'єднання. URL: <http://library.udpu.org.ua> (дата звернення: 30.11.2017).

187. Пометун О. І. Молодь обирає дію: Соціальне проектування – новий підхід до виховання молоді. *Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати* : практико-зорієнтов. зб. Київ : Департамент, 2003. С. 327–333.

188. Пономаренко В. А. Психология духовности профессионала. Київ, 1997. 178 с.

189. Пригожин А. И. Социология организаций. М. : Наука, 1980. 255 с.

190. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник. URL: <http://www.psych.kiev.ua> (дата звернення: 30.11.2017).

191. Про волонтерську діяльність : Закон України № 3236–VI за станом на 19 квітня 2011 року / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення: 29.11.2017).

192. Про громадські об'єднання : Закон України № 4572–VI за станом на 22 березня 2012 року / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 29.11.2017).

193. Про заходи щодо сприяння розвитку пластового (скаутського) руху в Україні : Указ Президента України N 279/2008 за станом на 28 березня 2008 року. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/279/2008> (дата звернення: 30.11.2017).

194. Про молодіжні та дитячі громадські організації : Закон України № 281–XIV за станом на 1 грудня 1998 року / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/281-14> (дата звернення: 29.11.2017).

195. Про Національну програму виховання дітей та учнівської молоді в Україні : постанова Президії АПН України № 1-7/6-98 за станом на 01.07.2004 року. URL: <http://uazakon.com/document/fpart68/idx68425.htm> (дата звернення: 30.11.2017).

196. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016-2020 роки : Указ Президента України № 68/2016 за станом на 26 лютого 2016 року. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/682016-19805> (дата звернення: 30.11.2017).

197. Про охорону дитинства : Закон України № 2402-III за станом на 26 квітня 2001 року / Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 29.11.2017).

198. Про позашкільну освіту : Закон України № 1841-III за станом на 22 червня 200 року / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1841-14> (дата звернення: 29.11.2017).

199. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України №1613-III за станом на 23 березня 2000 року / Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2998-12> (дата звернення: 29.11.2017).

200. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України № 2558-III за станом на 21 червня 2001 року / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> (дата звернення: 29.11.2017).

201. Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки : Указ Президента України № 580/2015 за станом на 13 жовтня 2015 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580/2015> (дата звернення: 30.11.2017).

202. Психологический словарь / ред. П. С. Гуревич. М. : ОЛМА Медиа Групп ; ОЛМА Пресс Образование, 2007. 800 с.

203. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 423 с.

204. Психологічні дослідження творчого потенціалу особистості : монографія / наук. кер. В. О. Моляко. Київ : Педагогічна думка, 2008. 208 с.

205. Психологія особистості : словник-довідник / ред.: П. П. Горностай, Т. М. Титаренко. Київ : Рута, 2001. 320 с.
206. Рассказова Е. И., Гордеева Т. О. Копинг-стратегии в структуре личностного потенциала. *Личностный потенциал: структура и диагностика* / ред. Д. А. Леонтьев. М. : Смысл, 2011. С. 267–299.
207. Реан А. А. Практическая психодиагностика личности : учеб. пособ. СПб., 2001. 224 с.
208. Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Луганськ, 2005. 44 с.
209. Роджерс К. О групповой психотерапии. М. : Прогресс, 1993. 438 с.
210. Романовська Л. І. Дитяче громадське об'єднання як засіб соціального виховання підлітків. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. пр. URL: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/80/13953-dityache-gromadske-ob-yednannya-yak-zasib-socialnogo-vixovannya-pidlitkiv> (дата звернення: 30.11.2017).
211. Романовська Л. Сучасне дитяче громадське об'єднання як колективний суб'єкт діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : зб. наук. пр. Ужгород : УНУ, 2011. Вип. 21 : Педагогіка. Соціальна робота. С. 172–174.
212. Романовська Л. І. Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки діяльності дитячих громадських об'єднань України : монографія / Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2011. 376 с.
213. Романовська Л. І. Умови активізації особистісного потенціалу членів дитячих громадських об'єднань. *Вісник Черкаського університету*: зб. наук. пр. Черкаси : ЧНУ, 2009. Вип. 157 : Педагогіка. С. 143–148.
214. Романовська Л. І. Розвиток особистісного потенціалу членів дитячих громадських об'єднань у процесі соціально-педагогічної діяльності.

URL : <http://www.dspace.tnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/Romanovska.pdf> (дата звернення: 30.11.2017).

215. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб. : Питер, 2007. 720 с.

216. Рудич Л. В. Людський потенціал: сутність та складові. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету* : зб. наук. ст. 2009. Вип. 22 : Економічні науки. С. 8.

217. Савченко С. В. Социализация студенческой молодежи в условиях регионального образовательного пространства : монографія / Луганский национальный университет имени Тараса Шевченка. Луганск : Альма Матер, 2003. 406 с.

218. Садова М. А. Психологічні складові потенціалу самореалізації особистості. *Вісник Одеського національного ун-ту*. 2009. Вип. 14 : Психологія. С. 102–109.

219. Садохіна К. С. Психолого-педагогічні умови формування лідерських якостей підлітків. *Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка*. 2010. Вип. 9. С. 439–448.

220. Салливан Г., Роттер Д., Мишел У. Теория межличностных отношений и когнитивные теории личности. М. : АСТ, 2007. 267 с.

221. Сапига С. В. Милосердя як передумова розвитку системної благодійної діяльності в Україні / Т. Л. Лях, Н. А. Клішевич, Т. П. Спіріна, С. В. Сапіга. *Proceedings of the XII International Academic Congress «Science, Education and Technology in the Modern World»* : United States, Cambridge, Massachusetts, 18-20 April 2015. Harvard : Harvard University Press, 2015. Vol. 3. P. 386–391.

222. Сапига С. В. Развитие личностного потенциала подростков в скаутских общественных организациях. Социально-педагогическая деятельность: сферы сотрудничества и взаимодействия : материалы I Межрегион. заочной науч.-практ. интернет-конф. с международным

участием, 29-31 октября 2015 года, г. Кострома / сост. Т. Е. Коровкина ; науч. ред. Ж. А. Захарова. Кострома : КГУ им. Н. А. Некрасова, 2015. С. 31–38.

223. Сапіга С. В., Лях Т. Л. Досвід соціалізації підлітків в літньому скаутському наметовому таборі «Витоки». Збірка статей з історії українського скаутингу / упор. Я. В. Колобова. Київ : Стародавній світ, 2013. С. 262–267.

224. Сапіга С. В. Моніторинг і оцінка розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк : Вид-во Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2017. Вип. № 2 (351) : Педагогічні науки. С. 320–327.

225. Сапіга С. В. Напрями розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка / гол. ред. М. О. Носко. Чернігів : ЧНПУ, 2016. Вип. 133. С. 186–190.

226. Сапіга С. В. Принципи побудови програми розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Науковий вісник Донбасу / гол. ред. В. С. Курило. 2017. Вип. №1–2 (35–36) : Педагогічні науки. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2017/N1-2%2835-36%29/ssvsgo.PDF> (дата звернення: 30.11.2017).

227. Сапіга С. В. Програма розвитку особистісного потенціалу підлітків Національної Організації Скаутів України. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка / гол. ред. В. С. Курило. Старобільськ : Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2016. Вип. № 1 (298) : Педагогічні науки. С. 320–328.

228. Сапіга С. В. Подготовка будущих социальных педагогов и социальных работников к оказанию социальных услуг на базе общественных организаций в Украине. Актуальные проблемы социальной психологии : сб. науч. тр. / редкол.: Т. В. Гормоза, Я. Л. Коломинский, А. Л. Пергаменщик. Минск : БГПУ, 2014. С. 314–316.

229. Сапіга С. В. Роль дорослих лідерів-скаутів у розвитку особистісного потенціалу підлітків-членів скаутських громадських об'єднань. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка / гол. ред. В. С. Курило. Старобільськ : Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2017. Вип. № 1 (313) : Педагогічні науки. С. 318–326.

230. Сапіга С. В. Роль скаутських громадських об'єднань у розвитку особистісного потенціалу підлітків. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав – Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : зб. наук. пр. Київ : Гнозис, 2014. Вип. 35. Т. 4 (55) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору». С. 392–399.

231. Сапіга С. В. Скаутське громадське об'єднання як інститут соціального виховання підлітків. Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. Чернівці : ЧНУ, 2015. Вип. 739 : Педагогіка та психологія. С. 172–178.

232. Сапіга С. В. Сучасні підходи до суті особистісного потенціалу підлітків. Соціальна робота: теорія, історія, інноватика : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 травня 2014 року, м. Київ / уклад.: А. А. Мельниченко, П. В. Кутуєв, А. О. Мігалуш. Київ : Політехніка, 2014. С. 104–105.

233. Середюк Л. А. Педагогічні умови оптимізації процесу особистісного самовираження старшокласників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2002. 18 с.

234. Скаутинг: воспитательная система / Всемирное Скаутское Бюро. Ялта : Региональное Бюро Евразии Всемирного Скаутского Бюро, 2001. 73 с.

235. Скрипкина Т. П. Доверие к себе как условие развития личности. *Вопросы психологии*. 2002. № 1. С. 95–103.

236. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Психология человека. Введение в психологию субъективности : учеб. пособ. 2-е изд., испр. и доп. М. : Изд-во ПСТГУ, 2013. 360 с.
237. Словарь социального педагога и социального работника / ред. : И. И. Калачева, Я. Л. Коломинский, А. И. Левко. 2-е изд. Минск : Беларуская Энцыклапедыя, 2003. 254 с.
238. Словник-довідник з професійної педагогіки / ред-упоряд. А. В. Семенова. Одеса : Пальміра, 2002. 272 с.
239. Словник-довідник соціального працівника : навч. посіб. / П. М. Василенко, В. С. Васильченко, В. М. Галицький / ІПК ДСЗУ. 2007. URL: <http://ipk.edu.ua/journal/El-librari/Posibnik/Vasilenko%20Slovník%202007.pdf> (дата звернення: 30.11.2017).
240. Словник іншомовних соціокультурних термінів. URL: <http://slovopedia.org.ua/39/53407/260882.html> (дата звернення: 30.11.2017).
241. Смұльсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту. Київ : Нора-друк, 2003. 198 с.
242. Соціальна педагогіка : підручник / ред. А. Й. Капська. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 468 с.
243. Соціальна педагогіка: теорія і технології : підручник для студ. вищ. навч. закладів / ред. І. Д. Зверева. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.
244. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / ред. І. Д. Зверева. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
245. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. URL: <http://subject.com.ua/sociology/dict/249.html> (дата звернення: 30.11.2017).
246. Соціологія : словник термінів і понять / ред.: Є. А. Біленький, М. А. Козловець. Київ : Кондор, 2006. 370 с.
247. Соціологія : підручник / ред. Н. П. Осипова. Київ : ЮрінкомІнтер, 2003. 336 с.

248. Соціолого-педагогічний словник / ред. В. В. Радул. Київ : ЕксОб, 2004. [[с.
249. Социальная психология: хрестоматия : учеб. пособ. для студ. вузов / сост.: Е. П. Белинская, О. А. Тихомандрицкая. М. : Аспект Пресс, 2003. 471 с.
250. Социологический справочник / ред. В. И. Волович. Киев : Политиздат Украины, 1990. 382 с.
251. Справочное пособие для возрастной группы скаутов : метод. пособ. / ред. С. В. Трохимов. Киев : Региональное Бюро Евразии Всемирного Скаутского Бюро, 2004. 245 с.
252. Старинська Н. В. Адапційний потенціал як чинник професійної самореалізації особистості. *Вісник Харківського національного університету ім. Г. С. Сковороди*. Вип. 38.С. 211. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/> (дата звернення: 30.11.2017).
253. Столяренко Л. Д., Самыгин С. И., Столяренко В. Е. Психология и педагогика. СПб. : Феникс, 2012. 297 с.
254. Сухомлинська О. В. Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. Київ, 1997. 224 с.
255. Сущностные характеристики скаутинга. / Всемирное скаутское Бюро. Женева, 1998. URL: www.ukrscout.org/index.php/uk/informatsiya-pro-organizatsiyu/ (дата звернення: 30.11.2017).
256. Сходинки до здоров'я : просвітницько-профілактична програма тренінгових занять з учнями навч. закл. системи заг. середньої освіти : навч.-метод. посіб. / ред.: Т. В. Журавель, Т. Л. Лях. Київ : Калита, 2012. 232 с.
257. Татенко В. О. Сучасна психологія: теоретико-методологічні проблеми : навч. посіб. Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту "НАУ-друк", 2009. 288 с.
258. Технології соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. для студ. напряму підготовки «Соціальна педагогіка» / ред. Н. В. Заверико. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2014. 280 с.

259. Титаренко Д., Титаренко О. Дослідницьке інтерв'ю : методичні рекомендації з організації та проведення дослідження. Київ : Праймдрук, 2012. 40 с.
260. Титаренко Т. М. Особистісний потенціал як джерело життєвих домагань. *Наукові студії із соціальної та політичної психології* : зб. статей. Київ, 2005. С. 49–60.
261. Ткаченко Л. І. Синергетичний підхід до розвитку особистості: альтернатива чи необхідність? *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 5. С. 11-13. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2013. (дата звернення: 30.11.2017).
262. Толстов С. Н., Шмелева Н. А. Инновационный потенциал и образовательная среда как акмеологические ресурсы развития. *Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета*. 2012. № 79. С. 17.
263. Толстоухова С. В. Організаційно-педагогічні основи функціонування системи соціальних служб для молоді : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка, історія педагогіки та освіта». Київ, 2001. 18 с.
264. Узнадзе Д. Н. Установка у человека. Проблема объективации. *Психология личности в трудах отечественных психологов*. СПб. : Питер, 2000. С. 87–91.
265. Успішність особистості: потенціал та обмеження : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. 2010. URL: <http://www.psy-science.com.ua> (дата звернення: 30.11.2017).
266. Федорчук В. М. Тренінг-інструмент особистісного зростання особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2011. № 1. С. 13.
267. Федосова Р. Н. Развитие инновационного потенциала персонала. *Креативная экономика*. 2009. № 3. С. 21.
268. Фельдштейн Д. И. Проблемы психолого-педагогических наук в пространственно-временной ситуации XXI века. *Современное образование:*

смыслы и стратегии духовного развития человека / ред.: Б. П. Мартиросян, Г. Н. Филонов, О. В. Суходольская-Кулешова. М. : ЛЕЛАНД, 2013. С. 9–33.

269. Фельдштейн Д. И. Психологические особенности общественно полезной деятельности школьников. *Вопросы психологии*. 1980. № 4. С. 158–164.

270. Фельдштейн Д. И. Психология становления личности. М. : Международная пед. академия, 1994. 192 с.

271. Фельдштейн Д. И. Трудный подросток: некоторые психологические вопросы формирования личности детей подросткового возраста. 2-е изд. Москва : Московский психолого-социальный институт ; Воронеж : МОДЕК, 2008. 208 с.

272. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. М., 2002. 339 с.

273. Философский энциклопедический словарь / редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичёв и др. 2-е изд. М. : Сов. энциклопедия, 1989. 815 с.

274. Фурман Т.Ю. Організація та зміст педагогічного експерименту з формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2011. № 22. С. 174-177.

275. Философский словарь / ред. И. Фролов. 7-е изд., переаб. и доп. М. : Республика, 2001. 719 с.

276. Філософський енциклопедичний словник / ред. В. І. Шинкарук ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

277. Франкл В. Человек в поисках смысла. М. : Прогресс, 1990. 368 с.

278. Фромм Э. Душа человека. М. : Аст, 2010. 251 с.

279. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействии. Москва-Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2003. – 320 с.

280. Харченко С. Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика : монографія / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ : Альма-матер, 2006. 344 с.
281. Хорошун А. А. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу старшокласників спеціалізованих шкіл : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00. 07. Харків, 2009. 20 с.
282. Хоружа Л. Л. Соціологія виховання: навч.-метод. посіб. / Київськ.ун-т імені Бориса Грінченка. Київ, 2010.
283. Хриков Є. М. Педагогічні умови в структурі наукового знання. *Шлях освіти*. 2011. № 2 (60). С.11–15.
284. Человеческий потенциал как критический ресурс России / ред. Б. Г. Юдин. М. : ИФРАН, 2007. 175 с.
285. Чернета С. Ю. Організаційно-педагогічні умови соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка. Київ, 2005. 18 с.
286. Чиренко Н. В. Виховання соціальної ініціативності підлітків у дитячих об'єднаннях скаутського типу. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал* : матеріали звіт. наук.-практ. конф. / ред.: О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех, Г. П. Пустовіт. Івано-Франківськ : НАІР, 2013. Вип. 3. С. 46.
287. Шадриков В. Д. Психология способностей. *Духовные способности* : хрестоматия. М. : МПСУ, 1997. 313 с.
288. Шадріна А. В. Сутність та види особистісного потенціалу майбутнього вчителя. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/2116> (дата звернення: 30.11.2017).
289. Шендеровський К. С. Моніторинг в соціальній роботі. Київ : Главник, 2006. 144 с.

290. Шконда В. В., Кальянов А. В. Корпоративна культура в управлінні людським потенціалом : монографія. Донецьк : Ноулідж, 2009. 345 с.
291. Як сформувати світоглядну позицію особистості в дитячому об'єднанні : метод. посіб / наук. ред. Т. К. Окушко. Київ : Імекс-ЛТД, 2013. 200 с.
292. Ярова Л. О. Самовиховання дітей та підлітків у системі скаутингу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Кіровоград, 2000. 17 с.
293. Iarulova T. H. Scout camp: programs and organization: methodical manual. M., 2005. 176 с.
294. Hardie E., Critchley G. Morris Z. Self-coping complexity: role of self-construal in relational, individual and collective coping styles and health outcomes. *Asian Journal of Social Psychology*. 2006. Vol. 9. P. 224–235.
295. Kolb D. A. Experiential learning. Experience as the source of learning and development. 2014. URL: <http://academic.regis.edu/ed205/kolb.pdf> (application date: 07.02.2018).
296. Mac Crae R., Costa P. Personality, coping and coping effectiveness in an adult sample. *Journal of Personality*. 1986. Vol. 54 (2). P. 385–405.
297. Maddi S. Dispositional Hardiness in Health and Effectiveness. *Encyclopedia of Mental Health* / ed. H. S. Friedman. San Diego : Academic Press, 1998. P. 323–335.
298. Mead M. Socialization and enculturation. *Current anthropology*. 1963. Vol. 4. P. 184.
299. Moos R. H., Holahan C. J. Dispositional and Contextual Perspectives on Coping: Toward an Integrative Framework. *Journal of Clinical Psychology*. 2003. Vol. 59. P. 1387–1403.
300. Peterson C. Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification. New York : Oxford University Press, 2004. 816 p.

301. Ryff C. Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and social Psychology*. 1989. Vol. 57. P. 1069–1081..

302. Senge P. M. The fifth discipline. Measuring Business Excellence. 1997. № 1(3). P. 46–51. URL: <http://weblinkwww.pqm-online.com/assets/files/lib/books/senge.pdf> (application date: 07.02.2018).

303. Wheatley M. Leadership and the New Science : Discovering Order in a Chaotic World. Read How You Want. 2011. URL: https://www.bkconnection.com/static/Leadership_and_the_New_Science_3rd_EXCERPT.pdf (application date: 07.02.2018).

ДОДАТКИ

Додаток А

Наукові підходи до розуміння поняття «потенціал особистості»

Автор	Визначення
Філософський підхід	
Н. Маринець [138]	Узагальнена, системна характеристику індивідуальних духовних особливостей, яка узасадничує здатності особистості виходити із стійких внутрішніх критеріїв і орієнтирів в своїй життєдіяльності і зберігати стабільність діяльності і смислових орієнтацій в різних умовах.
В. Слободчиков [236]	Структурований ресурс певної потужності, джерело можливої дії
І. Утюж [245]	Притаманна матеріально-духовним системам сукупність параметрів, які визначають і водночас забезпечують наявність у цих системах певних можливостей, здібностей, ресурсів для здійснення ними тих чи інших умов, спрямованих на самозбереження і саморух, а також перетворення умов і характеристик середовища
Психологічні підходи	
Б. Ананьев [9].	Реальні, у тому числі граничні, можливості розвитку особистості; її працездатність, спеціальні здібності, активність, сукупність ціннісних орієнтацій, мотивів, сформований у діяльності практичний досвід різного ступеня узагальнення
І. Байєр [13], О. Зубова [91], В. Маркін [140]	Рівень особистісної зрілості та реалізації
Ю. Бреус, Н. Лебідь і В. Міляєва [150]	Динамічне інтегративне утворення, що забезпечує успішність процесів індивідуалізації, соціалізації та професіоналізації особистості
Г. Зараковський [84]	Система психологічних властивостей особистості, що зумовлює можливість успішної життєдіяльності індивіда в різних сферах життя.
Е. Зеєр [87], А. Павлова [174], Т. Скрипкіна [235]	Можливості, резерви людини, які використовуються для досягнення мети, спрямованість, яка надає життєдіяльності особистості вищого сенсу та цінності.
Г. Костюк [112], С. Максименко [128], С. Рубінштейн [215]	Невикористані психічні резерви, здатні актуалізуватися під впливом певних умов
Д. Леонтьєв [123, 124]	Узагальнена системна характеристика індивідуально-психологічних особливостей людини
В. Марков [141]	Самокеруюча система відновлюваних внутрішніх ресурсів особистості, котрі проявляються в діяльності, спрямованій на отримання соціально значущих результатів
І. Мурашко [158]	Динамічна психологічна система з тенденцією до сталого досягнення цілей, що дозволяє перевищувати звичайні діяльнісні показники за рахунок накопиченого особистісного ресурсу можливостей на шляху до досягнення акме; це комплекс психологічних властивостей, що дає людині

	можливість приймати рішення й регулювати свою поведінку, враховуючи та оцінюючи ситуацію, але виходячи, насамперед, зі своїх внутрішніх уявлень і критеріїв
В. Пономаренко [188].	Рівень духовно-морального розвитку особистості
Акмеологічний підхід	
А. Деркач і В. Зазикін [65; 66]	Система постійно поновлюваних ресурсів, які примножуються – інтелектуальних, психологічних, вольових, що сприяє прогресивному особистісному і професійному розвитку
В. Ільїн, С. Пожарський [93]	реалізуючи свій особистісний потенціал людина чинить розвиваюче вплив як на самого себе, так і на соціум, і ці два процеси взаємопов'язані і взаємно впливають один на одного.
І. Беспалов [24]	Індивідуальна система, спеціальним чином організованих внутрішніх і зовнішніх ресурсів людини, що забезпечують різноманіття можливих векторів розвитку і трансформації особистості в процесі її життєвого шляху.
Педагогічний підхід	
Н. Дериглазова [101]	Поєднання системи сил, наявність і дія яких визначається на рівні формального розуміння і тлумачення дійсності, але не з'являється у реальній, практичній сфері буття та системи сил, вже маючих можливість існувати і діяти у випадку створення певних додаткових умов
В. Ігнатова [92]	Сутнісна видова характеристика людини, яка полягає в сукупності вроджених і набутих здібностей суб'єкта ставитися до навколишньої дійсності, що має об'єктивну спрямованість залежно від потреб особистості та ціннісних орієнтацій і реалізується у діяльності
Р. Серьожникова [231]	Інтегральна якість, що характеризує певний рівень зрілості сутнісних сил особистості як суб'єкта життєдіяльності та індивідуальна цінність, що сприяє розширенню можливостей в опануванні суспільними відносинами та саморозвитку
Соціально-педагогічний підхід	
О. Безпалько [17, 18]	Досягнуті в результаті попереднього розвитку можливості особистості, що забезпечують отримання особистісно-значущих і соціально-цінних досягнень в різних сферах соціального функціонування; можливість, здатність, готовність людини жити внутрішньо багатше і ефективніше взаємодіяти з оточенням, бути продуктивним, успішно рости і розвиватися; інтегральна характеристика рівня особистісної зрілості
Н. Зимівець [88, 89]	динамічна самокерована систему можливостей особистості, які можуть бути приведені в дію та використані для вирішення певних завдань і досягнення поставлених цілей як інструментальних, пов'язаних із забезпеченням необхідних умов життєдіяльності, так і екзистенціальних, що включають розширення самих потенцій людини і можливостей її самореалізації
А. Мудрик [157]	Своєрідність людини, стан до прояву в самовдосконаленні та самореалізації, який може бути реалізований або не реалізований у процесі розвитку індивіда під впливом зовнішніх факторів

Додаток Б

Види особистісного потенціалу та їх основні характеристики

Вид потенціалу	Основна характеристика	Дослідники
Гносеологічний потенціал	Система знань, умінь, навичок, уявлень, світогляду, пізнавальних здібностей	Ю. Власенко [46], Г. Костюк [112], С. Максименко [134,135]
Аксіологічний потенціал	Система цілей, цінностей та орієнтації, соціально-психологічних установок	С. Рубінштейна [215], Д. Узнадзе [236]
Творчий потенціал	Можливість творити, знаходити нове, діяти оригінально і нестандартно	Матюшкіна [139], В. Моляка [204], М. Смульсон [241]
Комунікативний потенціал	Здібності спілкування, розуміння і взаєморозуміння, здатності до оволодіння спілкуванням, комунікативні якості, вміння та навички	Л. Виготського [42, 43], О. Власової [41, 42], Я. Коломінського [210], А. Мудрика [150]
Художній потенціал	система художньо-естетичних потреб, форм і способів їх задоволення	В. Антоненко, О. Завгородня [72]
Професійний потенціал	відповідність орієнтації, схильностей, професійних уподобань обраної професії, наявність відповідного типу особистості, рівень професійної мотивації	О. Вишняк, Е. Хохлової
Духовний потенціал	Система смислів і смисложиттєвих орієнтації, духовно-моральних цінностей, життєвих позицій й моральних настанов особистості в системі загальнолюдських моральних норм	К. Абульханової-Славської [2], Л. Мар'яненко [142]
Вчинковий потенціал	структурне й динамічне утворення, що інтегрує ситуаційний («Я перебуваю у ситуації»), мотиваційний («Я хочу вчиняти»), дієвий («Я можу вчиняти») та післядієвий («Я рефлексую») компоненти конкретного вчинку	Я. Кальба [97, 98]
Потенціал самореалізації	динамічне інтегральне утворення, що визначає ресурсні можливості розвитку людини та її здатність до оволодіння та продуктивного здійснення різновидів діяльності	М. Садова [218]

Додаток В

Список лідерів скаутських громадських об'єднань – респондентів глибинного інтерв'ю

1. Галецький Юрій Сергійович – скаутське громадське об'єднання «Скіф» Дніпропетровського обласного осередку ВМГО «НОСУ»;
2. Дика Вікторія Андріївна – скаутське громадське об'єднання «СОУС», Київського міського осередку ВМГО «НОСУ»;
3. Ємець Олександра Вікторівна – скаутське громадське об'єднання «Плай» Київського міського осередку ВМГО «НОСУ»;
4. Ізварін Володимир Сергійович – скаутське громадське об'єднання «Тотем» Київського міського осередку ВМГО «НОСУ»;
5. Краєва Мельничук Надія Олексіївна – скаутське громадське об'єднання «Скаути Дніпра» Дніпропетровського обласного осередку ВМГО «НОСУ»;
7. Ніколаєв Олексій Сергійович – скаутське громадське об'єднання «Слідопит» Запорізького обласного осередку ВМГО «НОСУ»;
8. Семенов Євген Анатолійович – скаутське громадське об'єднання «Миколаївська дитяча спілка скаутів» Миколаївського обласного осередку ВМГО «НОСУ»;
9. Чернишова Аліна Олександрівна – скаутське громадське об'єднання «Скаути Києва» Київського міського осередку ВМГО «НОСУ».

Додаток Д

Гайд інтерв'ю для лідерів скаутських громадських об'єднань

1. Назвіть будь-ласка Ваше прізвище, ім'я, по батькові.
2. Назвіть повну назву Вашого скаутського об'єднання.
3. Скажіть будь-ласка, коли була створено громадське об'єднання?
4. Яка мета діяльності Вашого об'єднання?
5. Які напрями діяльності Вашого об'єднання?
6. Скільки років Ви в скаутингу?
7. Хто є засновником і якою є історія створення Вашої організації?
8. Як розвиваєте ви особистісний потенціал членів Вашої скаутської організації?
9. Давайте зосередимось на вікових групах членів Вашої організації. Назвіть вікові межі та назви кожної з них?
- 9.1. Уточніть, який поділ на ступені розвитку скаутських груп підліткового віку прийнятний у Вашій організації?
10. У чому полягає відмінність організації роботи з розвитку особистісного потенціалу порівняно з молодшими та старшими віковими групами?
11. У яких сферах і як саме ви розвиваєте особистісний потенціал підлітків в Вашій скаутській громадській організації?
12. Які труднощі виникають у Вашій організації в процесі реалізації заходів з розвитку особистісного потенціалу підлітків?
13. Чого не вистачає/що потребує переосмислення, вдосконалення в контексті організації роботи з розвитку особистісного потенціалу підлітків?
14. Яким чином і хто здійснює моніторинг/оцінку особистісного потенціалу підлітків?
15. Назвіть найважливіші умови для ефективної роботи скаутських громадських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

Додаток Е

Транскрипт інтерв'ю з лідерами скаутських громадських об'єднань

Оповідач 1: Галецький Юрій Сергійович

Інтерв'юер: Сапіга Світлана Володимирівна

Текст інтерв'ю

Запитання (надалі - **З**): Назвіть будь-ласка Ваше прізвище, ім'я, по батькові?

Відповідь (надалі - **В**): Галецький Юрій Сергійович

З: Назвіть повну назву Вашого скаутського об'єднання?

В: Обласна дитяча громадська організація «Асоціація дніпровських скаутів «Скіф».

З: Скажіть коли було створено громадське об'єднання?

В: «Наша організація була заснована дуже давно. Існувала як обласна дитяча громадська організація Дніпропетровська. Була створена в 1991 році, як обласна організація зареєструвалися в 1995 році. Зараз ми працюємо у складі обласного осередку ВМГО «НОСУ».

З: Яка мета діяльності Вашого об'єднання?

В: Згуртування та всебічне виховання дітей, підготовка їх до самостійного життя за допомогою скаутських принципів.

З: Які напрями діяльності Вашого об'єднання?

В: Скаутинг – це скаутський метод. Унікальність його складається з п'яти основних складових. Саме через скаутський метод ми працюємо по всіх сферах розвитку: інтелектуальний, емоційний, соціальний, духовний, фізичний розвиток. І в кожній із цих сфер конкретних напрямків в нас не існує. Ми озвучуємо дитині, що ми розвиваємось по цим п'яти напрямам і разом з ними пишемо план роботи на рік, де враховуємо розвиток дитини у всіх сферах. Якщо говорити про конкретно нашу організацію, ми працюємо за такими напрямками – «Лісова школа», так званий туризм, напрям краєзнавство, напрям національно-патріотичного виховання через пізнання своєї історії і спілкування з представниками інших національностей, наступний напрям бути готовим допомогти іншим, це зараз є актуальним для нашої країни, і дітям це цікаво.

З: Скільки років Ви в скаутингу?

В: 25 років.

З: Як розвиваєте ви особистісний потенціал членів Вашої скаутської організації?

В: Одним з елементів скаутського методу – це командна, патрульна система. Потрапляючи в гру під назвою скаутинг дитина відчуває шок, оскільки в школі у великому

колективі де 40 осіб, потрапляє в малу групу. Тут в групі вона розуміє, що зовсім не адаптована до оточуючого середовища. Коли дитина потрапляє в скаутинг, вона опиняється у великій рольовій грі: походи, рюкзаки, екстремальні ситуації, де не має інтернету, іноді телефону, постійно нові люди, ти постійно повинен адаптуватись до нових ситуацій, знаходити контакт з групою, оскільки лише в команді ми можемо подолати труднощі. І тут відбувається розвиток її особистості. В зоні дискомфорту дитина починає розвиватись.

Ще один з елементів скаутського методу – це символічна основа. Дитина, даючи скаутську обіцянку свідомо бере на себе зобов'язання розвиватись, і щодня вона повинна просипатись і думати яке добре діло вона зробить, щоб підтвердити статус скаута. Це і є розвиток особистості, її потенційних можливостей, які можливо дитина ще не розкрила, а скаутинг їй у цьому допоможе, завдяки скаутському методу.

З: Давайте зосередимось на вікових групах членів Вашої організації. Назвіть вікові межі та назви кожної з них?

В: 6–11 років молодші скаути, 12 – 14 років –скаути, 14–18 років – скаути, 18–24 роки – старші скаути.

З: У чому полягає відмінність організації з розвитку особистісного потенціалу порівняно з молодшими та старшими віковими групами?

В: Маленькі скаути грають в скаути. Основна діяльність – ігрова. Більш дорослі скаути, вже навчаються і отримують навички, вміння, через конкретне діло. На перше місце виступає відповідальність, та взяті на себе зобов'язання перед собою, скаутською групою, суспільством. А дорослі скаути вони вже діють, демонструють отримані навички і підтверджують та реалізують це конкретними справами. Молодші скаути 11– 14 років – вони отримують просто уміння, а 13+ вони отримують спеціальності. Спеціальності – це комплекс умінь. Відбувається профорієнтація. Будуються навички на майбутнє, і з'являються орієнтири майбутньої професії.

З: У яких сферах і як саме ви розвиваєте особистісний потенціал підлітків у Вашій скаутській громадській організації?

В: Фізичний розвиток, інтелектуальний. Інтелектуальний – розробка проектів. Соціальний – наприклад поїздка в лікарню до бійців та ін., Духовний – готовність допомагати іншим людям, бути добрим, робити добрі справи.

З: Які труднощі виникають у Вашій організації в процесі реалізації заходів з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Готовність батьків включитись в процес розвитку потенціалу підлітків. З свого досвіду можу сказати, що ти як лідер викладаєшся, не враховуючи на труднощі, які

існують в країні. А батьки не приділяють увагу дітям. Дуже важливо щоб сім'я також займалась вихованням і допомагали скаутському об'єднанню. Діти іноді не включаються зразу в роботу, оскільки дуже багато часу забирає навчання, школа, 90 відсотків часу вони живуть в іншій системі, в шкільній. Їм важко адаптуватись до інших, більш не вимушених умов, де не потрібно щось здавати і зазубрювати. Дітям важко переключитись. Батьки повинні працювати в команді з дорослими лідерами.

З: Чого не вистачає/що потребує переосмислення, вдосконалення в контексті організації роботи з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Не вистачає методичних рекомендацій, баз даних, інструментарію. Наприклад є 5 сфер розвитку особистості, є напрацювання робочої групи по розробці Національної Молодіжної Програми, але поки не має конкретного документу, який можна було дати дорослому лідеру, волонтеру, який приходить в скаутинг, щоб він включився в роботу. Їм важко самотійно розробити вправи, методичні матеріали. Тому їм потрібно дати ці розробки, які б були тим «паливом», яке допоможе їм «розгорітись». І ми не загубили цю людину.

З: Яким чином і хто здійснює моніторинг/оцінку особистісного потенціалу підлітків?

В: В нас існує таке поняття як рейтинг, де можна продемонструвати отримані знання на практиці. Раз в півроку відбуваються збори, зустрічі, де відбувається оцінка груп. Під час збору ми можемо побачити активність, поведінку групи, її досягнення. Також в нас є наглядова рада, яка здійснює моніторинг різних показників зросту групи, по яким ми потім підводимо підсумки діяльності групи за рік.

З: Назвіть найважливіші умови для ефективної роботи скаутських громадських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Найважливішою умовою на мій погляд є розробка єдиної програми розвитку скаутів у ВМГО «НОСУ». та наявність методичних матеріалів. Також важливий системний підхід в організації роботи зі скаутами.

Інтерв'юер: Дякую вам за відповіді, впевнена вони будуть корисними для нашого дослідження.

Оповідач 2: Ізварін Володимир Сергійович

Інтерв'юер: Сапіга Світлана Володимирівна

Текст інтерв'ю

З: Назвіть будь-ласка Ваше прізвище, ім'я, по батькові?

В: Ізварін Володимир Сергійович

З: Назвіть повну назву Вашого скаутського об'єднання?

В: Громадська організація «Скаутське об'єднання «Тотем»

З: Скажіть коли було створено громадське об'єднання?

В: Наше об'єднання достатньо молоде. Фактично воно було створене влітку 2010 року, формально це відбулось восени 2013. Ми є членами ВМГО «НОСУ»

З: Яка мета діяльності Вашого об'єднання?

В: Мета – зробити внесок у всебічний розвиток дітей та розвиток тих компетенцій, які не розвиваються у школі під час навчання. Показати дітям дефіцити тих компетенцій, які в них не розвинуті; показати, що в скаутському об'єднанні можна ці дефіцити заповнити, створити умови для розвитку компетенцій, які в дефіциті.

З: Які напрями діяльності Вашого об'єднання?

В: Розвиток дітей відбувається у багатьох напрямках: туризм, навчальна діяльність, самонавчання, ігрова діяльність, соціальне служіння, дослідницька діяльність. Також в кожному патрулі існує свій напрям діяльності. Коли дитина тільки приходить в скаутинг, їй цікаво брати участь в різних пригодах, квестах. Через якийсь час сфери діяльності дітей змінюються, відповідно до того, що діти починають усвідомлювати, що вони можуть досягнути своїх цілей, орієнтирів, наприклад, отримання вмінь. І тут вже сфера діяльності більше самоосвітня. З боку дорослих в цей час йде просто підтримка. Через якийсь час сфера діяльності знову змінюється, вона перетворюється в соціально-направлену діяльність: екологічні проекти, соціальне служіння, інше. В залежності від потреб дитини в даний момент, і в залежності, наскільки швидко він змінюється в скаутському русі, вона змінює свої напрямки.

З: Скільки років Ви в скаутингу?

В: 21 рік.

З: Як розвиваєте ви особистісний потенціал членів Вашої скаутської організації?

В: Розвиток особистісного потенціалу розвивається через скаутський метод. Один з елементів скаутського методу є прогресивний розвиток. Дуже багато способів в скаутингу, для того, щоб розвиватись і при цьому відчувати себе в комфорті. В умовах міста людина не завжди бачить ті недоліки, ті дефіцити особистісного зростання, які є в людини. В умовах міста – це комфортні умови перебування, різноманітні блага, якими людина користується. Але у їх відсутності, людина зможе зробити те, що їй необхідно. Тому у скаутингу створюються такі можна сказати «дискомфортні умови», для того, щоб потрапивши в них діти, молодь, побачили свої дефіцити, що їм необхідно розвивати, і що нове для цього пізнавати. Потім ми проводимо відповідну рефлексію, де діти роблять висновки, що вони відчули, над чим їм потрібно працювати. Це відбувається як правило на природі у колі друзів в патрулі.

З: Давайте зосередимось на вікових групах членів Вашої організації. Назвіть вікові межі та назви кожної з них?

В: Підсекція 12 -14 років – має назву Слідопити, 14–16 років – Мандрівники, 16–18 років Дослідники.

З: У чому полягає відмінність організації роботи з розвитку особистісного потенціалу порівняно з молодшими та старшими віковими групами?

В: «Для молодших скаутів інструментом для навчання є гра, більш пригод, асоціації з різними героями і ототожнення себе з ними а для дорослих – йде самоствердження в житті, навчально-дослідницька діяльність, а ми створюємо для цього умови.

З: У яких сферах і як саме ви розвиваєте особистісний потенціал підлітків в Вашій скаутській громадській організації?

В: Ми не виділяємо якийсь один компонент. Намагаємось розвивати всі. Самий складний духовний компонент, тому що інститут школи і інститут сім'ї не завжди сприяє розвитку духовності. Сім'ї не завжди приділяють цьому увагу. Великий мінус, що в нашому скаутському повсякденному житті нажаль духовний компонент не завжди відображається. Тільки під час передачі Світла миру з Віфлеєму відбувається знайомство скаута з духовністю. Зараз ми працюємо над орієнтирами для скаутів щодо духовного розвитку. Працюємо над цим.

З: Які труднощі виникають у Вашій організації в процесі реалізації заходів з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Труднощі у відсутності дорослих волонтерів, які б могли виконувати ролі. Є три ролі дорослого наставника, той хто навчає, той хто веде, і посередник. У нас ці три ролі робить одна людина. Але відбувається конфлікт між ролями. Дефіцит людей. Ми зараз переживаємо ситуацію, коли дорослі досягають максимуму і йдуть або міняють вектор. І відбувається плинність членів. Також є проблема в інтерпретації інформаційних, методичних матеріалів, які стосуються скаутського методу. Відсутня мотиваційна політика для дорослих.

З: Чого не вистачає/що потребує переосмислення, вдосконалення в контексті організації роботи з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Потенціал можна розвивати двома шляхами. Перше – це дорослим вказувати дітям як і куди розвиватись, друге – давати можливість дітям самим визначати що йому вивчати, і як вивчати, будучи при цьому наставником та спостерігачем. На мою думку саме багатьом дорослим лідерам наших об'єднань не вистачає усвідомлення важливості другого підходу – дитина повинна само виховуватись, а дорослий повинен тільки підтримувати. І як зробити, щоб це працювало, якими інструментом – теж не знають.

З: Яким чином і хто здійснює моніторинг/оцінку особистісного потенціалу підлітків?

В: Я провожу оцінку безумовно, але свого особистісного зростання. Особистісний прогрес підлітків ми фіксуємо через отримання дітьми відповідних відзнак за проходження випробувань і викликів, через участь у заходах та активній діяльності скаутському об'єднанні. Оцінювати свій особистісний потенціал на мою думку, може тільки сам підліток в своєму патрулі.

З: Назвіть найважливіші умови для ефективної роботи скаутських громадських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Наявність місця, де дорослі лідери могли б навчатись, професійно зростати, щось на кшталт скаутського центру, наявність системи підготовки дорослих, інструменти, які могли б використовувати дорослі лідери, наявність програми та мотиваційної політики для розвитку та залучення дорослих лідерів. Також не вистачає ресурсу, у вигляді спорядження для реалізації програм.

Оповідач 3: Краєва Раїса Василівна

Інтерв'юер: Сапіга Світлана Володимирівна

Текст інтерв'ю

З: Назвіть будь-ласка Ваше прізвище, ім'я, по батькові?

В: Краєва Раїса Василівна, лісове ім'я «Рись»

З: Назвіть повну назву Вашого скаутського об'єднання?

В: Одеський обласний осередок Всеукраїнської Молодіжної Громадської Організації «Національна Організація Скаутів України»

З: Скажіть коли було створено громадське об'єднання?

В: Так склалось, що я особисто займаюсь педагогікою дуже багато років, у нас в Одесі було комунарське об'єднання. Там було дуже багато схожого зі скаутингом, тому я влилася в скаутинг дуже логічно. Це відбулось вже в дорослому віці. Це було фактичнодесь в 2007 році, мене запросили в об'єднання «Союз Одеських Скаутів». Мене прийняли, і я зрозуміла, що мій досвід педагогічний, лідерський потрібен організації. На той час в мене не було такого глибокого сприйняття і розуміння скаутингу. А більш серйозне знайомство зі скаутингом відбулось, коли приїхала делегація НОСУ в Одесу, всіх нас зібрали в 2009 році. Мені тоді сподобалась ідея об'єднання всіх скаутських осередків в одну єдину організацію. І ми зареєструвались в 2011 році як Обласний осередок ВМГО НОСУ.

З: Яка мета діяльності Вашого об'єднання?

В: Жити в гармонії зі світом і виховувати відповідальних, всебічно розвинених особистостей.

З: Які напрями діяльності Вашого об'єднання?

В: Стараємось виховувати скаута як особистість, щось виходить краще, щось виходить гірше. Нам дуже подобається займатись скелелазінням і орієнтуванням і спортом. Це все вчить приймати самостійно рішення і бути відповідальним за себе, вчить страхувати і підтримувати один одного. Ви займаєтесь однією справою. Трохи складніше з духовним напрямом. Але ми співпрацюємо з католицьким та Єврейськими центрами. Також в нас є скаут друг – отець Михайл, до якого можна прийти в каплицю і співати на гітарі, що для дітей є відкриття. Їм класно, вони перестають соромитись і боятись приходити в церкву. Також є напрямок ігри, краєзнавчі квести, я особисто пишу маршрути, проводимо тренінги особистісного зростання та психологічні вправи на розвиток емоційної сфери. В цілому воно складається, але хотілося б краще, і дуже не вистачає людей.

З: Скільки років Ви в скаутингу?

В: В скаутингу я вже 11 років.

З: Як розвиваєте ви особистісний потенціал членів Вашої скаутської організації?

В: Перше, що в скаутингу класно – так це те, що ми говоримо з дітьми про цінності. Де зараз говорять про цінності? Ми в скаутингу не тільки говоримо про цінності, але й даємо можливість приміряти це на себе. Це відображається в скаутському законі і якого дотримується кожний скаут, який складається з 10 пунктів, де говориться, що скаут добрий, охайний, ощадливий, вірний, чесний, допомагає іншим, чистий думкою, словом і ділом.

По-друге – скаутинг розвиває всі 5 сфер особистості через виховну систему, яка має назву скаутський метод. Ця система унікальна і є лише в скаутингу. Наприклад в спорті або в музиці ти розвиваєш одну сферу (творчу і фізичну), але якщо у дитини відбулась ломка голосу або дитина погладшала, може так статись, що музична або спортивна кар'єра закінчиться. Деякі діти це дуже переживають. А в скаутингу ти можеш не тільки співати і бути фізично успішним. Ти можеш розвивати і інші сфери. В скаутингу ти розвиваєш всі свої потенціали, які ще може не розвинені, які ще «сплять».

По-третє в скаутингу навчання обов'язково відбувається через діло. Що також сприяє розвитку потенціалу особистості.

З: Давайте зосередимось на вікових групах членів Вашої організації. Назвіть вікові межі та назви кожної з них?

В: 6–11 років це молодші скаути, 12–14 років – секція скаути, 14–18 років інструкторський корпус.

З: У чому полягає відмінність організації роботи з розвитку особистісного потенціалу порівняно з молодшими та старшими віковими групами?

В: Відмінності на рівні відповідальності. Тобто з малими ми більше граємо, ми їм потенційно завжди готуємо ситуацію виграшу. А у старших навпаки, ми їм кажемо, що ми «супермени», «гуманітарний спецназ», що ви унікальні в тому, що на перший погляд не видно що ми «супермени», але в середині в нас є те, що ми можемо захистити себе, свою родину, свою країну. Ще Баден-Пауелл казав, що країна сильна не силою зброї, а силою характеру своїх громадян. Тому ми у старших формуємо саме характер.

З: У яких сферах і як саме ви розвиваєте особистісний потенціал підлітків в Вашій скаутській громадській організації?

В: Духовний компонент розвиваємо через спілкування з носіями, духовними наставниками, отцями. Також в нас є проект «добре місто», тобто через допомогу, благодійність. І відвідуємо музеї, табори. Цікавимося про різні віросповідання. І бачимо, що між нами більше спільного ніж відмінного. Фізичний – ми бігаємо в будь-яку погоду, проводимо таборування, займаємось скелелазінням, готуємо собі їжу на вогнищі, виживаємо в екстремальних умовах, що фізично загартовує наше тіло і волю. Емоційний компонент – перш за все це вміння керувати своїми емоціями, вміння розуміти свої емоції. І про це все ми говоримо з дітьми. Проводимо дуже багато ігор, вправ, де ми говоримо про прийняття своїх емоцій, їх уміння розрізняти і керувати ними. Інтелектуальний розвиток – ми намагаємось приймати участь в різноманітних інтелектуальних конкурсах. Беремо участь в різноманітних олімпіадах. Соціальний – це вміння спілкуватись один з одним, програємо соціальні ситуації, з яким в реальному житті вони можуть зіткнутись.

З: Які труднощі виникають у Вашій організації в процесі реалізації заходів з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Не вистачає матеріалів: ігри, вправи, методичні розробки. Те що можна було взяти з полиць і користуватись. Також не має програми. Доступних міні занять, тренінгів для дорослих лідерів. Людських ресурсів також не вистачає. І підготовлених дорослих консультантів – фахівців з якоїсь справи, які могли навчити практичним навикам. Також не прописані виклики, челенджі, виховні пропозиції, ігри для дітей та підлітків, де можна було випробувати свої вміння.

З: Чого не вистачає/що потребує переосмислення, вдосконалення в контексті організації роботи з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Не вистачає єдиного організаційного планування в рамках однієї виховної мети, загальної для членів організації. Конкретних заходів, де ми б були зустрічатись, де б могли б розвиватись, аналізувати та планувати.

З: Яким чином і хто здійснює моніторинг/оцінку особистісного потенціалу підлітків?

В: Відверто оцінки і моніторингу ми не проводили, оскільки не має чітких критеріїв та механізмів її проведення.

З: Назвіть найважливіші умови для ефективної роботи скаутських громадських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Не вистачає щось на кшталт програми Джура Сокіл, яка існує в школах. Тобто скаутський рух повинен інтегруватись в освітньо – виховний процес. Існування програми, методичних розробок. І дуже не вистачає прописаної пропозиції для батьків. Не має точки входу на батьків. Потрібна ніша для батьків в нашій програмі.

Інтерв'юер: Дякую вам за відповіді, впевнена вони будуть корисними для нашого дослідження.

Оповідач 4: Мельничук Надія Олексіївна

Інтерв'юер: Сапіга Світлана Володимирівна

Текст інтерв'ю

З: Назвіть будь-ласка Ваше прізвище, ім'я, по батькові?

В: Мельничук Надія Олексіївна

З: Назвіть повну назву Вашого скаутського об'єднання?

В: Громадське об'єднання «Скауті Дніпра»

З: Скажіть коли було створено громадське об'єднання?

В: В скаутинг я потрапила в 1991 році. Ми займались туристичною діяльністю. Наш лідер шукав нові форми роботи з дітьми та молоддю, оскільки старі ідеали (піонеринг) рухнули. Одного разу в поїзді ми познайомились з скаутами з Росії, орюрівцями з Москви. Ми почали співпрацювати, поїхали до них, де і дізнались про основи, ідеї скаутингу. Довго потім переписувались. Повернувшись почали створювати скаутські групи, а в 1993 році, наш керівник Віктор Олександрович потрапив на тижневе навчання у Францію, де дізнався про скаутський метод, скаутську програму. Коли він повернувся провів тренінг з нами – лідерами. Ми прописали свою програму, розписали вікові групи. І в 1992 році ми були зареєстровані як обласна скаутська організація «Скіф». З 2003 року я відійшла від справ. Наш керівник в 2003 році пішов і створив свою скаутську групу «Пілігрим». В організації Скіф почався спад. Багато дітей виросло і пішли в самостійне життя. Частина активу організації прийняло рішення про вихід зі складу «СКІФ». В результаті

чого ми організували самостійне формування «СКІФ –ПЛЮС». І вже з 2007 року ми почали інтегруватись у Всеукраїнській скаутинг. Ми хотіли приєднуватись до скаутських організацій України. Але тільки в 2009 році під час поїздки НОСУ по регіонам для створення осередків, ми вирішили ввійти в обласний осередок. І зараз ми є членами Дніпропетровського обласного осередку як Об'єднання «Скаути Дніпра» .

З: Яка мета діяльності Вашого об'єднання?

В: Мета організації як і у всіх скаутів світу – всебічний розвиток особистості, виховання їх як гідних громадян своєї країни.

З: Які напрями діяльності Вашого об'єднання?

В: Це туристичний, екологічний, соціальний напрям, також працюємо над впровадженням і розвитком духовного напрямку

З: Скільки років Ви в скаутингу?

В: В скаутингу я вже 25 років.

З: Як розвиваєте ви особистісний потенціал членів Вашої скаутської організації?

В: Звичайно через елементи скаутського методу. Це унікальний інструмент, який дає можливість зробити розвиток особистості швидко і цікаво для підлітків. У колі друзів в патрулях, на природі, через підтримку дорослих лідерів, навчаючись через справу. І все це підтримується і мотивується символічною основою, тобто за кожне досягнення скаут отримує відповідну відзнаку на своїй однострій

З: Давайте зосередимось на вікових групах членів Вашої організації. Назвіть вікові межі та назви кожної з них?

В: 6–11 років – молодші скауты, 12–14 років – слідопити, 14–16 років – мандрівники, 16–18 років дослідники.

З: У чому полягає відмінність організації роботи з розвитку особистісного потенціалу порівняно з молодшими та старшими віковими групами?

В: Для молодших скаутів ми застосовуємо більш ігрову діяльність. Різноманітні пригоди та цікаві ігри, які відповідають віковим та фізіологічним особливостям молодшого шкільного віку. Для дітей підліткового віку акцент робиться на груповій роботі в патрулях. І діяльність побудована на викликах, які притаманні даному віку.

З: У яких сферах і як саме ви розвиваєте особистісний потенціал підлітків в Вашій скаутській громадській організації?

В: Ми намагаємось розвивати всі сфери розвитку, які закладені в скаутській системі виховання, а саме: фізичну, духовну, соціальну, вольову, емоційну, інтелектуальну. Всі ці сфери розвиваються через впровадження і реалізацію скаутського методу. Саме через 7 елементів скаутського методу – робота в команді, символічна основа, підтримка

дорослих, життя на природі, прогресивний розвиток, навчання через справу, дотримання Закону і Обіцянки.

З: Чого не вистачає/що потребує переосмислення, вдосконалення в контексті організації роботи з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Необхідність реалізації і впровадження єдиної, уніфікованої для всіх українських скаутів системи підготовки як дорослих так і дітей. Тобто розробка Програми, в яку б входили комплекси випробувань, спеціалізацій, викликів для скаутів і Каб-скаутів та розроблена програма підготовки дорослих лідерів, яких катастрофічно не вистачає в скаутингу.

З: Яким чином і хто здійснює моніторинг/оцінку особистісного потенціалу підлітків?

В: Поки з цим в нас складно. Нажаль не має єдиного розуміння як оцінювати, і за якими критеріями розвиток компонентів особистісного потенціалу підлітків. Поки ми спостерігаємо за розвитком і досягненнями того чи іншого скаута, і його досягнення в якихось спеціалізаціях, вмяннях і є оцінкою його особистісного зростання.

З: Назвіть найважливіші умови для ефективної роботи скаутських громадських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Потрібна програма і програма, в якій будуть блоки: Знаю. Вмію. Дію в аспектах 5 сфер розвитку особистості. Тобто повинні бути критерії, за якими підліток повинен відповідати по тій чи іншій сфері свого розвитку.

Інтерв'юер: Дякую вам за відповіді, впевнена вони будуть корисними для нашого дослідження.

Оповідач 5: Ємець Олександра Вікторівна

Інтерв'юер: Сапіга Світлана Володимирівна

Текст інтерв'ю

З: Назвіть будь-ласка Ваше прізвище, ім'я, по батькові?

В: Ємець Олександра Вікторівна

З: Назвіть повну назву Вашого скаутського об'єднання?

В: Дитяча громадська організація «Дитяча скаутська організація «Плай»

З: Скажіть коли було створено громадське об'єднання?

В: Наше об'єднання було створено в 1998 році. Група дітей з школи Святошинського району була учасниками збору-походу «Козацькими шляхами», потім влітку ми поїхали в табір «Витоки», який організовувала Спілка дитячих та юнацьких організацій «СПОК». Згодом прийнято рішення створити своє об'єднання в 1998 році і ми стали членами

Спілки дитячих та юнацьких організацій м. Києва «СПОК». А в 2011 році ми стали членами ВМГО «НОСУ».

З: *Яка мета діяльності Вашого об'єднання?*

В: *Всебічний та гармонійний розвиток особистості.*

З: *Які напрями діяльності Вашого об'єднання?*

В: *Напрями різноманітні, тому що в першу чергу це покращення самого себе і тому діти мають розуміти, що за допомогою скаутингу можуть багатьом речам навчитись і тому ми пропонуємо їм різні види діяльності – це і туристські походи, це відпочинок, оздоровлення, розвиток творчих потенціалів.*

З: *Скільки років Ви в скаутингу?*

В: *19 років.*

З: *Як розвиваєте ви особистісний потенціал членів Вашої скаутської організації?*

В: *Якщо говорити про розвиток особистісної сфери то це формування, загартування характеру. У нас є виховна система – скаутський метод. В ній є сім елементів: життя на природі, символічна основа, навчання через справу, підтримка дорослих, робота в команді, прогресивний розвиток. В кожному з цих елементів відбувається розвиток особистості.*

Також кожна дитина індивідуальна і проявляє себе по різному, але ми прагнемо до розвитку самостійності, відповідальності за свої вчинки. І це, наприклад, відбувається, коли ми виїжджаємо в літні наметові табори, де ми намагаємось, щоб кожна дитина брала на себе якусь роль: або відповідальність за приготування їжі, або бути патрульним лідером, або бути відповідальним за групове майно, тощо.

З: *Давайте зосередимось на вікових групах членів Вашої організації. Назвіть вікові межі та назви кожної з них?*

В: *10 – 11 років – скаути- Розвідники, 12–13 років – скаути – Слідопити, 14–15 років – скаути - Дослідники.*

З: *У чому полягає відмінність організації роботи з розвитку особистісного потенціалу порівняно з молодшими та старшими віковими групами?*

В: *Різниця існує: діти які прийшли в 11 років вони беруть участь у різних заходах, в основному іграх і випробуваннях, старші підлітки беруть участь в більш складних випробуваннях, відповідно до їх вікових особливостей.*

З: *У яких сферах і як саме ви розвиваєте особистісний потенціал підлітків в Вашій скаутській громадській організації?*

В: *Через 6 компонентів розвитку особистості – емоційний, духовний, соціальний, фізичний, інтелектуальний, вольовий. На жаль не має якихось певних критеріїв для того,*

щоб розуміти як розвиватись, в яких сферах і що розвивати більш активно, що менш активно. Всі діти індивідуально розвиваються, тому дуже важко зараз визначити до чого йти протягом скаутського року. Теоретично ми розуміємо, що треба розвивати гармонійно але інструменту, як визначати не має.

З: Які труднощі виникають у Вашій організації в процесі реалізації заходів з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Не має чітких критеріїв, за якими ми б могли оцінювати розвиток особистісного потенціалу, не має рекомендацій, програми. Повинні з'явитись якісь орієнтири, щоб ми могли щось зробити, щоб діти змогли проаналізувати себе, визначити свої дефіцити, визначити напрямки на подолання цих дефіцитів.

З: Чого не вистачає/що потребує переосмислення, вдосконалення в контексті організації роботи з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Необхідна програма, єдина для всіх осередків ВМГО «НОСУ», по розвитку підлітків. Програма яка буде дорожньою картою для кожного скаута по особистісному зростанню і заповненню його дефіцитів у якійсь зі сфер розвитку. Також ця програма повинна бути сучасною, цікавою і враховувати побажання та вікові та фізіологічні особливості підлітків.

З: Яким чином і хто здійснює моніторинг/оцінку особистісного потенціалу підлітків?

В: На сьогодні такого моніторингу і оцінки ми не проводили. Але на мою думку дитина самостійно повинна оцінювати свої досягнення та розвиток, можливо в кінці року на якомусь зборі або конкретному заході. Щодо моніторингу, для дитини моніторингом може бути отримання якоїсь відзнаки, нашивки, участь в заході, сам для себе він проводить цей моніторинг і оцінку протягом року. Можливо якась візуальна карта на якій він визначає свій прогрес.

З: Назвіть найважливіші умови для ефективної роботи скаутських громадських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Перше - ми повинні сформулювати чіткі цілі в для кожної вікової групи в скаутингу. Освітні цілі. Яка має бути особистість. До чого йти. Друге - критерії як оцінювати особистісне зростання. Структурована програма, щоб кожна дитина прийшла і зрозуміла, що вона може зробити, яку сферу розвивати. Тобто таку дорожню карту для кожного скаута.

Інтерв'юер: Дякую вам за відповіді, впевнена вони будуть корисними для нашого дослідження.

Оповідач 6: Ніколаєв Олексій Сергійович

Інтерв'юер: Сапіга Світлана Володимирівна

Текст інтерв'ю

З: Назвіть будь-ласка Ваше прізвище, ім'я, по батькові?

В: Ніколаєв Олексій Сергійович

З: Назвіть повну назву Вашого скаутського об'єднання?

В: Дитяча обласна організація «Слідопит»

З: Скажіть коли було створено громадське об'єднання?

В: Створились в 2001 році як громадська організація «Скаути Запорозжся» і були обласним осередком «АСУ» – Асоціації Скаутів України. Назва організації було обрано по аналогії з назвою територій, які перебували нижче порогів Дніпра – «Запорозжся». Засновником організації є Бородін Сергій Едуардович. Потім нам запропонували стати частиною Національної Організації Скаутів України, і в 2011 році ми офіційно стали членами ВМГО «НОСУ».

З: Яка мета діяльності Вашого об'єднання?

В: Мета – сприяти всебічному розвитку дітей та молоді через скаутський метод.

З: Які напрями діяльності Вашого об'єднання?

В: Напрями діяльності – туризм, краєзнавство, волонтерство, техніка виживання, підготовка лідерів самоврядування. Все це відображено в окремій програмі, яку я колись підготував для гурткової роботи. Я особисто розробив її спочатку на рік, потім на 2 роки. Вона мала назву «Скаутинг і краєзнавство», оскільки на нашу думку скаутинг близький до краєзнавства. Ця програма друкувалась в журналі «Позашкілля».

З: Скільки років Ви в скаутингу?

В: 17 років в скаутингу.

З: Як розвиваєте ви особистісний потенціал членів Вашої скаутської організації?

В: Це відбувається через цікаву діяльність, інтереси дитини, через колектив, спільну справу в колективі, де закріплюються дружні стосунки, вміння самоуправління, де формується розуміння, що таке покладання обов'язків і відповідальності за себе.

З: Давайте зосередимось на вікових групах членів Вашої організації. Назвіть вікові межі та назви кожної з них?

В: 10 – 16 років – скауты, з 16 років і старші – ровери.

З: У чому полягає відмінність організації роботи з розвитку особистісного потенціалу порівняно з молодшими та старшими віковими групами?

В: Діти підлітки, секції «скауты» беруть участь в освітній програмі як учасники, а Ровери беруть участь в проектній діяльності, вони допомагають нам організовувати, допомагати заходи, які є в нашій програмі.

З: У яких сферах і як саме ви розвиваєте особистісний потенціал підлітків в Вашій скаутській громадській організації?

В: Ми завжди більше розвивали фізичний і інтелектуальний компонент. Духовного розвитку у нас на жаль було дуже мало. Особливо якщо це стосується релігійного виховання. Можу лише сказати, що під час наших різноманітних заходів, походів, таборів, ми намагаємось формувати у дітей поняття про цінності: добро, дружба, милосердя, співчуття – що також на мою думку є духовним розвитком. Що стосується інтелектуального розвитку, ми беремо участь у різноманітних краєзнавчих конференціях, походах, потім творчо представляємо наші досягнення, наші дослідження і здобутки у формі презентацій на обласних конференціях. І через це формується інтелектуальний розвиток. Також до інтелектуального відноситься засвоєння скаутами вимог до спеціальностей і вмінь: «кухар», «медик», «турист» та ін.

З: Які труднощі виникають у Вашій організації в процесі реалізації заходів з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Одне з наших труднощів це те, що діти виростають і в них на все є своя думка. Вони дорослішають, починається конфлікт інтересів. Ми зіткнулись з тим, що в дорослих лідерів і Роверів не має загального розуміння як потрібно далі нам рухатись і розвиватись, хоча ми розуміємо, що потрібно давати можливість Роверам самостійно приймати рішення, але деколи важко прийняти те чи інше їх рішення. Для дорослих необхідна програма, де описується їх роль в житті організації. Ще одна проблема – це маленька кількість дорослих, які готові нам допомагати і розвивати скаутинг. Також серед труднощів – це нехватка ресурсів.

З: Чого не вистачає/що потребує переосмислення, вдосконалення в контексті організації роботи з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Одна з проблем на мою думку це іноді не компетентність наших дорослих лідерів, які не завжди підготовлені в таких напрямках як психологія, педагогіка, вікові та фізіологічні особливості дітей. На мою думку в скаутингу повинні працювати дорослі з відповідною освітою. Також іноді дорослі забувають мету і завдання скаутингу, для чого дорослі в скаутингу. Також треба вдосконалювати інформаційне поле про скаутинг. Також в нас не має єдиної освітньої цілі. Кожна організація на місцях працює за своїми програмами напрямками. Треба щось об'єднуюче – місія, програма.

З: Яким чином і хто здійснює моніторинг/оцінку особистісного потенціалу підлітків?

В: По кожній дитині конкретно моніторингу – не відбувається. Єдиний моніторинг особистісного розвитку в скаутингу, який в нас є – це досягнення дитини. Ми бачимо

тільки дитину успішну, а та дитина, яка себе ніяк не проявляє, ми, на жаль, ніяк не оцінюємо: що їм заважає, чого не вистачає для розвитку тієї чи іншої сфери діяльності.

З: Назвіть найважливіші умови для ефективної роботи скаутських громадських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: «1.Повинно бути налагоджено спілкування і контакт з дорослими лідерами, їх взаємозв'язок. Вони повинні бути вмотивовані займатись скаутингом. .2 Єдина програма для всіх членів ВМГО НОСУ, і вона повинна бути зрозуміла всім і перш за все скаутам – дітям, по-друге – для дорослих, які будуть займатись скаутингом. І вона повинна бути зрозуміла з точки зору освіти. 3. Інформаційна підтримка програми розвитку дітей в скаутингу, презентація її на рівні освітніх закладів. Популяризація, реклама скаутингу для створення сприятливих умов для розвитку в регіонах.

Інтерв'юер: Дякую вам за відповіді, впевнена вони будуть корисними для нашого дослідження.

Оповідач 7: Дика Вікторія Андріївна

Інтерв'юер: Сапіга Світлана Володимирівна

Текст інтерв'ю

З: Назвіть будь-ласка Ваше прізвище, ім'я, по батькові?

В: Дика Вікторія Андріївна.

З: Назвіть повну назву Вашого скаутського об'єднання?

В: Громадська організація «Студентська організація українських скаутів (ГО «СОУС»).

З: Скажіть коли було створено громадське об'єднання?

В: Ми київська міська організація. В свій час я працювала в Університеті «Україна» і запрошувала студентів до участі у заходах, акціях які організовували різноманітні скаутські організації. . Потім студентський актив виступив з ініціативою створення в Університеті своєї скаутської організації, щоб інтегруватись у всеукраїнський скаутський рух. Так в 2009 році створилась Студентська Організація Українських Скаутів «СОУС». Спочатку це були студенти, потім ми почали працювати з віковою групою скаутів від 6 років, також є і підлітки в організації.

З: Яка мета діяльності Вашого об'єднання?

В: Мета – як і мета всіх скаутів світу – це створення умов для всебічного розвитку людини. Будувати діяльність так, щоб людина любого віку могла реалізовувати свої потреби і потенціали.

З: Які напрями діяльності Вашого об'єднання?

В: «Один із головних – це соціальне служіння, реалізація проектів допомоги різним категоріям населення, наприклад допомога притулкам для тварин другий напрям – це туризм – піший, гірський, водний та організація таборування. Вивчаємо краєзнавство, створюємо маршрути і подорожуємо в залежності від пори року. Майже у всі сезони у нас є походи і табори. Ще один з цікавих напрямів діяльності – це інтеграція в скаутських рух дітей та молодь з інвалідністю, зокрема ми працюємо з дітьми з аутизмом.» Взагалі можна сказати, що кожен з елементів скаутського методу і є напрям діяльності нашої скаутської організації. Але ми намагаємось адаптувати ці елементи під сучасні виклики та потреби».

З: Скільки років Ви в скаутингу?

В: Я 22 роки в скаутингу.

З: Як розвиваєте ви особистісний потенціал членів Вашої скаутської організації?

В: Перший принцип розвитку особистісного потенціалу – це особистий приклад дорослих лідерів і батьків. Ми дуже тісно спілкуємось і співпрацюємо з батьками, і ми просимо батьків також дотримуватись скаутських принципів і скаутського закону, що буде прикладом для дітей. Другий принцип – це урахування вікових і фізіологічних особливостей і потреб дітей, саме з урахуванням цих потреб будуємо свою діяльність, і це на мою думку сприяє ефективному розвитку потенціалу. Третій принцип – це різноманітність різних напрямків діяльності і їх варіативність. Не тільки одні походи, або одні концерти. Ми намагаємось будувати свою діяльність з урахуванням побажань дітей, які активності і які напрями вони хотіли б реалізувати».

З: Давайте зосередимось на вікових групах членів Вашої організації. Назвіть вікові межі та назви кожної з них?

В: 6 – 10 років Згряя Каб–скаутів, 11–16 років – Скаути, з 16 років це - команда Роверів.

З: У чому полягає відмінність організації роботи з розвитку особистісного потенціалу порівняно з молодшими та старшими віковими групами?

В: Звичайно є відмінності в роботі з маленькими скаутами, підлітками і старшими. Підлітковий вік – це в нас вже сформовані патрулі, команди. Це сталий колектив. І відповідно програму ми будуємо для патрулів. Каб – скаути це одна велика команда – згряя, з якої ми формуємо організовані патрулі. І основна діяльність з молодшими скаутами – це гра. Старших скаутів ми залучаємо до роботи з молодшими, і організовуємо для них проекту діяльність».

З: У яких сферах і як саме ви розвиваєте особистісний потенціал підлітків в Вашій скаутській громадській організації?

В: Найбільш ми розвиваємо такі компоненти – Інтелектуальний – це організація краєзнавчої, екскурсійної роботи, соціальну сферу розвиваємо через соціальне служіння і добрі вчинки. Також ми працюємо, як я вже казала, з дітками з інвалідністю. Один з них вже склав скаутську обіцянку. Свою програму ми адаптуємо для дітей з аутизмом. Таким чином виховуємо доброту, співчуття, любов до ближнього. Також на мою думку духовний компонент – це контакт з природою, вміння жити в гармонії з природою, це формується під час походів, таборування».

З: Які труднощі виникають у Вашій організації в процесі реалізації заходів з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Одна з наших проблем це те, що всі члени нашої організації проживають в різних куточках нашого міста. Тому збиратись дуже часто в нас не має можливостей, збираємось лише раз на тиждень у вихідні. І це ускладнює систематичну роботу по розвитку дітей, їх постійне стимулювання та заохочення. Тобто не має систематичної роботи з усіма. Також є труднощі серед підготовки дорослих. Їх мало. Ровери виростають і багато з них іде з організації, влаштовує особисте життя. Постійно потрібно вчити нових».

З: Чого не вистачає/що потребує переосмислення, вдосконалення в контексті організації роботи з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: На мою думку програми постійно потребують переосмислення і вдосконалення, оскільки в світі все змінюється. Форми та методи потрібно переглядати на мою думку кожні 2 роки. Навіть ті форми на яких вчилась я, це для мене колосальний досвід, але я розумію, що для сучасних дітей ці форми вже не будуть актуальними і цікавими. Тому треба шукати нові форми, які будуть цікаві дітям. Тому на мою думку важливо до проектування програм по розвитку потенціалу залучати молодь та підлітків, тоді програми будуть актуальними і сучасними.

З: Яким чином і хто здійснює моніторинг/оцінку особистісного потенціалу підлітків?

В: Оцінку здійснюю не я особисто. Оцінка розвитку відбувається в колективі, патрулі. Колектив приймає рішення щодо нагородження та стимулювання того чи іншого члена організації. І це відбувається протягом року.

З: Назвіть найважливіші умови для ефективної роботи скаутських громадських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Я б виділила такі умови – це створення умов для систематичної, постійної роботи з патрулями, районні скаутські центри за місцем проживання. Друге – підготовка вмотивованих дорослих. Та третє – творення єдиної програми з урахуванням вікових особливостей та адаптації скаутського методу до сучасних викликів та умов.

Інтерв'юер: Дякую вам за відповіді, впевнена вони будуть корисними для нашого дослідження.

Оповідач 8: Чернишова Аліна Олександрівна

Інтерв'юер: Сапіга Світлана Володимирівна

Текст інтерв'ю

З: Назвіть будь-ласка Ваше прізвище, ім'я, по батькові?

В: Чернишова Аліна Олександрівна

З: Назвіть повну назву Вашого скаутського об'єднання?

В: Молодіжна громадська організація «Молодіжне об'єднання «Скаути Києва»

З: Скажіть коли було створено громадське об'єднання?

В: Наше громадське об'єднання було створене 22 вересня 2009 року. Засновниками Молодіжного Об'єднання «Скаути Києва» є троє молодих лідерів. Організацію було створено в період активного реформування скаутського руху в Україні.

З: Яка мета діяльності Вашого об'єднання?

В: Метою діяльності Організації є задоволення та захист правових, соціальних, творчих, культурних, економічних, спортивних та інших прав та інтересів своїх членів, розвиток громадської активності та сприяння розвитку скаутського руху.

З: Які напрями діяльності Вашого об'єднання?

В: Напрямами діяльності нашої організації є створення сприятливих умов для розвитку дітей та молоді як особистостей та відповідальних громадян України; розкриття їх фізичного, емоційного, інтелектуального, соціального та духовного потенціалу; сприяння навчанню та вихованню молоді, розвиток нетрадиційних форм освіти та виховання; сприяння організації взаємодії молодіжних колективів, громадських організацій, державних та недержавних установ, організацій, об'єднань тощо, спрямованої на розвиток молодіжного руху в Україні; участь у благодійній діяльності; участь у розробці та реалізації соціальних проектів, програм, заходів, організація культурно - дозвілєвої та оздоровчої діяльності; організація дитячого відпочинку, оздоровлення, дозвілля; пропаганда здорового способу життя, розвиток інтелектуальних і спортивних здібностей молоді».

З: Скільки років Ви в скаутингу?

В: 21 рік.

З: Як розвиваєте ви особистісний потенціал членів Вашої скаутської організації?

В: По-перше, не заважаю експериментувати, по-друге – вірю в кожного, по-третє – в різний спосіб: технічно, інтелектуально, інколи, навіть матеріально допомагаю в

реалізації ідей, проектів, задумів. Ми намагаємося знайти спосіб реалізації умінням кожного з наших членів, як маленького каб-скаута, так і дорослого лідера.

З: Давайте зосередимось на вікових групах членів Вашої організації. Назвіть вікові межі та назви кожної з них?

В: 6-10 років – молодші скаути (каб-скаути), 11-17 років - скаути, 18-21 – ровери, 18+ - дорослі лідери.

З: У яких сферах і як саме ви розвиваєте особистісний потенціал підлітків в Вашій скаутській громадській організації?

В: Розвиваємо всі компоненти,, оперативно реагуючи на запити підлітків.

З: Які труднощі виникають у Вашій організації в процесі реалізації заходів з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Брак дорослих лідерів, які є не лише вузькопрофільними спеціалістами, а й мають розуміння про те, що таке скаутинг, готові організовувати свою практичну діяльність з підростаючим поколінням, згідно з місією скаутського руху. Відсутність єдиної апробованої програми (пропозиції) для різних вікових категорій.

З: Чого не вистачає/що потребує переосмислення, вдосконалення в контексті організації роботи з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Перелік пропозицій, які формує скаутинг, для того, щоб бути конкурентоспроможним, він має бути цікавим, насиченим, якщо можна так сказати – заінтригувати підлітка, показати свою ресурсну здатність, яку можна використати для свого саморозвитку.

З: Яким чином і хто здійснює моніторинг/оцінку особистісного потенціалу підлітків?

В: Групи однолітків, за участі дорослого лідера, батьків. Маємо практику створення індивідуальних планів саморозвитку, які систематично (двічі на рік) аналізуємо та корегуємо. Ініціатива має виходити від самих підлітків.

З: Назвіть найважливіші умови для ефективної роботи скаутських громадських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків?

В: Час, підтримка, співпраця, довіра, єдиний вектор діяльності.

Інтерв'юер: Дякую вам за відповіді, впевнена вони будуть корисними для нашого дослідження.

Додаток Ж

Опитувальник для підлітків-скаутів із діагностики розвитку особистісного потенціалу

Шановний друже!

Ми хочемо тобі запропонувати поміркувати над своїм життям та визначити ті сфери твого розвитку, які потребують твоєї уваги, аби гармонійно зростати в своєму скаутському об'єднанні.

Що для цього потрібно? Перед тобою опитувальник, який складається з 60 питань, в кожному з яких по три твердження. Тобі необхідно прочитати ці твердження і визначитись, яке одне з трьох тверджень найбільше характеризує тебе на цей момент часу. Коли обереш це твердження, то постав позначку напроти нього.

Дякуємо тобі за співпрацю! Успіху!

Прізвище, ім'я, по батькові _____

Скільки тобі років

- ☐ 11
- ☐ 12
- ☐ 13
- ☐ 14
- ☐ 15
- ☐ 16

Твоя стать

- ☐ Чоловік
- ☐ Жінка

Скільки часу ти у скаутингу?

- ☐ До року
- ☐ Від року до трьох
- ☐ Більше трьох

Вкажи назву свого скаутського об'єднання _____

Фізичний компонент

У кожному з варіантів міститься по три твердження. Тобі необхідно прочитати ці твердження і визначитись, яке одне з трьох тверджень найбільше характеризує тебе на сьогодні. Коли ти обереш це твердження, постав позначку напроти нього.

1.1

- a. Я не знаю, які фізіологічні зміни відбуваються в моєму тілі.
- b. Я помічаю зміни, що відбуваються з моїм тілом, та можу пояснити їх.
- c. Я помічаю зміни, що відбуваються в моєму тілі, однак не можу пояснити їх.

1.2.

- a. Я дбаю про свій зовнішній вигляд і свою чистоту, та регулярно дотримуюсь правил гігієни.
- b. Я слідкую за своїм зовнішнім виглядом, але іноді забуваю про щоденні процедури по дотриманню чистоти та гігієни тіла.
- c. Мій зовнішній вигляд мене влаштовує, я не приділяю великої уваги правилам дотримання гігієни.

1.3.

- a. Я не зважаю на свій раціон харчування. Вживаю те, що мені подобається, хоч це може й бути шкідливим.
- b. Я дотримуюсь збалансованого та здорового харчування, не вживаю шкідливої для організму їжі.
- c. Я знаю про корисні і не корисні продукти харчування, але час від часу вживаю продукти, які не несуть користь моєму організму.

1.4.

- a. Я розумію, що несу відповідальність за розвиток свого тіла, але зазвичай не виконую дії для його гармонійного розвитку.
- b. Моє тіло може розвиватися гармонійно саме собою, без моїх додаткових зусиль.
- c. Я намагаюся бути взірцем для скаутів свого гурта, я відповідально ставлюсь до розвитку свого тіла.

1.5.

- a. Я загартовую своє тіло.
- b. Я знаю, що таке загартування, але я ще не готовий до таких процедур.
- c. Я не загартовую своє тіло, бо я вважаю себе достатньо здоровим.

1.6.

- d. У мене немає розпорядку дня, я не планую свій день заздалегідь.
- e. Я планую свій день в залежності від мого настрою або певних обставин.
- f. Я вмію правильно розподілити час для навчання і відпочинку без шкоди для мого здоров'я та розвитку.

1.7.

- a. Я регулярно займаюся фізичними вправами і (або) спортом.
- b. Я час від часу (не систематично) займаюся фізичними вправами і (або) спортом.
- c. Я віддаю перевагу комп'ютерним іграм, спілкуванню в соціальних мережах більше, ніж рухливим розвагам, фізичним вправам та спорту.

1.8.

- a. Я не регулярно беру участь у походах, таборуваннях, іграх на природі, мало буваю на свіжому повітрі.
- b. Я часто беру участь у походах, таборуваннях, іграх на природі, регулярно буваю на свіжому повітрі для зміцнення власного здоров'я.
- c. Я не беру участь у походах, таборуваннях, іграх на природі, мало буваю на свіжому повітрі.

1.9.

- a. Я не вживаю ніяких наркотичних речовин та алкоголю, енергетиків, не палю, але відчуваю, що вплив певних факторів чи людей може мене підштовхнути до спроби вживання.

- b. Я не вживаю наркотичних речовин та алкоголю, енергетиків, не палю та власним прикладом пропагую здоровий спосіб життя, ніхто і ніщо не вплине на мою позицію.
- c. Я практикую вживання певних психоактивних речовин (наркотиків, алкоголю, енергетиків, цигарок).

1.10.

- a. Я не завжди дотримуюсь правил техніки безпеки під час участі у фізичній діяльності, походах, таборуваннях та мало знаю про поведінку під час виникнення стихійного лиха.
- b. Мої знання зовсім поверхові, щодо правил з техніки безпеки під час участі у фізичній діяльності, походах, таборуваннях і я не володію інформацією що робити у разі виникнення стихійного лиха.
- c. Я знаю і дотримуюсь правил техніки безпеки під час участі у фізичній діяльності, походах, таборуваннях та знаю про поведінку та дії під час виникнення стихійного лиха.

Інтелектуальний компонент

У кожному з варіантів міститься по три твердження. Тобі необхідно прочитати ці твердження і визначитись, яке одне з трьох тверджень найбільше характеризує тебе на сьогодні. Коли ти обереш це твердження, постав позначку напроти нього.

2.1.

- a. Я не вважаю за потрібне застосовувати теоретичні знання на практиці, краще дізнатись, ще чогось більшого за цей час.
- b. Отримані знання я завжди застосовую на практиці, намагаюся поділитися знаннями та навичками з іншими.
- c. Я перевіряю на практиці лише ті знання, які вважаю за потрібні.

2.2.

- a. Мені цікаве нове лише тоді, коли мені не вистачає певного знання для успішного виконання завдання.
- b. Я допитливий, мені цікаво дізнаватися самостійно про невідоме, вчитися новому.
- c. Мені цілком вистачає знань, які я отримую у навчальному закладі.

2.3.

- a. Я вмію розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію та бажання інших людей.
- b. Мені важко розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію та бажання інших людей.
- c. Я не вмію розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію та бажання інших людей.

2.4.

- a. Я виконую роботу згідно вимог, вважаю, що будь-яке відхилення від вимог це зайвий клопіт, або ж це може призвести до неочікуваних наслідків.
- b. Я виконую завдання творчо, намагаюся виконати роботу так, аби вона вигідно вирізнялася від інших та творчо можу представити результати своєї роботи.
- c. Я виконую роботу згідно вимог, не пропоную творчих ідей, надихаюся творчістю інших.

2.5.

- a. Я піддаю критичному аналізу усе, що відбувається навколо мене, намагаюся мати власний погляд на речі та події, але мені важко озвучити свою позицію іншим.

- b. Частіше я йду за іншими, роблю як інші, довіряю їхнім переконанням, не піддаю їх аналізу та критиці.
- c. Я піддаю критичному аналізу усе, що відбувається навколо мене, намагаюся мати власний погляд на речі та події, я можу вільно озвучити свою позицію іншим.

2.6.

- a. Я можу пропонувати такі ідеї та проекти, які покращують благополуччя моєї громади, країни, планети.
- b. Мені важко мислити глобально, розробляючи такі ідеї та проекти, які б покращували благополуччя моєї громади, країни, планети
- c. Я не вмію пропонувати такі ідеї та проекти, які покращують благополуччя моєї громади, країни, планети.

2.7.

- a. Я вмію шукати, розрізняти необхідну мені інформацію та безпечно користуватись сучасними інформаційними технологіями, створюю власний інформаційний продукт, який популяризує принципи скаутського життя, та розміщую його у медіапросторі.
- b. Я використовую сучасні інформаційні засоби для розваг та спілкування у соціальних мережах.
- c. Я вмію шукати, розрізняти необхідну мені інформацію та безпечно користуватись сучасними інформаційними технологіями.

2.8.

- a. Я не пропоную новаторських ідей, віддаючи перевагу вже відомим способам виконання завдань.
- b. Я вдосконалюю світ навколо себе, пропонуючи новаторські ідеї, шукаючи нестандартні підходи до виконання завдань.
- c. Я можу запропонувати новаторську ідею лише тоді, коли в цьому є необхідність.

2.9.

- a. Мені важко самому передбачити наслідки своїх дій та вчинків.
- b. Я завжди передбачаю можливі наслідки своїх дій та вчинків.
- c. Я не замислююся над наслідками своїх дій та вчинків.

2.10.

- a. Я повільно (порівняно з іншими членами патруля) знаходжу правильні рішення до різних завдань, але постійно вправляюсь у розвитку своєї кмітливості.
- b. Я швидко знаходжу правильні рішення до різних завдань, постійно вправляюсь у розвитку своєї кмітливості.
- c. Я повільно (порівняно з іншими членами патруля) знаходжу правильні рішення до різних завдань, та зовсім не вправляюсь у розвитку своєї кмітливості.

Вольовий компонент

У кожному з варіантів міститься по три твердження. Тобі необхідно прочитати ці твердження і визначитись, яке одне з трьох тверджень найбільше характеризує тебе на сьогодні. Коли ти обереш це твердження, постав позначку напроти нього.

3.1.

- a. Мені не вдається бути відповідальним за взяті на себе зобов'язання, за свій розвиток.
- b. Я намагаюсь бути відповідальним за взяті на себе зобов'язання, за свій розвиток.
- c. Я несу повну відповідальність за взяті на себе зобов'язання, за свій розвиток.

3.2.

- a. Я намагаюся бути цілеспрямованою особистістю, але поставивши цілі, часто не доводжу справу до кінця – не досягаю їх.
- b. Мені важко ставити цілі і досягати їх.
- c. Я цілеспрямована особистість, я ставлю цілі та досягаю їх.

3.3.

- a. Я зовсім не наполеглива людина, мені важко протистояти зовнішнім обставинам.
- b. Я наполеглива особистість, але часто обставини вище моїх сил, я вимушений під їх впливом полишити справу, або відкласти її до кращих часів.
- c. Я наполеглива особистість, не дозволяю обставинам керувати собою, а сам скеровую себе в будь-яких обставинах.

3.4.

- a. Я намагаюсь бути хазяйновитим у побуті, до однострою, групового та індивідуального майна. Але це мені не завжди вдається.
- b. Я неуважний у побуті, до однострою, групового та індивідуального майна. Мені важко тримати все в порядку.
- c. Я уважна і хазяйновита людина. Також я уважний у побуті: до однострою, групового та індивідуального майна.

3.5.

- a. Я у всьому знаходжу позитив і знаю, що з будь-якої ситуації можна знайти вихід.
- b. Я швидше песиміст, ніж оптиміст.
- c. Мені складно лишатися оптимістом в нестандартних ситуаціях.

3.6.

- a. Я намагаюся створювати атмосферу життєрадісності у своєму патрулі.
- b. Я створюю атмосферу життєрадісності у своєму патрулі.
- c. Я не вмію створювати атмосферу життєрадісності у своєму патрулі.

3.7.

- a. Я не ощадлива людина, не вмію раціонально використовувати ресурси.
- b. Я ощадлива людина, я вмію раціонально використовувати ресурси.
- c. Інколи мені кажуть, що я не вмію раціонально використовувати ресурси.

3.8.

- a. Я ніколи не приймаю невиважених рішень. Я шукаю як мінімум 3 альтернативні варіанти рішень перед тим, як обрати найдоцільніше, завжди зважаючи на їхні наслідки.
- b. Я часто імпульсивно приймаю рішення, не шукаючи альтернативних варіантів перед тим, як обрати найдоцільніше, не думаючи про їхні наслідки.
- c. Мені дуже складно приймати рішення. Мені легше долучитися до прийняття групового рішення, аби не брати на себе цю відповідальність.

3.9.

- a. Мені важко ставити мету та розділяти її на конкретні завдання, підбирати шляхи їх досягнення, оцінювати успішність їх виконання.
- b. Я не вмію ставити мету та розподіляти її на конкретні завдання, підбирати шляхи їх досягнення, оцінювати успішність їх виконання.
- c. Я вмію ставити мету та розділяти її на конкретні завдання, підбирати шляхи їх досягнення, оцінювати успішність їх виконання.

3.10.

- a. Я не аналізую своє життя, свої вчинки та цінності, не порівнюю їх із скаутськими обіцянкою та законом.
- b. Я інколи аналізую своє життя, свої вчинки та цінності, та інколи порівнюю їх із скаутськими обіцянкою та законом.
- c. Я систематично аналізую своє життя, свої вчинки та цінності, порівнюю їх із скаутськими обіцянкою та законом.

Емоційний компонент

У кожному з варіантів міститься по три твердження. Тобі необхідно прочитати ці твердження і визначитись, яке одне з трьох тверджень найбільше характеризує тебе на сьогодні. Коли ти обереш це твердження, постав позначку напроти нього.

4.1.

- a. Я не завжди усвідомлюю, чому я реаую так, або інакше в тих, чи інших ситуаціях.
- b. Я не усвідомлюю, чому я реаую так, або інакше в тих, чи інших ситуаціях.
- c. Я усвідомлюю, чому я реаую так, або інакше в тих, чи інших ситуаціях.

4.2.

- a. Я вмію управляти, регулювати та контролювати свої емоції.
- b. Я не вмію управляти, регулювати та контролювати свої емоції.
- c. Я не завжди управляю, регулюю та контролюю свої емоції.

4.3.

- a. Я не сприймаю критику, вона мене дуже ображає, але думка інших мені важлива.
- b. Я не прислуховуюсь до думки інших людей, а особливо, якщо це критика на мою адресу.
- c. Я прислуховуюсь до думки інших людей, навіть якщо це критика на мою адресу, готовий обговорити її у спокійному тоні та взяти її до уваги.

4.4.

- a. Я не уважний до емоцій і переживань інших, я не можу здогадатися, що відчуває інша людина і чи потребує вона моєї підтримки.
- b. Я часто не уважний до емоцій і переживань інших, я розділю переживання іншої людини, якщо вона звернеться до мене за підтримкою.
- c. Я чутлива людина, уважна до емоцій і переживань інших, мені важливо розділити переживання іншого, якщо я відчуваю, що ця людина потребує моєї підтримки.

4.5.

- a. Я відданий своїм друзям, в той же час, не припиняю відносин і ніколи не буду мстити тим, хто мене образив.
- b. Мені важко бути відданим одним і тим самим людям, в моєму житті багато друзів, я, зазвичай, не знаю як мені вчинити стосовно тих, хто мене ображає.
- c. Я часто змінюю друзів, а тим, хто мене образив чи зрадив, я відповідаю тим же.

4.6.

- a. Мені складно керувати своїми емоціями та емоціями інших людей з метою вирішення практичних завдань.
- b. Я не маю бажання та не вмію керувати своїми емоціями та емоціями інших людей з метою вирішення практичних завдань.
- c. Я маю бажання та вмію керувати своїми емоціями та емоціями інших людей з метою вирішення практичних завдань.

4.7.

- a. У ситуації, яка вимагає високої концентрації та тверезої оцінки, я гублюся, оскільки мої емоції беруть гору наді мною.
- b. У ситуації, яка вимагає високої концентрації та тверезої оцінки, я витрачаю багато часу на концентрацію на виконанні завдання, долаючи емоції, які цьому заважають.
- c. У ситуації, яка вимагає високої концентрації та тверезої оцінки, я завжди швидко сконцентруюся на виконанні завдання, не дозволяючи емоціям взяти гору наді мною.

4.8.

- a. Коли я роздратований, коли немає сил терпіти несправедливість, я ніколи не дозволяю розгніватися, зазвичай я практикую техніки, які дозволяють мені здолати його у формі, яка не зашкодить іншим.
- b. Коли я роздратований, коли немає сил терпіти несправедливість, я дуже гніваюсь. Цей гнів може зашкодити не тільки мені, а й іншим. Але я не шкодую про це.
- c. Коли я роздратований, коли немає сил терпіти несправедливість, я дуже гніваюсь. Цей гнів може зашкодити не тільки мені, а й іншим. Я потім сильно переживаю за це, шкодую, що не вчинив інакше.

4.9.

- a. Я часто не розумію причини поведінки інших людей, але хочу розуміти, що спонукало людину до певних реакцій.
- b. Я розумію причини поведінки інших людей, завжди намагаюся зрозуміти, що спонукало людину до певних реакцій, не засуджую за це, готовий до діалогу.
- c. Я не розумію причини поведінки інших людей, не хочу розуміти, що спонукало людину до певних реакцій, кожний тепер сам за себе.

4.10.

- a. Я не відкритий до інших, я боюся виявляти свої справжні емоції, я маніпулюю іншими людьми.
- b. Я відкритий до інших, але я боюся виявляти свої справжні емоції, я інколи маніпулюю іншими людьми.
- c. Я відкритий до інших, я чесний у виявленні своїх емоцій, я не маніпулюю іншими людьми.

Соціальний компонент

У кожному з варіантів міститься по три твердження. Тобі необхідно прочитати ці твердження і визначитись, яке одне з трьох тверджень найбільше характеризує тебе на сьогодні. Коли ти обереш це твердження, постав позначку напроти нього.

5.1.

- a. Я легко пристосовуюся до нових умов, колективу, нових людей.
- b. Я б хотів би швидше пристосовуватися до нових умов, колективу, нових людей.
- c. Я важко пристосовуюся до нових умов, колективу, нових людей.

5.2.

- a. Я беру участь у ініціативах та проектах, що сприяють покращенню благополуччя громади і / або країни, планети, та впроваджую їх.
- b. Я соціально не активний.
- c. Я ініціюю дії, проекти, що сприяють покращенню благополуччя громади і / або країни, планети, та впроваджую їх.

5.3.

- a. Я здійснюю волонтерські проекти та діяльність, ініційовані іншими.
- b. Я ініціюю та впроваджую волонтерські проекти та діяльність.
- c. Я не займаюся волонтерською діяльністю

5.4.

- a. Я вмію запобігати конфліктам та застосовувати на практиці техніки їх розв'язання.
- b. Я не знаю, як запобігати конфліктам, та не вмію ці знання застосовувати на практиці.
- c. Я знаю, як запобігати конфліктам та техніки їх розв'язання, але не вмію ці знання застосовувати на практиці.

5.5.

- a. Я завжди поділяю думку та позицію більшості.
- b. Я завжди маю власну позицію, власну думку, готовий її захищати, навіть, якщо вона відмінна від думки і позиції більшості.
- c. Я не готовий захищати власну думку або позицію, якщо вона відмінна від думки більшості.

5.6.

- a. Я не беру участі у діяльності свого патруля.
- b. Я беру участь лише у тих заходах свого патруля, які мені цікаві.
- c. Я завжди беру участь у всіх заходах свого патруля.

5.7.

- a. Якщо буде потрібно, я зможу взяти відповідальність за свій патруль, проекти.
- b. Я не готовий брати на себе відповідальність за свій патруль, проекти.
- c. Я завжди беру відповідальність за свій патруль, проекти.

5.8.

- a. Я готовий бути лідером скаутського патруля, гурта.
- b. Я не готовий бути лідером скаутського патруля, гурта.
- c. Я категорично не хочу бути лідером скаутського патруля, гурта.

5.9.

- a. Я не можу працювати в команді, я віддаю перевагу роботі самотійно.
- b. Мені важко працювати в команді, особливо тоді, коли моя точка зору відрізняється від інших, мені важко шукати компроміс.
- c. Я вмію працювати в команді, шукати компроміс у спірних питаннях, прислуховуюсь до думки інших, підтримую командний дух.

5.10.

- a. Мої дії та вчинки впливають на моє подальше життя, але не завжди впливають на розвиток моєї громади, країни, планети, сприяють миру та взаєморозумінню.
- b. Мої дії та вчинки – це моє власне життя, вони зовсім не впливають на розвиток моєї громади, країни, планети, сприяють миру та взаєморозумінню.
- c. Я намагаюся всі дії та вчинки робити такими, що позитивно впливають на розвиток моєї громади, країни, планети, сприяють миру та взаєморозумінню.

Духовний компонент

У кожному з варіантів міститься по три твердження. Тобі необхідно прочитати ці твердження і визначитись, яке одне з трьох тверджень найбільше характеризує тебе на сьогодні. Коли ти обереш це твердження, постав позначку напроти нього.

6.1.

- a. Я на справі доводжу свою вірність Батьківщині – своїми добрими справами, розмовляю українською мовою, дотримуюся національних традицій, усвідомлюючи, що це ознака національної ідентичності.
- b. Я не вважаю, що маю розмовляти українською мовою, не знаю про українські традиції, або ж не дотримуюсь них, однак я люблю свою Батьківщину.
- c. Я люблю свою Батьківщину, доводжу їй свою вірність добрими справами, але не розмовляю у побуті українською мовою, майже не дотримуюся національних традицій, не усвідомлюючи, що це ознака національної ідентичності.

6.2.

- a. Я мало знаю про свою релігію та її закони, не намагаюся розвивати себе у цьому напрямку.
- b. Я намагаюся бути вірним Богу, але мало знаю про закони та канони своєї релігії, однак намагаюся ставати кращим, любити людей.
- c. Я намагаюся бути вірним Богу, дотримуватися законів та канонів своєї релігії, ставати кращим, любити людей.

6.3.

- a. Я не дотримуюсь (або не в повній мірі) скаутської Обіцянки та Закону.
- b. Я дотримуюся скаутської Обіцянки та Закону.
- c. Я намагаюся дотримуватися скаутської Обіцянки та Закону, але мені це не завжди вдається.

6.4.

- a. Я знаю, що скаут робить добру справу щодня, але з різних причин не дотримуюсь цього правила.
- b. Я не знаю, що скаут робить добру справу щодня.
- c. Я щоденно роблю вчинки та \ або справи, які укріплюють віру людей в добро та спонукають до наслідування.

6.5.

- a. Я не готовий допомагати іншим з різних причин.
- b. Я милосердна людина, але часто не знаю, як мені допомогти тим, хто опинився у скрутній ситуації, біді.
- c. Я милосердна людина, не пройду осторонь чужої біди, шукатиму способи допомоги людям, які потребують її.

6.6.

- a. Я знаю найважливіші для мене та скаутської групи загальнолюдські цінності, поважаю та дотримуюся їх.
- b. Я знаю найважливіші для мене та скаутської групи загальнолюдські цінності.
- c. Я не знаю найважливіші для мене та скаутської групи загальнолюдські цінності.

6.7.

- a. Я завжди прагну справедливості, оцінюючи ситуацію, людей та їхні вчинки, вислуховуючи різні точки зору, приймаючи рішення, виборюючи справедливість.
- b. Справедливість – це не завжди найголовніше, можна на деякі речі і вчинки закрити очі, бо головне – зберегти добрі стосунки та хороший настрій. Є ситуації, де досягти справедливості неможливо.
- c. Справедливість у кожного своя. Шукати її – справа безглузда.

6.8.

- a. Трапляються факти того, що я насміхаюся з осіб, відмінних від мене, або ж я можу уникати спілкування з ними, а якщо інші дискримінують і цькують таких людей, я не стаю на їхній захист.
- b. Я сприймаю людей такими, якими вони є, я не насміхаюся з осіб, відмінних від мене, а якщо зустрічаюся з дискримінацією і цькуванням, то, нажаль, не стаю на захист таких осіб.
- c. Я сприймаю людей такими, якими вони є, я не насміхаюся з осіб, відмінних від мене, а якщо зустрічаюся з дискримінацією і цькуванням, то роблю все можливе, аби цієї несправедливості не було.

6.9.

- a. Я частіше нечесний з собою та / або іншими незалежно від того, чи шкодить це мені.
- b. Я чесний з собою та / або іншими, але у випадках, коли це може зашкодити мені, я, нажаль, порушу принцип «Скаут чесний».
- c. Я завжди чесний з собою та іншими, навіть у випадках, коли це може зашкодити мені.

6.10.

- a. Я не аналізую свої переживання, вчинки, не вважаю за потрібне досліджувати свій внутрішній світ і прислухатись до себе.
- b. Я рідко прислухаюсь до своїх почуттів, переживань, досліджую свої дії й вчинки, аналізую та прогножую майбутнє за принципом «щоб було б, якби...».
- c. Я досліджую свій внутрішній світ, намагаюсь постійно прислухатись до себе, досліджувати свої переживання свої дії та вчинки в минулому, аналізувати і прогнозувати майбутнє за принципом «щоб було б, якби...».

Додаток Ж1

Картка спостереження розвитку особистісного потенціалу підлітка

Дата проведення спостереження _____

П.І. підлітка _____

№	Зміст спостереження	Не спостерігається	Іноді	Часто	Примітка
1	Емоційний розвиток				
	Вміє розрізняти власні емоції				
	Вміє управляти, регулювати, контролювати свої емоції				
	Сприймає і розуміє критику				
	Вміє співпереживати				
	Товариський				
	Емоційно стійкий				
	Відкритий до інших				
2	Духовний розвиток				
	Вірний Батьківщині				
	Вірний Богу				
	Вірний Скаутській обіцянці та закону				
	Робить добрі справи				
	Милосердний				
	Сповідує загальнолюдські цінності				
	Толерантний				
	Чесний				
	Спрямований на пізнання та розуміння власного внутрішнього світу				
3	Соціальний розвиток				
	Швидко адаптується до нових умов				
	Соціально активний				
	Бере участь в скаутському соціальному служінні				
	Вміє вирішувати конфлікти				
	Бере активну участь у діяльності свого патруля, об'єднання				
	Відповідальний				
	Може бути лідером				
	Може працювати в команді				
	Прагнення до миру і взаєморозуміння через співробітництво з різними скаутськими групами				
4	Вольовий розвиток				
	Бере відповідальність за взяті на себе зобов'язання, за свій розвиток				
	Цілеспрямований				
	Наполегливий				
	Хазяйновитий, охайний				
	Оптиміст				

	Життєрадісний				
	Ощадливий				
	Вміє приймати рішення				
	Вміє ставити перед собою мету і йти до неї				
	Аналізує свої вчинки, дії				
5.	Інтелектуальний розвиток				
	Вміє використовувати знання на практиці				
	Допитливий				
	Креативний				
	Вміє критично мислити				
	Вміє мислити масштабно				
	Медіа грамотний				
	Пропонує новаторські ідеї				
	Може спрогнозувати результати дій та вчинків				
	Кмітливий				
6	Фізичний розвиток				
	Володіє знаннями про розвиток та функціонування свого організму;				
	Дотримується правил особистої гігієни				
	Дотримується збалансованого та здорового харчування				
	Відповідальний за гармонійний розвиток свого тіла				
	Загартовує себе				
	Вміє раціонально розподіляти час				
	Веде рухливий спосіб життя				
	Веде зоровий спосіб життя				
	Дотримується безпеки життєдіяльності під час участі у скаутській діяльності				

Рекомендації, поради _____

_____

_____

Спостереження здійснював _____

Додаток 3

Узагальнені дані результатів опитування за критеріями та показниками розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (у %) на констатувальному етапі експерименту

Компо- ненти	Критерії	Показники «знаю – вмію – дію»	Рівні					
			низький		середній		високий	
			КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Фізичний	Здатність підлітка розвивати фізичну складову здоров'я, усвідомлювати тілесність, як особливість своєї особистості	1. Розуміння особливостей розвитку та функціонування свого організму; знання правил гігієни	6,00	7,33	6,66	8,00	4,66	8,66
		2. Вміння раціонально розподіляти час, дотримуватись збалансованого та здорового харчування	8,66	8,00	10,66	10,00	7,33	12,66
		3. Дотримання здорового способу життя, та раціонального харчування; дотримання рухливого способу життя	12,66	10,00	24,00	21,33	19,33	14,00
Інтелектуальний	Здатність підлітка розвивати власний інтелект і вміти ним користуватися	1. Усвідомлення важливості свого розвитку та розширення знань шляхом систематичного самостійного навчання	9,33	8,66	6,00	8,00	4,00	4,00
		2. Вміння критично мислити, здобувати знання, мати власне бачення на речі та події, вміння шукати розрізняти та користуватись інформацією, вміння реагувати на різні ситуації	13,33	13,33	11,33	10,66	4,66	6,00
		3. Використання знань на практиці, пропонує новаторські ідеї, прогнозування результатів дій, поведінки, вчинків	15,33	14,00	26,00	22,66	10,00	12,66
Емоційний	Здатність конгруентно виражати свої почуття, почуття інших.	1. Розуміння своїх емоцій; та повага до емоцій та почуттів інших людей; сприйняття і розуміння критики	6,00	5,33	8,00	10,00	8,66	4,66
		2. Вміння висловлювати власну думку та регулювати емоції	8,00	7,33	14,66	12,66	9,33	8,00
		3. Емпатійність, доброзичливість, відкритість	11,33	15,33	23,33	24,00	10,66	12,66

Духовний	Здатність розвивати духовну природу	1. Усвідомлення важливості духовних цінностей. Знання про вадливість добра, любові, милосердя; знання національних традицій та законів своєї релігії	12,00	11,33	8,00	9,33	4,00	2,66
		2. Вміння робити добрі справи; вірність Богу, Батьківщині	13,33	16,66	12,66	14,00	4,66	3,33
		3. Сповідування загальнолюдських цінностей, спрямованість на пізнання та розуміння власного внутрішнього світу	19,33	20,66	18,88	18,00	7,33	4,00
Соціальний	Здатність підлітка оптимально адаптуватися до соціальних умов прагнення постійно підвищувати рівень комунікативної компетентності почуття приналежності до всього людства	1. Повага до прав та свобод інших людей	8,00	10,00	12,66	12,66	6,00	5,33
		2. Вміння працювати в команді, вміння адаптуватись до соціальних умов; активна участь у житті скаутської групи, об'єднання, громади	10,00	11,33	11,33	13,33	8,66	6,00
		3. Співробітництво з різними скаутськими групами	12,66	14,00	19,33	21,33	9,33	6,00
Вольовий	Здатність до самореалізації; вміння ставити цілі і досягати їх, вибираючи оптимальні засоби	1. Усвідомлення меж своїх можливостей, самокритичність, сприйняття себе таким, яким є. Розуміння важливості загартування волі та формування характеру	10,66	12,00	9,33	12,00	7,33	4,66
		2. Вміння бути організованим, наполегливим, хазяйновитим, цілеспрямованим. Вміння приймати рішення	12,66	14,00	12,00	12,66	8,00	6,00
		3. Відповідальність за власний розвиток, самовдосконалення. Планування свого життєвого шляху на цінностях скаутської обіцянки та скаутського закону	18,00	18,66	12,66	14,00	9,33	6,00

Додаток 3.1

Узагальнені дані результатів опитування за критеріями та показниками розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (у %) на контрольному етапі експерименту

Компоненти	Критерії	Показники «знаю – вмію – дію»	Рівні					
			низький		середній		високий	
			КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Фізичний	Здатність підлітка розвивати фізичну складову здоров'я, усвідомлювати тілесність, як особливість своєї особистості	1. Розуміння особливостей розвитку та функціонування свого організму; знання правил гігієни	6,00	1,33	6,66	4,00	10,00	16,00
		2. Вміння раціонально розподіляти час, дотримуватись збалансованого та здорового харчування	7,33	2,66	11,33	8,00	11,33	21,33
		3. Дотримання здорового способу життя, та раціонального харчування; дотримання рухливого способу життя	8,00	4,00	15,33	8,66	24,00	34,00
Інтелектуальний	Здатність підлітка розвивати власний інтелект і вміти ним користуватися	1. Усвідомлення важливості свого розвитку та розширення знань шляхом систематичного самостійного навчання	7,33	3,33	9,33	8,00	7,33	12,66
		2. Вміння критично мислити, здобувати знання, мати власне бачення на речі та події, вміння шукати розрізняти та користуватись інформацією, вміння реагувати на різні ситуації	11,33	4,66	10,66	8,66	9,33	19,33
		3. Використання знань на практиці, пропонує новаторські ідеї, прогнозування результатів дій, поведінки, вчинків	15,33	6,00	19,33	12,00	10,00	25,33
Емоційний	Здатність конгруентно виражати свої почуття, почуття інших.	1. Розуміння своїх емоцій; та повага до емоцій та почуттів інших людей; сприйняття і розуміння критики	4,66	1,33	10,00	6,66	6,00	15,33
		2. Вміння висловлювати власну думку та регулювати емоції	6,00	1,33	12,00	8,00	15,33	20,00

		3.Емпатійність, доброзичливість, відкритість	7,33	4,00	21,33	12,66	17,33	30,66
Духовний	Здатність розвивати духовну природу	1.Усвідомлення важливості духовних цінностей. Знання про вадливість добра, любові, милосердя; знання національних традицій та законів своєї релігії	8,00	3,33	10,66	6,00	6,66	14,00
		2. Вміння робити добрі справи; вірність Богу, Батьківщині	10,00	4,00	11,33	7,33	7,33	17,33
		3. Сповідування загальнолюдських цінностей, спрямованість на пізнання та розуміння власного внутрішнього світу	17,33	6,00	18,00	12,66	10,66	25,33
Соціальний	Здатність підлітка оптимально адаптуватися до соціальних умов прагнення постійно підвищувати рівень комунікативної компетентності почуття приналежності до всього людства	1. Повага до прав та свобод інших людей	6,00	3,33	8,00	5,33	6,00	13,33
		2. Вміння працювати в команді, вміння адаптуватись до соціальних умов; активна участь у житті скаутської групи, об'єднання, громади	6,66	3,33	12,66	7,33	10,66	19,33
		3. Співробітництво з різними скаутськими групами	8,00	6,00	27,33	12,66	14,66	29,33
Волевий	Здатність людини до самореалізації; вміння ставити цілі і досягати їх, вибираючи адекватні засоби	1. Усвідомлення меж своїх можливостей, самокритичність, сприйняття себе таким, яким є. Розуміння важливості загартування волі та формування характеру	7,33	6,00	8,66	6,00	7,33	10,00
		2. Вміння бути організованим, наполегливим, хазяйновитим, цілеспрямованим. Вміння приймати рішення	12,00	6,00	15,33	6,66	9,33	12,00
		3. Відповідальність за власний розвиток, самовдосконалення. Планування свого життєвого шляху на цінностях скаутської обіцянки та скаутського закону	14,66	8,00	15,33	12,00	10,00	32,66

Додаток К

ПОЛОЖЕННЯ

«Про робочу групу з розробки освітньо-виховної Програми ВМГО
«Національної Організації Скаутів України»

1. Загальні положення

- 1.1. Це Положення визначає засади та порядок діяльності робочої групи з розробки Національної Молодіжної Програми «Національної Організації Скаутів України».
  - 1.2. У Положенні використовуються наступні аббревіатури та терміни:
    - «НОСУ» – «Національна Організація Скаутів України»;
    - ВОСР – Всесвітня Організація Скаутського Руху;
    - Скаутинг – те ж, що і Скаутський Рух – добровільний неполітичний освітній рух для молодих людей, відкритий для всіх незалежно від статі, походження, раси чи віросповідання, що здійснюється відповідно до мети, принципів і методів, задуманих Засновником;
    - Скаутський метод – система прогресивної самоосвіти, яка складається з кількох елементів, встановлених Конституцією ВОСР і таких, що розвиваються за допомогою офіційних документів ВОСР;
    - Національна Молодіжна Програма «НОСУ» – адаптований до потреб і сподівань молодих людей сучасного покоління України єдиний комплект документів «НОСУ», заснований на прийнятих 32-ю Всесвітньою Скаутською Конференцією принципах Світової Програмної Політики, і такий, який описує сукупність того, що молоді люди роблять в скаутингу (діяльність), як це робиться (застосування скаутського методу), і причини, чому це робиться (цілі);
    - Робоча група – група представників «НОСУ», ВОСР і експертів, покликана розробити Національну Молодіжну Програму «НОСУ»;
    - Керівник робочої групи – призначений Національною Радою член «НОСУ» або інша особа, що має достатньо високу репутацію у скаутингу для керівництва робочою групою в процесі розробки Національної Молодіжної Програми «НОСУ»;
    - Відповідальний за діяльність робочої групи – уповноважений представник Національної Ради, відповідальний за розробку Національної Молодіжної Програми «НОСУ», який є членом робочої групи;
    - Координатор робочої групи – член робочої групи, який виконує доручення Керівника робочої групи та Відповідального за діяльність робочої групи і функції секретаря робочої групи, який є членом робочої групи;
    - Міні-робоча група (тематична) – ініціативна група з трьох-восьми членів робочої групи, створена на ініціативній основі або за дорученням Керівника робочої групи для роботи між засіданнями робочої групи на виконання конкретного завдання;
    - Засідання робочої групи – очні зустрічі членів робочої групи;
    - Дистанційні сесії робочої групи – організовані за допомогою глобальних мереж (інтернет тощо) обговорення та узгодження тем, блоків, частин, розділів в ході розробки Національної Молодіжної Програми «НОСУ»;
    - Матеріали робочої групи – поширювані Секретаріатом «НОСУ» між членами робочої групи або розміщені в ході дистанційних сесій робочої групи:
- а) закони та нормативні правові акти України;
  - б) офіційні документи ВОСР, Організацій – членів ВОСР, «НОСУ», Організацій, в яких ВОСР або «НОСУ» є повноправними або асоційованими членами;
  - в) проекти частин або повних версій документів, що розробляються робочою групою;

- г) методичні матеріали по напрямкам розробки Національної Молодіжної Програми «НОСУ»;
- д) робочі завдання, розроблені Керівником робочої групи;
- е) інші матеріали, які поширюються або розміщуються Керівником робочої групи або Секретаріатом «НОСУ».
- *Стан справ* – справжнє становище.
- 1.3. Робоча група здійснює розробку Національної Молодіжної Програми «НОСУ» відповідно до Резолюції № 4/90, прийнятої 32-ю Всесвітньою Скаутською Конференцією, Всесвітньої програмною політикою, прийнятою 32-ю Всесвітньою Скаутською Конференцією (Париж, 1990) і планом розробки Національної Молодіжної Програми «НОСУ», затвердженим Рішенням Національної Ради «НОСУ» від 26 січня 2013 року.
- 1.4. Організацію роботи робочої групи здійснює Керівник робочої групи за сприяння Відповідального за діяльність робочої групи.
- 1.5. Керівник робочої групи та Відповідальний за діяльність робочої групи спільно Секретаріатом «НОСУ» розробляє план роботи робочої групи, що передбачає в тому числі терміни проведення засідань робочої групи.
- 1.6. Рішення про припинення діяльності робочої групи приймається лише Національною Радою «НОСУ».

2. Керівник робочої групи

- 2.1. Керівник робочої групи повинен відповідати наступним критеріям:
  - висока репутація в скаутингу;
  - глибоке розуміння сутнісних характеристик скаутингу і досвід проведення розробок для скаутингу;
  - інтерес до молодіжних проектів;
  - досвід управління організаціями та проектами.
- 2.2. Керівник робочої групи повинен володіти достатньою мотивацією, а саме:
  - бажанням та готовністю брати участь у розробці Національної Молодіжної Програми «НОСУ»;
  - можливістю приділяти участі в робочій групі необхідну кількість часу;
  - особисто заявлену прихильність результатам роботи;
  - злагодою сумлінно виконувати обов'язки Керівника робочої групи.
- 2.3. Керівник робочої групи працює або на добровільній основі, або на підставі платного договору з «НОСУ».

3. Порядок формування робочої групи

- 3.1. Для забезпечення розробки Національної Молодіжної Програми «НОСУ» Національна Рада «НОСУ» затверджує склад робочої групи на основі внесеної Секретаріатом «НОСУ» або Керівником робочої групи пропозиції.
- 3.2. Формування робочої групи проходить або на добровільній основі участі, або за договорами цивільно-правового характеру, що передбачають оплату виконаних робіт.
- 3.3. Добровільний або відплатний характер участі в роботі членів робочої групи визначається виходячи з ресурсних можливостей «НОСУ», для чого Секретаріат «НОСУ» направляє заявникам анкету, де вони можуть висловити свої уподобання до характеру участі в робочій групі.
- 3.4. До складу робочої групи запрошуються члени «НОСУ» і особи, які мають високу репутацію у скаутингу, для цього Секретаріатом «НОСУ» в термін не пізніше як за 40 днів до затвердження складу робочої групи робиться розсилка в регіональні відділення «НОСУ» інформаційного повідомлення про формування робочої групи, а

- також персональна розсилка даного інформаційного повідомлення колу осіб, визначеному Секретаріатом «НОСУ».
- 3.5. Заявники для участі в робочій групі спрямовують свої листи згоди на адресу Секретаріату «НОСУ» в строки не пізніше тих, що зазначені в інформаційному повідомленні в якості кінцевого терміну прийому заяв.
  - 3.6. Склад робочої групи формується Секретаріатом «НОСУ» для представлення Національній Раді «НОСУ» після проведення процедури висловлення заявниками для участі в робочій групі позиції згоди / відмови працювати у відповідності з даним Положенням.
  - 3.7. Процедура вираження позицій згоди / відмови працювати у відповідності з Положенням проводиться Секретаріатом «НОСУ» за наступним алгоритмом:
    - 3.7.1. Заявникам для участі в робочій групі по електронній пошті розсилається електронний текст Положення, на який необхідно відповісти згодою / незгодою працювати на основі даного Положення.
    - 3.7.2. Заявники в термін 7 днів з дня (дати) розсилки Положення направляють по електронній пошті на вказану адресу електронної пошти Секретаріату «НОСУ» свою згоду / незгоду бути членами робочої групи і працювати на основі даного Положення.
    - 3.7.3. Заявники, які не висловили своєї позиції в цей період часу не включаються в список складу робочої групи, що представляється Секретаріатом «НОСУ» до Національної Ради «НОСУ» для затвердження.
  - 3.8. Національна Рада «НОСУ» затверджує склад робочої групи на основі подання Секретаріату «НОСУ» в термін не пізніше 10 днів до дати проведення узгодженого Секретаріатом «НОСУ» і Керівником робочої групи засідання робочої групи.
  - 3.9. У разі, якщо чергове (позачергове) засідання Національної Ради «НОСУ» не збирається в граничні для затвердження робочої групи строки, Секретаріат «НОСУ» своїм рішенням затверджує склад робочої групи (тимчасово) на основі узагальнених підтверджень щодо бажання роботи згідно цього Положення.
  - 3.10. Член робочої групи може бути виключений з її складу рішенням Національної Ради «НОСУ» за поданням Секретаріату «НОСУ» випадках:
    - пропуску двох засідань робочої групи поспіль без пояснення причин відсутності;
    - мотивованого та аргументованого подання Керівника робочої групи в Секретаріат «НОСУ» про неодноразові (не менше двох випадків) деструктивних дії члена робочої групи: лобіювання інтересів окремих організацій або вузьких груп; пряме блокування роботи групи в місцях проведення засідань; розвиток дискусій, які не мають прямого відношення до змісту Національної Молодіжної Програми «НОСУ»; емоційні негативні випадки, включаючи підозри в нечесності, на адресу членів робочої групи, учасників засідань робочої групи, учасників дистанційних сесій; порушення встановлених даним Положенням обов'язків при комунікаціях через ЗМІ та в соціальних мережах;
    - особистої відмови, усної або письмової, висловленої публічно на засіданні робочої групи, спрямованої Керівнику робочої групи або в Секретаріат «НОСУ».
  - 3.11. Введення нових членів робочої групи в її склад проводиться рішеннями Секретаріату «НОСУ» в міру необхідності на принципах формування робочої групи, встановлених даним Положенням.
  - 3.12. Рішення Секретаріату «НОСУ» про введення нових членів в робочу групу направляється до Національної Ради «НОСУ» на затвердження.

4. Права та обов'язки членів та Керівника робочої групи

- 4.1. Права членів робочої групи:

- брати активну участь в обговореннях на засіданнях робочої групи, виступати з окремим повідомленням по будь-якому питанню в рамках порядку денного засідання робочої групи;
  - одержувати для ознайомлення всі матеріали робочої групи;
  - подавати в письмовому вигляді пропозиції щодо тем, блоків, частин, розділів в ході розробки Національної Молодіжної Програми «НОСУ»;
  - брати участь у роботі будь-якої міні-робочої групи за власним розсудом, за умови відвідування всіх зустрічей міні-робочої групи та внесення вкладу в роботу міні-робочої групи.
- 4.2. Обов'язки членів робочої групи:
- бути присутнім на всіх засіданнях робочої групи, крім випадків відсутності з поважних причин;
  - брати активну участь у дистанційних сесіях робочої групи;
  - своєчасно надавати пропозиції щодо тем, блоків, частин, розділів в ході розробки Національної Молодіжної Програми «НОСУ» в письмовому вигляді у форматі, заданому Керівником або Координатором робочої групи;
  - за дорученням Керівника робочої групи очолювати міні-робочу групу і керувати її роботою або входити до складу міні-робочої групи та брати участь у її роботі;
  - своєчасно виконувати доручення, зафіксовані в протоколі засідання робочої групи;
  - докласти всіх необхідних зусиль для забезпечення якості та опрацювання Національної Молодіжної Програми «НОСУ»;
  - утримуватися від лобювання інтересів окремих організацій або вузьких груп, діяти в інтересах «НОСУ», для якої розробляється Національна Молодіжна Програма;
  - не допускати в своїх пропозиціях відхилень від сутнісних характеристик скаутингу і скаутського Методу;
  - при комунікаціях через ЗМІ та в соціальних мережах по тематиці Національної Молодіжної Програми «НОСУ» висловлювати тільки загальну думку членів робочої групи, а у разі наявності особливої думки, прямо вказати що дана думка не збігається з думкою робочої групи.
- 4.3. Керівник робочої групи має особливі права і обов'язки в доповнення до прав та обов'язків членів робочої групи.
- 4.4. Права Керівника робочої групи:
- скликати засідання робочої групи відповідно до графіка, затвердженого Секретаріатом «НОСУ», а також по необхідності за погодженням із Секретаріатом «НОСУ»;
  - давати доручення членам робочої групи (надання інформації, підготовка матеріалів та ін.), зафіксовані в протоколі;
  - визначати форми і методи проведення засідань робочої групи роботи і дистанційних сесій;
  - формувати міні-робочі групи з числа членів робочої групи;
  - модерувати засідання робочої групи, надавати / не надавати слово членам робочої групи;
  - направляти в Секретаріат «НОСУ» мотивовані подання про виключення членів зі складу робочої групи;
  - представляти робочу групу при взаємодії зі З'їздом «НОСУ», Національною Радою «НОСУ», органами державної влади, ЗМІ, публікаціях у соціальних мережах;
- 4.5. Обов'язки Керівника робочої групи:
- строго дотримувати при організації роботи групи положення Резолюції № 4/90, прийнятої 32-ю Всесвітньою Скаутською Конференцією, слідувати Всесвітній програмній політиці, прийнятій 32-ю Всесвітньою Скаутською Конференцією (Париж,

1990), і планом розробки Національної Молодіжної Програми «НОСУ», затвердженим Національною Радою «НОСУ»;

- вести розробку Національної Молодіжної Програми «НОСУ» в повній відповідності з Сутнісними характеристиками скаутингу і скаутського методу;
- активно модерувати засідання робочої групи, направляти дискусію в русло обговорення конкретних тем, блоків, частин, розділів в ході розробки Національної Молодіжної Програми «НОСУ», уникати дискусій, які не мають прямого відношення до змісту Національної Молодіжної Програми «НОСУ»;
- звертати увагу Секретаріату «НОСУ» на обов'язковість ведення протоколу засідання робочої групи і чітку фіксацію доручень членам робочої групи;
- призначати керівника та учасників міні-робочих груп для детального опрацювання окремих питань Національної Молодіжної Програми «НОСУ»;
- узгодити з членами робочої групи порядок розробки тем, блоків, частин, розділів для Національної Молодіжної Програми «НОСУ» і облік особливих думок членів робочої групи;
- звітувати перед Національною Радою «НОСУ» про хід розробки Національної Молодіжної Програми «НОСУ»;
- інформувати Національну Раду «НОСУ» про необхідність доопрацювання Національної Молодіжної Програми «НОСУ» у зв'язку з консолідованою думкою робочої групи.

5. Порядок роботи

- 5.1. Засідання робочої групи проводяться по мірі необхідності, але не рідше одного разу на квартал.
- 5.2. Дату і місце проведення засідань робочої групи визначає Керівник робочої групи по узгодженню з Відповідальним за діяльність робочої групи та членами робочої групи.
- 5.3. Секретаріат «НОСУ» направляє членам робочої групи інформацію про дату і місце проведення засідання робочої групи, про склад учасників засідання, а також порядок денний засідання не пізніше ніж за 14 днів до першого дня засідання робочої групи.
- 5.4. У засіданнях робочої групи можуть брати участь залучені Національною Радою «НОСУ», Секретаріатом «НОСУ» або членами робочої групи експерти, про які сторони, що залучили експертів, повідомляють в Секретаріат «НОСУ» не пізніше ніж за 7 днів до початку проведення засідання.
- 5.5. Дистанційні сесії робочої групи проходять у безперервному режимі в період між засіданнями робочої групи протягом усього періоду розробки Національної Молодіжної Програми «НОСУ».
- 5.6. Проект порядку денного засідання робочої групи формується Секретаріатом «НОСУ» за погодженням з Керівником робочої групи на основі завдань, поставлених перед робочою групою, а також пропозицій членів робочої групи.
- 5.7. Матеріали, що вносяться на розгляд засідань робочої групи, направляються Секретаріатом «НОСУ» членам робочої групи, в електронному вигляді, не пізніше ніж за 7 днів до наміченої дати засідання.
- 5.8. Матеріали у ході дистанційних сесій розміщуються членами робочої групи самостійно з урахуванням вимог до матеріалів робочої групи, встановлених цим Положенням.
- 5.9. За поданням Керівника робочої групи Координатор робочої групи, зобов'язаний видалити розміщені матеріали дистанційної сесії, що не відповідають вимогам, встановленим цим Положенням.
- 5.10. Головує на засіданнях робочої групи і модерує роботу Керівник робочої групи, а у разі його відсутності – Відповідальний за діяльність робочої групи або Координатор робочої групи.
- 5.11. Ведення протоколів засідань робочої групи організовує Секретаріат «НОСУ».

- 5.12. Робоча група правомірна приймати рішення, якщо в її засіданні беруть участь не менше 2/3 членів робочої групи.
- 5.13. Кожен член робочої групи має один голос.
- 5.14. У разі відсутності на засіданні члена робочої групи його повноваження і голос не можуть бути передані іншому члену робочої групи або іншій особі, яка бере участь у засіданні робочої групи.
- 5.15. Рішення робочої групи приймаються більшістю голосів при різниці між голосами «за» і «проти» не менше, ніж 2 голоси.
- 5.16. Розбіжностями вважаються ситуації, коли при голосуванні за рішеннями робочої групи різниця голосів «за» і «проти» становить не більше 1 голосу.
- 5.17. Розбіжності, що виникли і не зняті в ході поточного засідання робочою групою, оформляються довідкою розбіжностей і вносяться на чергове засідання робочої групи для прийняття рішення по ним.
- 5.18. При наявності у члена робочої групи особливої думки за прийнятими рішеннями воно відображається у протоколі засідання робочої групи.
- 5.19. Члени робочої групи вправі формулювати консолідовані рішення з різних питань.
- 5.20. Консолідовані рішення оформляються письмово і направляються до засідань робочої групи в Секретаріат «НОСУ» для розповсюдження між членами робочої групи або їх винесення на засідання робочої групи.
- 5.21. Рішення робочої групи оформляються протоколом, який підписується Керівником робочої групи та візується Відповідальний за діяльність робочої групи або Координатором робочої групи.
- 5.22. Протокол, розроблені проекти частин і розділів Національної Молодіжної Програми «НОСУ» і довідка розбіжностей (при її наявності) надсилаються до Секретаріату «НОСУ».
- 5.23. По запитах членів робочої групи в Секретаріат «НОСУ» їм направляються по електронній пошті електронні версії протоколів, розроблених проектів частин і розділів Національної Молодіжної Програми «НОСУ» і довідки розбіжностей (при їх наявності).
- 5.24. Протоколи та інші матеріали робочої групи зберігаються в Секретаріаті «НОСУ».

6. Інші умови

- 6.1. Фінансування проведення засідань робочої групи здійснюється за рахунок коштів, залучених «НОСУ».
- 6.2. Інші витрати (транспортні, добові тощо) несуть учасники засідань робочої групи самостійно у випадках, якщо інші умови не вказуються в інформації Секретаріату «НОСУ» про проведення засідання робочої групи, що направляється учасникам засідання.
- 6.3. Інформаційне та правове забезпечення діяльності робочої групи здійснюється Секретаріатом «НОСУ».
- 6.4. Це Положення набирає чинності з дати його затвердження.

Додаток К1

**План розробки освітньо-виховної програми ВМГО
«Національної Організації Скаутів України»**

<i>№</i>	<i>Назва</i>	<i>Дата виконання</i>
1	Робота ініціативної групи з розробки «плану розробки» Національної Молодіжної Програми «НОСУ»	23–25.01.13
2	Затвердження Національною Радою «НОСУ» плану розробки Національної Молодіжної Програми «НОСУ» та керівника «Робочої групи»	26.01.13
3	Розробка положення «Про робочу групу» по розробці Національної Молодіжної Програми «НОСУ»	до 15.03.13
4	Формування складу та бюджету «Робочої групи» по розробці Національної Молодіжної Програми «НОСУ»	до 15.03.13
5	Затвердження Національною Радою «НОСУ» положення «Про робочу групу», складу та бюджету «Робочої групи» по розробці Національної Молодіжної Програми «НОСУ»	до 01.04.13
6	Розробка та прийняття «Робочою групою» моделі та структури Національної Молодіжної Програми «НОСУ» (з урахуванням модульної системи)	08–14.04.13
7	Оцінка моделі та структури затвердженої «Робочою групою» Національної Молодіжної Програми «НОСУ» шляхом анкетування регіональних осередків	до 31.05.13
8	Розробка плану роботи над розділами Національної Молодіжної Програми «НОСУ» (з урахуванням модульної системи)	до 31.05.13
9	Затвердження Національною Радою моделі та структури Національної Молодіжної Програми «НОСУ»	до 15.06.13
10	Реалізація плану роботи над розділами Національної Молодіжної Програми «НОСУ»	до 20.12.13
11	Презентація проекту Національної Молодіжної Програми «НОСУ» Національній Раді «НОСУ» та керівниками осередків	до 31.01.14
12	Затвердження Національною Радою «НОСУ» проекту Національної Молодіжної Програми «НОСУ» та рішення про процес її апробації	до 31.01.14
13	Виготовлення вибірових методичних матеріалів для апробації проекту Національної Молодіжної Програми «НОСУ»	до 15.03.14
14	Проведення семінару по підготовці Лідерів для апробації проекту Національної Молодіжної Програми «НОСУ»	до 15.04.14
15	Апробація проекту Національної Молодіжної Програми «НОСУ»	01.05.14 – 31.11.14
16	Розробка моделі підготовки скаутських лідерів для реалізації Національної Молодіжної Програми «НОСУ»	01.05.14 – 31.11.14
17	Розробка плану та бюджету ресурсного забезпечення та підготовки скаутських лідерів для реалізації Національної Молодіжної Програми «НОСУ»	01.05.14 – 31.11.14
18	Експертиза пілотного варіанту Національної Молодіжної Програми «НОСУ»	01.12.14 – 31.01.15
19	Затвердження Національною Радою «НОСУ» Національної Молодіжної Програми «НОСУ»	до 28.02.15

Додаток Л

Виховна пропозиція Освітньо-виховної молодіжної програми Національної Організації Скаутів України (ОВМП “НОСУ”)

Створення прогресивних та сучасних програм освіти, виховання і соціалізації молоді в умовах розбудови громадянського суспільства є одним із найголовніших завдань держави на сьогоднішній день.

Але для того, щоб сформувати характерні риси майбутніх свідомих активних громадян, має бути організовано систематичний та цілеспрямований процес позитивного впливу на особистість – освітньо-виховний процес. Щоб цей процес був результативний, повинна бути створена комплексна система навчання та виховання підростаючого покоління, яка використовує найрізноманітніші методи, спрямовані на формування світогляду відповідального громадянина.

Сучасний світ складний. Дитині недостатньо дати лише знання. Ще необхідно навчити користуватися ними на користь людини, громади та всього суспільства. Знання та вміння повинні бути взаємопов’язані з ціннісними установками дитини. Саме ціннісні орієнтири формують життєві компетентності людини, необхідні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці. Сьогодні суспільство потребує такого наскрізного процесу виховання та навчання, який зміг би, на основі значущих для країни цінностей сформувати покоління молодих людей, оптимістично та позитивно спрямованих у майбутнє.

Місія Нової школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між вчителем, учнем і батьками, активізувати громадянське суспільство у питаннях освіти та виховання.

Діти, батьки та вчителі, об’єднані спільними цілями та прагненнями мають стати добровільними й зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Діти сьогодні хочуть сучасних, діти сьогодні хочуть креативних, діти сьогодні хочуть вчителів та дорослих лідерів, які розуміють їх, в першу чергу. До роботи з дітьми мають залучатися найкращі – цей вислів має стати трендом сучасності.

Разом з тим, в дітях потрібно починати формувати громадянську свідомість та національну ідентичність. Навчити легальним механізмам захисту своїх прав, сформувати впевненість в собі, яка, в подальшому, відобразиться на особистих, трудових, інтелектуальних, психофізичних, нарешті, ментальних якостях підростаючого покоління.

Активні громадяни – сукупність мислячих індивідуальностей. Громадянська активність означає залучення та участь у житті своєї громади, країни, не пасивне споглядання, а дієве втручання. Важливою рисою тут є ініціативність та здатність до самоорганізації. Свідомі активні громадяни - це громадські авторитети та лідери думок. Їм необхідно не лише знати, свої права, але і володіти лідерськими якостями.

Громадянська активність – фактор результату якісної освіти та виховання, а тому ми пропонуємо комплексну програму, яка б виховувала активних та свідомих громадян нашої країни, майбутніх успішних лідерів. Освітньо-виховний процес орієнтуватиметься на загальнолюдські цінності, зокрема, морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону,

солідарність, відповідальність), де одним з ключових виховних елементів стане приклад вчителя, який покликаний захопити дитину.

Скаутинг є вагомим ресурсом в процесі реформування освітнього простору України, важливу роль в якому, разом зі школою, має відігравати громадянське суспільство та експертна спільнота, яка допоможе виховати свідомого, творчого, активного громадянина.

Запорукою успіху нової школи є взаємодія з батьками, громадами, представниками інститутів громадянського суспільства та підтримки з їхнього боку.

Одним з основних принципів у Скаутингу є обов'язок Скаута перед самим собою. Цей обов'язок передбачає, що молода людина повинна піклуватися про себе, своє здоров'я, розум, характер, набувати навичок та умінь, які дозволять їй самостійно розв'язувати життєві проблеми і досягати успіху в будь-якій справі. Саме через цей обов'язок і специфічні навички саморозвитку та побудови власного життя, для того, щоб повністю розкрити свій характер та діяти самостійно, обмірковано, відповідально, формується активна життєва позиція Скаута. Вже з перших хвилин свого перебування в Скаутингу діти та молоді люди починають працювати над собою, бо проголосили Скаутську Обіцянку, в якій пообіцяли зробити все можливе задля повного розкриття своєї унікальної особистості. Так, поступово, формується людина з позитивним відношенням до життя, здатна конструктивно увійти в доросле життя, усвідомлюючи потребу в подальшому розвитку, людина, впевнена в собі, незалежна, здатна допомогти іншим. Наскільки ці зусилля виправдані, можна впевнитися, аналізуючи посади, які займають представники Скаутської спільноти в більшості країн світу. З числа скаутів вийшли всі президенти США, більшість бізнесменів, військових, видатних митців, громадських і державних діячів. Відсоток Скаутів серед осіб, що приймають відповідальні рішення, набагато вищий, ніж відсоток Скаутів у суспільстві взагалі. Це зумовлено тим, що Скаутинг приваблює активних, ініціативних людей і водночас формує таких людей. Ці люди краще, ніж інші, підготовлені до життя в суспільстві, виконання суспільних ролей як на місцевому, національному, так і на міжнародному рівнях. Так Скаутинг, створюючи умови для саморозвитку та самореалізації, прояву ініціативи та активності, перетворює людину, створює передумови до досягнення нею успіху в подальшому житті.

Об'єднуючи та активізуючи громаду навколо освітнього простору підростаючого покоління, школа та Скаутинг досягатимуть спільної мети – всебічного розвитку, виховання та соціалізації особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності.

Чому!

ОВМП фокусує свою діяльність на таких напрямках:

- Підтримка та розвиток потенціалу підростаючого покоління, розвиток у молодих людей якостей лідерів майбутнього;
- Сприяння стійкому розвитку місцевих громад, шляхом їх активізації;
- Створення умов для формування у підростаючого покоління здібностей та інтересів для вибору майбутньої професії;
- Сприяння створенню безпечного освітнього середовища.

ОВМП спрямована гармонійно доповнювати основний освітній процес, що забезпечує школа. ОВМП, в свою чергу, є інструментом неформальної освіти, який

створює умови для формування цінностей підростаючого покоління. ОВМП охоплює всі види діяльності, в яких беруть участь діти в Скаутському формуванні.

Освітньо-виховна молодіжна програма (ОВМП) є засобом формування активної громадянської позиції підростаючого покоління шляхом передачі їм ціннісних орієнтирів, набуття ними компетенцій для життя, соціально активної позиції громадянина, поваги та прийняття національних традицій та культури українського народу в процесі прогресивного розвитку гармонійно розвиненої особистості.

ОВМП є сукупністю мети, технології та змісту діяльності.

Що!

Скаутинг (Скаутська діяльність в рамках реалізації ОВМП) – безпечне, комфортне середовище, яке сприяє самоосвіті, саморозвитку, формуванню лідерських якостей та ключових компетенцій. Середовище, яке не обмежується стінами навчального закладу.

Завдяки системності в реалізації Скаутської діяльності діти мають можливість розвивати особистісні потенціали, навчаються бути лідерами, шляхом відпрацювання навичок, отримують нові життєво необхідні знання.

Освітня діяльність у Скаутингу - це сукупність різноманітних видів, форм, методів та технологій, які реалізуються у межах чи за межами Скаутського формування.

- Вона кидає виклик: діяльність є досяжною, але викликає деяку складність на рівні наявних у учасників можливостей та у відповідності з їх віковим розвитком, стимулює творчість і винахідливість, надихає учасників на самовдосконалення.
- Вона приваблива: діяльність викликає у учасників інтерес та бажання діяти, є привабливою, оригінальною, ціннісно-орієнтаційною. Тому підростаючому поколінню пропонується широкий спектр можливої діяльності в залежності від різних ситуацій.
- Вона веде до визнання: участь у діяльності дає учасникам відчуття, що ця діяльність корисна для них:
  1. це задоволення від участі в цікавому та корисному;
  2. це гордість від того, що ти робив щось в перший раз і у тебе це вийшло;
  3. це радість, що твої досягнення оцінені групою.
- Вона корисна: діяльність забезпечує позитивний досвід, який дає учасникам можливість відкривати та вивчати нове. Важливим в освітній діяльності є те, що вона робить можливим прогрес молодих людей.

Як!

Освітньо-виховна молодіжна програма (ОВМП) передбачає використання, унікального по своїй суті, Скаутського Методу.

Скаутський Метод - те ж, що і Скаутинг - система прогресивної самоосвіти на основі комплексу методичних елементів, які застосовуються в нерозривній єдності. Комплекс методичних елементів Скаутського Методу не піддається ревізії, але знаходиться в постійному поглибленні його розуміння. В сутності елементів Скаутського методу виділяються найбільш значущі сторони розвитку Скаутського Руху.

Базовими, нерозривними один від одного, складовими Скаутського Методу є:

- Обіцянка і Закон;
- Навчання через діяльність;
- Включення в громаду (приналежність до громади);
- Членство в малих групах, де за підтримки дорослих відбувається прогресивне відкриття, прийняття відповідальності і навчання, необхідні для самоврядування, спрямовані на формування характеру, придбання

компетентностей, впевненості в собі та надійності, навичок як взаємодіяти з іншими, так і бути лідерами;

- Прогресивні і стимулюючі програми, створені на інтересах учасників, що включають ігри, різні види діяльності, корисні навички та Служіння спільноті. Все це відбувається в основному на свіжому повітрі в контакт з природою.

Завдяки унікальності Скаутського Методу, який передбачає практикоорієнтований підхід, в Скаутській діяльності у дітей відбувається вмотивоване набуття компетенцій:

Компетенція	Прояв в практичній Скаутській діяльності
Інноваційність	<ul style="list-style-type: none"> - Дитина використовує широкий спектр інструментів комунікації, відкрита та з готовністю сприймає нову інформацію; - Дитина вміє критично мислити, гнучка в процесах прийняття рішень; - Сформоване мотиваційно-ціннісне ставлення до діяльності; - Дитина здатна до рефлексії та використовує даний інструмент в своїй діяльності
Екологічна	<ul style="list-style-type: none"> - Дитина живе в гармонії з природою та безпечно використовує її ресурси; - Дитина свідомо здійснює активну діяльність на природі
Інформаційна	<ul style="list-style-type: none"> - У дитини сформовано навички успішної самопрезентації; - Дитина вміє безпечно використовувати ресурси для формування свого інформаційного простору
Навчання впродовж життя	<ul style="list-style-type: none"> - Впроваджено комплекс заходів, що спонукають учасника до постійного саморозвитку, самовиховання та самовдосконалення
Громадянські та соціальні	<ul style="list-style-type: none"> - Дитина та її родина активно включена в життя та розвиток місцевої громади, своїми діями та власним прикладом спонукає її до активних дій; - Дитина відчуває себе членом громади, створено умови для формування рис свідомого громадянина, національної самоідентифікації дитини; - Суб'єкти Скаутської діяльності визнають різноманітність та не допускають у своїй діяльності проявів дискримінації. Скаутський Рух відкритий для всіх на засадах усвідомлення рівних прав та можливостей; - Дитина системно розширює кола спілкування та пізнання, міжкультурних зв'язків; - Діти постійно самовдосконалюють себе, дбайливо ставляться до власного здоров'я, усвідомлюють тілесність, як особливість своєї особистості, беруть на себе відповідальність за розвиток власного тіла; - У дітей формується почуття приналежності до всього людства, цінності миру, добра, свободи.
Емоційна	<ul style="list-style-type: none"> - Дитина вміє виражати свої почуття, сприймати та погоджуватись з почуттями інших; - Дитина адекватно сприймає критику; - У дитини сформовано здатність до рефлексії

Додаток М

Виховні цілі особистісного розвитку підлітків освітньо-виховної програми ВМГО «НОСУ»

Цілі фізичного розвитку в освітньо-виховній програмі «НОСУ»			
«Слідопити» (з 11 до 14 років)	«Мандрівники» (з 14 до 16 років)	«Дослідники» (з 16 до 18 років)	ЦІЛІ
Початкові знання про тіло	Базові знання про тіло	Знання про тіло	Розуміє особливості розвитку та функціонування свого організму
Початкові знання про збереження власного здоров'я	Слідкує за станом власного здоров'я	Пояснює цінність збереження здоров'я	
Базові знання про гігієну	Знання про гігієну	Поглиблені знання про гігієну	
Початкові знання про здоров'я	Слідкує за станом здоров'я	Пояснює цінність здоров'я	
Бере участь в скаутській програмі фізичного розвитку	Вмотивовано розвиває свої фізичні здібності	Може демонструвати власні фізичні навички	Вміє організовувати свій фізичний розвиток, раціонально розподіляє час, вміє дотримуватись збалансованого та здорового харчування, режиму
Дотримується встановлених правил поведінки	Дотримується режиму	Пояснює необхідність дотримання режиму	
Дотримується правил збалансованого харчування	Розуміє необхідність дотримання збалансованого харчування	Дотримується та вміє пояснити правила збалансованого харчування	
Виконує різноманітні фізичні вправи	Розуміє необхідність фізичного розвитку	Готовність до виконання різноманітних фізичних дій	Веде здоровий спосіб життя, загартовується, бере на себе відповідальності за гармонійний розвиток свого тіла
Дотримується правил поведінки в навколишньому середовищі	Має початкові навички адаптації до змін середовища	Має здібність адаптуватись до змін середовища	
Дотримується правил гігієни та виконує фізичні вправи	Має стійкі навички до дотримання гігієни та фізичних вправ	Намагається створювати навколо себе комфортні умови	
Дотримується правил безпечної	Розуміє необхідність	Має стійкі навички безпечної	

Цілі фізичного розвитку в освітньо-виховній програмі «НОСУ»			
«Слідопити» (з 11 до 14 років)	«Мандрівники» (з 14 до 16 років)	«Дослідники» (з 16 до 18 років)	ЦІЛІ
поведінки під час фіз. діял-ті	дотримання правил безп.пов	поведінки під час фізичної діяльності	

Цілі інтелектуального розвитку в освітньо-виховній програмі «НОСУ»			
«Слідопити» (до 14 років)	«Мандрівники» (до 16 років)	«Дослідники» (до 18 років)	ЦІЛІ
Усвідомлює власну талановитість	Свідомо розвиває та розкриває власні таланти	Демонструє власні таланти	Усвідомлює важливість свого розвитку та розширює знання, шляхом систематичного самостійного навчання.
Творча діяльність разом зі скаутською групою	Розробка творчих ідей	Розробка та реалізація власних творчих ідей	
Будує власні думки на основі реальних подій	Аналізує навколишні події	Створює первинні інтелектуалі продукти	
Обізнаний в колі власних інтересів	Всебічно обізнаний	Компетентний у власній сфері діяльності	
Вміє оцінити ситуацію в скаутській групі	Вміє оцінити ситуацію та її наслідки	Вміє оцінити та оперативно вирішити ситуацію	Вміє критично мислити, здобуває об'єктивні знання, має власний погляд на речі та події, вміє шукати, розрізняти та користуватись інформацією, вміє реагувати на різні ситуації.
Самостійно виконує власні обов'язки	Ініціює необхідну діяльність відповідно до потреб скаутського формування	Організовує необхідну діяльність відповідно до потреб скаутського формування	
Усвідомлює можливість самоосвіти	Досліджує можливості самоосвіти		
Вміє планувати дії в скаутській групі	Вміє планувати власну діяльність		Використовує знання на практиці, пропонує новаторських ідей, прогнозує результати дій, поведінки, вчинків.
Досліджує сфери професійної	Визначився зі сферою власної	Визначився з майбутньою	

діяльності	професійної діяльності	професією	
Робить вибір цілей разом зі скаутською групою	Вміє самостійно ставити цілі	Професійно самовизначився	

Цілі емоційного розвитку в освітньо-виховній програмі «НОСУ»			
«Слідопити» (до 14 років)	«Мандрівники» (до 16 років)	«Дослідники» (до 18 років)	ЦІЛІ
Не ображає інших вираженням власних емоцій	Доречно проявляє власні емоції	Контролює власні емоції	<i>Розрізняє та знає свої емоції; знає, сприймає і цінує емоції і почуття інших людей. Сприймає і розуміє критику.</i>
Розрізняє власні позитивні та негативні емоції	Усвідомлює власні емоції	Аналізує власні емоції	
Розрізняє позитивні та негативні емоції оточуючих	Сприймає та розуміє емоції оточуючих	Адекватно реагує на емоції оточуючих	
Розрізняє емоційні стани	Дії (голос, жести, міміка) відповідають емоціям	Заряджає інших власними позитивними емоціями	<i>Вміння виражати, регулювати, управляти та контролювати свої думки та емоції.</i>
Вміє радіти власним досягненням	Вміє радіти успіхам інших	Має позитивний погляд на майбутнє	
Співчутливий	Співчутливий та готовий підтримати	Небайдужий	
Бачить себе в складі патруля	Бачення власного шляху в скаутингу	Готовий особисто брати участь в нових справах	<i>Співпереживає іншим. Діє доброзичливо по відношенню до інших; відкритий в спілкуванні, не проявляє агресії.</i>

Цілі духовного розвитку в освітньо-виховній програмі «НОСУ»			
«Слідопити» (до 14 років)	«Мандрівники» (до 16 років)	«Дослідники» (до 18 років)	ЦІЛІ
Знає основи Віри своєї (обраної) конфесії або Релігії			Усвідомлює важливість духовних цінностей. Знає про важливість добра, любові, милосердя. Знає національні традицій та закони і канони своєї релігії.
Розуміє зміст основних свят та має початкові знання про богослужіння своєї (обраної) конфесії або релігії	Розуміє зміст богослужіння своєї (обраної) конфесії або релігії	Вміє пояснити зміст свята та богослужіння своєї (обраної) конфесії або релігії	
Має початкові знання з історії та культурної спадщини своєї (обраної) конфесії або релігії	Має базові знання з історії та культурної спадщини своєї (обраної) конфесії або релігії	Знає історію та культурну спадщину своєї (обраної) конфесії або релігії	
Має представлення про основні сюжети священних текстів своєї (обраної) конфесії або релігії	Знає основні сюжети священних текстів своєї (обраної) конфесії або релігії	Знає основний зміст священних текстів своєї (обраної) конфесії або релігії	
Готовність до участі в святкових заходах своєї (обраної) конфесії або релігії	Планує та організовує власний духовний розвиток		
Вміє поводити себе в духовних місцях	Приймає участь в відвідуванні духовних місць	Організовує відвідування духовних місць	Вміє робити добрі справи, допомагати іншим, вміє дотримуватись Скаутської обіцянки та закону.
Готовий до рефлексії	(Вечірня свічка)	Саморефлексія на основі цінностей своєї (обраної) конфесії або Релігії	
Участь в сюжетно-рольових іграх на основі культур різних народів	Знайомство з різноманітністю релігійно-культурними традиціями в рамках скаутських дій		
Визнає та дотримується цінностей і традицій своєї сім’ї	Цінує життя	Сповідує цінності своєї Релігії	Сповідує загальнолюдські цінності, справедливий, чесний та толерантний у своїх вчинках; вірний
В складі патруля бере участь в	В складі скаутського	Мандрує з освітніми цілями шляхами	

Цілі духовного розвитку в освітньо-виховній програмі «НОСУ»

«Слідопити» (до 14 років)	«Мандрівники» (до 16 років)	«Дослідники» (до 18 років)	ЦІЛІ
відвідуванні місць релігійно-культурної спадщини своєї (обраної) конфесії або релігії рідного краю	формування бере участь в плануванні та організації відвідування місць релігійно-культурної спадщини своєї (обраної) конфесії або релігії	релігійно-культурної спадщини своєї (обраної) конфесії або релігії	
Виражає повагу до старших	Шанує пам'ять минулих поколінь	Виявляє чесноти, як плоди Віри	
Честі скаута слід довіряти (брехня, як спосіб уникнути відповідальності)	Покращує світ шляхом власного вдосконалення	Виявляє милосердя	

Цілі соціального розвитку в освітньо-виховній програмі «НОСУ»

«Слідопити» (до 14 років)	«Мандрівники» (до 16 років)	«Дослідники» (до 18 років)	ЦІЛІ
Робить добру справу кожного дня	Бере участь в соціальному служінні скаутської групи	Готовий до соціального служіння	<i>Розуміння важливості відповідального ставлення до прав та свобод інших людей. Спрямованість на розуміння свого внутрішнього світу.</i>
Бере участь в благодійних заходах	Свідомо бере участь в благодійних заходах	Допомагає в організації благодійних заходів	
Повага до старших та молодших	Бере участь в соціальному служінні у складі скаутської групи	Готовий до соціального служіння	
Проявляє співчуття до навколишнього середовища	Проявляє співчуття до ближнього	Проявляє небайдужість до оточуючих	
В складі скаутського оточення, бере	Поважає державу – Україна	Виявляє громадянську позицію	<i>Вміння працювати в</i>

участь в житті територіальної громади			<i>команді, соціальна активність, вміння вирішувати конфлікти, вміння адаптуватись до соціальних умов.</i>
Активний в діяльності скаутського гурту		Активний в плануванні діяльності скаутського гурту	
Робить добру справу кожного дня	Бере активну участь в програмі добрих справ скаутської групи	Активний в розробці та реалізації соціальних проектів	
Активно спілкується в скаутській групі	Вільно спілкується в скаутському середовищі	Прагне розширювати коло спілкування	<i>Активна участь в житті своєї скаутської групи, об'єднання, громади. Прагнення до миру і взаєморозуміння через співробітництво з різними скаутськими групами.</i>
Своєчасно приймає рішення	Має «силу волі (духу)» та наполегливий	Підготовлений до прийняття рішень	
Готовий слухати точку зору інших	Сприймає точку зору інших	Вміє лояльна відноситись до точки зору близького оточення	

Цілі вольового розвитку в освітньо-виховній Програмі «НОСУ»

«Слідопити» (до 14 років)	«Мандрівники» (до 16 років)	«Дослідники» (до 18 років)	Цілі
Чесний перед скаутським оточенням	Чесний у всьому перед собою та відкрито визнає власні помилки	Готовий відповідати за власні вчинки	<i>Усвідомлення меж своїх можливостей, самокритичність, сприйняття себе таким, яким він є. Розуміння важливості загартування та розвитку свого характеру.</i>
Активно взаємодіє зі скаутським оточенням	Активно взаємодіє в скаутському Русі	Викликає симпатію та налаштовує на взаємодію	
Викликає повагу серед Скаутів	Викликає повагу однолітків	Викликає повагу в близькому оточенні	
Робить вибір разом з командою	Робить власний вибір	Робить свідомий вибір	
Відповідає за взяті зобов'язання	Відповідає за себе	Відповідальний	
Сприймає критику	Об'єктивно оцінює вчинки інших скаутів	Об'єктивний до себе	

Цілі вольового розвитку в освітньо-виховній Програмі «НОСУ»			
«Слідопити» (до 14 років)	«Мандрівники» (до 16 років)	«Дослідники» (до 18 років)	Цілі
В складі скаутського оточення, бере участь в житті територіальної громади	Поважає державу – Україна	Виявляє громадянську позицію	Вміння бути організованим, наполегливим, хазяйновитим, цілеспрямованим.
Готовий слухати точку зору інших	Сприймає точку зору інших	Лояльний до точки зору близького оточення	
Переживає за друзів в скаутській групі	Проявляє не байдужість до подій в навколишньому середовищі	Готовий надавати підтримку	
Бере участь в прийнятті командних рішень	Пропонує власні позиції для прийняття командних рішень	Сприймає позицію інших	
Вміє радіти власним досягненням	Вміє радіти успіхам інших	Має позитивний погляд на майбутнє	
Активно спілкується в скаутській групі	Вільно спілкується в скаутському середовищі	Прагне розширювати коло спілкування	
Розуміє добрі жарти та гумор	Приймає добрі жарти та гумор	Оцінює доречність гумору	
Робить добру справу кожного дня	Бере участь в соціальному служінні у складі скаутської групи	Готовий до волонтерського служіння	Вміння приймати рішення.
Дотримується принципу «Стався до інших так як хотів би щоб ставились до тебе»	Дружній до всіх в скаутському середовищі	Дружній до всіх	
Співчутливий	Співчутливий та готовий підтримати	Небайдужий	

Цілі вольового розвитку в освітньо-виховній Програмі «НОСУ»			
«Слідопити» (до 14 років)	«Мандрівники» (до 16 років)	«Дослідники» (до 18 років)	Цілі
Відкритий до скаутського середовища	Відкритий до однолітків	Відкритий до близького оточення	
Дотримується правил	Бере участь в розробці правил груп	Дисциплінований	
Підготовлений до подолання різних ситуацій	Має впевненість в підтримці з боку скаутської групи (відчуття ліктя)	Контролює себе в стресових ситуаціях	
Робить вибір цілей разом зі скаутською групою	Бере участь в плануванні	Вміє розставляти пріоритети	
Разом зі скаутською групою готується до заходів	Самостійно готується до заходів	Самостійно планує діяльність	
Робить вибір цілей разом зі скаутською групою	Вміє самостійно ставити цілі	Професійно самовизначився	
Вміє оцінювати вчинки інших в скаутській групі	Вміє адекватно оцінювати власні вчинки	Впевнений в своєму виборі	Відповідальний за власний розвиток, самовдосконалення. Планування свого життєвого шляху на цінностях скаутської обіцянки та скаутського Закону.
В складі скаутської групи активний в скаутському об'єднанні та громаді	В складі скаутської групи активний в програмах «НОСУ»	Ініціативний	
Вміє зробити власний вибір	Усвідомлює наслідки власного вибору	Вміє усвідомлено сказати «ТАК» і «НІ»	
Своєчасно приймає рішення	Має «силу волі (духу)» та наполегливий	Підготовлений до прийняття рішень відповідно до власної компетенції	

Цілі вольового розвитку в освітньо-виховній Програмі «НОСУ»			
«Слідопити» (до 14 років)	«Мандрівники» (до 16 років)	«Дослідники» (до 18 років)	Цілі
Відповідально ставиться до майна скаутської групи	Вміє розраховувати власні ресурси	Вміє розраховувати ресурси групи	
Обізнаний в колі власних інтересів	Всебічно обізнаний	Компетентний у власній сфері діяльності	
Вміє оцінити ситуацію в Скаутській групі, вміє планувати	Вміє оцінити ситуацію та її наслідки, планує свою діяльність	Вміє оцінити та оперативно вирішити ситуацію	

Додаток Н

Скаутські вміння вікової секції «Скаути» освітньо-виховної програми ВМГО «НОСУ»

№	Вміння	Вимога для підтвердження вміння
1	Новак	<p>Я готуюсь до прийняття власної урочистої Скаутської Обіцянки або склав її в колі друзів та можу пояснити її значення саме для мене.</p> <p>Я знаю та дотримуюсь Скаутського Закону.</p> <p>Я знаю та користуюсь Скаутськими символами і можу про них розповісти.</p> <p>Я знаю складові Скаутського Методу.</p> <p>Я знаю цікаві для мене факти з життя Засновника Скаутського Руху – Лорд Роберт Стівенсон Сміт Бейден-Поуелл Гілвеллський (<i>Lord Robert Stephenson Smyth Baden-Powell of Gilwell</i>).</p> <p>Я знаю основні історичні події в розвитку Всесвітнього Скаутського Руху.</p> <p>Я знаю визначні постаті та історичні події в розвитку українського Скаутингу.</p> <p>Я знаю всі Скаутські доручення свого Скаутського патруля.</p> <p>Я знаю та розумію як саме функціонує мій Скаутський гурт.</p> <p>Я маю загальну уяву про ВМГО «Національна Організація Скаутів України» та її місце у Всесвітньому Скаутингу.</p>
2	Вартовий табору	<p>Я знаю межі Скаутського табору та місця розташування всіх патрулів.</p> <p>Я знаю місце розташування всіх об'єктів в Скаутському таборі та за необхідністю можу провести до них.</p> <p>Я знаю команду дорослих лідерів табору, їх функції і місце перебування в таборі.</p> <p>Я знаю та вмію пояснити правила перебування гостей в Скаутському таборі.</p> <p>Я вмію зберігати і користуватись радіостанціями та дотримуюсь правил проведення радіопереговорів.</p> <p>Я вмію допомагати дорослим лідерам під час добового чергування та виконую доручення коменданта і керівника Скаутського табору.</p> <p>Я знаю та дотримуюсь правил перебування в Скаутському таборі і за його межами.</p>

		<p>Я знаю та дотримуюсь розпорядку дня і роблю все можливе для його виконання іншим Скаутам.</p> <p>Я знаю та дотримуюсь правил чергування в Скаутському таборі після відбою.</p> <p>Я сумлінно виконував доручення «Вартовий табору» в Скаутському таборі свого гурту.</p>
3	Вело турист	<p>Я знаю види туристського спорядження для велосипедного походу та як ним користуватись.</p> <p>Я знаю декілька способів очищення води та важливість дотримання водного контролю під час велосипедного походу.</p> <p>Я знаю види та складові частини велосипедів і їх призначення.</p> <p>Я знаю про важливість вибору правильного взуття та одягу для велосипедного походу і вмію за ними доглядати.</p> <p>Я знаю та дотримуюсь правил дорожнього руху та техніки безпеки під час їзди на велосипеді.</p> <p>Я вмію доглядати і ремонтувати велосипед в повсякденному житті та в умовах походу.</p> <p>Я вмію укомплектовувати власним спорядженням та часткою групового спорядження туристський велосипедний рюкзак та підлаштовувати його під себе.</p> <p>Я вмію ставити намет та розводити багаття за будь-яких погодних умов.</p> <p>Я підготував та реалізував особистий план власної фізичної підготовки до велосипедного походу.</p> <p>Я вмію маневрувати та долати складні ділянки маршруту на велосипеді.</p>
4	Винахідник	<p>Я знаю, щонайменше 5 цікавих винаходів, які допомогли людству в процесі розвитку.</p> <p>Я знаю, що таке інтелектуальна власність та її види, а також як і чому необхідно захищати таку власність.</p> <p>Я знаю державні органи які та як здійснюють контроль щодо захисту інтелектуальної власності.</p> <p>Я знаю декілька українських винахідників та приклади їх винаходів.</p> <p>Я можу пояснити складові патенту та які бувають види і типи патентів.</p> <p>Я можу знайти всю необхідну інформацію щодо винахідника або винаходу, для її презентації Скаутам свого гурту.</p> <p>Я розробив ескіз або рекомендації, щодо поліпшення продукту, який використовується в Скаутському таборі.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого гурту, відвідав музей або експозицію, присвячену винахідникові або винаходам.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого гурту, обрали декілька предметів патрульного спорядження та провели дослідження щодо їх патенту.</p>

		Я підготував прототип (проект, зразок) винаходу або модернізував предмет, який буде корисний для моєї родини або стане в нагоді в моєму Скаутському житті.
5	Витівник	<p>Я знаю важливість дружніх відносин та вмію підтримувати свою команду під час гри.</p> <p>Я знаю як передчасно не здаватися та оптимістично оцінювати ситуації під час гри.</p> <p>Я знаю як вірно поводити себе в ситуаціях, якщо хтось з учасників гри порушує правила або грає не чесно.</p> <p>Я вмію чесно вигравати та достойно програвати.</p> <p>Я вмію ввічливо вболівати за улюблені команди та знаю необразливі гасла та кричалки.</p> <p>Я вмію охайно зберігати ігровий інвентар, бережливо до нього ставитись під час гри та ділитись ним з іншими Скаутами.</p> <p>Я вмію вірно пояснити правила і провести не менше 10 різноманітних ігор або розваг у колі друзів.</p> <p>Я приймаю участь в іграх без шкоди для власного здоров'я та природи.</p> <p>Я намагаюсь контролювати власні емоції під час гри і не ображати друзів в команді та суперників.</p> <p>Я придумав та провів декілька ігор або розваги для свого патруля.</p>
6	Водний турист	<p>Я знаю види туристського спорядження для водного походу та як ним користуватись.</p> <p>Я знаю декілька способів очищення води та важливість дотримання водного контролю під час водного походу.</p> <p>Я знаю будову плавзасобу та його додаткових елементів та вмію підготувати їх для водного походу.</p> <p>Я знаю про важливість вибору правильного взуття та одягу для водного походу і вмію за ними доглядати.</p> <p>Я знаю основи річної лоції і навігації та вмію управляти і маневрувати плавзасобом на воді.</p> <p>Я знаю та дотримуюсь техніки безпеки і правил поведінки у водному поході та користуюсь вірно підібраним розміром рятувального жилета.</p> <p>Я вмію ставити намет та розводити багаття за будь-яких погодних умов.</p> <p>Я знаю порядок дій під час перекидання плавзасобу та вмію виконувати рятувальні роботи на воді.</p> <p>Я знаю ознаки наближення сильного вітру або шторму та порядок дій під час негоди.</p> <p>Я вмію вірно швартувати, ставити на якір, завантажувати, закріплювати та захищати вантаж від води та виконувати посадку і висадку з плавзасобу.</p>

7	Гідрознавець	<p>Я знаю значення води в природі.</p> <p>Я знаю агрегатні стани та властивості води.</p> <p>Я знаю хімічну формулу води та можу розповісти про її складові.</p> <p>Я знаю біологічну роль води та її розподіл в організмі людини.</p> <p>Я можу перелічити основні водні артерії України.</p> <p>Я можу перелічити водоймища свого рідного краю.</p> <p>Я можу пояснити як моя сім'я отримує чисту воду з природного джерела і те, що відбувається з водою після використання в повсякденному житті.</p> <p>Я розробив або впровадив план використання та економії води у родині або Скаутському таборі.</p> <p>Я знаю та дотримуюсь техніки безпеки на воді та біля неї.</p> <p>Я незаразив добути воду трьома різними способами.</p>
8	Гірський турист	<p>Я знаю види туристського спорядження для гірського походу та як ним користуватись.</p> <p>Я знаю декілька способів очищення води та важливість дотримання водного контролю під час гірського походу.</p> <p>Я знаю, що таке гіпервентиляція і висотна хвороба та як їх уникнути.</p> <p>Я знаю про важливість вибору правильного взуття та одягу для гірського походу і вмію за ними доглядати.</p> <p>Я знаю та дотримуюсь техніки безпеки і правил руху в гірському поході.</p> <p>Я знаю про важливість страховки та знаю, коли і як необхідно страхувати, під час гірського походу.</p> <p>Я вмію складати туристський рюкзак власним та своєю часткою групового спорядження і підлаштовувати його під себе.</p> <p>Я вмію ставити намет та розводити багаття за будь-яких погодних умов.</p> <p>Я підготував та реалізував особистий план власної фізичної підготовки до гірського походу.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого гурта, подолав природні та штучні перешкоди за допомогою відповідного спорядження.</p>

9	Господарник	<p>Я знаю як вірно зберігати та вести облік патрульного майна.</p> <p>Я знаю як вірно користуватись та зберігати господарські інструменти.</p> <p>Я знаю як вірно скласти перелік групового спорядження гурту для Скаутського табору.</p> <p>Я вмію вірно пояснити правила користування патрульним майном.</p> <p>Я вмію складати перелік особистого майна та знаю як допомогти в цьому іншим Скаутам.</p> <p>Я вмію ремонтувати власне та патрульне майно за допомогою підручних засобів.</p> <p>Я маю власний ремонтний набір для походу, вмію користуватись та при необхідності ним поділитись.</p> <p>Я виконую елементарну господарську роботу по дому.</p> <p>Я вмію знаходити необхідне майно, позичати його та повертати в цілісності і в строк.</p> <p>Я взяв участь в декількох радіальних виході свого патруля в ролі Господарника.</p>
10	Декоратор	<p>Я знаю декілька видів прикладного мистецтва та можу навести приклади по кожному з них.</p> <p>Я знаю як виготовляти реквізит, необхідний для проведення Скаутського заходу, з підручних засобів.</p> <p>Я знаю як тематично оформлювати місце проведення заходу свого гурту.</p> <p>Я вмію користуватись голкою, нитками, ножицями тощо та знаю правила їх зберігання і транспортування.</p> <p>Я вмію оздоблювати та виготовляти сувеніри, разом зі Скаутами свого патруля.</p> <p>Я вмію займатися декількома видами прикладного мистецтва та організовував виставку робіт, разом зі Скаутами свого гурту.</p> <p>Я розробив рекламне оголошення для Скаутського заходу.</p> <p>Я власноруч зробив сувенір з природного матеріалу.</p> <p>Я власноруч виготовив Скаутський зажим.</p> <p>Я оформляв літопис або фото-літопис свого патруля.</p>

11	Добродій	<p>Я знаю власні права згідно Конвенції ООН про права дитини та можу про них розповісти.</p> <p>Я маю добрі наміри і роблю добрі справи, та вмію про них розповісти.</p> <p>Я поважаю старших і молодших та в разі необхідності допомагаю їм.</p> <p>Я вмію вибачати та вибачатись.</p> <p>Я вмію оцінити ситуацію та в разі необхідності надати допомогу.</p> <p>Я беру участь у цікавих для мене благодійних заходах.</p> <p>Я беру участь у вирішенні труднощів патруля.</p> <p>Я ініціюю або допомагаю в організації добрих справ в складі свого гурту (щонайменше 3 добрі справи).</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого патруля, роблю добрі справи (щонайменше 5 добрих справ).</p> <p>Я беру участь в Всесвітньої ініціативі Посланці Миру, про що вчусь розміщувати відповідну інформації на сайті scout.org.</p>
12	Загартування	<p>Я знаю особливості будови людського тіла, розташування основних органів і груп м'язів та їх призначення.</p> <p>Я знаю як і яким хворобам можна запобігти за рахунок загартування.</p> <p>Я знаю етапи правильного загартування та вмію пояснити, чим воно корисне і, як можна зашкодити організму неправильним загартуванням.</p> <p>Я знаю основні протипоказання до загартування людини.</p> <p>Я вмію пояснити що таке імунітет та щеплення і можу розказати про їх важливість.</p> <p>Я знаю про важливість правильного харчування та включаю до власного раціону продукти з усіх груп харчових продуктів.</p> <p>Я вільний від звичок та різних видів практик, які можуть бути шкідливими для мого здоров'я.</p> <p>Я доглядаю за власними зубами та періодично відвідую стоматолога.</p> <p>Я щодня роблю ранкову фізичну зарядку, з не менше ніж 20 вправами для кожної групи м'язів.</p> <p>Я щодня приймаю контрастний душ та роблю сухе або вологе розтирання тіла.</p>
13	Зв'язківець	<p>Я знаю та вмію користуватись позивними (сигнали, імена тощо) свого патруля.</p> <p>Я знаю та вмію користуватись трьома видами зв'язку.</p> <p>Я знаю та вмію користуватись міжнародною системою подачі сигналів про допомогу та небезпеку.</p>

		<p>Я вмію встановлювати терміновий зв'язок між двома пунктами, що знаходяться на відстані за допомогою підручних засобів.</p> <p>Я вмію та можу навчити користуватись своєю патрульною системою зв'язку і при необхідності вдосконалювати її.</p> <p>Я вмію своєчасно передавати інформацію в своєму патрулі та гурті.</p> <p>Я вмію вірно зберігати та використовувати засоби зв'язку та користуюсь правилами проведення радіопереговорів.</p> <p>Я маю досвід роботи в ролі оперативного чергового (Вартового табору) в Скаутському таборі.</p> <p>Я взяв участь в Всесвітньому інтерактивному Скаутському Джемборі JOTA/JOTI.</p> <p>Я в своєму патрулі сумлінно виконував патрульне доручення «Зв'язківець» щонайменше три місяці.</p>
14	Звукорежисер	<p>Я знаю, що таке аудіофайл та звукова доріжка.</p> <p>Я знаю, що таке ліцензовані аудіофайли та авторське право.</p> <p>Я знаю, що таке фанфари, фонограма, відбивка, «плюс», «мінус», «інструментал» тощо.</p> <p>Я знаю основні елементи апаратури, які необхідні для проведення певного заходу.</p> <p>Я знаю види та типи мікрофонів, а також правила їх підключення, налаштування та зберігання.</p> <p>Я власноруч створив 10 повільних, середніх та швидких відбивок, за допомогою спеціальної програми.</p> <p>Я вмію доцільно користуватись зведенням та гасінням відбивки або фанфар під час заходу.</p> <p>Я вмію вірно підключити, налаштувати та протестувати апаратуру, яка необхідна для проведення заходу.</p> <p>Я вмію підбирати додаткові елементи необхідні для постановки (фонограма, підложка, відбивка, музика тощо).</p> <p>Я маю досвід роботи в ролі звукорежисера під час заходу свого Скаутського формування.</p>
15	Знавець безпеки	<p>Я знаю види займань і пожеж та вмію діяти під час них.</p> <p>Я знаю порядок дій під час різноманітних екстремальних ситуацій.</p> <p>Я знаю як вірно користуватись міжнародною системою подачі сигналів про допомогу та небезпеку.</p> <p>Я знаю як вірно зберігати та вмію безпечно використовувати гострими, колючими та ріжучими предметами.</p> <p>Я вмію вірно дотримуватись елементарних правил дорожнього руху для пішоходів.</p> <p>Я вмію вірно дотримуватись елементарних правил безпечної поведінки в місті.</p>

		<p>Я вмію вірно дотримуватись елементарних правил безпечної поведінки в лісі, горах, печерах та на рівнинах.</p> <p>Я вмію вірно дотримуватись елементарних правил безпечної поведінки під час перебування на відкритому сонці, воді та льоду.</p> <p>Я знаю та користуюсь елементарними правилами поведінки під час пересування в складі групи (пішки, велосипедом, автомобілем, автобусом, залізничним транспортом тощо).</p> <p>Я дотримуюсь правил та настанов, які отримую під час інструктажів з техніки безпеки та вірно веду журнал з техніки безпеки свого патруля.</p>
16	Знавець виживання в природі	<p>Я знаю клімат своєї місцевості, ознаки зміни погоди та що робити коли погода псується.</p> <p>Я знаю, щонайменше п'ять пріоритетних дій для виживання в дикій місцевості та правила поведінки в разі зустрічі з дикими тваринами.</p> <p>Я знаю п'ять різних способів, щоб привернути увагу або подати сигнал.</p> <p>Я знаю правила та особливості поведінки під час виживання на природі.</p> <p>Я вмію розводити вогнища різних типів без допомоги сірників та запальничок.</p> <p>Я знаю, як захистити себе від комах і тварин та знаю що робити при укусах комах, кліщів, змій тощо.</p> <p>Я підготував персональний набір для виживання і можу пояснити призначення кожного компонента даного набору.</p> <p>Я здобув та незаразив добути в природі питну воду трьома різними способами.</p> <p>Я побудував природне укриття від негоди та захисту від тварин.</p> <p>Я разом зі Скаутами свого патруля провів добу в природних умовах виживання, за участю дорослого лідера.</p>
17	Знавець вузлів	<p>Я знаю види і типи мотузок.</p> <p>Я знаю як вірно маркувати та обробляти кінці мотузки.</p> <p>Я знаю види вузлів за призначенням (петлі, провідники, контрольні тощо).</p> <p>Я знаю та вмію визначати діаметр та потужність мотузок.</p> <p>Я знаю та вмію застосовувати різні способи зберігання та транспортування мотузки.</p> <p>Я знаю та вмію вірно визначити елементи вузлів (ходовий та корінний кінець, шлак, перехльост тощо).</p> <p>Я вмію вірно кріпити мотузки до необхідних опор.</p>

		<p>Я знаю та дотримуюсь техніки безпеки та правил експлуатації під час роботи з мотузкою.</p> <p>Я можу правильно зав'язати та вмію вірно використовувати за призначенням щонайменше 10 різних вузлів.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого патруля, організував гру мінімум на 5 етапів з використанням техніки в'язання вузлів для свого гурту.</p>
18	Знавець дикої природи	<p>Я знаю значення і цілі збереження дикої природи.</p> <p>Я знаю, що таке фотосинтез та можу пояснити, чому цей процес має важливе значення в природі.</p> <p>Я знаю, що таке екосистема та які заходи необхідні для її підтримки та збереження.</p> <p>Я знаю, що таке харчовий ланцюг та можу навести декілька його прикладів в природі.</p> <p>Я знаю та можу пояснити причини виникнення основних глобальних екологічних проблем, які загрожують дикій природі.</p> <p>Я вмію вірно та вчасно звернутись до природоохоронних органів в разі потреби.</p> <p>Я вмію визначати по слідах вид тварини та напрямок її руху і за можливістю вистежувати її.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого патруля, зробив декілька зліпків слідів диких тварин та птахів.</p> <p>Я презентував Скаутам свого гурту розповідь про дику рослину або тварину, яка захищена в Україні або регіоні та пояснив, чому вона знаходиться в небезпеці.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого патруля, зробив і встановив за межами населеного пункту годівницю або шпаківню та доглядав за нею протягом зими.</p>
19	Знавець долікарської допомоги	<p>Я знаю ступені терміновості і послідовність надання допомоги та можу пояснити що необхідно робити, поки не прибуде допомога.</p> <p>Я знаю симптоми теплового і сонячного удару та заходи, які необхідно виконати для надання першої долікарської допомоги і для профілактики.</p> <p>Я знаю симптоми шоку, симптоми серцевого нападу і симптоми інсульту та заходи, які необхідно виконати для надання першої долікарської допомоги і для профілактики.</p> <p>Я знаю симптоми гіпотермії, симптоми дегідратація, симптоми судом та епілептичного нападу та заходи, які необхідно виконати для надання першої долікарської допомоги і для профілактики.</p> <p>Я вмію надавати першу долікарську допомогу людині з переломом, використовуючи підручні матеріали.</p>

		<p>Я вмію вживати заходів, щоб зменшити можливість подальшого ускладнення травм під час надання першої долікарської допомоги.</p> <p>Я вмію користуватись правильною технікою при проведенні серцево-легеневої реанімації.</p> <p>Я вмію надавати першу долікарську допомогу людині з розтягуванням, вивихом та після удару.</p> <p>Я вмію надавати першу долікарську допомогу людині з біллю в животі, м'язовими спазмами та опіком.</p> <p>Я вмію визначити та організувати найкращий метод транспортування потерпілого.</p>
20	Знавець ігор з м'ячем	<p>Я знаю правила декількох ігор з м'ячем (футбол, волейбол, баскетбол тощо).</p> <p>Я знаю про важливість підтримки фізичної форми та здорового способу життя.</p> <p>Я знаю назви всіх елементів та ігрових зон, які необхідні для обраної мною гри з м'ячем.</p> <p>Я знаю важливість дружніх відносин та вмію підтримувати свою команду під час гри.</p> <p>Я знаю різницю між ранковою зарядкою, розминкою і спортивним тренуванням і вмію проводити розминку.</p> <p>Я знаю та можу розповісти історію створення обраної мною гри з м'ячем.</p> <p>Я вмію чесно вигравати та достойно програвати.</p> <p>Я вмію пояснити відмінності та переваги декількох тактик і стратегій в обраній грі з м'ячем.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого гурту, відвідав матч професійної першості з обраної гри з м'ячем.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого гурту, взяв участь в змаганнях з обраної гри з м'ячем.</p>
21	Знавець молитви	<p>Я знаю поняття «молитва».</p> <p>Я знаю різновиди молитви (прославлення, покаяння, прохання, подяка тощо).</p> <p>Я знаю молитви та символи особистого віросповідання.</p> <p>Я знаю державні релігійні свята.</p> <p>Я вмію помічати красу світу та дякувати за це.</p> <p>Я вмію молитися з ранку, ввечері та перед їжею.</p> <p>Я вмію етично поводитись під час проведення таїнств.</p> <p>Я маю досвід сповіді та причастя.</p> <p>Я молюся за себе, за родину, за ближніх, за свою країну.</p> <p>Я маю практику участі в богослужіннях.</p>

22	Знавець нахлистової ловлі	<p>Я знаю, щонайменше 10 хижих риб.</p> <p>Я знаю, щонайменше 5 основних приманок, для ловлі нахлистом і знаю що саме кожна з них імітує.</p> <p>Я знаю та дотримуюсь техніки безпеки під час рибної ловлі.</p> <p>Я знаю про важливість відпускання зловленої риби та вмію правильно і безпечно відпустити рибу у воду.</p> <p>Я вмію користуватись декількома способами закидування та проводки приманок для ловлі хижої риби нахлистом.</p> <p>Я вмію зберігати та транспортувати зловлену рибу і риболовні приладдя.</p> <p>Я вмію користуватись щонайменше 5 різними рибачькими вузлами та петлями, для ловлі нахлистом.</p> <p>Я власноруч виготовив або відремонтував снасті чи приладдя для ловлі хижої риби.</p> <p>Я власноруч зловив, визначив вид і назву риби, почистив, приготував рибу та пригостив готовою стравою Скаутів свого гурту.</p> <p>Я взяв участь в денному риболовному змаганні з ловлі нахлистом, разом зі Скаутами свого гурту.</p>
23	Знавець орієнтування	<p>Я знаю як вірно визначати сторони світу по сонцю, зірках і природним явищам.</p> <p>Я знаю як вірно визначати орієнтовну відстань по карті та за допомогою техногенних орієнтирів.</p> <p>Я знаю як вірно прокладати азимут за допомогою природних та техногенних орієнтирів.</p> <p>Я вмію користуватись картою, читати та орієнтуватися по ній.</p> <p>Я вмію вірно пересуватись за допомогою компасу.</p> <p>Я вмію вірно визначати та пересуватись по азимуту в лісі.</p> <p>Я вмію орієнтуватися на місцевості за допомогою підручних засобів.</p> <p>Я можу вірно орієнтувати карту на місцевості та точно вказую своє місцезнаходження на ній.</p> <p>Я прокладаю оптимальний маршрут слідування свого патруля з точки в точку.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого патруля, пройшов маршрут за легендою та завданнями.</p>
24	Знавець піонерингу	<p>Я знаю види та типи таборових споруд та їх призначення.</p> <p>Я знаю перелік необхідних інструментів та матеріалів для будівництва таборових споруд.</p> <p>Я знаю, як вірно обрати місце для будівництва таборових споруд.</p> <p>Я знаю методики кріплення жердин для будівництва таборових споруд.</p> <p>Я вмію зберігати, транспортувати та використовувати інструмент для будівництва таборових споруд.</p>

		<p>Я вмію вірно обирати, транспортувати та підготовлювати будівельний матеріал для зведення таборових споруд.</p> <p>Я вмію вірно розраховувати необхідний матеріал та його кількість для будівництва таборової споруди, відповідно до проекту розробленого разом зі Скаутами свого гурту.</p> <p>Я знаю та дотримуюсь техніки безпеки під час будівництва таборових споруд.</p> <p>Я власноруч побудував макет таборової споруди або проект Скаутського табору разом зі Скаутами свого гурту.</p> <p>Я брав участь у будівництві, як мінімум, однієї таборової споруди в Скаутському таборі.</p>
25	Знавець пожежної безпеки	<p>Я знаю, як і до кого звернутись за професійною допомогою у випадку пожежної небезпеки та можу повідомити про пожежну тривогу.</p> <p>Я знаю різницю між горючими і негорючими рідинами та тканинами.</p> <p>Я знаю, що робити, коли в приміщенні відчутно запах газу або диму.</p> <p>Я знаю найбільш часті причини опіків та яким чином можна запобігти їм.</p> <p>Я знаю види вогнегасників та вмію вірно використовувати їх за призначенням.</p> <p>Я вмію гасити невеличкі займання за допомогою підручних засобів.</p> <p>Я можу пояснити хімічні та фізичні процеси вогню, а також елементи тетраедру, які необхідні для підтримки вогню.</p> <p>Я вмію вірно діяти під час пожеж та займань і можу пояснити важливість вірної людської поведінки.</p> <p>Я намалював план та прописав порядок дій під час пожежної евакуації зі свого будинку.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого гурту, відвідав діючу пожежну частину.</p>
26	Знавець поплавочної ловлі	<p>Я знаю, щонайменше 10 мирних риб.</p> <p>Я знаю, щонайменше 5 основних штучних наживок та 5 природних наживок, для ловлі на поплавочну вудку і знаю для якої вони риби.</p> <p>Я знаю та дотримуюсь техніки безпеки під час рибної ловлі.</p> <p>Я знаю про важливість відпускання зловленої риби та вмію правильно і безпечно відпускати рибу у воду.</p> <p>Я вмію зберігати та транспортувати зловлену рибу і риболовні приладдя.</p> <p>Я вмію користуватись щонайменше 5 різними рибацькими вузлами та петлями, для ловлі на поплавочну вудку.</p> <p>Я вмію добути або власноруч зробити наживку та прикорм для ловлі риби.</p>

		<p>Я власноруч виготовив або відремонтував снасті чи приладдя для ловлі мирної риби.</p> <p>Я власноруч зловив, визначив вид і назву риби, почистив, приготував рибу та пригостив готовою стравою Скаутів свого гурту.</p> <p>Я взяв участь в денному риболовному змаганні з ловлі на поплавочну вудку, разом зі Скаутами свого гурту.</p>
27	Знавець природи	<p>Я знаю тваринний і рослинний світ свого краю.</p> <p>Я знаю правила поведінки під час перебування на природі.</p> <p>Я знаю отруйні та їстівні ягоди і гриби.</p> <p>Я вмію доглядати за свійськими тваринами та рослинами.</p> <p>Я вмію передбачати погоду, за природними прикметами.</p> <p>Я вмію вірно визначити якість води та знаю способи її очищення.</p> <p>Я вмію вірно пояснити такі природні явища як дощ, туман, роса, блискавка, грім, град, сніг, веселка тощо.</p> <p>Я утилізую сміття та не смічу дома, в школі, на вулиці, на природі тощо.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого патруля, зробив і встановив за межами населеного пункту годівницю або шпаківню та доглядав за нею протягом зими.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого патруля, взяв участь у екологічному заході.</p>
28	Знавець спінінгової ловлі	<p>Я знаю, щонайменше 10 хижих риб.</p> <p>Я знаю, щонайменше 5 основних штучних приманок та 5 їстівних приманок, для спінінгової ловлі і знаю що саме кожна з них імітує.</p> <p>Я знаю та дотримуюсь техніки безпеки під час рибної ловлі.</p> <p>Я знаю про важливість відпускання зловленої риби та вмію правильно і безпечно відпускати рибу у воду.</p> <p>Я вмію зберігати та транспортувати зловлену рибу і риболовні приладдя.</p> <p>Я вмію користуватись щонайменше 5 різними рибацькими вузлами та петлями, для спінінгової ловлі.</p> <p>Я вмію користуватись декількома способами закидування та проводки приманок для спінінгової ловлі хижої риби.</p> <p>Я власноруч виготовив або відремонтував снасті чи приладдя для ловлі хижої риби.</p> <p>Я власноруч зловив, визначив вид і назву риби, почистив, приготував рибу та пригостив готовою стравою Скаутів свого гурту.</p>

		Я взяв участь в денному риболовному змаганні зі спінінгової ловлі, разом зі Скаутами свого гурту.
29	Знавець спортивного орієнтування	<p>Я знаю основи орієнтування на місцевості, в тому числі з картою та компасом.</p> <p>Я знаю основні умовні знаки карт для спортивного орієнтування та їх значення.</p> <p>Я знаю важливість дотримування темпу під час спортивного орієнтування.</p> <p>Я знаю, що таке маркування та правила його проведення, з використанням різних знаків і маркерів.</p> <p>Я знаю та дотримуюсь техніки безпеки під час спортивного орієнтування.</p> <p>Я вмію вірно орієнтувати карту на місцевості та знаходити своє місцезнаходження на ній.</p> <p>Я вмію визначати відстані до заданого орієнтиру на місцевості і на карті.</p> <p>Я вмію користуватись компасом та знаю особливості його використання під час спортивного орієнтування.</p> <p>Я організував змагання зі спортивного орієнтування для Скаутів свого гурту.</p> <p>Я взяв участь у трьох різних змаганнях зі спортивного орієнтування.</p>
30	Знавець туристських походів	<p>Я знаю, що таке туристський похід та види походів.</p> <p>Я знаю про необхідність ввічливості, підтримки, допомоги та дружніх відносин по відношенню до інших під час туристського походу.</p> <p>Я знаю та вмію користуватись різними типами похідних пальників або пічок, використовуючи щонайменше три різні типи палива.</p> <p>Я вмію орієнтуватись на місцевості та знаю правила поведінки порядок дій, якщо я особисто або хтось заблукав.</p> <p>Я знаю та дотримуюсь розпорядку дня, режиму харчування та правил особистої гігієни під час туристського походу.</p> <p>Я знаю та дотримуюсь техніки безпеки в денний і нічний час та знаю про найпоширеніші небезпеки, які можуть статися під час туристського походу.</p> <p>Я дотримуюсь правила «не залишати слідів» та вмію вірно утилізувати відходи, без шкоди для навколишнього середовища.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого патруля, підготував та реалізував план підготовки до туристського походу.</p> <p>Я написав та презентував звіт про туристський похід, в якому особисто брав участь, Скаутам свого гурту.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого гурту, взяв участь у п'яти різних туристських походах.</p>

31	Знавець фідерної ловлі	<p>Я знаю, щонайменше 10 мирних риб.</p> <p>Я знаю, щонайменше 5 основних штучних наживок та 5 природних наживок, для фідерної ловлі і знаю для якої вони риби.</p> <p>Я знаю та дотримуюсь техніки безпеки під час рибної ловлі.</p> <p>Я знаю про важливість відпускання зловленої риби та вмію правильно і безпечно відпускати рибу у воду.</p> <p>Я вмію зберігати та транспортувати зловлену рибу і риболовні приладдя.</p> <p>Я вмію добути або власноруч зробити наживку та прикорм для ловлі риби.</p> <p>Я вмію користуватись щонайменше 5 різними рибачькими вузлами та петлями, для фідерної ловлі.</p> <p>Я власноруч виготовив або відремонтував снасті чи приладдя для ловлі мирної риби.</p> <p>Я власноруч зловив, визначив вид і назву риби, почистив, приготував рибу та пригостив готовою стравою Скаутів свого гурту.</p> <p>Я взяв участь в денному риболовному змаганні з фідерної ловлі, разом зі Скаутами свого гурту.</p>
32	Знавець фізкультури	<p>Я знаю особливості будови людського тіла, розташування основних органів і груп м'язів та їх призначення.</p> <p>Я знаю, що таке ранкова зарядка, розминка та спортивне тренування і вмію вірно пояснити різницю між ними.</p> <p>Я знаю правила зберігання спортивного інвентарю.</p> <p>Я вмію плавати трьома різними стилями та знаю правила техніки безпеки на воді та біля неї.</p> <p>Я вмію проводити інструктаж з техніки безпеки під час спортивних змагань для Скаутів свого гурту.</p> <p>Я знаю етапи правильного загартування та вмію пояснити, чим воно корисне і, як можна зашкодити організму неправильним загартуванням.</p> <p>Я знаю правила та можу провести 3 спортивні естафети в Скаутському таборі.</p> <p>Я знаю правила та можу провести 3 спортивні гри з м'ячем в Скаутському таборі.</p> <p>Я користуюсь не менше ніж 20 вправами ранкової зарядки для кожної групи м'язів.</p> <p>Я проводив ранкові зарядки різних видів для свого патруля та в Скаутському таборі.</p>
33	Знавець шахів та шашок	<p>Я знаю правила гри в шахи та шашки.</p> <p>Я знаю історію створення гри шахи та шашки.</p> <p>Я знаю назви та правила переміщення кожної фігури дощці під час гри.</p>

		<p>Я вмію передчасно не здаватися та оптимістично оцінювати ситуації під час гри.</p> <p>Я вмію пояснити відмінності та переваги декількох стратегій в шахах та шашках.</p> <p>Я вмію пояснити відмінності та переваги декількох тактик в шахах та шашках.</p> <p>Я вмію чесно вигравати та достойно програвати.</p> <p>Я змоделював та зіграв декілька відомих шахових або шашкових партій.</p> <p>Я занотував та проаналізував шахову або шашкову партію, в якій особисто взяв участь в якості гравця.</p> <p>Я взяв участь у шаховому або шашковому турнірі за участю не менше 4 гравців і з кожним провів мінімум 2 гри.</p>
34	Інтернет користувач	<p>Я знаю пристрої для виходу в інтернет, відмінності між ними та яким чином вони підключені до мережі інтернет.</p> <p>Я знаю про основи безпечної роботи в інтернеті та важливість використання антивірусних систем.</p> <p>Я знаю, що таке комп'ютерна мережа, з якою метою і з використанням яких пристроїв вона створена.</p> <p>Я можу розповісти про певні значні або цікаві зміни в області цифрових технологій з початку їх виникнення.</p> <p>Я можу пояснити, як використовувати пошукові системи в інтернеті, щоб знайти необхідну інформацію.</p> <p>Я вмію користуватись «он-лайн» засобами зберігання і обмінну інформації та резервного копіювання (файлообмінник, торрент, хмара тощо).</p> <p>Я вмію користуватись різними веб-браузерами та сертифікатами безпеки сайтів.</p> <p>Я користуюсь декількома комп'ютерними програмами і мобільними додатками, які працюють в інтернеті та можу пояснити їх користь.</p> <p>Я створив або удосконалив веб-ресурс свого патруля або гурту, погодивши це зі Скаутами та Командою дорослих лідерів.</p> <p>Я взяв участь щонайменше в одному Скаутському інтернет джамборі «JOTI», разом зі Скаутами свого гурту.</p>

35	Кореспондент	<p>Я знаю види ЗМІ та різницю між ними.</p> <p>Я знаю декілька способів збору, фіксації та обробки отриманої інформації.</p> <p>Я знаю про відповідальність та необхідність подачі об'єктивної, достовірної і перевіреної інформації.</p> <p>Я вмію користуватись пошуковими системами в інтернеті.</p> <p>Я вмію використовувати аналітичні жанри: коментар, рецензія, стаття.</p> <p>Я вмію підготувати презентацію інформації про діяльність свого патруля або гурту, в будь-якій формі.</p> <p>Я створив, самостійно або разом зі Скаутами свого гурту, наступні матеріали: замітка, новина, репортаж.</p> <p>Я зробив інтерв'ю з актуальної теми, з експертом в даній темі.</p> <p>Я взяв участь у випуску щонайменше однієї газети чи інформаційного листка патруля або гурту.</p> <p>Я пишу статі про добрі справи свого патруля або гурту на декількох інформаційних ресурсах (scout.org, ukrscout.org тощо).</p>
36	Користувач ПК	<p>Я знаю типи комп'ютерів та розрізняю їх.</p> <p>Я знаю види операційних систем та різницю між ними.</p> <p>Я знаю, щонайменше 10 форматів зберігання різноманітної інформації.</p> <p>Я знаю, що таке авторське право та ліцензійне програмне забезпечення.</p> <p>Я вмію користуватись командною строкою.</p> <p>Я вмію повноцінно підключати до комп'ютера принтер або сканер.</p> <p>Я вмію налаштувати інтерфейс операційної системи.</p> <p>Я продемонстрував, Скаутам свого патруля, вміння інсталиювати й деінсталиювати необхідні програми.</p> <p>Я працюю в декількох текстових редакторах.</p> <p>Я працюю щонайменше в одній програмі для роботи з таблицями та мультимедійними даними.</p>
37	Краєзнавець	<p>Я знаю історію свого населеного пункту та вулиці, на якій проживає моя родина.</p> <p>Я знаю значення та історію утворення символіки України та свого населеного пункту.</p> <p>Я знаю кількість, назви і розташування областей та обласних центрів України.</p> <p>Я знаю історію заснування свого обласного або районного центру та столиці України.</p> <p>Я можу цікаво розповісти декілька легенд про рідний край або місцевість де живу.</p>

		<p>Я можу назвати 5 архітектурних пам'яток рідного краю та розповісти цікаві факти про них.</p> <p>Я розробив цікавий маршрут по певній місцевості для прогулянки, разом зі Скаутами свого патруля.</p> <p>Я користуюсь правилами дорожнього руху для пішоходів та вмію безпечно мандрувати вулицями населеного пункту.</p> <p>Я відвідав краєзнавчий музей разом зі Скаутами свого гурту.</p> <p>Я підготував генеалогічне дерево своєї родини та презентував його своєму патрулю.</p>
38	Кухар	<p>Я знаю основні поживні речовини, які людина отримує разом з їжею та для чого вони необхідні.</p> <p>Я знаю, що робити при недосолі, пересолі їжі та черствінні хліба.</p> <p>Я знаю по три рецепти приготування страв в польових умовах, для кожного з прийомів їжі.</p> <p>Я знаю повний перелік кухонного приладдя свого патруля та вмію його вірно застосовувати і зберігати.</p> <p>Я вмію застосовувати різні методи визначення маси та об'єму продуктів.</p> <p>Я вмію підтримувати порядок на кухні та вірно утилізувати харчові відходи і сміття.</p> <p>Я вмію розрахувати необхідну кількість продуктів для приготування їжі, відповідно до складеного меню.</p> <p>Я дотримуюсь правил зберігання харчових продуктів та вмію визначити несвіжі та зіпсовані продукти.</p> <p>Я дотримуюсь правил гігієни та техніки безпеки під час приготування та видачі їжі.</p> <p>Я самостійно приготував для свого патруля повноцінний обід в радіальному поході.</p>
39	Літописець	<p>Я знаю, що таке літопис Скаутського патруля та для чого він потрібен.</p> <p>Я знаю складові літопису Скаутського патруля.</p> <p>Я знаю події та дати, які необхідно занести до літопису патруля.</p> <p>Я вмію описати захід, який відвідав разом зі Скаутами свого патруля.</p> <p>Я вмію робити електронний варіант літопису патруля за допомогою відповідних комп'ютерних програм.</p> <p>Я вмію говорити рідною мовою та грамотно писати літопис патруля.</p> <p>Я разом з патрулем розробив структуру літопису свого патруля.</p> <p>Я разом з патрулем зробив електронну презентацію про наш патруль та його діяльність.</p> <p>Я регулярно висвітлюю цікаві події з життя свого патруля на сайті scout.org та в соціальних мережах.</p> <p>Я в своєму патрулі сумлінно виконував патрульне доручення «Літописець» та вів літопис патруля щонайменше</p>

		три місяці.
40	Майстер відео	<p>Я знаю з чого складається відеокамера та додаткова відеоапаратура.</p> <p>Я знаю основні відмінності форматів відеозаписів.</p> <p>Я знаю основи побудови кадру та методи забезпечення його стабільності.</p> <p>Я знаю особливості відео зйомки в різних погодних та природних умовах.</p> <p>Я вмію підключати відеокамеру до інших необхідних пристроїв.</p> <p>Я вмію робити мінімальне технічне обслуговування відеокамери та дотримуюсь правил зберігання і транспортування відеоапаратури.</p> <p>Я вмію обробляти, монтувати та конвертувати відео за допомогою спеціальної програми.</p> <p>Я брав участь в створенні сценарію сюжету та його розкадрування.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого патруля, створив відео сюжет на Скаутську тематику.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого гурту, відвідав знімальний майданчик або телевізійну студію та дізнався, як відбувається зйомка.</p>
41	Майстер презентацій	<p>Я знаю основні етапи та стилі для створення цікавої та інформативної презентації.</p> <p>Я знаю про важливість встановлення контакту з аудиторією, створення атмосфери доброзичливості, утримування уваги та спонукання інтересу до теми презентації</p> <p>Я знаю, як акцентувати увагу під час презентації та вмію тактовно привернути увагу співрозмовника.</p> <p>Я вмію підбирати фотографії або ілюстрації для створення або доповнення презентації.</p> <p>Я вмію встановлювати, налаштовувати та працювати з проектором.</p> <p>Я вмію контролювати власні емоції та толерантно доносити власну думку, під час презентації.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого гурта, розробив і створив презентацію про подію з життя або діяльності патруля чи гурта і презентував її.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого гурта, розробив, створив і розповсюдив запрошення на майбутній захід або до табору.</p> <p>Я зібрав і впорядкував інформацію, фотографії або ілюстрації та зробив електронну презентацією на тему, яку мені доручив патруль або гурт.</p> <p>Я проаналізував власну презентацію, яку було представлено на зборі патруля або гурта, та доробив її або покращив</p>

		на основі питань чи пропозицій аудиторії.
42	Музикант	<p>Я знаю, щонайменше 5 музичних стилів та розрізняю їх.</p> <p>Я знаю назви та класифікацію музичних інструментів.</p> <p>Я знаю основні акорди та їх буквені позначення.</p> <p>Я знаю творчий шлях одного українського композитора, виконавця або музичного гурту.</p> <p>Я вмію грати щонайменше на одному музичному інструменті.</p> <p>Я вмію підібрати мелодію на слух та відтворити її на музичному інструменті.</p> <p>Я вмію принагідно користуватись власним пісенником.</p> <p>Я можу зіграти щонайменше 10 пісень, доречних на Скаутському заході.</p> <p>Я склав або переробив декілька пісень на задану тему.</p> <p>Я підготував виступ з використанням музичних інструментів, разом зі Скаутами свого гурту.</p>
43	Організатор	<p>Я знаю як вірно планувати власний Скаутський рік.</p> <p>Я знаю як вірно організовувати проведення зборів свого патруля, при необхідності.</p> <p>Я знаю як вірно організувати участь свого патруля у зборах свого гурту.</p> <p>Я вмію організовувати діяльність свого патруля згідно розробленого плану.</p> <p>Я вмію організовувати підведення підсумків діяльності свого патруля.</p> <p>Я вмію допомагати в організації заходів свого гурту.</p> <p>Я вмію розробляти план діяльності свого патруля разом з іншими Скаутами патруля.</p> <p>Я організовую проведення добрих справ своїм патрулем.</p> <p>Я в своєму патрулі виконував організаторські функції не менше трьох місяців.</p> <p>Я виконую функції діловода в патрулі, а в разі відсутності Патрульного лідера виконую його обов'язки.</p>

44	Паломник	<p>Я знаю значення поняття «паломництво» та можу пояснити в чому його мета.</p> <p>Я знаю історії щонайменше двох святинь.</p> <p>Я знаю декілька паломницьких пісень.</p> <p>Я вмію пояснити, що означають слова Скаутської Обіцянки «виконати свій обов’язок перед Богом».</p> <p>Я дотримуюсь правил дорожнього руху та безпеки поведінки під час паломництва.</p> <p>Я вмію організувати комфортний побут під час паломництва.</p> <p>Я маю досвід сповіді та причастя.</p> <p>Я взяв участь в Скаутському паломництві (пішому, вело, авто тощо).</p> <p>Я піклуюсь про навколишнє середовище під час паломництва.</p> <p>Я зробив опис свого досвіду з паломництва та презентував його для Скаутів свого гурта.</p>
45	Парафіянин	<p>Я знаю святого покровителя Скаутингу.</p> <p>Я знаю про янголів-охоронців та святих покровителів.</p> <p>Я знаю назву своєї парафії та ім’я настоятеля.</p> <p>Я знаю як знайти необхідний вірш у Біблії.</p> <p>Я вмію звернутися до янголів-охоронців.</p> <p>Я вмію підготуватися до сповіді та причастя.</p> <p>Я вмію зробити собі вервицю та молитися на ній.</p> <p>Я приймаю участь в житті парафії.</p> <p>Я читаю Святе Письмо.</p> <p>Я використав знання Біблії в роботі патруля.</p>
46	Пісняр	<p>Я знаю, щонайменше 5 музичних стилів та розрізняю їх виконавців.</p> <p>Я знаю, щонайменше 5 українських народних пісень.</p> <p>Я знаю вправи для тренування і голосових зв’язок.</p> <p>Я знаю творчий шлях одного українського виконавця або музичного гурту.</p> <p>Я вмію принагідно користуватись щонайменше 5 гаслами та кричалками, разом зі Скаутами свого патруля.</p> <p>Я вмію принагідно користуватись власним пісенником.</p>

		<p>Я провів пісенний конкурс для свого патруля або гурту.</p> <p>Я можу виконати щонайменше 5 обрядових пісень.</p> <p>Я можу виконати щонайменше 10 пісень, доречних на Скаутському заході.</p> <p>Я склав або переробив декілька пісень на задану тему.</p>
47	Піший турист	<p>Я знаю види туристського спорядження для пішого походу та як ним користуватись.</p> <p>Я знаю декілька способів очищення води та важливість дотримання водного контролю під час пішого походу.</p> <p>Я знаю про важливість вибору правильного взуття та одягу для пішого походу і вмію за ними доглядати.</p> <p>Я знаю та дотримуюсь техніки безпеки і правил руху в пішому поході.</p> <p>Я вмію складати список особистого та групового спорядження для одноденних та багатоденних піших походів.</p> <p>Я вмію складати туристський рюкзак власним та своєю часткою групового спорядження і підлаштовувати його під себе.</p> <p>Я вмію ставити намет та розводити багаття за будь-яких погодних умов.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого патруля, розробив маршрут пішого походу.</p> <p>Я вмію організовувати туристську стоянку та знаю, які чинники відіграють важливу роль у виборі місця для ночівлі.</p> <p>Я підготував та реалізував особистий план власної фізичної підготовки до пішого походу.</p>
48	Посланець миру	<p>Я знаю Біблійні оповідання про народження Ісуса.</p> <p>Я знаю місію появи Світла миру з Віфлеєму.</p> <p>Я знаю принцип Скаутської естафети передачі Світла миру з Віфлеєму.</p> <p>Я знаю Різдвяні традиції.</p> <p>Я вмію співати колядки.</p> <p>Я вмію правильно поводити себе під час Служби на Різдво.</p> <p>Я вмію розповісти іншим про Світло Миру з Віфлеєму.</p> <p>Я взяв участь в переданні Світла миру з Віфлеєму в місцевій громаді.</p> <p>Я взяв участь у вертепі.</p> <p>Я допоміг в проведенні свята Різдва в своїм домі.</p>

49	Прапороносець	<p>Я знаю види та типи прапорів.</p> <p>Я знаю види флагштоків та порядок розміщення на них прапорів.</p> <p>Я знаю всі державні прапори країн та прапори Національних Скаутських Організацій Скаутського регіону Євразія.</p> <p>Я знаю як діяти під час Скаутських церемоній.</p> <p>Я вмію користуватись патрульним прапором та відповідаю за його збереження і передачу в разі неможливості виконання доручення.</p> <p>Я вмію вірно складати та транспортувати прапор.</p> <p>Я вмію вірно шикувати Скаутів свого патруля та гурту під час Скаутських заходів.</p> <p>Я зробив древко для свого патрульного прапору.</p> <p>Я знаю та користуюсь основними командами, які подаються під час Скаутських шикунів.</p> <p>Я в своєму патрулі сумлінно виконував доручення «Прапороносець» щонайменше три місяці.</p>
50	Режисер-постановник	<p>Я знаю різні види постановочних жанрів та основні поняття сценарної майстерності (сюжет, герої, експозиція тощо).</p> <p>Я знаю, що таке сценарій постановки і сценарний план заходу та вмію ними користуватись.</p> <p>Я знаю, що таке імпровізація, її види і складові та вмію імпровізувати.</p> <p>Я знаю, що таке грим та можу закримувати акторів для постановки.</p> <p>Я вмію підбирати додаткові елементи необхідні для постановки (музика, відео тощо).</p> <p>Я вмію підбирати або створювати реквізит, декорації і костюми для постановки.</p> <p>Я вмію підбирати акторів та розподіляти між ними ролі для постановки.</p> <p>Я взяв участь у створенні постановки від моменту написання сценарію до фінального показу на сцені.</p> <p>Я організував серію репетицій постановки у якості режисера.</p> <p>Я взяв участь в театралізованому вечірньому заході у Скаутському таборі в ролі режисера.</p>

51	Рятувальник	<p>Я знаю будову людського тіла.</p> <p>Я знаю правила поведінки та дій при надзвичайних ситуаціях.</p> <p>Я знаю та вмію користуватись міжнародною, загальноприйнятною системою сигналів та кодів лиха.</p> <p>Я можу розробити план пошукових дій, загубленої людини, з урахуванням природних та людських факторів.</p> <p>Я вмію плавати трьома різними стилями та знаю правила поведінки і техніки безпеки на воді та біля неї.</p> <p>Я вмію визначити та можу організувати найкращий метод транспортування потерпілого.</p> <p>Я вмію обрати місце, скласти і розвести денне та нічне сигнальне вогнище.</p> <p>Я описав порядок дій для безпечного порятунку людини, в змодельованих ситуаціях Скаутами мого патруля.</p> <p>Я підготував персональний або патрульний набір рятувальника і можу пояснити призначення кожного компонента даного набору.</p> <p>Я провів інструктаж з техніки безпеки для Скаутів свого патруля або гурту.</p>
52	Рятувальник на воді	<p>Я знаю будову людського тіла.</p> <p>Я знаю ознаки, які свідчать про те, що людині на воді необхідна допомога.</p> <p>Я знаю методи порятунку на воді та порядок рятувальних заходів, в залежності від поведінки стану суб'єкту порятунку та оточуючих природних та людських факторів.</p> <p>Я знаю правильну техніку входу у воду та прийоми зближення з суб'єктом порятунку, а також вмію визначати стан потерпілого до встановлення контакту з ним.</p> <p>Я знаю про важливість уникнення прямого тілесного контакту з суб'єктом порятунку та про важливість підтримки із ним зорового і голосового контакту.</p> <p>Я можу продемонструвати прийоми звільнення від суб'єкту порятунку на воді.</p> <p>Я можу продемонструвати методи порятунку у воді, використовуючи різні техніки захвату суб'єкту порятунку, відповідно до стану потерпілого (активний, стомлений, спокійний, без свідомості тощо).</p> <p>Я знаю правила безпечного буксирування потерпілого та можу продемонструвати техніку буксирування і безпечного виймання суб'єкта порятунку з води.</p> <p>Я знаю правила та можу продемонструвати процедуру надання серцево-легеневої реанімації постраждалого.</p> <p>Я провів інструктаж з техніки безпеки на воді та біля водоймищ, для Скаутів свого патруля або гурту.</p>

53	Скарбник	<p>Я знаю та розумію як саме функціонує мій Скаутський гурт.</p> <p>Я маю загальну уяву про ВМГО «Національна Організація Скаутів України».</p> <p>Я знаю про існування Положення НОСУ «Про Членські внески», додаткові інструкції та при нагоді ними користуюсь.</p> <p>Я вмію скласти кошторис для свого патруля згідно розробленого плану діяльності.</p> <p>Я вмію організовувати проведення зборів свого патруля, при необхідності.</p> <p>Я вмію своєчасно передавати інформацію в своєму патрулі, в разі необхідності.</p> <p>Я зберігаю кошти патруля та своєчасно сплачую членські внески.</p> <p>Я веду облік надходження, передачі і використання внесків свого патруля та при необхідності звітую на зборах.</p> <p>Я готую звіти щодо сплати членських внесків Скаутами свого патруля на засідання Ради Патрулів.</p> <p>Я в своєму патрулі сумлінно виконував доручення «Скарбник» щонайменше три місяці.</p>
54	Спікер	<p>Я знаю вправи для дикції та, як правильно дихати під час мовлення.</p> <p>Я знаю, як акцентувати увагу під час розмови, дискусії, виступу та вмію тактовно привернути увагу співрозмовника.</p> <p>Я знаю, що таке виразність мовлення та вмію використовувати інтонацію, паузи в мовленні тощо.</p> <p>Я знаю, що таке взаємоповага та вдало використовую її в Скаутському житті.</p> <p>Я вмію доречно застосовувати прислів'я і приказки та можу пояснити їх зміст.</p> <p>Я вмію контролювати власні емоції та толерантно доносити власну думку, під час діалогу або ведення дискусій.</p> <p>Я вмію слухати та чути співрозмовника під час діалогу або ведення дискусій.</p> <p>Я можу розповісти про себе протягом п'яти хвилин, з доречним використанням жестів та міміки.</p> <p>Я зібрав і впорядкував інформацію та зробив промову на тему, яку мені доручив патруль або гурт.</p> <p>Я виступив з промовою по цікавій темі за власним вибором, що включає в себе мову тіла і наочні посібники (презентації, малюнки тощо).</p>
55	Спортмайстер	<p>Я знаю 10 видів спорту.</p> <p>Я знаю та вмію пояснити різницю між ранковою зарядкою, розминкою та спортивним тренуванням.</p> <p>Я знаю порядок дій в надзвичайних ситуаціях під час спортивної гри.</p>

		<p>Я знаю правила та можу провести що найменше 3 спортивні гри.</p> <p>Я знаю правила та вмію провести змагання з настільної гри.</p> <p>Я вмію організовувати змагання з одного з видів спорту.</p> <p>Я склав турнірну таблицю для певної спортивної гри.</p> <p>Я виступив у ролі судді в одному з видів спортивних змагань.</p> <p>Я організував похід Скаутів свого гурта на одну спортивну гру або змагання.</p> <p>Я організував та провів спортивні змагання для свого гурта.</p>
56	Топограф	<p>Я знаю типи і види карт та вмію вірно ними користуватись.</p> <p>Я знаю, що таке масштаб карти та вмію його вірно визначити.</p> <p>Я знаю основні умовні знаки карт рідного краю.</p> <p>Я вмію зберігати та транспортувати карти різними способами.</p> <p>Я вмію точно визначити відстань до заданого орієнтиру.</p> <p>Я вмію вірно визначати азимут за допомогою компаса, карти тощо.</p> <p>Я вмію вірно орієнтувати карту на місцевості та знаходити своє місцезнаходження на ній.</p> <p>Я проклав маршрут радіального виходу чи походу та пройшов його разом зі Скаутами свого патруля.</p> <p>Я знайшов декілька місць, які підходять для привалу, ночівлі та Скаутського табору за допомогою карти.</p> <p>Я намалював карту Скаутського табору, в якому брав участь, з дотриманням масштабу і нанесенням на ній відповідних умовних знаків.</p>
57	Травознавець	<p>Я знаю, щонайменше 10 рослин, що занесені до Червоної книги України.</p> <p>Я знаю, щонайменше 5 різноманітних рецептів фіточаю (тонізуючий, розслаблюючий, заспокійливий, протизапальний тощо).</p> <p>Я знаю основні правила збору лікарських рослин.</p> <p>Я знаю декілька способів застосування лікарських рослин з користю для людини.</p> <p>Я вмію правильно заготовлювати та зберігати лікарські рослини.</p> <p>Я вмію розрізняти щонайменше 10 лікарських рослин України та їх властивості.</p> <p>Я вмію розрізняти їстівні та отруйні рослини і гриби України.</p>

		<p>Я розповів декілька легенд про лікарські рослини своєї місцевості для Скаутів свого гурту.</p> <p>Я дотримуюсь правил безпечної поведінки для уникнення отруєння.</p> <p>Я приготував відвар та фіточай на основі власноруч зібраних і підготовлених рослин, для Скаутів свого гурту разом із дорослим лідером гурту.</p>
58	Фотограф	<p>Я знаю структуру і будову фотоапарату та додаткової фотоапаратури для здійснення фотозйомки.</p> <p>Я знаю класифікацію фотографій та можу пояснити їх особливості та відмінності.</p> <p>Я знаю основні прийоми і правила фотографування, в тому числі з фотоспалахом.</p> <p>Я знаю та можу пояснити, які та яким чином різноманітні умови впливають на здійснення фотозйомки, та як це впливає якість фотографії.</p> <p>Я знаю, яким чином різноманітні програми дозволяють поліпшити якість фотографії та вмію працювати з фотографіями в графічному редакторі.</p> <p>Я вмію робити чіткі та якісні знімки, а також вірно обирати режим і експозицію для фотозйомки.</p> <p>Я створив фоторепортаж або фотоісторію, з заходу який відвідав разом зі Скаутами свого гурту.</p> <p>Я зробив серію з якісних знімків, які найкращим чином ілюструють один день з мого життя, використовуючи лише 36 кадрів підряд.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого патруля, організував або взяв участь у фотоконкурсі.</p> <p>Я сумлінно виконував доручення «Фотограф» щонайменше три місяці.</p>
59	Хранитель вогнища	<p>Я знаю види та типи деревини і матеріалів для вогнищ та способи їх використання.</p> <p>Я знаю види кострових місць та вмію їх облаштовувати.</p> <p>Я знаю види займань і лісових пожеж та порядок дій під час них.</p> <p>Я вмію вірно користуватись засобами пожежогасіння та вірно знаю комплектацію протипожежного щита.</p> <p>Я вмію обрати та підготувати місце для заготівлі, зберігання і просушки дров.</p> <p>Я вмію вірно обрати і підготувати місце для будь-якого типу вогнища та відновити ґрунт після нього.</p> <p>Я вмію правильно і безпечно зберігати та користуватись засобами для розпалювання вогнища.</p> <p>Я знаю правила безпечного користування вогнем та дотримуюсь правил протипожежної безпеки.</p> <p>Я знаю види і типи вогнищ та можу розпалювати щонайменше 5 з них у будь-яку пору року.</p>

		Я підготував, розпалив та підтримував вогнище під час Скаутського заходу.
60	Хранитель однострою	<p>Я знаю з чого складається Скаутський однострій свого гурту, об'єднання та НОСУ.</p> <p>Я знаю всі основні шеврони НОСУ та їх значення.</p> <p>Я знаю де і як розміщувати шеврони на Скаутській формі.</p> <p>Я знаю як та які мірки необхідно знімати для пошиття власної Скаутської форми.</p> <p>Я вмію вірно згортати (складати) власну Скаутську хустку.</p> <p>Я вмію охайно нашивати шеврони на Скаутську форму.</p> <p>Я вмію зберігати та доглядати за Скаутською формою в повсякденному житті та під час заходів (в тому числі походів та таборів).</p> <p>Я вірно транспортую власну Скаутську форму.</p> <p>Я маю власний ремонтний набір, вмію вірно ним користуватись та при необхідності можу поділитись.</p> <p>Я допомагаю іншим Скаутам з усіх питань щодо Скаутського однострою.</p>
61	Хранитель провізії	<p>Я знаю особливі потреби та протипоказання в харчуванні Скаутів свого патруля.</p> <p>Я знаю різноманітні методи визначення маси та об'єму продуктів.</p> <p>Я знаю методи транспортування та зберігання продуктів в дорозі і вмію розподілити продукти між Скаутами патруля.</p> <p>Я вмію складати збалансоване меню свого патруля для Скаутського табору.</p> <p>Я вмію розрахувати необхідну кількість продуктів для свого патруля відповідно до меню.</p> <p>Я вмію організувати збір продуктів відповідно до меню.</p> <p>Я дотримуюсь правил зберігання харчових продуктів та вмію вірно розрізняти свіжі та зіпсовані продукти.</p> <p>Я дотримуюсь правил гігієни під час зберігання і видачі продуктів.</p> <p>Я веду облік та контроль придатності продуктів під час Скаутського табору.</p> <p>Я маю досвід роботи в ролі «Хранителя провізії» в Скаутському таборі.</p>

62	Читач	<p>Я знаю, щонайменше 10 літературних жанрів та твори які до них відносяться.</p> <p>Я знаю, щонайменше 5 книг, які рекомендовано до прочитання в моєму віці.</p> <p>Я знаю напам'ять декілька улюблених віршів рідною мовою.</p> <p>Я вмію користуватись та знаходити необхідні книги в бібліотеці, за автором, назвою та жанром.</p> <p>Я вмію ділитись, з близькими для себе людьми, своїми роздумами з приводу прочитаних мною книг, які вони мені порекомендували.</p> <p>Я вмію нотувати у власному щоденнику читача інформацію про книгу та власні враження і думки щодо прочитаного.</p> <p>Я вмію порекомендувати Скауту свого гурту цікаву та корисну книгу і пояснити чому саме її пропоную йому для прочитання.</p> <p>Я прочитав щонайменше 3 книжки про світ навколо нас (енциклопедії, відповідні журнали тощо).</p> <p>Я прочитав щонайменше 5 книжок різних жанрів, які обрав разом зі Скаутами свого патруля.</p> <p>Я підготував та провів більш ніж 10 хвилинну розповідь про свого улюбленого героя книжкового твору чи книжку, Скаутам свого гурту.</p>
63	Юний агроном	<p>Я знаю види польових, городніх та садових культур.</p> <p>Я знаю, що таке запилення і парниковий ефект та їх важливе значення для життя рослин.</p> <p>Я знаю, що таке насіння, саджанці і розсада та можу пояснити їх природу і для чого вони потрібні.</p> <p>Я знаю декілька видів хвороб та шкідників, які можуть зашкодити рослинним культурам, а також знаю як з ними необхідно боротись.</p> <p>Я знаю види та функції ґрунту, а також знаю що таке родючість ґрунту та як її покращити.</p> <p>Я знаю та вмію застосовувати на практиці різні способи зберігання рослинних культур.</p> <p>Я вмію пояснити, як вода, світло, повітря та температура можуть нашкодити рослинам.</p> <p>Я перелічив, щонайменше 10 рідних рослин і 10 культурних рослин, які ростуть поблизу вашого будинку.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого гурта, виростив декілька овочів з насіння та з розсади, через урожай.</p> <p>Я взяв участь у зборі урожаю будь якої польової, городньої або садової культури.</p>

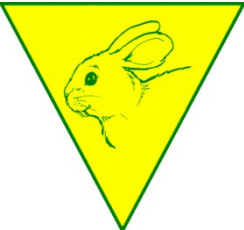

64	Юний астроном	<p>Я знаю загальну інформацію про планети і супутники планет Сонячної системи та їх розташування.</p> <p>Я знаю основні астрономічні пристрої, особливості використання та правильний догляд і способи їх зберігання.</p> <p>Я знаю про заходи і засоби безпеки під час спостереження за космічними об'єктами-небесними тілами (Сонце, Місяць, планети, зірки тощо).</p> <p>Я можу розповісти про взаємний рух Землі і Місяця та про явища які з цим пов'язані, а також можу пояснити фактори, які утримують Місяць на орбіті навколо Землі.</p> <p>Я можу визначте щонайменше одну червону зірку, одну блакитну зірку, одну жовту зірку (крім Сонця) та пояснити значення цих кольорів.</p> <p>Я можу показати не менше 10 сузір'їв на небосхилі, чотири з яких знаходяться в Зодіаку.</p> <p>Я вмію розповісти про елементарні астрономічні явища на планеті Земля (затемнення, сонцестояння, рівнодення тощо).</p> <p>Я безпечно користуюсь астрономічними картами та атласами для пошуку небесних об'єктів.</p> <p>Я користуюсь знаннями про Полярну зірку і Чумацький шлях, з користю для себе.</p> <p>Я спланував та провів безпечне спостереження зоряного неба, разом зі Скаутами свого гурту.</p>
65	Юний громадянин	<p>Я знаю державну символіку України та можу розповісти про неї.</p> <p>Я знаю всі офіційні державні свята України та можу розповісти про них.</p> <p>Я знаю напам'ять назви та обласні центри всіх регіонів України.</p> <p>Я знаю та можу перелічити всі країни з якими Україна має кордон.</p> <p>Я знаю державний Гімн України та його авторів і вмію його виконувати.</p> <p>Я знаю, щонайменше 10 визначних дат з історії України, та вмію розповісти про них.</p> <p>Я знаю, щонайменше 10 видатних діячів України та вмію розповісти про них.</p> <p>Я можу розповісти друзям або гостям з інших міст про рідний край.</p> <p>Я знаю вірші і пісні державною та рідною мовами, при нагоді виконую їх на Скаутському заході.</p> <p>Я знаю елементи українського національного одягу та в ньому взяв участь у Скаутському заході.</p>

66	Юний капелан	<p>Я знаю традиції та обряди особистого віросповідання.</p> <p>Я знаю декілька молитов та можу пояснити їх значення.</p> <p>Я знаю декілька притч духовного змісту та при нагоді можу їх переповісти.</p> <p>Я вмію етично поводитися під час молитви.</p> <p>Я вмію етично поводитись в духовних та святих місцях.</p> <p>Я вмію толерантно ставитись до віруючих інших віросповідань.</p> <p>Я вмію принагідно користуватись молитвами на Скаутських зборах.</p> <p>Я можу пояснити, що означає Скаутський Принцип «Обов'язок перед Богом».</p> <p>Я підтримую зв'язок з духовним наставником.</p> <p>Я в своєму патрулі сумлінно виконував патрульне доручення «Юний капелан» щонайменше три місяці.</p>
67	Юний лісник	<p>Я знаю що таке лісове господарство та основні принципи його ведення.</p> <p>Я знаю про важливість лісу та його внесок в навколишнє середовище і екосистему Землі.</p> <p>Я знаю найбільш поширеніші проблеми і загрози для лісів та шляхи їх вирішення.</p> <p>Я знаю різні класифікації лісів та можу про них розповісти.</p> <p>Я знаю види займань і лісових пожеж та вмію діяти під час них.</p> <p>Я вмію вірно визначать щонайменше 10 видів дерев, диких чагарників або кущів в лісі.</p> <p>Я вмію визначати пошкоджені дерева та знаю що необхідно робити далі.</p> <p>Я вмію розрізняти корисні, їстівні та отруйні рослини, ягоди і гриби, які ростуть в лісах України.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого гурта, взяв участь в лісовому екологічному десанті.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого гурта, взяв участь в кампанії з профілактики лісових пожеж.</p>
68	Юний медик	<p>Я знаю як і до кого вірно звернутись за медичною допомогою.</p> <p>Я знаю будову людського тіла.</p> <p>Я знаю, щонайменше 5 українців, які мали вплив на розвиток медицини та вмію розповісти про них.</p> <p>Я знаю симптоми нездужання людини та вмію застосовувати профілактичні заходи для збереження здоров'я.</p> <p>Я вмію вірно зібрати індивідуальну аптечку та знаю призначення кожного лікарського препарату в ній.</p> <p>Я вмію вірно зібрати патрульну аптечку, з урахуванням потреб кожного члена патруля.</p>

		<p>Я вмію відповідально використовувати індивідуальну та патрульну аптечки.</p> <p>Я вмію вірно виміряти пульс, тиск та температуру людини.</p> <p>Я постійно дотримуюсь правил особистої гігієни.</p> <p>Я, разом зі Скаутами свого гурту, взяв участь у заході, який пов'язаний зі збереженням та зміцненням здоров'я або з профілактикою, популяризацією та пропагандою здорового способу життя чи з демонстрацією знань та навичок по медицині.</p>
--	--	---

Додаток П
Скаутські випробування освітньо-виховної програми ВМГО «НОСУ»

Кабскаутські випробування (всі бажаячі з 6 до 10 років)		
<i>Назва</i>	<i>Вимоги для складання</i>	<i>Важливі примітки та додаткові вимоги</i>
 Зайчєня	Впродовж світлового дня необхідно погоджуватись на всі пропозиції та прохання про допомогу від знайомих осіб.	<p>Перед початком випробування необхідно домовитись про строки його проходження зі скаут-лідером своєї Зграї.</p> <p>Загальний час проходження випробування орієнтовно складає 12 годин світлового дня.</p> <p>Під час проходження випробування завжди необхідно говорити «Так» на всі пропозиції та прохання про допомогу від знайомих осіб, а погодившись, виконувати взятє на себе зобов'язання.</p> <p>Після завершення випробування учаснику необхідно продемонструвати теоретичні знання про однойменну тварину.</p>
 Качєня	Впродовж світлового дня необхідно бути корисним та пунктуальним відповідно до розпорядку дня.	<p>Перед початком випробування необхідно домовитись про строки його проходження зі скаут-лідером своєї Зграї.</p> <p>Загальний час проходження випробування орієнтовно складає 12 годин світлового дня.</p> <p>Під час проходження випробування необхідно з точністю дотримуватись розпорядку дня.</p> <p>Дозволяється запізнюватись менше ніж на 1 хвилину, окрім екстрених випадків, про які відомо скаут-лідєру своєї Зграї.</p> <p>Після завершення випробування учаснику необхідно продемонструвати теоретичні знання про однойменну тварину.</p>
 Мауглі	Впродовж світлового дня необхідно знаходитись поруч зі своїм скаут-лідєром та бути його першим помічником.	<p>Перед початком випробування необхідно домовитись про строки його проходження зі скаут-лідєром своєї Зграї.</p> <p>Загальний час проходження випробування орієнтовно складає 12 годин світлового дня.</p> <p>Дозволяється відходити від скаут-лідєра своєї Зграї не далі 5 метрів в радіусі.</p> <p>Після завершення випробування учаснику необхідно продемонструвати теоретичні знання про однойменну тварину.</p>

 <p>Жайворонок</p>	<p>Впродовж всього часу проведення табору необхідно прокидатися та вставати на світанку.</p>	<p>Перед початком випробування необхідно домовитись про його проходження зі скаут-лідером своєї Зграї. Кожного ранку необхідно вчасно будити чергових та за розкладом робити підйом Зграї або табору. Після завершення випробування учаснику необхідно продемонструвати теоретичні знання про однойменну тварину.</p>
 <p>Ведмедик</p>	<p>Впродовж світлового дня необхідно бути максимально серйозним та залученим до життєдіяльності табору.</p>	<p>Перед початком випробування необхідно домовитись про строки його проходження зі скаут-лідером своєї Зграї. Загальний час проходження випробування орієнтовно складає 12 годин світлового дня. Впродовж випробування учаснику забороняється як завгодно посміхатись та сміятись. Після завершення випробування учаснику необхідно продемонструвати теоретичні знання про однойменну тварину.</p>

Скаутські випробування для Слідопитів (всі бажуючі з 11 років)		
<i>Назва</i>	<i>Вимоги для складання</i>	<i>Важливі примітки та додаткові вимоги</i>
 <p>Дельфін</p>	<p>Момент початку випробувань та його закінчення оголошується лише керівником випробування. Кожному учаснику необхідно пройти інструктаж з техніки безпеки від керівника випробування. Забороняється заходити в воду без дозволу та нагляду керівника випробування. За будь-яке порушення вимог учасник припиняє проходження Скаутського випробування. Після завершення випробувань учаснику необхідно продемонструвати теоретичні знання про однойменну тварину. За проходження Скаутського випробування учасники отримують відповідне свідоцтво, а скаути – ще й відзнаку відповідного зразка.</p>	<p><i>Перший день</i></p> <p>Впродовж всього часу перебування в скаутському таборі необхідно пропонувати та надавати допомогу всім, хто її потребує або просить про неї.</p> <p>Скауту потрібно за будь-яких обставин пропонувати власну допомогу та бути корисним в скаутському таборі. Скауту потрібно робити добрі справи кожного дня (із дотриманням принципу «Стався до інших так, як хотів би, щоб ставились до тебе».</p>

Скаутські випробування для Слідопитів (всі бажаячі з 11 років)		
Назва	Вимоги для складання	Важливі примітки та додаткові вимоги
	<i>Другий день</i>	
	В другий день випробування необхідно продемонструвати всім діючим учасникам та керівнику випробування власне вміння плавати у воді.	Скауту необхідно пропливсти вільним стилем 100 м без зупинки. Скауту необхідно протриматися на воді на спині впродовж 3 хвилин. Скауту необхідно продемонструвати вміння плавати брасом, батерфляєм, кролем та на спині.
 Вовк	Момент початку випробувань та його закінчення оголошується лише керівником випробування. Кожному учаснику необхідно пройти інструктаж з техніки безпеки від керівника випробування. За будь-яке порушення вимог учасник припиняє проходження Скаутського випробування. Після завершення випробувань учаснику необхідно продемонструвати теоретичні знання про однойменну тварину. За проходження Скаутського випробування учасники отримують відповідне свідоцтво, а скаути - ще й відзнаку відповідного зразка.	
	Пройти у заздалегідь спланованому денному поході відстань не менше 30 кілометрів.	Необхідно пройти у світлу пору доби визначену відстань з повним екіпіруванням і за цей час виявити сліди перебування щонайменше 5 диких тварин. Учасникам необхідно під час великого привалу приготувати повноцінний обід на всіх. Похід повинен бути організований у період з весни до кінця осені. Забороняється виходити на дистанцію без дорослого скаут-лідера.
 Сова	Момент початку випробувань та його закінчення оголошується лише керівником випробування. Кожному учаснику необхідно пройти інструктаж з техніки безпеки від керівника випробування. Один проведений захід, турнір або майстер-клас зараховується лише для одного скаута. За будь-яке порушення вимог учасник припиняє проходження Скаутського випробування. Після завершення випробувань учаснику необхідно продемонструвати теоретичні знання про однойменну тварину. За проходження Скаутського випробування учасники отримують відповідне свідоцтво, а скаути – ще й відзнаку відповідного зразка.	
	Організувати на природі цікавий та змістовний захід, турнір або майстер-клас для скаутів свого патруля або гурта.	Перед початком випробування необхідно домовитись про строки та місце його проходження з керівником випробування. Організований захід (не менше 1 години) повинен включати в себе: пояснення мети заходу, вступну частину, основну частину, перерву або гру-розминку та підведення підсумків.

Скаутські випробування для Слідопитів (всі бажаячі з 11 років)		
Назва	Вимоги для складання	Важливі примітки та додаткові вимоги
		Допомагати в організації та проведенні заходу можуть лише скаути діючого патруля учасника випробування.
 <p>Ящірка</p>	<p>Всі учасники маркеруються на лівій руці порядковим номером відповідно до реєстрації. Кожному учаснику необхідно пройти інструктаж з техніки безпеки від керівника випробування. Момент початку випробувань та його закінчення оголошується лише керівником випробування. За будь-яке порушення вимог учасник припиняє проходження Скаутського випробування. Після завершення випробувань учаснику необхідно продемонструвати теоретичні знання про однойменну тварину. За проходження Скаутського випробування учасники отримують відповідне свідоцтво, а скаути – ще й відзнаку відповідного зразка.</p>	
	<i>Перші три години</i>	
	Провести 3 години повноцінного таборового життя без будь-якої їжі, в тому числі і напоїв.	Дозволяється вживати лише чисту питну воду без будь-яких домішок.
	<i>Другі три години</i>	
	Провести 3 години повноцінного таборового життя не розмовляючи.	Дозволяється вимовляти спонтанні (рефлекторні) вигуки, всі інші вигуки розцінюються як розмова. Забороняється заклеювати, зав'язувати або закривати рот будь-чим. Учасники мають право повноцінно розмовляти лише в разі звернення до лікаря.
	<i>Треті три години</i>	
	Впродовж 3 годин необхідно на визначеній території побудувати шалаш індивідуально для себе, який розташований на поверхні землі та захищений від дощу.	В якості будівельних матеріалів для побудови шалашу учасники використовують лише будівельний ліс (дрова, колоди, гілки), мотузки та матеріали для даху (тенти, клейонки тощо), а допомагати їм можуть лише діючі учасники випробування. Забороняється валити дерева і використовувати для побудови заздалегідь заготовлені матеріали та користуватись допомогою інших.
	<i>Четверті три години</i>	
	Провести з користю у власноруч побудованому шалаші 3 години, не виходячи з нього.	Зверху на шалаш під час перебування в ньому учасника необхідно вилити приблизно 10–20 літрів води для перевірки його водостійкості. Після закінчення випробування необхідно власноруч демонтувати побудований шалаш.

Скаутські випробування для Мандрівників (всі бажаючи з 13 років)		
Назва	Вимоги для складання	Важливі примітки та додаткові вимоги
 Барс	Момент початку випробувань та його закінчення оголошується лише керівником випробування. Кожному учаснику необхідно пройти інструктаж з техніки безпеки від керівника випробування. За будь-яке порушення вимог учасник припиняє проходження Скаутського випробування. Після завершення випробувань учаснику необхідно продемонструвати теоретичні знання про однойменну тварину. За проходження Скаутського випробування учасники отримують відповідне свідоцтво, а скаути – ще й відзнаку відповідного зразка.	
	Пройти у заздалегідь спланованому денному зимовому поході відстань не менше 15 кілометрів.	Необхідно пройти у світлу пору доби визначену відстань з повним екіпіруванням і за цей час виявити сліди перебування щонайменше 5 диких тварин. Учасникам потрібно під час великого привалу приготувати повноцінний обід на всіх. Під час походу забороняється за будь-яких умов виходити на лід. Забороняється виходити на дистанцію без дорослого скаут-лідера.
 Бобер	Всі учасники маркеруються на лівій руці порядковим номером відповідно до реєстрації. Кожному учаснику необхідно пройти інструктаж з техніки безпеки від керівника випробування. Момент початку випробувань та його закінчення оголошується лише керівником випробування. За будь-яке порушення вимог учасник припиняє проходження Скаутського випробування. Після завершення випробувань учаснику необхідно продемонструвати теоретичні знання про однойменну тварину. За проходження Скаутського випробування учасники отримують відповідне свідоцтво, а скаути – ще й відзнаку відповідного зразка.	
	<i>Перший день</i>	
	Впродовж 12 годин побудувати у відведеному місці на березі водоймища (озеро або нешвидка річка) вимостку завдовжки не менше 2 метрів.	В якості будівельних матеріалів можна використовувати лише будівельний ліс та мотузки. Забороняється заходити у воду без дорослого скаут-лідера.
	<i>Другий день</i>	
	Провести з користю, на вимостку і в радіусі 3 метрів від нього,	Учаснику необхідно зустріти на вимостці схід та захід сонця, але без ночівлі. Протягом дня дозволено двічі залишати відведену територію не більш ніж на 15

	світловий день.	хвилин для санітарно-гігієнічних потреб.
 Лис	<p>Всі учасники маркеруються на лівій руці порядковим номером відповідно до реєстрації. Кожному учаснику необхідно пройти інструктаж з техніки безпеки від керівника випробування. Момент початку випробувань та його закінчення оголошується лише керівником випробування. За будь-яке порушення вимог учасник припиняє проходження Скаутського випробування. Після завершення випробувань учаснику необхідно продемонструвати теоретичні знання про однойменну тварину. За проходження Скаутського випробування учасники отримують відповідне свідоцтво, а скаути – ще й відзнаку відповідного зразка.</p>	
	<i>Перша година</i>	
	Необхідно знайти справжній секретний пакет та сховатись на визначеній території.	Територія для переховування учасників має бути визначена в лісовій місцині із приблизного розрахунку 10 м ² на одного хитрого лиса. Кількість схованих секретних пакетів повинна бути не меншою за кількість хитрих лисів.
	<i>Друга та третя години</i>	
 Пантера	Необхідно не потрапити в поле зору мисливців.	Забороняється залишати відведену для випробування територію та втікати від мисливців. Забороняється ховатись у воді, справжніх норах тварин та на деревах. На одного мисливця має припадати не менше п'яти хитрих лисів.
	<p>Всі учасники маркеруються на лівій руці порядковим номером відповідно до реєстрації. Кожному учаснику необхідно пройти інструктаж з техніки безпеки від керівника випробування. Момент початку випробувань та його закінчення оголошується лише керівником випробування. За будь-яке порушення вимог учасник припиняє проходження Скаутського випробування. Після завершення випробувань учаснику необхідно продемонструвати теоретичні знання про однойменну тварину. За проходження Скаутського випробування учасники отримують відповідне свідоцтво, а скаути – ще й відзнаку відповідного зразка.</p>	
	<i>12 годин першого дня</i>	
	Провести 12 годин повноцінного таборового життя без будь-якої їжі, в тому числі і напоїв.	Дозволяється вживати лише чисту питну воду без будь-яких домішок.
	<i>12 годин другого дня</i>	

	Провести 12 годин повноцінного таборового життя не розмовляючи.	Дозволяється вимовляти спонтанні (рефлекторні) вигуки, всі інші вигуки розцінюються як розмова. Забороняється заклеювати, зав'язувати або закривати рот будь-чим. Учасники мають право повноцінно розмовляти лише в разі звернення до лікаря.
	<i>12 годин третього дня</i>	
	Впродовж 12 годин необхідно на визначеній території побудувати гніздо, індивідуально для себе, яке має бути розташоване щонайменше на 3 опорах, на висоті не менш ніж 2 метри над землею, придатне для ночівлі, з перилами та захищене від дощу.	В якості будівельних матеріалів для побудови гнізда учасники використовують лише будівельний ліс (дрова, колоди, гілки), мотузки та матеріали для даху (тенти, клейонки). Забороняється валити дерева і використовувати для побудови гнізда раніше заготовлені матеріали. Допомагати учасникам можуть лише діючі учасники випробування.
	<i>12 годин третьої ночі</i>	
	Провести з користю 12 годин, на власноруч побудованому гнізді.	Спускатися на землю дозволено лише в екстрених випадках або з дозволу керівника випробування.
	<i>12 годин четвертого дня</i>	
	Впродовж 12 годин необхідно власноруч демонтувати побудоване гніздо.	Необхідно прибрати усі використані будівельні матеріали і наближену до гнізда територію (до 5 метрів у радіусі) та звітувати про це керівнику випробування.

Скаутські випробування для Дослідників (всі бажуючі з 15 років)		
Назва	Вимоги для складання	Важливі примітки та додаткові вимоги
 <p>Павук</p>	<p>Момент початку випробувань та його закінчення оголошується лише керівником випробування.</p> <p>Кожному учаснику необхідно пройти інструктаж з техніки безпеки від керівника випробування.</p> <p>Впродовж випробування забороняється приймати або передавати будь-що від сторонніх осіб, окрім переданого діючими учасниками та керівником випробування.</p> <p>За будь-яке порушення вимог учасник припиняє проходження Скаутського випробування.</p> <p>Після завершення випробувань учаснику необхідно продемонструвати теоретичні знання про однойменну тварину.</p> <p>За проходження Скаутського випробування учасники отримують відповідне свідоцтво, а скаути – ще й відзнаку відповідного зразка.</p>	
	<i>День</i>	
	Впродовж 12 годин необхідно сплести з мотузок гніздо, яке має бути розташоване на 4 опорах, на висоті не менш ніж 3 метрів над поверхнею, бути придатним для ночівлі та бути захищеним від дощу.	<p>За перші 3 години учаснику дозволяється знаходитись на землі для натягування страховки та основи гнізда.</p> <p>В якості будівельних матеріалів для побудови гнізда учасники використовують лише мотузки, спеціалізовані засоби (система, карабіни тощо) та матеріали для даху (тенти, клейонки тощо).</p> <p>Для побудови гнізда дозволяється використовувати лише живі дерева, які забороняється валити.</p> <p>Кожен учасник має збудувати собі власне гніздо самостійно, без сторонньої допомоги.</p>
	<i>Ніч</i>	
	Провести з користю 12 годин, на власноруч сплетеному гнізді.	Протягом доби дозволено двічі спускатись на землю не більш ніж на 15 хвилин для санітарно-гігієнічних потреб.
	<p>Всі учасники маркеруються на лівій руці порядковим номером відповідно до реєстрації.</p> <p>Кожному учаснику необхідно пройти інструктаж з техніки безпеки від керівника випробування.</p> <p>Момент початку випробувань та його закінчення оголошується лише керівником випробування.</p> <p>Впродовж випробування дозволяється розмовляти лише з діючими учасниками та керівником випробування. Також забороняється приймати або передавати будь-що від сторонніх осіб, окрім переданого діючими учасниками та керівником випробування.</p>	

Скаутські випробування для Дослідників (всі бажуючі з 15 років)		
Назва	Вимоги для складання	Важливі примітки та додаткові вимоги
Беркут	За будь-яке порушення вимог учасник припиняє проходження Скаутського випробування. Після завершення випробувань учаснику необхідно продемонструвати теоретичні знання про однойменну тварину. За проходження Скаутського випробування учасники отримують відповідне свідоцтво, а скаути – ще й відзнаку відповідного зразка.	
	<i>12 годин першого дня</i>	
	Впродовж 12 годин необхідно на визначеній території побудувати гніздо, індивідуально для себе, яке має бути розташоване щонайменше на 4 опорах, на висоті не менш ніж 3 метри над землею, придатне для ночівлі, з перилами, місцем для приготування їжі та захищене від дощу.	За перші 12 годин учаснику дозволяється знаходитись на землі для побудови гнізда. В якості будівельних матеріалів для побудови гнізда учасники використовують лише будівельний ліс (дрова, колоди, гілки), мотузки та матеріали для даху (тенти, клейонки). Забороняється валити дерева і використовувати для побудови заздалегідь заготовлені матеріали. Допомагати учасникам можуть лише діючі учасники випробування.
	<i>12 годин першої ночі</i>	
	Провести з користю 24 години на власноруч побудованому гнізді.	Протягом доби дозволено двічі спускатись на землю не більш ніж на 15 хвилин для санітарно-гігієнічних потреб.
	<i>12 годин другого дня</i>	
	Учасник має в гнізді приготувати гарячу їжу.	До початку приготування їжі повинна бути сировою та схваленою керівником випробування. Забороняється розводити на гнізді багаття без дозволу та нагляду керівника випробування.
	<i>12 годин третього дня</i>	
	Необхідно власноруч демонтувати побудоване гніздо.	Протягом 12 годин необхідно власноруч демонтувати побудоване гніздо.

Скаутські випробування для Дослідників (всі бажуючі з 15 років)		
Назва	Вимоги для складання	Важливі примітки та додаткові вимоги
 <p>Робінзон</p>	<p>Всі учасники маркеруються на лівій руці порядковим номером відповідно до реєстрації. Кожному учаснику необхідно пройти інструктаж з техніки безпеки від керівника випробування. Момент початку випробувань та його закінчення оголошується лише керівником випробування. За будь-яке порушення вимог учасник припиняє проходження Скаутського випробування. Після завершення випробувань учаснику необхідно продемонструвати знання історії про Робінзона Крузо. За проходження Скаутського випробування учасники отримують відповідне свідоцтво, а скаути – ще й відзнаку відповідного зразка.</p>	
	<i>12 годин першого дня</i>	
	Впродовж 12 годин на визначеній місцевості необхідно побудувати шалаш індивідуально для себе, який розташований на поверхні землі та захищений від дощу.	<p>Учасник має право обрати 7 будь-яких речей та взяти їх з собою для вдалого проходження випробування. Побудований шалаш має бути придатний для життя, в тому числі у випадку негоди, та оздоблений саморобною сигналізацією. Забороняється валити дерева і використовувати для побудови шалашу заздалегідь заготовлені матеріали та користуватись допомогою інших. Забороняється будь-яке спілкування та взаємодія з будь-ким, окрім керівника випробування, навіть з іншими учасниками.</p>
	<i>12 годин першої ночі</i>	
	Провести з користю 12 годин у власноруч побудованому шалаші.	<p>Необхідно видобути вогонь і розвести багаття за допомогою 3 сірників та до кінця випробування не дати багаттю загаснути. Зверху на шалаш під час перебування в ньому учасника необхідно вилити приблизно 10–20 літрів води для перевірки його водостійкості.</p>
	<i>12 годин другого дня</i>	
	Провести з користю 12 годин, у власноруч побудованому шалаші та неподалік від нього.	<p>Необхідно виготовити календар на рік з підручних засобів або матеріалів. Приготувати смачний обід (не з полу фабрикатів), який обов'язково повинен скуштувати керівник випробування.</p>
	<i>12 годин третього дня</i>	
	Впродовж 12 годин необхідно власноруч демонтувати побудований шалаш.	<p>Необхідно прибрати усі використані будівельні матеріали і наближену до шалашу територію (до 5 метрів у радіусі) та звітувати про це керівнику випробування.</p>

Скаутські випробування для Дослідників (всі бажуючі з 15 років)		
Назва	Вимоги для складання	Важливі примітки та додаткові вимоги
 <p>Фенікс</p>	<p>Момент початку випробувань та його закінчення оголошується лише керівником випробування.</p> <p>Кожному учаснику необхідно пройти інструктаж з техніки безпеки від керівника випробування.</p> <p>Під час випробування допомагати учаснику можуть лише погоджені з керівником помічники.</p> <p>За будь-яке порушення вимог учасник припиняє проходження Скаутського випробування.</p> <p>Після завершення випробувань учаснику необхідно продемонструвати теоретичні знання про однойменного міфологічного птаха.</p> <p>За проходження Скаутського випробування учасники отримують відповідне свідоцтво, а скаути – ще й відзнаку відповідного зразка.</p>	
	<i>12 годин першого дня</i>	
	Впродовж 12 годин необхідно на визначеній території побудувати каре та місце для багаття свого патруля або гурта.	<p>Учаснику необхідно домовитись з 2–3 скаутами свого гурту про допомогу в проходженні випробування, попередивши, що всі їх дії будуть зараховані лише на користь учасника та погодивши їх кандидатури з керівником випробування.</p> <p>Погодити проект патрульного або гуртового каре і місця для багаття з керівником випробування та побудувати його разом з помічниками.</p> <p>В якості будівельних матеріалів для побудови, каре та місця для багаття, учасники використовують лише будівельний ліс (дрова, колоди, гілки).</p> <p>Забороняється валити дерева і використовувати для побудови заздалегідь заготовлені матеріали.</p> <p>Під час будівництва необхідно продемонструвати знання про властивості будівельних матеріалів, які використовуються, а також декілька технік їх кріплення.</p>
	<i>12 годин ночі</i>	
	Провести з користю 12 години нічного чергування на власноруч побудованому каре.	<p>Учаснику необхідно провести з користю нічне чергування на власноруч побудованому каре біля багаття.</p> <p>Учаснику потрібно підготувати необхідну кількість дров для нічного чергування.</p> <p>Під час чергування забороняється спати, користуватись електронними приборами (грати в ігри, слухати музику тощо) та заважати скаутам відпочивати.</p> <p>Протягом чергування дозволено двічі покидати каре не більш ніж на 15 хвилин для санітарно-гігієнічних потреб.</p>

Скаутські випробування для Дослідників (всі бажаячі з 15 років)		
Назва	Вимоги для складання	Важливі примітки та додаткові вимоги
 <p>Тигр</p>	<p>Впродовж 12 годин необхідно продемонструвати власне вміння розводити, зберігати та переносити багаття.</p>	<p>12 годин другого дня</p> <p>Учаснику необхідно продемонструвати здібності розводити багаття за допомогою трьох сірників, лінзи, кресала та методом тертя. Сконструювати засіб для транспортування багаття (вуглю) та з його допомогою переносити джерело вогню протягом години, а на завершення розвести повноцінне багаття на задалегідь підготовленій території. Забороняється розводити багаття без дозволу та нагляду керівника випробування. Необхідно прибрати (в разі необхідності – демонтувати) усі використані будівельні матеріали, каре і прилежну до нього територію та звітувати про це керівнику випробування.</p>
		<p>Всі учасники маркеруються на лівій руці порядковим номером відповідно до реєстрації. Кожному учаснику необхідно пройти інструктаж з техніки безпеки від керівника випробування. Момент початку випробувань та його закінчення оголошується лише керівником випробування. За будь-яке порушення вимог учасник припиняє проходження Скаутського випробування. Після завершення випробувань учаснику необхідно продемонструвати теоретичні знання про однойменну тварину. За проходження Скаутського випробування учасники отримують відповідне свідоцтво, а скаути – ще й відзнаку відповідного зразка.</p> <p>Впродовж 24 годин необхідно вполювати будь-яку тварину без жодної шкоди для неї.</p> <p>Забороняється виходити на дистанцію без керівника випробування. Перед початком випробування необхідно отримати дозвіл на використання безпечної для тварини пастки. Забороняється валити дерева і використовувати для побудови пасток задалегідь заготовлені матеріали та користуватись допомогою інших. Спійману тварину необхідно продемонструвати всім дійсним учасникам та керівнику випробування та неодмінно відпустити, без шкоди для неї. Необхідно прибрати усі використані будівельні матеріали і прилежну до шалашу територію та звітувати про це керівнику випробування.</p>

Додаток Р

Види зборів патрулів освітньо-виховної програми ВМГО «НОСУ»

1. Збір-презентація

Цей збір проводить патрульний лідер для дітей та їх батьків для знайомства з діяльністю організації, з роботою свого патруля. Патрульний лідер розповідає про програми організації та традиційні справи. У ході збору Патрульний лідер намагається зацікавити нових дітей у вступі до організацій / патруля, а дорослих у співробітництві. При проведенні збору можна використовувати: літописи, газети, слайди, фото - та відео-матеріали про діяльність членів організації та патруля.

2. Збір-знайомство

Цей збір, який проводить патрульний лідер зі своїм новобраним патрулем для формування колективу та знайомства: членів патруля один з одним; з тим, чим будуть займатися діти в патрулі; чого можуть досягти, беручи участь у програмах та справах організації; з Обіцянкою та законами, що регламентують життя членів організації.

Практичне завдання: Обрати імідж для себе як для патрульного лідера (командир, розважальник, товариш, вчитель, опікун і т.п.) та відповідно до неї зробити презентацію себе, як патрульного лідера

3. Збір-прийом у патруль

Збір готує та проводить патруль. Це збір, на якому патруль приймає у свій склад нових членів. Це дуже важливий збір, бо на ньому новачок може складати вступний іспит або ж проходити випробування для вступу в патруль. У кожного патруля може бути свій ритуал. Важливо, щоб увійшовши в патруль, новачок отримав знак/символ приналежності до свого нового патруля

Практичне завдання: навести приклади обіцянок патрулю

4. Збір-старт

Цей збір проводить патрульний лідер при допомозі членів патруля.

Завдання збору: підвести підсумки того, чому навчилися члени патруля у літньому наметовому таборі; продумати, у яких справах та програмах буде приймати участь патруль; намітити нові сходинки особистого росту для кожного члена патруля; визначити, хто зможе допомогти патрулю у його діяльності у новому році.

Збір-старт може проводити і вся організація. Тоді він матиме дещо інший характер, більш розважальний

5. Збір-вибори

Кожен патруль має обрати свого Патрульного лідера та його асистента.

Ці вибори проходять на загальному зборі патруля.

Всі члени патруля, обираючи своїх ватажків, беруть на себе певні зобов'язання щодо виконання їх доручень.

6. Збір-планування

Сама назва говорить за себе. На цьому зборі Патрульний лідер зі своїми друзями планує діяльність патруля на період навчального року та літніх канікул. Члени патруля визначають, яким чином будуть приймати участь у Розвиваючих, Прогресивних та Стимулюючих програмах (в яких цікавих та корисних справах, іграх, подорожах, навчальних таборах приймуть участь)

7. Збір-розподіл доручень

Цей збір проводить Патрульний лідер чи його асистент

Завдання збору: 1. Визначити, які доручення та для чого необхідні в патрулі.

2. Розподілити доручення між членами патруля

8. Збір-навчання

Цей збір може провести як Патрульний лідер так і кожен з членів патруля. Збір проводиться з метою набуття членами патруля нових знань та вмінь, підготовки до здачі іспитів на звання або отримання спеціалізацій

9. Збір-свято

Цей збір може провести за дорученням Патрульного лідера кожен з членів патруля, в залежності від того, чому саме присвячується даний збір і як планується хід його проведення. Це може бути: «День Народження патруля», «Під знаком Зодіаку», «Новорічний вогник», тощо.

10. Збір-іспит

Проводить Патрульний лідер з допомогою дорослих членів організації для того, щоб визначити яких успіхів досягли члени патруля у набутті знань та вмінь по вимогам розвиваючої програми.

11. Збір по тривозі

Цей збір повинен вміти проводити кожен член патруля. Це терміновий збір, на якому вирішується нагальні питання діяльності патруля

12. Збір-допомога

Цей збір планується та проводиться всіма членами патруля. У ході підготовки визначається: Кому яка допомога потрібна. Як краще її організувати. Що для цього буде необхідно. Коли всі питання вирішені, патруль проводить свій збір

13. Збір-дискусія

Цей збір готується патрульним лідером та його асистентом. Збір проводиться, коли виникає проблема, вирішення якої можна знайти за допомогою дискусії. При проведенні збору визначаються головні правила проведення дискусії

14. Збір-підготовка до походу

Цей збір має вміти проводити кожен з членів патруля. Завдання збору:

- Визначити, для чого буде проходити збір-похід
- Що потрібно патрулю підготувати до збору-походу з групового знаряддя
- Розподілити доручення
- Що необхідно підготувати до збору кожному члену патруля з індивідуального знаряддя

15. Збір-похід

Цей збір проводить Патрульний лідер або дорослі члени патруля. Завданням збору є набуття та вдосконалення певних знань та навичок членами патруля

16. Збір-підведення підсумків

Цей збір проводить Патрульний лідер та його асистент. На зборі кожен член патруля визнає, як він особисто та весь патруль взагалі впорався з тими зобов'язаннями, що прийняв на зборі-старті та зборі-плануванні, як виконуються Обіцянка та Закони

17. Збір-прощання

Це традиційний збір патруля. Переходячи на нову сходинку свого розвитку – інструкторський патруль підводить підсумки діяльності кожного члена патруля та визначає нові перспективи.

Додаток С

Програма підготовки дорослих лідерів скаутських громадських об'єднань ВМГО «НОСУ»

Мета програми: підвищення компетентності дорослих лідерів із забезпечення процесу гармонійного розвитку компонентів особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, сприяння тим самим їх прогресивному розвитку в скаутингу.

Модуль 1 «Сутнісні характеристики Скаутингу»

Мета: ознайомити слухачів курсу з сутнісними характеристиками скаутингу

Завдання: сприяти розумінню завдань виховного скаутського руху та усвідомлення своєї ролі в діяльності за програмою розвитку особистісного потенціалу підлітків в скаутських об'єднаннях; ознайомити з скаутськими методами та закріпити знання скаутських законів; принципів

Структура модуля:

- дитяча об'єднання - лабораторія суспільства;
- історія дитячого руху на Україні;
- ВМГО «НОСУ»: історія, мета, закони, атрибути;
- міжнародний досвід дитячого руху;
- скаутизм: мета, принципи, методи;
- історія скаутського руху;
- церемонії та традиції;
- міжнародні та правові документи України, щодо дитячих та молодіжних організацій.

Модуль 2 «Особливості розвитку підлітків»

Мета: систематизувати знання учасників про особливості та основні потреби підліткового віку.

Завдання: ознайомити з психофізичними характеристиками дітей молодшого підліткового віку; надати практичні рекомендації лідерам щодо особливостей взаємодії з підлітками

Структура модуля:

- головні завдання розвитку в підлітковому віці
- характеристика підлітків через призму особистості
- інтереси та провідна діяльність підліткового віку

- роль дорослого в підлітковому віці

Модуль 3 «Компоненти розвитку особистісного потенціалу»

Мета: ознайомити дорослих лідерів з принципом гармонійного розвитку всіх компонентів особистісного потенціалу

Завдання: дати інформацію про компоненти розвитку особистості ного потенціалу; сформувати розуміння власної відповідальності щодо особистого розвитку; надати практичні рекомендації по розробці виховних цілей для розвитку всіх компонентів розвитку особистісного потенціалу.

Структура модуля:

- стимулювання інтелектуальних та творчих здібностей
- формування характеру;
- емпатія та контроль почуттів;
- духовний розвиток особистості;
- піклування про інших
- особливості побудови виховних цілей особистісного розвитку.

Модуль 4 «Система команд та малих груп»

Мета: надати про особливості організації роботи в малій групі за скаутською методикою.

Завдання: з'ясувати що таке самоуправління в патрулі; навчитися розподіляти доручення в патрулі; визначити головні елементи діяльності патруля; надати практичні по взаємодії дорослого лідера з патрульним лідером; роль дорослого лідера по відношенню до патруля

Структура модуля:

- патруль – як неформальна група;
- патруль як навчальне та виховне середовище;
- принцип добровільності вступу;
- самоуправління в патрулі, роль ради патруля
- види діяльності патруля, програми патруля та формування єдиних виховних цілей для патруля
- врахування індивідуальності особливостей та різноманітності кожного члена патруля

Модуль 5 «Психологія лідерства»

Мета: формування досвіду громадянської поведінки лідерів, залучення їх до реальної соціально-корисної роботи в малих групах (патрулях).

Завдання: ознайомити слухачів з теоретичними основами та принципами розвитку лідерства; визначити риси ідеального лідера, оцінити себе; провести психотренінги на виявлення та розвиток лідерських якостей; розвивати навички самоаналізу, тобто аналізу організаторських здібностей та своїх нереалізованих можливостей; формувати здатність приймати відповідальні рішення.

Структура модуля:

- портрет ідеального лідера;
- патрульний лідер – хто він такий? Його права та обов'язки;
- лідер дитячої організації – хто він такий? Керівник та лідер.
- проблеми лідерства в дитячому колективі;
- психотренінги на виявлення лідерських якостей;
- психотренінги на розвиток лідерських якостей;
- підтримка лідерства та ефект згорання.

Модуль 6 «Розвиток комунікативних якостей»

Мета: ознайомити слухачів з базовими положеннями теорії спілкування, і на основі цієї інформації формувати в них навички ефективної взаємодії.

Завдання: формувати навички працювати в команді; розвивати вміння активного слухання; навчити різноманітним прийомам вербального і невербального спілкування; вчити спілкуватися толерантно.

Структура модуля:

- етапи спілкування;
- бар'єри спілкування;
- вербальне та невербальне спілкування;
- спілкування з однолітками, представниками протилежної статті, спілкування з дітьми;
- конфліктологія;
- автопортрет.

Модуль 7 «Діяльність в скаутингу»

Мета: познайомити слухачів курсу з видами, формами технологіями організації діяльності

Завдання: навчитись розрізняти види діяльності та її значення; визначити роль дорослого лідера по відношенню і взаємодії з підлітками під час організації того чи іншого виду діяльності.

Структура модуля:

- діяльність, мотиви, досвід. Зв'язок між цими поняттями.
- проектна та постійна діяльність
- скаутські вміння
- скаутські випробування
- навчальні ігри
- скаутські табори та походи

Модуль 8 «Методика проведення зборів»

Мета: ознайомити з методикою підготовки та проведення зборів патруля

Завдання: сформувати навички і уміння у слухачів курсу ведення різних типів зборів

Структура модуля:

- збір – форма роботи в малих групах;
- основні складові збору патруля;
- 17 типів зборів патруля;
- загальний збір організації: його мета;
- практичні заняття з проведення зборів.

Модуль 9 «Методика планування прогресивного розвитку особистісного потенціалу підлітків»

Мета: ознайомити з методиками колективного та особистого планування.

Завдання: надати моделі планування на рік, квартал (сезон), місяць, тиждень; ознайомити з різними методиками колективного планування; навчитися складати особистий план лідера; навчитися складати плани діяльності патруля, організації.

Структура модуля:

- що таке планування;
- оцінка можливостей;
- планування в патрулі, об'єднанні, на рік, квартал (сезон), на місяць, тиждень;
- планування в організації: комплексний план, план-сітка;
- Колективна творча справа: «Будуємо дім», «Дім», «Вертушка», «Програма», «Карта на сезон»;
- розробка планів роботи патруля (організації) на півріччя;
- особисте планування.

Модуль 10 «Методика проведення гри»

Мета: вивчити та навчитися використовувати у своїй діяльності ігри різної кваліфікації.

Завдання: надати практичні рекомендації слухачам щодо організації проведення ігор в різних за віком та розміром груп дітей та молоді; практично ознайомитися з різними видами ігор; навчитися проводити та розробляти ігри.

Структура модуля:

- роль гри у розвитку дитини;
- історія гри;
- види ігор за скаутською класифікацією;
- етапи підготовки та проведення гри;
- методика розробки ігор на місцевості;
- техніка безпеки при проведенні гри.

Модуль 11 «Методика роботи з колективом»

Мета: ознайомити слухачів курсу з методикою формування колективу.

Завдання: ознайомити з різними типами та етапами розвитку колективу; ознайомитися з методиками формування колективу; навчитися складати соціограму колективу; ознайомитися з методами управління колективом.

Структура модуля:

- типи колективу;
- етапи розвитку колективу;
- як формувати колектив;
- мікроклімат колективу;
- стилі управління колективу;
- діагностика колективу: соціограма;
- ознаки вмирання колективу.

Модуль 12 «Оцінка розвитку особистісного потенціалу»

Мета: ознайомити слухачів з критеріями, формами та технологіями проведення моніторингу і оцінки розвитку особистості в скаутському об'єднанні

Завдання: надати інформацію про критерії оцінки особистісного потенціалу по всім сферам розвитку.

Структура модуля:

- спостереження за розвитком особистості
- висновки про оцінку особистісного розвитку

- роль дорослого лідера в оцінці розвитку особистості
- самоаналіз
- думка однолітків
- досягнення консенсусу в підведенні підсумків особистісного розвитку
- планування програми розвитку на основі результатів оцінки та моніторингу особистісного розвитку.

Модуль 13 «Духовний розвиток. Особливості»

Мета: познайомити дорослих лідерів з особливостями духовного розвитку

Завдання: познайомити з головними життєвими цінностями та моральними принципами, які закладені в скаутингу; навчити визнавати життєві цінності,

Структура модуля:

- природність та свобода вибору
- пріоритет духовного виховання перед духовною освітою
- співпраця скаутських громадських об'єднань з релігійними конфесіями

Модуль 14 «Азбука організатора»

Мета: розвинути навички організаторської майстерності.

Завдання: познайомити з основами організаторської майстерності; навчитися складати сценарний та робочі плани заходів, кошториси; познайомитися з різними видами колективного аналізу заходів.

Структура модуля:

- як організувати масовий захід;
- робочий та сценарний плани;
- складання кошторису;
- підсумки заходу, колективний аналіз;
- організаторська етика.

Додаток Т

Гайд фокус -групи з лідерами скаутських громадських об'єднань

1. Назвіть будь-ласка Ваше прізвище, ім'я, по батькові.
2. Назвіть повну назву Вашого скаутського об'єднання.
3. Що нового та корисного ви дізнались під час участі в програмі підготовки лідерів скаутських громадських об'єднань?
4. Що на Вашу думку було найбільш вдалим у програмі підготовки лідерів скаутських громадських об'єднань?
5. Який аспект, під час участі у модулях програми вам найбільше запам'ятався і був корисний вам?
6. Які практичні аспекти роботи з підлітками в скаутських громадських об'єднаннях ви отримали?
7. Скажіть, які ваші компетенції ви змогли підвищити, покращити, а яких Ви змогли набути?
8. Чи допомогли Вам набуті та вдосконалені, під час участі в програмі підготовки лідерів скаутських громадських об'єднань компетенції для реалізації комплексної програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків?
9. Чи вплинула участь в програмі підготовки лідерів скаутських громадських об'єднань на Ваш особистий прогресивний розвиток?
10. Яка роль, на Вашу думку, дорослого лідера у розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях?
11. Яким чином ви будете використовувати, отримані під час участі в програмі підготовки дорослих лідерів, знання та вміння на практиці?
12. На вашу думку як часто необхідно проводити підготовку дорослих лідерів в скаутських громадських об'єднаннях, і що б ви змінили в програмі підготовки?
13. Скажіть, які теми модулів Ви б хотіли додати до програми підготовки лідерів скаутських громадських об'єднань.?
14. Чи допомогли отримані знання та вміння під час проходження курсу з підготовки дорослих лідерів під час реалізації комплексної програми розвитку особистісного потенціалу підлітків?
15. Чи відбулись у вашому скаутському об'єднанні переосмислення або перегляд підходів до розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях після участі в програмі підготовки лідерів скаутських громадських об'єднань?
16. Які проблеми виникали у Вас під час реалізації програми?

17. Чи вплинула комплексна програма з розвитку особистісного потенціалу підлітків на ефективне планування прогресивного розвитку підлітка на скаутський рік.
18. Чи сприяла комплексна програма з розвитку особистісного потенціалу підлітків гармонійному розвитку всіх компонентів особистісного потенціалу?
19. Чи допомогла реалізація комплексної програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків організаційному розвитку ваших скаутських громадських об'єднань. Які зміни або зрушення відбулись у вашому скаутському об'єднанні?
20. Які види діяльності, які були реалізовані в рамках комплексної програми розвитку особистісного потенціалу підлітків були найефективнішими та вдалимими на Вашу думку?
21. Чи змінились підходи у вашому скаутському об'єднанні до механізму проведення оцінки з розвитку особистісного потенціалу підлітків після проходження підготовки для лідерів скаутських громадських об'єднань та впровадження комплексної програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків?
22. Що на Вашу думку потребує вдосконалення та покращення в програмі розвитку особистісного потенціалу підлітків?

Додаток Ф

Результати опитування підлітків в скаутських скаутських громадських об'єднаннях

Скаутське об'єднання	Загальна кількість осіб	Критерії																	
		Фізичний			Інтелектуальний			Вольовий			Емоційний			Соціальний			Духовний		
		Рівні			Рівні			Рівні			Рівні			Рівні			Рівні		
		низький	середній	високий	низький	середній	високий	низький	середній	високий	низький	середній	високий	низький	середній	високий	низький	середній	високий
		К-ть осіб/ %	К-ть осіб/ %	К-ть осіб/ %	К-ть осіб/ %	К-ть осіб/ %	К-ть осіб/ %	К-ть осіб/ %	К-ть осіб/ %	К-ть осіб/ %	К-ть осіб/ %	К-ть/ %	К-ть осіб/ %	К-ть осіб/ %	К-ть осіб/ %	К-ть осіб/ %	К-ть осіб/ %	К-ть осіб/ %	К-ть осіб/ %
Тотем	30	8/26,66	11/36,66	11/36,66	10/33,33	13/43,33	7/23,33	14/46,66	9/30,00	7/23,33	8/26,66	14/46,66	8/26,66	11/36,66	14/46,66	5/16,66	14/46,66	11/36,66	5/16,66
СОУС	20	7/35,00	7/35,00	6/30,00	9/45,00	7/35,00	4/20,00	7/35,00	9/45,00	4/20,00	7/35,00	6/30,00	7/35,00	6/30,00	6/30,00	8/40,00	8/40,00	7/35,00	5/25,00
Плай	20	7/35,00	8/40,00	5/25,00	8/40,00	9/45,00	3/15,00	9/45,00	8/40,00	3/15,00	7/35,00	6/30,00	7/35,00	5/25,00	6/30,00	9/45,00	8/40,00	8/40,00	4/20,00
Скаути Києва	40	6/15,00	20/50,00	14/35,00	12/30,00	17/42,50	11/27,50	17/42,50	12/30,00	11/27,50	6/15,00	28/70,00	6/15,00	14/35,00	18/45,00	8/20,00	18/45,00	20/50,00	2/5,00
Скаути Дніпра	40	10/25,00	14/35,00	16/40,00	14/35,00	15/37,50	11/27,50	16/40,00	13/32,50	11/27,50	10/25,00	20/50,00	10/25,00	16/40,00	20/50,00	4/20,00	21/52,50	14/35,00	5/12,50
Скіф	40	11/27,5	16/40,00	13/32,50	16/40,00	16/40,00	8/20,00	16/40,00	16/40,00	8/20,00	11/27,50	18/45,00	11/27,50	13/32,50	18/45,00	9/22,50	21/52,50	16/40,00	3/7,50
Скаути Миколаєва	40	10/25,00	16/40,00	14/35,00	15/37,50	19/47,50	6/15,00	19/47,50	15/37,50	6/15,00	10/25,00	20/50,00	10/25,00	14/35,00	20/50,00	6/15,00	20/50,00	16/40,00	4/20,00
Слідопит	40	10/25,00	19/47,50	11/27,50	15/37,50	17/42,50	8/20,00	17/42,50	15/37,50	8/20,00	10/25,00	20/50,00	10/25,00	11/27,50	20/50,00	9/22,50	20/50,00	19/47,50	1/2,5
Одеський обласний осередок	30	10/33,33	10/33,33	10/33,33	12/40,00	14/46,66	4/13,33	14/46,66	12/40,00	4/13,33	11/36,66	7/23,33	12/40,00	9/30,00	17/56,66	4/13,33	10/33,33	10/33,33	10/33,33

Джерело складено автором самотійно

Додаток Х

Список публікацій здобувача

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Сапіга С. В. Роль скаутських громадських об'єднань у розвитку особистісного потенціалу підлітків. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав –Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»* : зб. наук. пр. Київ : Гнозис, 2014. Вип. 35. Т. 4 (55) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору». С. 392–399.
2. Сапіга С. Скаутське громадське об'єднання як інститут соціального виховання підлітків. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. пр. Чернівці : ЧНУ, 2015. Вип. 739 : Педагогіка та психологія. С. 172–179.
3. Сапіга С. В. Напрями розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка* / гол. ред. М. О. Носко. Чернігів : ЧНПУ, 2016. Вип. 133. С. 186–189.
4. Сапіга С. В. Програма розвитку особистісного потенціалу підлітків Національної Організації Скаутів України. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* / гол. ред. В. С. Курило. Старобільськ : Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2016. Вип. № 3 (300) : Педагогічні науки. С. 320–328.
5. Сапіга С. В. Принципи побудови програми розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. *Науковий вісник Донбасу* / гол. ред. В. С. Курило. 2017. Вип. №1–2 (35–36) : Педагогічні науки. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2017/N1-2%2835-36%29/ssvsgo.PDF>.
6. Сапіга С. В. Роль дорослих лідерів-скаутів у розвитку особистісного потенціалу підлітків-членів скаутських громадських об'єднань. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* / гол. ред. В. С. Курило. Старобільськ : Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2017. Вип. № 8 (313) : Педагогічні науки. С. 288–295.
7. Сапіга С. Моніторинг і оцінка розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк : Вид-во Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2017. Вип. № 2 (351) : Педагогічні науки. С. 68 –74.

8. Сапіга С. Соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. *Науковий журнал «Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології»*: Суми : Вид-во Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2017. Вип. № 10 (74): Педагогічні науки. С. 44–55.

9. Сапіга С. В. Подготовка будущих социальных педагогов и социальных работников к оказанию социальных услуг на базе общественных организаций в Украине. *Актуальные проблемы социальной психологии* : сб. науч. тр. / редкол.: Т. В. Гормоза, Я. Л. Коломинский, А. Л. Пергаменщик. Минск : БГПУ, 2014. С. 314–316.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Сапіга С. В. Сучасні підходи до суності особистісного потенціалу підлітків. *Соціальна робота: теорія, історія, інноватика* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 травня 2014 року, м. Київ / уклад.: А. А. Мельниченко, П. В. Кутуєв, А. О. Мігалуш. Київ : Політехніка, 2014. С. 104–105.

11. Сапіга С. Скаутське громадське об'єднання як інститут соціального виховання підлітків. *Соціальна робота як правозахисна професія* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 29 квітня 2015 року, м. Чернівці. Чернівці : Чернівецький нац.ун-т ім. Юрія Федьковича, 2015. С. 149–153.

12. Сапіга С. В. Милосердя як передумова розвитку системної благодійної діяльності в Україні / Т. Л. Лях, Н. А. Клішевич, Т. П. Спіріна С. В. Сапіга. *Proceedings of the XII International Academic Congress «Science, Education and Technology in the Modern World» : United States, Cambridge, Massachusetts, 18-20 April 2015*. Harvard : Harvard University Press, 2015. Vol. 3. P. 386–391.

13. Сапіга С. В. Развитие личностного потенциала подростков в скаутских общественных организациях. *Социально-педагогическая деятельность: сферы сотрудничества и взаимодействия* : материалы I Межрегион. заочной науч.-практ. интернет-конф. с международным участием, 29-31 октября 2015 года, г. Кострома / сост. Т. Е. Коровкина; науч. ред. Ж. А. Захарова. Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2015. С. 31–38.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

14. Сапіга С. В., Лях Т. Л. Досвід соціалізації підлітків в літньому скаутському наметовому таборі «Витоки». *Збірка статей з історії українського скаутингу* / упор. Я. В. Колобова. Київ : Стародавній світ, 2013. С. 262–267.

Додаток Ц

Відомості про апробацію результатів дисертації

Міжнародні науково-практичні конференції

Восьма міжнародна соціально-педагогічна конференція «Проблеми соціалізації та ресоціалізації особистості» (м. Луцьк, 2-3 жовтня 2013 року). Доповідь: «Соціальне служіння як складова скаутського методу виховання дітей та молоді»;

«П'ята регіональна Скаутська Конференція Євразії: «Скаутинг в Євразії – рушійна сила співробітництва та змін» (м. Київ, 2013). Доповідь: «Презентація концепції Євразійського скаутського Джемборі 2018 року».

IX міжнародна науково-практична конференція «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (м. Київ, 20-22 листопада 2014 року). Доповідь: «Роль скаутських громадських об'єднань у розвитку особистісного потенціалу підлітків»;

Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми соціальної психології» (Білорусь, м. Мінськ, 31 січня 2014 року). Доповідь: «Підготовка майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до надання соціальних послуг на базі громадських організацій в Україні»;

XII Міжнародний науковий конгрес «Наука, освіта і технології в сучасному світі» (США, Масачусетс, 18-20 квітня 2015). Доповідь: «Милосердя як передумова розвитку системної благодійної діяльності в Україні»;

Міжнародна науково-практична конференція «Соціальна робота як правозахисна професія» (м. Чернівці, 29 квітня 2015 року). Доповідь: «Скаутські громадські об'єднання як інститути соціального виховання підлітків»;

VIII Міжнародна науково-практична конференція «Соціальна робота: теорія, історія, інноватика» (м. Київ, 15-16 травня 2014 року). Доповідь: «Сучасні підходи до сутності особистісного потенціалу підлітків»;

Міжнародна науково-практична конференція «Забезпечення якості вищої освіти: Європейські й національні стандарти та індикатори» (м. Старобільськ, 21-22 квітня 2016 року). Доповідь: «Програма розвитку особистісного потенціалу підлітків Національної Організації Скаутів України»;

III Міжнародний конгрес зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Інклюзія в новій українській школі: виклики сьогодення» (м. Київ, 10 листопада 2017

року). Доповідь: «Розвиток особистісного потенціалу дітей з особливостями психофізичного розвитку засобами скаутингу».

Всеукраїнські науково-практичні конференції

Всеукраїнська науково-практична конференція «100 років українському скаутингу: історія та перспективи розвитку» (м. Київ, 8-11 листопада 2012 року). Доповідь: «Досвід соціалізації підлітків в літньому наметовому таборі «Витоки»;

V Конференція Регіональної Скаутської Організації Євразія «Скаутинг – рушійна сила взаємодії і змін» (м. Київ, 4-6 жовтня 2013 року). Доповідь: «Презентація IV регіонального скаутського Джемборі: «Відкривай. Надихай. Створюй.»;

Шості Сіверянські соціально-психологічні читання (м. Чернігів, 25 листопада 2015 року). Доповідь: «Напрями розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях»;

Другі соціально-педагогічні читання імені І.Д. Зверєвої (м. Київ, 30 травня 2017 року). Доповідь: «Організація практики майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників у викликах часу»;

Всеукраїнська науково-практична конференція «Соціальне становлення особистості в умовах суспільних трансформацій: наукові підходи та сучасні практики» (м. Київ, 14 грудня 2017 року). Доповідь: «Умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях».

Міжнародні інтернет-конференції

I Міжрегіональна науково-практична інтернет – конференція з міжнародною участю «Соціально-педагогічна діяльність: сфери співпраці і взаємодії» (Росія, м. Кострома, 29-31 жовтня 2015 року). Доповідь: «Розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях».

Додаток Ш

Довідки впровадження результатів дисертації

№ 05/17

26.05.2017р.

Довідка про впровадження
дисертаційного дослідження
на тему: «Розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських
об'єднаннях»
здобувача наукового ступеня кандидата наук
Сапіги Світлани Володимирівни
у виховний процес дитячої громадської організації "Дитяча скаутська організація
"Плай"

На базі ДГО «Дитяча скаутська організація «Плай» Сапігою Світланною Володимирівною у 2016 році було організовано опитування підлітків 11-17 років щодо стану розвитку особистісного потенціалу підлітків та організовано впровадження програми розвитку особистісного потенціалу скаутів ДГО «Плай» в рамках реалізації Національної Молодіжної Програми ВМГО «НОСУ». Також лідери ДМГО «Плай» приймали участь в програмі підготовки дорослих лідерів скаутських об'єднань по розвитку особистісного потенціалу підлітків.

Впровадження даної програми мало успіх серед підлітків, а також сприяло підвищенню рівня розвитку емоційного, фізичного, інтелектуального, духовного, соціального, вольового компонентів особистісного потенціалу членів ДГО «Плай», учасників експерименту. Крім того, під час апробації програми учасники мали змогу відпрацювати навички взаємодії в команді, постановки тактичних і стратегічних цілей життя, ефективного спілкування та вирішення конфліктних ситуацій, а також навички, що допомагають формувати лідерські якості.

Розроблений Сапігою С.В. опитувальник «Діагностика розвитку особистісного потенціалу підлітків» буде в подальшому використовуватись для проведення оцінки та моніторингу розвитку особистісного потенціалу підлітків ДГО «Плай».

Голова Ради ДГО «Плай»

Ємець О.В.

Всеукраїнська молодіжна
громадська організація

03057, Україна, м. Київ, вул. Довженка, 2; e-mail: office@ukrscout.org, www.ukrscout.org, ЄДРПОУ 36272885

Національна Організація Скаутів України

National Organization of the Scouts of Ukraine

№ 137-05 від 31.05.2017р

Довідка про впровадження
дисертаційного дослідження
на тему: «Розвиток особистісного потенціалу підлітків у Скаутських
громадських об'єднаннях»
здобувача наукового ступеня кандидата наук
Сапіги Світлани Володимирівни
у виховний процес Всеукраїнської молодіжної громадської організації
«Національна Організація Скаутів України»

У 2014-2017 роках було розроблено, апробовано та впроваджено програму з розвитку особистісного потенціалу підлітків в рамках реалізації Національної Молодіжної Програми ВМГО «НОСУ».

Впровадження даної програми мало успіх серед підлітків, членів ВМГО «НОСУ» а також сприяло підвищенню рівня розвитку емоційного, фізичного, інтелектуального, духовного, соціального, вольового компонентів особистісного потенціалу членів ВМГО «НОСУ», учасників експерименту. Завдяки впровадженню програми відбулось підвищення ефективності діяльності осередків ВМГО «НОСУ», були сформульовані виховні цілі та розроблені плани прогресивного розвитку для патрулів, гуртів - осередків ВМГО «НОСУ».

Було проведено ряд навчальних семінарів-тренінгів для дорослих лідерів 9 Скаутських громадських об'єднань з Київського міського, Запорізького обласного, Дніпропетровського обласного, Миколаївського обласного,

Одеського обласного осередків ВМГО «НОСУ», щодо методики впровадження програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків. Завдяки вищеперерахованим заходам було підвищено професійний рівень знань, умінь та навичок дорослих лідерів Скаутських об'єднань. Підвищення функціональної компетентності дорослих лідерів сприяло тим самим їх прогресивному розвитку у ВМГО «НОСУ». Участь фахівців у зазначених заходах вплинула на ефективність діяльності Скаутських громадських об'єднань щодо розвитку особистісного потенціалу підлітків.

Окрім того, опитувальник «Діагностика розвитку особистісного потенціалу підлітків», розроблений Сапігою С.В., отримав високу оцінку серед дорослих лідерів Скаутських об'єднань та може широко використовуватись Скаутськими об'єднаннями на місцях для планування програм розвитку підлітків, членів ВМГО «НОСУ», на Скаутський рік.

Результати наукового дослідження висвітлювались під час Всеукраїнського Скаутського освітнього форуму "Лідерство для життя" за підтримки Європейського молодіжного фонду (EYF) Ради Європи, під час «Всеукраїнського молодіжного форуму «Лабораторія лідерства», XXVII Всеукраїнського збору-походу «Козацькими шляхами» та на регіональних семінарах-тренінгах, що дало змогу поширити отриманий досвід серед Скаутських осередків ВМГО «НОСУ».

Національний секретар

Н. Боярська

МОЛОДІЖНА ОРГАНІЗАЦІЯ "ВІДРАДА"

Київ-061, вул. Героїв Севастополя 43

Ідентифікаційний код 25637796

Вих. № 05-18 від 31 травня 2017 р.

Довідка про впровадження
дисертаційного дослідження
на тему: «Розвиток особистісного потенціалу підлітків у Скаутських громадських
об'єднаннях»

здобувача наукового ступеня кандидата наук

Сапіги Світлани Володимирівни

у виховний процес громадської організації

«Молодіжна організація «Відрада»

На базі ГО «Молодіжна організація Відрада» Сапігою Світланною Володимирівною у 2016 - 2017 році було організовано впровадження програми розвитку особистісного потенціалу Скаутів ГО «МО «Відрада» в рамках реалізації Національної Молодіжної Програми ВМГО «НОСУ». Також лідери ГО «МО «Відрада» приймали участь в програмі підготовки дорослих лідерів Скаутських об'єднань по розвитку особистісного потенціалу підлітків.

Впровадження даної програми мало успіх серед підлітків, а також сприяло підвищенню рівня розвитку емоційного, фізичного, інтелектуального, духовного, соціального, вольового компонентів особистісного потенціалу членів ГО «МО «Відрада», учасників експерименту. Крім того, під час апробації програми учасники мали змогу відпрацювати навички взаємодії в команді, постановки тактичних і стратегічних цілей життя, ефективного спілкування та вирішення конфліктних ситуацій, а також навички, що допомагають розвивати духовну природу своєї особистості, втілювати вищі цінності в життя: творити добро, відстоювати справедливість, приймати кожного.

Розроблений Сапігою С.В. опитувальник «Діагностика розвитку особистісного потенціалу підлітків» буде в подальшому використовуватись для проведення оцінки та моніторингу розвитку особистісного потенціалу підлітків ГО «МО «Відрада».

Голова Ради

С. Михайловська

Студентська організація
українських
скаутів
"СОУС"

Student Organization
of Ukrainian
Scouts
"SOUS"

Україна, 04053, м.Київ, вул.Львівська, 23, тел.: (067) 322-42-78, (063) 89-68-602,

e-mail: vika_td@bigmir.net

http://coyc.in.ua/

№ 112-31 від 30.06.2017

На № _____

Довідка про впровадження
дисертаційного дослідження
на тему: «Розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських
об'єднаннях»
здобувача наукового ступеня кандидата педагогічних наук
Сапіги Світлани Володимирівни
у виховний процес громадської організації «Студентська Організація Українських
Скаутів» (ГО «СОУС»)

На базі ГО «Студентська Організація Українських Скаутів» (ГО «СОУС») Сапігою Світланою Володимирівною у 2016 році було організовано опитування підлітків 11-17 років щодо стану розвитку особистісного потенціалу підлітків та організовано впровадження програми розвитку особистісного потенціалу скаутів ГО «СОУС» в рамках реалізації Національної Молодіжної Програми ВМГО «НОСУ». Також лідери ГО «СОУС» приймали участь в програмі підготовки дорослих лідерів скаутських об'єднань по розвитку особистісного потенціалу підлітків.

Впровадження даної програми мало успіх серед підлітків, а також сприяло підвищенню рівня розвитку емоційного, фізичного, інтелектуального, духовного, соціального, вольового компонентів особистісного потенціалу членів ГО «СОУС», учасників експерименту. Крім того, під час апробації програми учасники мали змогу відпрацювати навички взаємодії в команді, постановки тактичних і стратегічних цілей життя, ефективного спілкування та вирішення конфліктних ситуацій, а також навички, що допомагають формувати лідерські якості.

Розроблений Сапігою С.В. опитувальник «Діагностика розвитку особистісного потенціалу підлітків» буде в подальшому використовуватись для проведення оцінки та моніторингу розвитку особистісного потенціалу підлітків ГО «СОУС».

Голова Ради ГО «СОУС»

Дика В.А.

01019, м. Київ, а/с 108
 тел.: (044) 222 93 30, 097 946 08 75
 ел. пошта: info@scoutkiev.org
 www.scoutkiev.org

137 Big 7.11.2017

**Довідка про впровадження дисертаційного дослідження
 на тему: «Розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських
 громадських об'єднаннях»
 здобувача наукового ступеня кандидата педагогічних наук
 Сапіги Світлани Володимирівни
 у виховний процес молодіжної громадської організації
 «Молодіжне об'єднання «Скауты Києва»**

Сапігою Світланою Володимирівною з 2015 по 2017 роки, на базі молодіжної громадської організації «Молодіжне об'єднання «Скауты Києва», проведено опитування підлітків 11-18 років щодо стану розвитку особистісного потенціалу підлітків та організовано впровадження програми з розвитку особистісного потенціалу скаутів МГО «Молодіжне об'єднання «Скауты Києва», в рамках реалізації Національної Молодіжної Програми ВМГО «НОСУ». Також була проведена підготовка дорослих лідерів МГО «Молодіжне об'єднання «Скауты Києва», яка дала змогу сприяти розумінню завдань виховного скаутського руху та усвідомлення ролі дорослих лідерів в діяльності за програмою розвитку особистісного потенціалу підлітків в скаутських об'єднаннях.

Впровадження програми з розвитку особистісного потенціалу мало успіх серед підлітків, а також сприяло підвищенню рівня розвитку емоційного, фізичного, інтелектуального, духовного, соціального, вольового компонентів особистісного потенціалу членів МГО «Молодіжне об'єднання «Скауты Києва», учасників експерименту. Крім того, під час апробації

програми учасники мали змогу відпрацювати навички взаємодії в команді, постановки тактичних і стратегічних цілей життя, ефективного спілкування та вирішення конфліктних ситуацій, а також навички, що допомагають формувати лідерські якості.

Розроблений Сапігою С.В. опитувальник «Діагностика розвитку особистісного потенціалу підлітків» буде в подальшому використовуватись для проведення оцінки та моніторингу розвитку особистісного потенціалу підлітків МГО «Молодіжне об'єднання «Скауті Києва».

Голова Ради

А.Чернишова

Громадська організація

"Миколаївська дитяча спілка скаутів"

листування: 54018 Україна, м. Миколаїв, пров. Південний, б.30,

тел. (0512) 71-51-98

E-Mail: semenkov@meta.ua

моб. тел. (050) 394-09-90

адреса офісу: 54018 м. Миколаїв, провулок Південний б. 30

рег.св. № 306 вид. 06. 07. 2000 р. код ЗКПО 25878028

пот. рах. № 26009331245001 МФО 326610 МФ Приватбанк

Public organization " Nikolaev children's Union of scouts "

№ 150 від 07 листопада 2017 р.

**Довідка про впровадження дисертаційного дослідження
на тему: «Розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських
громадських об'єднаннях»**

здобувача наукового ступеня кандидата наук

Сапіги Світлани Володимирівни

у виховний процес громадській організації

«Миколаївська дитяча спілка скаутів».

На базі ГО «Миколаївська дитяча спілка скаутів» Сапігою Світланою Володимирівною у 2015-2017 роках було організовано опитування підлітків 11-17 років щодо стану розвитку особистісного потенціалу підлітків та організовано впровадження програми розвитку особистісного потенціалу скаутів ГО «Миколаївська дитяча спілка скаутів» в рамках реалізації Національної Молодіжної Програми ВМГО «НОСУ».

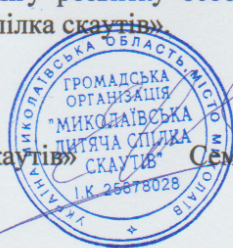
Впровадження даної програми мало успіх серед підлітків, а також сприяло підвищенню рівня розвитку емоційного, фізичного, інтелектуального, духовного, соціального, вольового компонентів особистісного потенціалу членів ГО «Миколаївська дитяча спілка скаутів», учасників експерименту. Завдяки впровадженню програми відбулось підвищення ефективності діяльності структурних підрозділів ГО «Миколаївська дитяча спілка скаутів», були сформульовані виховні цілі та розроблені плани прогресивного розвитку для патрулів, гуртів.

Також лідери ГО «Миколаївська дитяча спілка скаутів» приймали участь в програмі підготовки дорослих лідерів скаутських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків, що дало змогу визначити ролі дорослого лідера, ознайомити лідерів з теоретичними основами та принципами розвитку лідерства, формувати навички працювати в команді, здійснювати моніторинг та оцінку розвитку особистісного потенціалу підлітків.

Розроблений Сапігою С.В. опитувальник «Діагностика розвитку особистісного потенціалу підлітків» буде в подальшому використовуватись для проведення оцінки та моніторингу розвитку особистісного потенціалу підлітків ГО «Миколаївська дитяча спілка скаутів».

Президент ГО

«Миколаївська дитяча спілка скаутів» Семенков Є. А.

вих. 133 від 7.11.2017р.

Довідка про впровадження
дисертаційного дослідження
на тему: «Розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських
громадських об'єднаннях»
здобувача наукового ступеня кандидата педагогічних наук
Сапіги Світлани Володимирівни
у виховний процес обласної дитячої громадської організації
«Асоціація Дніпровських Скаутів «Скіф»

На базі ОДГО «Асоціація Дніпровських Скаутів Скіф» Сапігою Світланою Володимирівною у 2015-2017 роках було організовано опитування підлітків 11-17 років щодо стану розвитку особистісного потенціалу підлітків та організовано впровадження програми розвитку особистісного потенціалу в рамках реалізації Національної Молодіжної Програми ВМГО «НОСУ». Проведені фокус групи з лідерами скаутських формувань щодо особливостей впровадження програми по розвитку особистісного потенціалу підлітків.

Лідери ОДГО «Асоціації Дніпровських Скаутів «Скіф» приймали участь в програмі підготовки дорослих лідерів скаутських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків, що дало змогу сформуванню розуміння власної відповідальності щодо особистого розвитку, надати практичні рекомендації по розробці виховних цілей та розробки індивідуальних планів прогресивного розвитку для всіх скаутів, членів організації.

Впровадження програми по розвитку особистісного потенціалу, мало успіх серед підлітків, а також сприяло підвищенню рівня розвитку емоційного, фізичного, інтелектуального, духовного, соціального, волевого компонентів потенціалу, членів ОДГО «Скіф», учасників експерименту. Крім того, під час апробації програми учасники мали змогу відпрацювати навички взаємодії в команді, постановки тактичних і стратегічних цілей життя, ефективного спілкування та вирішення конфліктних ситуацій, а також навички, що допомагають формувати лідерські якості.

Розроблений Сапігою С.В. опитувальник «Діагностика розвитку особистісного потенціалу підлітків» буде в подальшому використовуватись для проведення оцінки та моніторингу розвитку особистісного потенціалу підлітків ДГО «Скіф».

Голова Ради

Ю.С. Галецький

**Громадська організація
«Запорізька обласна дитяча скаутська організація
«Слідопит»**

69059 Україна м. Запоріжжя вул. Незалежної України 72/131 (0612)33-44-83 (050)169-69-20 ЄДРПОУ 41496189

Від 07.11.17 № 02\17

На № _____ від _____

ДОВІДКА

щодо впровадження дисертаційного дослідження
на тему: «Розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських
об'єднаннях»

здобувача наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Сапіги Світлани Володимирівни

у виховний процес Громадської організації «Запорізька обласна дитяча скаутська
організація «Слідопит»

На базі ГО «Запорізька обласна дитяча організація «Слідопит» Сапігою Світланою Володимирівною у 2015-2017 роках було організовано опитування підлітків 11-17 років щодо стану розвитку особистісного потенціалу підлітків та організовано впровадження програми розвитку особистісного потенціалу в рамках реалізації Національної Молодіжної Програми ВМГО «НОСУ». Також були проведені фокус групи з лідерами скаутських формувань, щодо особливостей впровадження програми по розвитку особистісного потенціалу підлітків.

Лідери ГО «Запорізька обласна дитяча організація «Слідопит» приймали участь в програмі підготовки дорослих лідерів скаутських об'єднань з розвитку особистісного потенціалу підлітків, що дало змогу сформувати розуміння власної відповідальності щодо особистого розвитку, надати практичні рекомендації по розробці виховних цілей та розробки індивідуальних планів прогресивного розвитку для всіх скаутів, членів організації.

Впровадження програми по розвитку особистісного потенціалу, мало успіх серед підлітків, а також сприяло підвищенню рівня розвитку емоційного, фізичного, інтелектуального, духовного, соціального, вольового компонентів

потенціалу, членів ГО «Запорізька обласна дитяча організація «Слідопит», учасників експерименту. Крім того, під час апробації програми учасники мали змогу відпрацювати навички взаємодії в команді, постановки тактичних і стратегічних цілей життя, ефективного спілкування та вирішення конфліктних ситуацій, а також навички, що допомагають формувати лідерські якості.

Розроблений Сапігою С.В. опитувальник «Діагностика розвитку особистісного потенціалу підлітків» буде в подальшому використовуватись для проведення оцінки та моніторингу розвитку особистісного потенціалу підлітків ГО «Запорізька обласна дитяча організація «Слідопит».

Голова Організації

О.С. Ніколаєв

Київський міський осередок Всеукраїнської молодіжної громадської організації
«НАЦІОНАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ СКАУТІВ УКРАЇНИ»

Адреса: вул. Новодарницька, 26,
 м. Київ, 02099, Україна
 тел./факс: (+380 44) 456 89 34, 456 67 59
 ел. пошта: office@scout.kiev.ua
 www.scout.kiev.ua
 ЄДРПОУ: 36342688

№ 08-11 від 09.11.2017

Довідка про впровадження
 дисертаційного дослідження
 на тему: «Розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських
 громадських об'єднаннях»
 здобувача наукового ступеня кандидата педагогічних наук
 Сапіги Світлани Володимирівни
 у виховний процес Скаутського Об'єднання «Тотем» Київського міського
 осередку ВМГО «НОСУ»

У період з 2015 по 2017 рік на базі Скаутського Об'єднання «Тотем» Київського міського осередку ВМГО «НОСУ» Сапігою Світланою Володимирівною було організовано опитування підлітків 11-17 років щодо стану розвитку особистісного потенціалу підлітків та організовано впровадження програми розвитку особистісного потенціалу скаутів Скаутського Об'єднання «Тотем» в рамках реалізації Національної Молодіжної Програми ВМГО «НОСУ».

Впровадження даної програми мало успіх серед підлітків, ефективно вплинуло на підвищення рівня розвитку емоційного, фізичного, інтелектуального, духовного, соціального, вольового компонентів особистісного потенціалу членів СО «Тотем», учасників експерименту. Крім того, під час апробації програми учасники мали змогу відпрацювати навички взаємодії в команді, постановки тактичних і стратегічних цілей життя,

ефективного спілкування та вирішення конфліктних ситуацій, а також навички, що допомагають формувати лідерські якості.

Розроблений Сапігою С. В. опитувальник «Діагностика розвитку особистісного потенціалу підлітків» буде в подальшому використовуватись для проведення оцінки та моніторингу розвитку особистісного потенціалу підлітків СО «Тотем» Київського міського осередку ВМГО «НОСУ».

Голова Ради

Пугачова В. П.

Всеукраїнська молодіжна
громадська організація

03057, Україна, м. Київ, вул. Довженка, 2; e-mail: office@ukrscout.org, www.ukrscout.org, ЄДРПОУ 36272885

Національна Організація Скаутів України

National Organization of the Scouts of Ukraine

№ 222-11 від 09.11.17

Довідка про впровадження
дисертаційного дослідження
на тему: «Розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських
громадських об'єднаннях»
здобувача наукового ступеня кандидата педагогічних наук
Сапіги Світлани Володимирівни
у виховний процес Одеського обласного осередку Всеукраїнської молодіжної
громадської організації «Національна Організація Скаутів України»

На базі Одеського обласного осередку ВМГО «НОСУ» Сапігою Світланою Володимирівною у 2015 - 2017 році було організовано опитування підлітків 11-17 років щодо стану розвитку особистісного потенціалу підлітків та організовано впровадження програми розвитку особистісного потенціалу Скаутів Одеського обласного осередку ВМГО «НОСУ» в рамках реалізації Національної Молодіжної Програми ВМГО «НОСУ».

Впровадження даної програми мало успіх серед підлітків, а також сприяло підвищенню рівня розвитку емоційного, фізичного, інтелектуального, духовного, соціального, вольового компонентів особистісного потенціалу членів Одеського обласного осередку, учасників експерименту. Завдяки впровадженню програми відбулось підвищення ефективності діяльності структурних підрозділів осередку, були розроблені та впроваджуються плани

прогресивного розвитку особистісного потенціалу підлітків, членів Одеського обласного осередку ВМГО «НОСУ»

Також лідери Одеського обласного осередку ВМГО «НОСУ» брали участь у програмі підготовки дорослих лідерів скаутських об'єднань по розвитку особистісного потенціалу підлітків, що дало змогу покращити організаційну структур осередку, підвищити функціональну компетентність дорослих лідерів осередку.

Розроблений Сапігою С. В. опитувальник «Діагностика розвитку особистісного потенціалу підлітків» буде в подальшому використовуватись для проведення оцінки та моніторингу розвитку особистісного потенціалу підлітків Одеського обласного осередку ВМГО «НОСУ».

Голова Ради

Танцюра В. А.

Всеукраїнська молодіжна
громадська організація

03057, Україна, м. Київ, вул. Довженка, 2; e-mail: office@ukrscout.org, www.ukrscout.org, ЄДРПОУ 36272885

Національна Організація Скаутів України

National Organization of the Scouts of Ukraine

№ 39 від 10 листопада 2017р.

Довідка про впровадження
дисертаційного дослідження
на тему: «Розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських
громадських об'єднаннях»
здобувача наукового ступеня кандидата наук
Сапіги Світлани Володимирівни
у виховний процес Скаутського об'єднання «Скаути Дніпра»
Дніпропетровського обласного осередку Всеукраїнської молодіжної
громадської організації «Національна Організація Скаутів України»

На базі Скаутського об'єднання «Скаути Дніпра» Дніпропетровського обласного осередку ВМГО «НОСУ» Сапігою Світланною Володимирівною у 2015 - 2017 році було організовано опитування підлітків 11-17 років щодо стану розвитку особистісного потенціалу підлітків та організовано впровадження програми розвитку особистісного потенціалу скаутів СО «Скаути Дніпра» Дніпропетровського обласного осередку ВМГО «НОСУ» в рамках реалізації Національної Молодіжної Програми ВМГО «НОСУ».

Впровадження даної програми мало успіх серед підлітків, а також сприяло підвищенню рівня розвитку емоційного, фізичного, інтелектуального, духовного, соціального, вольового компонентів особистісного потенціалу членів СО «Скаути Дніпра» Дніпропетровського обласного осередку, учасників експерименту. Завдяки впровадженню програми відбулось

підвищення ефективності діяльності структурних підрозділів осередку, були розроблені та впроваджуються плани прогресивного розвитку особистісного потенціалу підлітків, членів СО «Скаuti Дніпра» Дніпропетровського обласного осередку ВМГО «НОСУ»

Також лідери СО «Скаuti Дніпра» Дніпропетровського обласного осередку ВМГО «НОСУ» приймали участь в програмі підготовки дорослих лідерів скаутських об'єднань по розвитку особистісного потенціалу підлітків, що дало змогу покращити організаційну структур осередку, підвищити функціональну компетентність дорослих лідерів осередку.

Розроблений Сапігою С.В. опитувальник «Діагностика розвитку особистісного потенціалу підлітків» буде в подальшому використовуватись для проведення оцінки та моніторингу розвитку особистісного потенціалу підлітків СО «Скаuti Дніпра» Дніпропетровського обласного осередку ВМГО «НОСУ».

Національний Секретар

В. Пугачова